

ŠT. 7

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

Preden so počile prve puške	321
Posavski komunisti v pripravah na oboroženo vstajo (K. B.)	326
Brez obnavljanja v borbo (Ivan Ferlež)	327
Jekleni ježki (L. B.)	328
Naš razgled po svetu (J. J.)	330
Leto 1941 - v razmišljanju ob razstavljenem gradivu v muzeju NO v Ljubljani (M. K.)	332
Mladinska iznajdljivost (L. B.)	333
Znamenja vstaje na Stajerskem (France Filipič)	335
Sklepi MK KPS Maribor	336
Kje, kdaj in kdo so?	337
Zadnji strel (M. M.)	338
Borba v Jelenovem žlebu - dvakratni slučaj (Matija Maležič)	339
Kako sem dobil partizansko ime?	340
V borbi za svobodo (Bogo Flander-Klusov Joža)	342
Preizkušnja znanja	344
Pohorska legenda (Đorđe Radišić)	345
Se ne veste?	346
Dogodki iz vojne - tudi snov za poljske filme (M. P.)	347
Prelomnica v gorenjski vstaji (Janko Prezelj-Stane)	348
Prve borbe prešernovcev (Ferdo Tolar-Mirko)	349
Kriki opoldne (Tošo Vujasinović)	351
Spomenik v Jajincih - življenjsko delo Lojzeta Dolinarja (F. S.)	352
Nenavadne zgodbe	354
Goranov epitaf (Dragutin Tadijanović)	355
Zbornik narodnih herojev Jugoslavije (M. P.)	356
Črna gora in Boka v času pete ofenzive (F. T.)	356
Pesem iz groba (K. N.)	357
Na Ižanski cesti je zagrmelo (Jože Anžlovar)	358
Napad na vlak - mostove v zrak (D. D.)	359
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:	
Naša mladina želi spoznati zgodovino NOB (Franc Konebaj-Slovenko)	360
Koristno in poučno (P. R.)	361
Vsak naj ve za svoje pravice (Just Perat)	361
Ulice nosijo njihova imena (M. P.)	362
Pomagali jim bode z navetli (M. P.)	362
Dvoje vprašanj z razprave (M. P.)	363
Vsestransko koristna šola (M. P.)	364
Po stopinjah pionirja-borca stopajo pionirji draveljskega odreda	364
Kočevski zapiski (M. P.)	365
Mladina po poteh Prešernove brigade (Mile Pavlin)	366
Kratke novice	368
Partizanske fotografije delovnemu ljudstvu (M. P.)	368

Slika na ovitku: akademski slikar Ljubo Ravnikar: **Pogled na Kamnik.** V kamniškem okraju je bil že maja 1941 organiziran vojni komite, katerega člani so bili dr. Marijan Dermastia, Anton Sturm in Stane Zirovnik. 25. julija je Tone Brejc-Pavle, inštruktor CK KPS, na sestanku vojnega komiteja pri Volčiem potoku pojasnil direktivo CK KPJ, da je treba takoj začeti z oboroženim uporom, in sicer v nedeljo, 27. julija, opolnoči. Na istem sestanku so sklenili, naj se ustanovi Kamniški partizanski bataljon. V soboto in nedeljo dopoldne so bili sestanki borbениh skupin, na katerih so se člani dogovorili, kaj bo kdo napravil in kje se bodo po akciji spet dobili. Vsi udeleženci naj bi se zbrali pri Kratni pri Kamniku. Toda na to zbornost mesto so prišli le Duplicani, kamniška skupina pa zaradi izjave ni mogla izvršiti naloge. 17. avgusta 1941 se je zbral ves Kamniški bataljon, ki je štel 92 borcev in bork. Razdeljen je bil v štiri čete; četrta se je imenovala »Kamniška«. 2. avgusta so Nemci ustrelili štiri talce iz kamniške okolice.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrac. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrac, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Jurij, Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-756. Posamezna številka 50 din. Letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-2-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 5180-000-74. Kliseji, tisk in vezava: tiskarna CZ »Ljudska pravica« v Ljubljani.

K 4. juliju — Dnevu borca — in k 22. juliju — Dnevu oborožene vstaje slovenskega naroda: borbene pozdrave in čestitke!

Glavni odbor ZB
NOV Slovenije in
Založba »Borec«

PARTIZANSKA »JAVKA« v Ljubljani, na Titovi c. 15

Letos aprila je založba »Borec« odprla v Ljubljani na Titovi cesti 15 svojo trgovino »Javko«, ki naj bi postala stalni informativni center za vse člane ZB in druge ljubitelje partizanske tiskane besede. Naročniki naših knjižnih izdaj in revije »Borec« lahko v »Javki« poravnajo naročnino in naročijo knjige ali revijo. V zalogi imamo knjige, ki obravnavajo našo NOB in borbo drugih narodov za svobodo, odporniška gibanja, stenske slike z motivi iz NOB, reprodukcije umetniških slik z okviri, primerne za pisarne, šole in stanovanja, poleg tega pa še predmete s področja likovne in folklorne umetnosti.

NAŠE KNJIGE

Izmed knjig, omenjenih v našem programu, smo doslej izdali spomine Karla Prušnika-Gasperja: »Gamsi na plazu«. Pisec v prijetnem pripovedovanju opisuje narodnoosvobodilno vojno na Koroškem. Knjiga stane 470 dinarjev, vezana v platno.

Ob petnajstletnici najslavnejše in največje bitke v NOV smo izdali brošuro »Sutjeska«, ki stane skupaj z zemljevidom le 110 dinarjev. Prodajajo jo tudi občinski odbori ZB.

VOŠČILNICE

V zalogi imamo voščilnice z motivi iz NOV, primerne za čestitke ob krajevnih, občinskih in državnih praznikih, pa tudi rojstnih dnevih in jubilejih. Cena za enobarvno voščilnico je 35 dinarjev, za večbarvno pa 100 dinarjev.

Z naročili naših voščilnic in koledarjev podpirate založniško dejavnost in umetnost, ki ima za svoj motiv in vsebino najslavnejšo dobo naše preteklosti — narodnoosvobodilno borbo.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7 — Letnik X — Julij 1958

V zadnji ofenzivi 1945. leta na Primorskem (foto Marjan Masterl)

Preden so počile prve puške...

KO SO POLETI 1941 padli proti okupatorju prvi streli, je bilo vsem jasno: začela se je vstaja, oborožena borba, boj za obstanek, boj proti okupatorju in tistim, ki so mu pomagali. Toda pri vsem tem ne smemo pozabiti, da ti streli niso bili spontani, nepremišljeni ali nenačrtani. Nasprotno! Bili so rezultat prejšnjih akcij, znak, da so vojaški in politični pogoji zreli za začetek vstaje. Kdo je bila tista sila, tista organizacija, ki je že v prvih mesecih fašistične okupacije zdramila poštene in napredne slovenske ljudi, domoljube, ter jih pripravila, da so se neustrašno, z jasnim ciljem pred seboj, pognali v boj z do zob oboroženo vojsko, vajeno samo zmag? Kdo so bili ljudje, ki so pripravili vstajo in kaj so delali do tedaj, preden so počile prve puške? Odgovor je na dlani. Tista sila je bila Komunistična partija, možgani in živci revolucije. Brez organizirane subjektivne sile se vsako revolucionarno gibanje spremeni v splošen nered. Podobno pa subjektivna sila brez izdelane teorije o revoluciji in državi kaj kmalu postane peščica zarotnikov brez upa na zmago. Zato je tem večja zasluga Komunistične partije Jugoslavije, ki je dala osvobodilnemu gibanju vrsto preizkušenih in prekaljenih kadrov, vzgojenih v duhu marksizma in leninizma. Nekaj stotin članov KPS, skojevcev in kandidatov ter njihovih simpatizerjev je bilo ob vstaji v Sloveniji tisto jedro, ki so se okoli njega zbrali vsi pošteni ljudje, vsi tisti, ki so sovražili vse nazadnjaško in fašistično, pa niso vedeli, kako se je treba proti temu boriti. To jim je pojasnila šele KP, komunisti... Preden so počile prve puške!

Priprave na vstajo so se začele že pred zlomom stare Jugoslavije, že po Peti konferenci v Zagrebu. Partija je pravilno ocenila mednarodno dogajanje v letih pred vojno in predvidela, da se bo treba z orožjem v rokah boriti proti fašizmu. Potrebno je bilo politično, moralno in organizacijsko pripraviti množice na vstajo, treba je bilo razkrinkati petokolonništvo in kapitulantstvo vrhov stare oblasti, vsega kapitalističnega družbenega reda. — Da nekoliko seznanimo naše bralce z dejavnostjo Partije in njenih članov v obdobju neposredno pred začetkom oborožene borbe, smo zaprosili nekaj preživelih predvojnih komunistov, naj nam odgovore na naslednje v vprašanje:

Kakšne naloge ste kot član Komunistične partije Slovenije imeli v Partiji v letih pred razpadom stare Jugoslavije oziroma pred oboroženo vstajo slovenskega naroda 1941. leta, in kako ste te naloge izpolnjevali ter jih prenašali na ljudi, ki so bili pripravljeni sodelovati s Komunistično partijo?

**Ivan Novak-
Očka**

Kmalu po prihodu Hitlerja na oblast v Nemčiji smo se kot simpatizerji naprednega delavskega gibanja jasno zavedali, da bo druga svetovna vojna neizbežna, a tudi, da brez organiziranega dela ne bo uspeha v delavskem gibanju. Zato smo se pričeli posamezni simpatizerji iskati in tako sva se leta 1935 našla s pokojnim Lojzeto Kebetom, ki je takrat živel in delal v Tacnu v tovarni Sevnik. Sestajala sva se v moji delavnici in začela razmišljati, kakšne oblike dela naj začnemo za organizirano delo v preobraževanju in združevanju naprednih ljudi. Pokojni Kebe, ki je imel neke zveze v Ljubljani, je predlagal, da ustanovimo delavsko kulturno društvo »Vzajemnost« in esperantski tečaj, kamor bi pritegnili zlasti mladino. Ker smo se odločili za čim bolj legalno obliko, sva se odločila za esperantski tečaj, kjer smo lahko zajeli vso mladino, brez ozira na svetovni nazor. To je bilo leta 1936. Kasneje smo v tem tečaju ustanovili esperantski klub. Odziv za esperantski tečaj je bil razveseljiv, ker se je povabilu odzvalo približno 30 ljudi. Med to mladino smo začeli širiti razno napredno literaturo, ki jo je prinašal Kebe iz Ljubljane. V tem prvem času sem sodeloval še kot simpatizer KP — v drugi polovici 1937 sem bil vključen kot član KPS. Uspeh te vzgoje in dela v esperantski skupini se je pokazal pri posameznih mladincih — da so se ti razvili v dobre agitatorje v kasnejših akcijah v pridobivanju mladine in širših množic. Iz tega kluba nam je uspelo razviti in ustanoviti delavsko kulturno društvo »Vzajemnost« (leta 1939), kjer je sodeloval tudi pokojni Marijan Rožanc.

Odslej, ko sem bil povezan v Partiji, ki nam je dajala navodila in konkretne naloge, se je delo lahko širše razmahnilo. Po navodilih Partije nismo več

delali samo v esperantskem klubu in »Vzajemnosti«, pač pa smo se s simpatizerji načrtno vključevali v vsa obstoječa društva in organizacije (v sindikate v bombažni tovarni Hribernik v Vižmarjih, v društvo kmečkih fantov in deklet, v pevsko društvo »Zarja«, v pevsko društvo Šmarna gora, v »Sokola«, poskušali smo dobiti postojanke tudi v klerikalnem društvu slovenskih fantov). Leta 1936 so simpatizerji Partije nudili pomoč stavkajočim v tekstilni tovarni v Vižmarjih. Tedaj so simpatizerji v vseh organizacijah širili napredno propagando. Sadovi te dejavnosti so se pokazali posebno ob priliki »Anschlusa« Avstrije. Voditeljem raznih političnih strank ni uspelo zajezi enotnega nastopa pri manifestacijah nacionalne zavesti proti Hitlerjevemu vdoru, ki je stal na naših mejah. Organizirali smo tudi kresovanja ob narodnih praznikih, kot je bilo Ciril-Metodovo itd. Ob kresovanjih pod Šmarno goro so se zbirale množice raznih političnih pripadnosti in tu smo organizirali zborovanja, kjer smo govorili o nevarnosti fašističnega napada in zaslužjenja Jugoslavije ter ob tem mobilizirali množice na enoten odpor. Razen kresov ob starih narodnih praznikih smo kresovali tudi za 1. maj ob 1938. leta dalje na Grmadi in Šmarni gori. Leta 1939 so nas ob tej priliki na Grmadi pričakali orožniki, tako da je uspel le kres 100 m pod vrhom Šmarne gore kljub žandarmerijski straži, ki je bila na vrhu in si ni upala v bližino kresa. Kres je gorel vso noč do sončnega vzhoda — za kar je skrbel pokojni Miha Novak. Prinesel je kanto nafte, v katero je namočil stenj iz starih cunj in ga obesil na tri zvezane drogove, kar je dajalo močan svit, ki je bil viden po vsej ljubljanski kotlini. Ob tej priliki so me orožniki aretirali na Grmadi in zahtevali, da jim jamčim, da kres ne bo gorel. Jamčiti jim nisem mogel, vendar so me izpustili; kres pa je gorel...

V tem času smo snovali kmečko-delavsko gibanje in organizirali odbore po vaseh, v katere smo pritegovali delavce in kmete. Ob tem smo širili tedanje napredne časopise (Ljudsko pravico in kratkotrajne kmečko-delavske liste). Čeprav so se vrhovi JNS in JRZ trudili, da bi pridobili zase čim več ljudi, nam je uspelo pridobiti večino ljudi v naše akcije. To se je pokazalo tudi pri volitvah 12. decembra 1938, ko je bil za naš volilni okraj kandidat tovariš Franc Leskošek. Ker doslej še nismo imeli pri volitvah glasov za komunističnega poslanca, so se tedaj ljudje upali javno manifestirati kljub šikanam (prepovedi

javnih zborovanj, groženj itd.). Kot predstavnika liste so me zavirali, da bi prisostvoval volitvam in le z odločnim nastopom sem lahko ostal na volišču. Zlasti kot namestnika »komunističnega kandidata« Leskoška so me ovirali, da bi bil prisoten na volišču kot predstavnik. Glasov za »komunističnega kandidata« je bilo v občini 60.

V tem času smo tudi posvetili veliko skrb razvoju delavske mladine v »Vzajemnosti«. Organizirali smo sestajanje mladine na predavanjih, ki so širila napredni svetovni nazor (vloga cerkve v družbi itd.). V tem krogu smo prirejali tudi izlete za mladino (v Kamnik, Trbovlje in v Tičnico za Šmarno goro). Zadnji izlet je bil zborovanje vseh »Vzajemnosti« ljubljanske okolice avgusta 1940. Tu se je zbralo ogromno število naprednih ljudi. Dopoldne je bil kulturnoprosvetni in politični program, popoldne pa zabava. Izlet je bil dobro organiziran, da kljub izdaji policija in žandarmerija ni mogla izslediti kraja in je vdrla šele ob koncu zborovanja in poskušala razgnati zborovalce z nasajenimi bajoneti na puškah. Množica se ni razšla in je ostala na zborovalnem prostoru in ob prisotnosti žandarmerije skupaj odkorakala na Skaručno in nadaljevala zabavo. Žandarji so naslednje dni preganjali vidnejše člane »Vzajemnosti«.

Leta 1939 se je začela reorganizirati naša terenska partijska organizacija. Po sklepu CK so izpadli nekateri člani. Nova partijska organizacija se je naglo večala. Izbran sem bil za sekretarja ter to funkcijo opravljal do odhoda na Notranjsko v letu 1941. V istem času sem opravljal delo rajonskega sekretarja za Ježico, v katero območje so bile vključene tudi občine Smartno in Sentvid. Partijska organizacija se je razmahnila in je štela do okupacije v letu 1941 26 članov. Jeseni 1940. se je osnoval za to območje samostojen rajonski komite. Novo nastala skoevska organizacija je štela do 30 mladih članov.

Od večjih akcij v tej dobi so bile protidraginske akcije. Prva akcija v ljubljanski okolici je bila naša, in to prvo nedeljo v septembru 1940 dopoldne pred občino v Šmartnem. Tu so se pokazali sadovi našega dela med množicami, ker se je demonstracij udeležilo do 1500 ljudi, mož, mater z otroki in mladine. Množica je zahtevala kruha in prepoved izvoza kruha v Nemčijo — Hitlerju. Ko je župan Juvan opazil, da se množica bliža občini, je pobegnil in je pustil v uradu le prestrašenega tajnika. Ta je ljudem skušal pojasniti, kako se župan trudi za izboljšanje prehrane — češ da je preskrbel en vagon otrobov za svinje. Množica je odgovorila, da zahtevajo kruh, da niso svinje in da naj otrobe jedo Hitlerjevi vojaki. Iz množice je bila izbrana tudi delegacija, ki je predložila pismene zahteve občini, da se zniža cena moki in žitu ter da se povečajo racionirani obroki. Tajnik občine je poskušal priklicati žandarsko pomoč, kar mu pa v začetku ni uspelo in šele čez pol ure je prispela žandarmerija. Množica se jih ni prestrašila, ampak je vseh pet naskočila in pritisnila k zidu ter jih primerno ozmerjala s hlapci in priganjalci reakcije — ter jim snela orožje. Naslednjo nedeljo se je protidraginska akcija iz solidarnosti z akcijami v drugih občinah ljubljanske okolice ponovila. Tokrat je župan pripravil in zastražil z žandarji občinsko zgradbo — pa so jih tudi tokrat množice prisilile k odstopu. Naslednji dan so sledile represalije proti posameznikom. Žandarji so

aretirali mene in Dušana Pirjevca ter naju z avtomobilom odpeljali pred srezkega načelnika dr. Marušiča, kjer sva bila kaznovana vsak s 3000 din globe. S pritožbami sva plačilo kazni zavlačevala in je že pred izplačilom stara Jugoslavija propadla. Čez štirinajst dni so kaznovali tudi še nekatere vidnejše demonstrante s 1500 din globe, kar pa tudi zaradi zavlačevanja in pritožb niso plačali.

Tako pripravljene na odpor nas je zatekla okupacija. Takoj ob propadu Jugoslavije smo po nalogu Partije zbrali vse dosegljivo orožje, ki ga je bilo precej, in ga skrili na varna mesta. Tako je julija leta 1941 ustanovljena Rašiška četa imela dovolj orožja za svoj nastop in borbo. Dokaz množičnega predvojnega dela Partije v tem kraju je v tem, da so bili v Rašiški četi ne le komunisti in skojevci, temveč tudi simpatizerji. Odrazilo pa se je tudi v tem, da je bilo ljudstvo najmanj 95 % udeleženo v NOB.

Milan Škerlavaj-Petrač

V letih pred vojno sem delal kot trgovski pomočnik pri Medič-Zanklu v Ljubljani. Slišal sem za sindikat BOTIČ, ki je povezoval uslužbence naše in sorodnih strok. Pri svojih znancih komunistih sem se pozanimal, kakšen je ta sindikat in kdo ima v njem besedo. Zvedel sem, da ga vodi Partija in se vpisal vanj. BOTIČ je imel centralo v Zagrebu, ime pa je bilo sestavljeno iz začetnih črk »bankovni, osiguravajoči, trgovački, industrijski činovnici«. Prostore smo imeli na sedanji Cankarjevi ulici (zdaj Radiocenter). Tu smo imeli tudi tajnika, ker smo delovali legalno. Pri delu v BOTIČ sem se seznanil s tovarišema Dermastom in Brilejem. Vsak petek zvečer smo imeli nekakšen plenum, ki smo ga imenovali »jour-fix«. K nam so prihajali tudi pokojni Boris Kidrič, tovariš Boris Ziherl in pokojni Maks Stermecki. Razpravljali smo o organizacijskih vprašanjih, o širjenju naše organizacije ter o mednarodnem in notranjem političnem položaju. Na te »jour-fixe« je prihajalo za tiste čase in za pollegalne pogoje razmeroma dosti poslušalcev, včasih tudi po petdeset ali šestdeset. Politične pregledje je navadno podajal tovariš Dermastia, ki nam je pripovedoval o borbi španskega ljudstva, o fašistični nevarnosti, o gnolbi ter oportunistu vladajočih meščanskih strank pri nas in na Zahodu. Hitlerjevci so po sramotnem Münchenskem sporazumu zasedli Češko-slovaško. Tudi pri nas so nemčurji dvigali glave, naši takratni oblastniki pa si niso upali, oziroma niso hoteli ničesar ukreniti. Zanje je bil še vedno največja nevarnost »komunizem«. Partija je izdala posebno brošuro o obnašanju takih in podobnih elementov, v katerih je svarila ljudstvo, naj bo pripravljeno in razbijala iluzije. Prevladovalo je namreč mnenje, da se bodo v Jugoslaviji in tudi v Slove-

niji v primeru vojne združile vse stranke in naslonjene na vojsko branile državo. To brošuro so ljudje radi prebirali, mi pa smo jo vneto širili. Tovariš Dermastia in z njim tudi mi pa smo na »jour-fixih« pojasnjevali ljudem, da se bodo tudi pri nas našle skupine in stranke, ki bodo sodelovale s fašisti. To bodo tiste vladajoče meščanske stranke, ki smatrajo za svojo najvažnejšo nalogo zatiranje delavskega razreda, ne pa priprave za obrambo. Zato se bo ljudstvo samo moralo braniti z orožjem v rokah. Se zdaj se pogosto spomnim besed tovariša Dermastie in se čudim, kako je mogel vse vnaprej vedeti, kaj se bo zgodilo. Marsikaj, kar nam je tedaj pripovedoval, se je kasneje izpolnilo. Zato nas tudi pristop Jugoslavije k trojnemu paktu in napad nanjo ni presenetil, pa tudi sramotna in nagla kapitulacija ne.

V BOTICU je delovala tudi celica KPS. Postal sem član KP. Prvič smo imeli sestanek v stanovanju tovariša Dermastie na Kodeljevem. Tja je prišel tudi tovariš Miha Marinko. Jaz osebno sem moral zbirati in organizirati trgovske nameščence. Dogodki so si naglo sledili. Nenapadalni pakt med SZ in Nemčijo nas je nekoliko zmedel. Toda enako kot preprosti ljudje smo tudi mi komunisti mislili, da pri tem ne gre za resnično prijateljstvo, ampak za sovjetsko taktično potezo. Po drugi strani pa si nismo mogli misliti, kakšna taktična poteza naj bi bilo pošiljanje ogromnih količin žita iz SZ v Nemčijo. Nekako ob tem času je bilo pri nas v Sloveniji ustanovljeno Društvo prijateljev SZ, ki je kmalu imelo nad tisoč krožkov. Le-ti so se sestajali na odročnih krajih in tako smo jim posredovali naša gledišča. Člani društva in mi smo nastopali proti klerikalnim razgrajčjem, ki so skušali motiti predvajanja sovjetskih filmov v kinu »Matici«. Zahtevali smo, naj tudi Jugoslavija končno prizna SZ kot državo, naj naveže z njo diplomatske in druge stike in sklene pogodbo o medsebojni pomoči za primer fašističnega napada.

Ze nekaj dni pred pristopom Jugoslavije k trojnemu paktu smo vedeli, kaj se plete. Vsi člani BOTIČ smo se udeležili demonstracij pred Univerzo in pred glavno pošto. Nekaj dni pred fašističnim napadom pa je Dermastia, sekretar naše celice, prinesel direktivo, da se vsi komunisti in simpatizerji javimo v primeru vojske k prostovoljcem. Komunisti naj bi se v vojski postavili na čelo vojakom in jih politično pridobivali. Prve dni vojne so se prostovoljci zbrali pred Narodnim domom in nato odšli skupno proti Zagrebu. Med njimi so bili skoraj vsi komunisti iz Ljubljane in okolice. Tisti pa, ki niso bili vojni obvezniki ali pa niso bili vpoklicani, so bili določeni za delo v Ljubljani. Predvidevali smo, da bo sovražnik zasedel Ljubljano. Med temi, ki naj bi ostali v mestu, sem bil tudi jaz. Še naprej naj bi zbiral in povezoval ljudi za borbo proti okupatorju, predvsem trgovske nameščence.

Toda vojna se je naglo končala in prostovoljci-komunisti so se začeli vračati. Vrnil se je tudi tovariš Dermastia in nas sklical v stare prostore na Cankarjevi ulici. Naročil nam je, naj zbiramo orožje, strelivo in vojaško opremo, ker bomo te reči še potrebovali. Hodili smo po Notranjskem, kjer je bilo dovolj orožja po gozdovih in pri kmetih ter ga vozili z avtomobili v Ljubljano. Naš sindikat so sicer Italijani razpustili, podtalno pa je deloval dalje. V skladiščih trvd, kjer smo bili zaposleni, smo ustanovili tajna skladišča orožja. Medtem je Centralni

komite KPS ustanovil Protiimperialistično fronto. Zanj nismo takoj vedeli in smo še vedno delali kot sindikat, oziroma smo še vedno povezovali krožke Društva prijateljev Sovjetske zveze. Nekega dne je prišel na neki naš sestanek tovariš Boris Kidrič. Zanimal se je za naše delo in nam naročil, naj se tudi mi z vsem članstvom in člani krožkov vključimo v Protiimperialistično, oziroma tedaj že imenovano Osvobodilno fronto. Tako smo »botičevce« in člane Društva prijateljev SZ pripeljali v OF. Naša organizacija se je močno razmahnila. Ustanovili smo vrsto organizacij OF med trgovskimi uslužbenci, pa tudi celice KPS. Ob napadu Nemčije na SZ pa smo dobili nalogo, naj organiziramo trojke za sabotažne akcije, napade in razoroževanje italijanskih vojakov. Tako se je to začelo in nadaljevalo do oborožene vstaje.

**Tone Šušteršič-
Tine Železnik**

Pred vojno sem živel v Ljubljani. Bil sem nadzornik signalov pri železnici in kot tak sem imel vožnjo zastoj. Zato sem pogosto lahko obiskoval znanke, predvsem v Beli krajini, kjer sem imel sorodnike. Vedno sem se lahko izgovarjal na sorodstvo. Bil sem član Mestnega komiteja KPS v Ljubljani in član Centralnega odbora Rdečih pomoči. Na svojih službenih in zasebnih potovanjih sem pogosto opravljal različne naloge po direktivah CK KPS.

Ze pred letom 1936 je bila ustanovljena najprej Enotna, nato pa Ljudska fronta. Obe sta imeli poleg ekonomskega tudi političen program, predvsem borbo proti fašizmu.

V Belo krajino sem nosil našim partijskim organizacijam razne knjige in časopise. V Butalovi zidnici v Gradacu je delovala ilegalna ciklostilna tehnika, zato sem jim prinašal že natipkane matrice. Sami namreč niso imeli pisalnega stroja. Od tod so tovariši pošiljali letake in časopise na vse strani Bele krajine in celo na Dolenjsko. Bela krajina je bila zelo revna in pasivna deželica, zato je bilo mnogo brezposelnih. Država jim je dovoljevala odhajanje na zemska dela, največkrat v Nemčijo. Dovoljenje je dobil samo tisti, katerega je priporočil domači župnik. Nekateri od sezoncev so se vračali domov zastrupljeni s Hitlerizmom. Posebno vprašanje so bili za Belo krajino tudi Kočevarji, ki so naseljevali ves zahodni rob. Le-ti so bili znani kot zagrizeni nacisti in hudi sovražniki Slovencev. Ze več let pred vojno so se ob nedeljah urili z orožjem v rokah pod vodstvom vojaških strokovnjakov. Imeli so tudi svoje organizacije, ki so bile kopije in podružnice nacističnih organizacij v Nemčiji. Zaradi njihovega strupenega sovraštva proti vsemu, kar je bilo slovenskega, je prišlo med njimi in Slovenci večkrat do spopadov in hudih pretepov.

Leta 1940 smo se spričo bližajoče se vojne zelo trudili, da bi spravili iz taborišča v Bileči številne komuniste, ki so bili tam zaprti. Zavedali smo se, kaj bi pomenilo za naš narod, če bi ob morebitnem nacističnem napadu ti ljudje padli sovražniku v roke, kar se je zgodilo s hrvaškimi komunisti v Kerestincu. Ustaši so skoraj vse pobili. Po nalogu CK sem zbiral podpise za proteste, v katerih je ljudstvo zahtevalo, naj režim zaprte komuniste izpusti. V ta namen sem potoval po podeželju. Obiskal sem Jesenice in Stajersko. Interniranim tovarišem smo pošiljali tudi ilegalno časopisje. Anton Čarman, ki je delal v tovarni Slamič, nam je dajal prazne škatle za konzerve. Vanje je smo vlagali razna pisma in navodila ter gradivo za študij. Dodali smo še pesek, da je bila škatla težka kot prava konserva, potem pa jih je Čarman s strojem zapiral. Nekoč sem šel z dvema ženskama prav v Bilečo in vpričo policijskega komisarja izročil našim v štruko zapečeno knjigo »Vprašanje leninizma«.

Ob kapitulaciji bivše Jugoslavije smo zbirali prostovoljce, potem pa orožje. Po 22. juniju sem se umaknil v ilegalo. Odšel sem v Novo mesto, kjer sem imel sestanek z Ambrožičem in veterinarjem Jerebom. Dogovorili smo se za začetek akcij. Najbrž ni slučajno, da so prvi belokranjski partizani izšli izmed prvih akcij napadli komisijo za optacije, ko je prenočevala na Blatniku nad Semičem. Z ročnimi bombami so enega člana hudo ranili ter zažgali dva senika, v katerih so optanti-Kočevarji imeli spravljeno prtljago za potovanje v Nemčijo. Nameravali smo tudi napasti skupino Kočevarjev, ki so se vežbali, pa jih nismo mogli najti. Vežbališča in čas vaj so namreč pogosto menjali.

Boris Zihel

Sredi leta 1937 sem se vrnil iz mitroviške kaznilnice, kjer sem prebil štiri leta. Kmalu potem so se pričeli odvijati dogodki, ki so pomenili neposredni uvod v drugo svetovno vojno: Hitlerjevi agresiji proti Avstriji in Češkoslovaški, ki sta silno stopnjevali voljo jugoslovanskih antifašistov do odpora proti Hitlerju in njegovim zaveznikom pri nas, proti vlada-jočemu režimu Stojadinović-Korošec, proti njegovim fašizatorskim prizadevanjem. Med področja, na katerih se je pričela že tedaj kovati enotnost tistih sil, ki so se kasneje strnile v Osvobodilni fronti, je sodila tudi ljubljanska univerza. Kot njen študent sem delal v »Slovenskem klubu«, ki je bil jedro antifašistično usmerjenih študentov in v katerem so vodilno vlogo imeli komunisti. Izdajali smo list »1551« in razne druge publikacije, v katerih smo se borili za enotnost študentov v obrambi pred faši-

stično nevarnostjo; prirejali smo predavanja in politične sestanke tudi izven univerze itd. V letu 1939 so bili doseženi pomembni uspehi v organizaciji študentov, ustvarjen je bil blok antifašističnih študentov, ki je poleg študentov-komunistov združeval vse pošteno misleče, resnično patriotske elemente na univerzi. Navzlic mahinacijam krogov, ki so se med vojno do kraja razkrinkali kot izdajalci ali pa kot »sredinska« pomoč narodnemu izdajstvu, je bil ta blok važen činitelj v mobilizaciji študentov za osvobodilni boj.

Poleg dela na univerzi sem tisti čas pisal v razne liste, ki so bili bodisi neposredno legalna glasila naše Partije, kakor »Delavski glas«, ali pa glasila razvijajoče se enotne antifašistične fronte. Posebno poglavje tvori v tem času delo v književni reviji »Sodobnost«. V letu 1938 so komunisti začeli razvijati v tej reviji veliko aktivnost, pričelo se je tesno sodelovanje z njenim uredništvom, ki mu je stal na čelu pokojni Ferdo Kozak kot človek, ves zavzet za to sodelovanje. Navzlic odporu nekaterih antikomunistično razpoloženih buržoaznih liberalcev, ki so dotlej sodelovali pri reviji, se je ustvarjala v krogu »Sodobnosti« osnova za enotno fronto slovenskih kulturnih delavcev, ki se je tako učinkovito uveljavila v letih osvobodilne vojne. Uredništvo »Sodobnosti« je prirejalo mesečne sestanke sodelavcev, ki so se izpremenili v pravcate konference, na katerih smo razpravljali o aktualnih političnih dogodkih, razčiščevali pojme in odstranjevali nesporednosti, ki so se bile med komunisti in posameznimi krogi naprednega slovenskega izobraženstva. Teh sestankov sta se večkrat udeležila tudi tovariša Edvard Kardelj in pokojni Boris Kidrič, ki sta bila že takrat nesporno vodilni glavi v slovenskem antifašističnem gibanju in kot taki priznani tudi med izobraženstvom. V »Sodobnost« sem precej pisal, in sicer pod prevdonomimom »A. Poljanec«, proti koncu pa sem bil član ožje redakcije revije. Nekaj člankov sem napisal tudi za revijo »Ljubljanski zvon«, kjer je njen urednik Juš Kozak skušal ob sodelovanju nekaterih levo usmerjenih književnikov uveljaviti napredna pojmovanja posameznih vprašanj takratnega družbenega življenja.

Posebno področje mojega dela neposredno pred vojno je bilo »Društvo prijateljev Sovjetske zveze«, ki smo ga skušali ustanoviti po upostavitvi diplomatskih odnosov med takratno Jugoslavijo in ZSSR. To društvo naj bi bilo eno izmed sredstev za mobilizacijo antifašističnih sil. Predsednik pripravljalega odbora je bil univ. prof. Josip Sturm, ki ga je med vojno umorila zloglasna »črna roka«. Delal sem v tajništvu tega odbora.

Iz tiste dobe pa imam v najlepšem spominu svoje idejnopolično delo v kranjskem okrožju. Tam je Partija – kakor drugod – organizirala krožke za proučevanje aktualnih ideoloških in sploh političnih vprašanj. Shajali smo se po raznih stanovanjih, pri delavcih v Stražišču, na Primskovem, v stanovanju tov. Jožeta Vilfana v Kranju itd. Marsikatega izmed tovarišev, ki so posečali te krožke, danes ni več, padli so na Jelovici in po drugih bojišcih osvobodilne vojne, kot talci in po koncentracijskih taborišcih, z nekaterimi pa se še danes srečamo pri političnem delu v kranjskem okraju.

Toliko bi na kratko lahko povedal o svojem delu neposredno pred vojno.

Posavski komunisti v pripravah na oboroženo vstajo

Srce slehernega udeleženca NOB hrani spomine na tiste dni. Spomin je kot nekakšen neugasel plamen, ki zdaj rahleje, zdaj močneje vzplamti in osvetli dogodke iz bližnje preteklosti. Pred Dnevom vstaje je ta plamen močnejši. Obnovljeni iz pozabe se dvigajo spomini! A ne samo na dneve borbe, temveč tudi na tiste dogodke, ki so pomenili v pripravah na oboroženo vstajo pravo prelomnico. Komunisti so pod vodstvom in po nalogi svoje Partije namreč pridobivali, pripravljali in učili ljudi na dneve, ko bo treba s puško v roki odkrito nastopiti proti okupatorju. Ne meneč se za nevarnost za svoje življenje, so komunisti izpolnjevali naloge, zbirali okoli sebe ljudi, skupaj z njimi govorili o pripravah na vstajo, sklicevali sestanke, zbirali orožje in strelivo. Vse to za dan, ko bo Partija pozvala ljudi v borbo... Karel Sterban, predvojni komunist, se rad spominja tistega dne, 5. maja 1941. leta, ko je z drugimi komunisti sodeloval na konferenci posavskih komunistov v Penku, kraju med Rožnim in Brestanico ob reki Savi. Takole se spominja tistih dni...

VRNIL sem se iz jame v Senovem. Popoldne se je že nagibalo. Tovariši-rudarji so v samskem domu že počivali, jaz pa sem še prelistaval dnevno časopisje. Pa me je nenadoma poklical znanec in mi sporočil, da me pri Senici pričakuje neki prijatelj iz Hrastnika. Menil sem, da mora biti nekaj važnega, pa sem se takoj odpravil. Naj še omenim, da sem bil tedaj sekretar partijske organizacije za teren Senovo-Brestanica in da sem precej časa posvetil partijsko-političnemu delu. Nemci, ki so se ob razpadu Jugoslavije zalezli tudi v te rudarske kraje, so s pomočjo svojih vohunov že vohljali za nami. Delo je bilo seveda težavnejše, vendar smo naloge, ki so nam jih postavili višji partijski forumi, kljub poostreni nemški kontroli in vohlanju opravljali.

V temnem kotičku gostilniške sobe pri Senici sem zagledal človeka, ki mi ni bil neznani, čeprav ni bil Hrastničan. Njegov obraz mi je še danes globoko vtisnjen v spomin — bil je Slavko Šlander, tedaj član CK KPS, partijsko odgovoren za Posavje. Krepko sva si stisnila roke. Naložil mi je zaupno nalogo: sklicati partijsko konferenco posavskih komunistov, ki naj bi bila 5. maja 1941 v kraju Penk med Rožnim in Brestanico. Šlander mi je dal podrobna navodila glede udeležencev konference.

Dne 5. maja zjutraj sva bila s tovaršem Šlandrom dogovorjena na stezi, streljaj od mлина, tik ob potoku v smeri pro-

Slavko Šlander

ti Brestanici. Skupaj sva se podala proti kraju Penk. Spotoma sva govorila še o bližnjih pripravah, o delu, ki nas še čaka, o problemih, o usmerjanju protinemških akcij in o vsem drugem, kar smo predvidevali za bližnjo borbo z okupatorji. Pred prihodom na glavno cesto, ki zavije v Brestanico, sva si zataknila v gumbnico rdeč cvet, dogovorjeni znak, po katerem bova spoznala ostale udeležence konference. Na ovinku naju je prehitel nemški policist na motorju. Srepa je gledal predse in niti pogledal naju ni, ko sva se že spuščala s ceste proti brodu na Savi. Tik ob Savi sva krenila navzgor. Na nekaterih

mestih sva se še strmo spustila k pljuskačji savski vodi, nato pa spet položneje zagazila v travo, nenehoma obkrožena od gostega grmičja, ki je prikrivalo najino pot pred nepoklicanimi očmi. Ko sva stopila na jaso, obraslo z mehko travo, sva že opazila skupino pred nama prispelih tovarišev, ki so naju obkrožili. Pozdravili smo se, nato pa si natančneje ogledali kraj, določen za konferenco. Le-ta je bil dovolj prikrit, kot nalašč za sestanek, in je nudil dovolj kritja pred sovražnikom. Tudi Sava na tem mestu mirneje usmerja svoj tok. Naj še omenim, da smo imeli nekaj korakov od broda svojo stražo. Tu je bil namreč tovariš Hlebec, brestaniški komunist, ki je spuščal tovariše na dogovorjeno mesto.

Neopazno in iz vseh smeri so prihajali tovariši. Še pred napovedano uro smo bili vsi zbrani: iz Vidma-Krškega, Sevnice, Brežic, Dobove, Senovega, Brestanice in drugod, iz najoddaljenejših krajev Posavja. Udeleženci so posedli po travi, si polglasno izmenjavali misli, pripovedovali o minulih dogodkih ter nestrpnost pričakovali začetek konference. Spominjam se, da je prisostvovalo konferenci okrog trideset komunistov, med njimi: Jerič, Tratar, Omerzu, Sinkovič, Zidarčič, Hlaj, Salmič, oba Hlebca, Kovačeva in drugi.

Slavko Šlander je začel konferenco: polagoma, razločno in vsakomur razumljivo je govoril o političnem položaju v svetu in pri nas. Ne samo v Sloveniji, temveč o položaju v vsej Jugoslaviji, ki se je znašla v krempljih okupacije. Podrobno je Šlander govoril tudi o ustanovitvi OF, o njenih nalogah, o čedalje večjem naraščanju osvobodilnega gibanja, o odporu proti okupatorju v Sloveniji in Jugoslaviji, o zbiranju orožja, hrane, streliva, obleke itd.

Konferenca posavskih komunistov je sprejela podrobnejša navodila, nanašajoča se na sklepe CK KPS v zvezi s pripravami na oboroženo vstajo proti okupatorju. Tako so zahtevali dnevi pred vstajo solidno organizacijo: ustanavljanje vojnih komitejev, ki bodo vodili oborožene akcije na po-

sameznih področjih, bojne trojke, zbiranje materiala itd., itd. O vsem tem in še mnogo več je govoril Slavko Šlander. Iz njegovih besed pa je bilo razumeti, da bo CK, ko bodo dozoreli objektivni politični in vojaški pogoji, dal znak za začetek borbe.

Čeprav je bila konferenca komunistov posavskega okrožja končana, so udeleženci še

kar naprej izmenjavali izkušnje. Dan se je že nagibal, ko so začeli komunisti odhajati.

Še kratek stisk rok ali dvignjena pest v pozdrav in posavski komunisti so se razšli, neopazno, kot so prišli. Slavko Šlander je odhajal med zadnjimi. Pri slovesu sva si krepko stisnila roko, potem pa je odšel v nastopajočo majsko noč...

Konferenca v kraju Penk je naznanila začetek vstaje proti okupatorju v Posavju. Po konferenci se je začelo še bolj organizirano delo ne samo komunistov, temveč vseh, ki so bili pripravljeni sodelovati v oboroženi vstaji. Članstvo OF je naraščalo, organizirali so trojke, zbirali material in hrano za prve partizane. Tej konferenci je sledil sestanek senovskih aktivistov na Porebri. Vstaja se je razplamela v Posavju in se bliskovito prenesla v najoddaljenejše vasi Pohorja, Kozjanskega in onkraj Save. Ze meseca junija je zletela v zrak proga proti Vidmu, pa spet blizu Blance in tako naprej.

K. B.

Brez obotavljanja **V BORBO**

KER SO dozoreli objektivni politični in vojaški pogoji, na katere je KPS opozarjala in se pripravljala takoj ob okupaciji, je 22. junija 1941 CK KPS sestavil Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, kot posebno vodstvo vojaških komitejev. Temu so sledile splošne priprave za neposredno oboroženo borbo proti okupatorju.

*

Komaj mesec dni kasneje, 22. julija 1941. leta, se nas je 19 borcev postavilo v dve vrsti na severnem pobočju Molnika, le dobro uro od Ljubljane. Stali smo ob robu ozke gozdne poti in pričakujoče upirali oči v tovariša, ki nam ga je poslalo Glavno poveljstvo. Odsekano, polglasno povelje komandirja čete je pretrgalo molk. Devetnajst sklenjenih pesti se je naenkrat dvignilo k borbenemu pozdravu. Proste roke so krepkeje stisnile orožje, nema tišina je zavladala okoli nas. Še veter je zaustavil svoj dih v vejevju, ves gozd je prisluhnil besedam svečanega dogodka: »Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda... prisegam pred svojim narodom in svojimi sobojevniki...«

Vsi kot eden smo ponavljali besede prislege in čutili, kako nas prevzema njihov pomen. Ko sem se po končani slovesnosti zagledal v iskreče se oči tovarišev, sem naenkrat tudi sam spoznal pravo veličino pravkaršnjega doživetja. Nekaj se je v meni prelomilo. Prva četa slovenskih partizanov je položila prisego svojemumu narodu in njegovi borbi. Občutek te časti je izbrisal vsak pomislek in odstranil vsak strah pred težavami bodoče borbe. Takrat sem se šele v polni meri zavedel te velike spremembe, čutil sem, da postajam pravi človek. Četa se je še isti večer premaknila na

vrh Molnika, si tam uredila taborišče in začela s pripravami za svojo prvo akcijo.

*

Ze prve dni julija 1941 se je v Kašelskem hribu nad Zalogom zbralo 12 oboroženih borcev. V Mrzli dolini nad Mazovčevo domačijo so si uredili majhno taborišče. Mazovčeva mama pa jim je doma pripravljala potrebno hrano. Zaradi izdajalskega orožnika Sušnika so fašisti kaj kmalu zvedeli, da se zadržujejo pri Mazovcu oboroženi komunisti, prav ti isti, ki so se že v aprilu spretno izognili aretaciji. Tudi po osemkrat dnevno so fašisti preiskovali Mazovčevo doma-

Poziv CK KPJ narodom Jugoslavije

Takoj po napadu fašistične Nemčije na Sovjetsko zvezo je CK KPJ v svojem proglasu pozval narode Jugoslavije v borbo proti okupatorju. V pozivu Komunistom pravi: »Organizirajte delovne množice in jim izročite svoje težko pridobljene izkušnje. Stopite na čelo delovnih in nacionalno zatiranih množic in jih vodite v boj proti fašističnim zatiralcem naših narodov. Pogum, disciplina in hladnokrvnost naj vladajo med vami, ker morate s tem dati zgled drugim. Izvršite svojo dolžnost avantgarde delavskega razreda Jugoslavije. Naprej v poslednji in odločilni boj za svobodo in srečo človeštva.«

Jekleni ježki

Mladinske skupine v okupirani Ljubljani so kar tekmovala med seboj, katera bo bolj zagodla italijanski vojski in karabinjerjem. Nič kolikokrat so za hrbtno italijanske patrulje trosili listke z napisom OF po ulici.

V bežigradski vojašnici so imeli Italijani svoje avtomobile in konje. In se je spomnil Pavle, da bi bilo dobro potresti okoli vojašnice jeklene ježke. Rado, Brane, Janez in še vrsta mladincev za Bežigradom so brž uresničili to zamisel. Hitro so izdelali ostre jeklene ježke in ko je padla noč, so bil raztreseni po vseh poteh ter ulicah okoli vojašnice.

Naslednje jutro so se kot ponavadi zapodili italijanski avtomobili iz vojašnice. Toda niso daleč pripeljali. Drugemu za drugim so začele puščati zračnice. Tisti dan je bilo ranjenih tudi nekaj konjev.

»Le kdo nam je to skuhal?« so ugibali makaronarji.

Odgovor so lahko prebrali naslednji dan na listih, ki jih je bilo vse polno okoli vojašnice in na katerih je pisalo: »Živio OF!«

čijo, postavljali okoli nje zasede in nadlegovali vsakogar, ki je prišel blizu. Toda vedno brez uspeha. Naprej v gozd pa si plahi vojščaki niso upali.

Prav tistega dne, ko je komandir Risto poslal v Ljubljano kurirja z nalogo naj vzpostavi zvezo z Glavnim poveljstvom in prinese potrebna navodila za začetek oboroženih akcij, je četa sprejela obvestilo, da nameravajo Italijani naslednjega dne preiskati tudi vso zahodno stran Kašelskega hriba. Hrib ni visok, toda v gladki gozdnati strmini je težko najti primeren položaj za uspešno borbo. Razen tega pa je po vrhu tudi tekla nemško-italijanska razmejitvena črta, ki so jo nadzorovale nemške straže in patrulje. Tak položaj ni bil prav nič primeren za prvo borbo, toda kljub temu je bilo nujno nekaj ukreniti. Po kratkem posvetu je bilo sklenjeno, da bodo počakali Italijane in če jih ne bo preveč, tudi napadli.

Prihodnje jutro se je četa premaknila tik pod mejo, kjer je na kopastem obronku počivala in v pripravljenosti čakala povratek kurirja in prihod Italijanov. Dva borca sta ležala v zasedi na sami meji in pazila, da od tiste strani ne bi bilo presenečenja. Komandir Risto in Albin Grajzer pa sta z daljnogledom oprezala po dolini pod seboj.

— Poglej, že prihajajo. Preko Kašelskega mostu gre kolona, — se obrne Albin k svo-

jemu komandirju in mu poda daljnogled. Njegove večno nemirne oči so se zasvetile v nestrpnem pričakovanju komandirjeve odločitve.

— Tudi z Zaloške strani gredo, — mu pripomni Risto, — v Sostro pa se kar s kamioni vozijo iz Ljubljane. — Odložil je daljnogled, prisluhnil oddaljenemu brnenju avtomobilov in nejevoljno nagrbničil čelo. V nastalem položaju odločitev ni bila lahka. Sprejeti borbo pod tako neugodnimi pogoji je zelo tvegano. Od prve borbe tudi zavis, kako se bodo fantje držali v bodoče. Vanj imajo zaupanje, ne sme jih razočarati. ... Po kratkem premišljevanju se je obrnil in z Albinom sta se vrnila k ostalim tovarišem, ki so čakali na odločitev.

— Preveč jih je za nas. Hrib obkoljujejo in verjetno bodo zasedli tudi mejo nad nami. Umakniti se moramo na nemško stran. Tam bomo organizirali ljudi v zasavskih hribih in zbrali orožje in strelivo, ki je še tam skrito. Ko to opravimo, se vrnemo. —

Brez besed so borci optrali nahrbtnike, vzeli vsak svojo puško in previdno prešli mejo. Ta še ni bila zasedena, toda komaj so se malo oddaljili in se spustili po pobočju proti Besnici, so nad seboj že začutili premikanje. Nemci so prihajali svojim fašističnim zaveznikom na pomoč in še slutili niso, da so prišli le za dobro minuto prepozno.

Pod Besnico preide ozka dolina v gozdnato sotesko, skozi katero vodi ob potoku le ozka steza proti Podgradu. Potok ni globok, toda zaradi strmih bregov in goščave je le na nekaterih mestih prehod, razgleda pa ob njem ni prav nobenega.

Četa se je ustavila. Ničesar sumljivega ni bilo čutiti ob potoku, le valovi so kakor vedno šumeli svojo vedno enako pesem. Prva dva tovariša sta se spustila v jarek, da zavarujeta prehod. Kmalu za njima so se spustili še drugi in brez nezgode so prečkali pot in potok. Risto in Albin sta bila zadnja in ravno, ko sta hotela še ona dva zdrzniti po strmini do prelaza, se je pri brvi nenadoma prikazal nemški vojak.

— Halt! Halt! — je zakričal za borci, ki so se že pomikali v nasprotni breg. Dvigal je puško. Risto in Albin sta se samo tiho spogledala in namerila svoji puški.

V gozdu nad prehodom je zagrmelo. Odmev dveh strelav se je razlegel vzdolž soteske, se še nekajkrat odbil od strmih pobočij in končno utihnil nekje v daljavi. Ob brvi na besniškem potoku pa je ležal prvi nemški vojak, ki ga je v Sloveniji podrla partizanska krogla. Šestnajstega julija so slovenski partizani ubitemu okupatorju zaplenili prvo puško.

*

Konec avgusta enainštiridesetega leta se je v taborišču Krimskega polbataljona na Mokrcu sedem tovarišev pripravljalo na dolgo in težavno pot. Slovo je bilo kratko in prisrčno, polno iskrenih želja in svetlega upanja. Prvih sedem partizanov pod poveljstvom Ervina Dolgana je krenilo proti Primorski. Po dolgih letih pregnanstva so se spet vračali v svoje kraje. Borbeno izročilo in pozdrav primorskega ljudstvu — to je bila njihova popotnica. Prenesti oborožen upor na Primorsko in na svojih tleh začeti borbo za osvoboditev — to je bila njihova naloga.

Skupina se je za nekaj dni ustavila nad Ilirsko Bistrico. Od tam se je premaknila v Brkine in tam je bila dejansko ustanovljena Pivška četa, prva

partizanska enota v Slovenem Primorju. Iz Ostrožnega brda so borci Pivške čete hodili na akcije v Vipavsko dolino in na Pivko, od tam se je oborožen upor razširil po vsej Primorski...

Bilo je konec oktobra, ko je komandir Ervin prejel poročilo, da je za tisto noč najavljen na Pivko transport nemških pilotov, ki se po težkih bojih na vzhodnem bojišču peljejo na okrevanje in odih v Opatijo. Krasna priložnost za akcijo, ki se ne bo tako kmalu spet ponudila! Če akcija uspe, če se prevrne vlak s Hitlerjevimi piloti, bo to prvi vidnejši znak upora na Primorskem in njen odmev bo sčepnil daleč preko meja. Ves svet bo zvedel, da je tudi primorsko ljudstvo dvignilo orožje...

Kljub idealni priložnosti in zamisli pa se je čelo komandirja Ervina kmalu nagrbančilo v napornem premišljevanju: le kako naj akcijo izvede? Vsi borci, razen njega in Draga, so že prejšnji dan odšli na razne strani s posebnimi nalogami in se bodo vrnili, ko bo že prepozno. Tudi razstreliva ni v četi nobenega. A kljub temu morajo hitlerjevi piloti prvi občutiti udarec primorskih partizanov. Le kako naj izvede akcijo?...

Temna jesenska noč se je zgrnila nad kraške goličave in mrzel veter je jezno preganjal nizke oblake, iz katerih je neopretgoma rosilo. V takih nočeh ljudje neradi hodijo okoli in tistega poznega večera ni nihče videl dveh partizanov Pivške čete, kako sta se pod Kilovčami približala železniškemu nasipu in se previdno vzpela po njegovi strmini. Na vrhu nasipa sta legla na obhodno stezo ob progi in skoraj brez diha prisluhnili v gluho noč. Vse je bilo tiho in mirno, tudi na progi. Pogledala sta še na drugo stran nasipa in ko nista opazila ničesar sumljivega, se je eden od njiju dvignil na kolena in pokazal z roko.

— Glej, tam na ovinku, tam bo najprimerneje. Tudi nasip je dovolj visok, tam morava začeti, — je šepetaje govoril Ervin svojemu spremljevalcu. Potem se je sklonil, pobral s tal ključ za odvijanje vijakov

na tračnicah in se previdno približal naznačenemu mestu. Drago Maslo je šel za njim in nosil v rokah velik železen drog, kakršnega uporabljajo za premikanje tračnic. Pušk nista imela s seboj, oborožena sta bila le z revolverji. Puške bi ju le ovirale pri delu.

Tam, kjer je vzboklina ovinka najbolj napeta, se je Ervin sklonil in tipajoč nataknil ključ na vijak. Tračnice so bile močno privite in šele po daljšem naporu se je vijak zasukal. Škrtajoče cviljenje premikačnega se železja se je kakor nož zarezalo v nočno tišino. Za trenutek sta borca prenehala z delom, ko pa sta se prepričala, da nihče ne odgovarja na njun ropot, sta pohitela. Spojnica je bila odvita, toda tračnica se je le malo premaknila na stran. Ko je Drago zasadil drog pod njo in jo ravno hotel premakniti, je na ovinku pred njima zaropotalo kamenje.

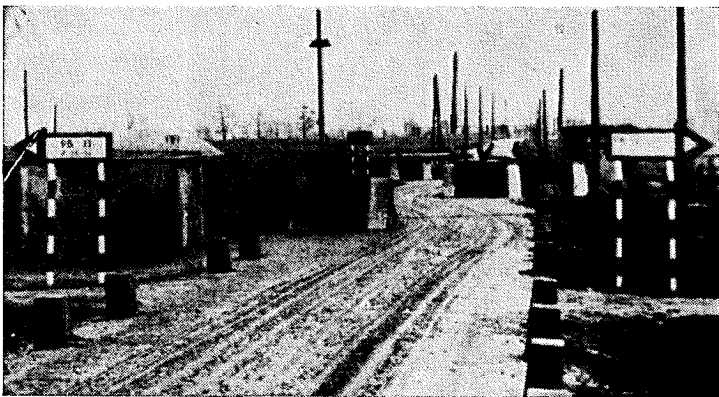
— Pazi! Patrulja gre! — je šepnil Ervin in se stisnil k tlom. Naenkrat je na nasipu spet vse utihnilo. Ervin in Drago sta negibno ležala med tračnicami in držala v rokah naperjene revolverje. V temi komaj vidne siluete vojakov pa so stale kakih petdeset metrov pred njima na progi in prav tako čakale, kaj se bo zgodilo. Na nasipu je vladala moreča tišina negotovosti in napetega pričakovanja. V teh težkih trenutkih je pred bližnjim predrom zapiskala lokomotiva. Votlo bobnenje na progi je postajalo čedalje močnejše. Kaj naj naredita? je borbema šinilo

skozi možgane. Če skočita s proge, ju bo patrulja opazila in streljala na njiju. Če nekaj časa ostaneta tam, kjer sta bila, se ne bosta več mogla umakniti drvečemu vlaku. Razen tega pa je bila tračnica še premalo odmaknjena in vlak bo brez škode odpeljal naprej... Ervin je samo za trenutek zamažil in misli so se mu z bliskovito naglico menjale druga za drugo. Ko pa je spet pogledal v smeri prihajajočega vlaka, je v meglenem odsevu svetlobe zagledal italijansko patruljo, kako beži proč od njiju in nasipa. Vlak je bobnel že za prvim ovinkom.

— Hitro, primi! — je zaklical Dragu in že sta se oba hkrati z vso močjo uprla v podstavljeni drog. Tračnica se je premaknila. Še enkrat sta zasadila drog pod tračnico in takrat je spojnica popolnoma popustila. V naslednjem hipu so na ovinku zažarele luči lokomotive. Zgrabila sta vsak svoje orodje, se zavalila po nasipu in se pognala naprej po ozkem jarku.

Kolesa lokomotive so najprej topo zadrdrala po lesenih pragih. Nato pa se je železni velikan nagnil na stran in prevrnil. Dolgi spalni vagoni so se s silnim truščem zarinili drug v drugega in obviseli nad strmino. Iz ruševin razbita vlaka se je slišalo le stokanje ranjencev in hropenje umirajočih. Nekaj desetih najboljših Hitlerjevih pilotov ni nikoli več sedlo za krmila svojih letal.

Ivan Ferlež

Vsi bunkerji in utrdbe v Ljubljani okupatorju niso pomagali!

Brez medsebojnega zaupanja si pač ni moč zamisliti uspešnega zaključka prizadevanj za premostitev sedanje splošne krize v mednarodnih odnosih. Zaupanje ni nemara kaka diplomatska fraza, marveč je splet mnogih elementov: predvsem spoštovanja drug drugega, kar preneseno v vsakdanjo meddržavno prakso pomeni, da je treba spoštovati sporazumno sprejete obveznosti, držati dano besedo, dosledno se izogibati vsemu, kar bi lahko vzbudilo dvome na drugi strani. Borba za mir, za prijateljsko sožitje med narodi, je predvsem nenehna bitka proti kršitvam teh splošno priznanih načel, ki tvorijo ne samo kodeks meddržavnega prava, temveč tudi, vsaj za sedaj še, priznane mednarodne morale.

HRUŠČEV PROTI HRUŠČEVU

S cinično utemeljitvijo (ki ponazarja, kako si nekateri zamišljajo odnose med »velikimi in malimi«) odložene gospodarske pogodbe med Jugoslavijo in SZ so le stopnja procesa, ki se je začel, če se omejimo zgolj na najnovejše dogodke, z odklonitvijo, da bi poslali svoje predstavnike na kongres naše Partije, čemur so sledili že znani črno-beli napadi ob utrudljivo dolgočasnem asistiranju nekaterih vzhodnih držav, »da program naše dejavnosti na notranjem in zunanjepolitičnem torišču bajé ni v skladu z marksistično-leninističnimi normami«. Seveda, kakor je bilo to tudi značilno za obrekovalno poplavo pred desetimi leti (ob prvi resoluciji Kominforma), se ni nihče izmed teh »kritikov« potrudil, da bi vsaj prebral dokumente našega Kongresa, marveč je spet prišla v široko uporabo dogmatična šablona iztrgane citologije, obremenjenih s kopico sholastičnih superlativov, kar pač naj bi vse predvsem prepričalo njihovo domačo javnost.

Dejstvo je, da je prišlo do teh napadov deset let po kominformovski resoluciji, da pobudnik te kampanje ni Stalin, marveč vodstvo, ki je še nedavno najostreje obsodilo to njegovo politiko. Ob svojem prihodu v Beograd (leta 1955) je Hruščev izjavil: »... da so vsega spora z Jugoslavijo krivi agenti imperializma, ki so se vrinili v sovjetsko partijo...«. Ne glede na analogijo, ki se sama vsiljuje, je zdaj isti Hruščev pred dnevi v Sofiji zatrjeval, da je bila

NAŠ RAZGLED

»... resolucija iz leta 1948 v osnovi pravilna...«. Sicer so že pred tem to »ugotovili« v kitajskem časopisu »Zen Min Ži Bao«, medtem ko je resolucija njihovega kongresa naravnost šolski primer ravni sedanje »ideološke razprave«. Ne bi imelo smisla v tem pregledu aktualnih mednarodnih dogodkov podrobneje razčlenjevati vzroke te najnovejše kampanje, vendar pa je nujno ugotoviti dvojne dejstve: prvič, da so »teze« naših »kritikov« v direktnem nasprotju s tem, kar so razglasili kot vodilo svoje politike na XX. kongresu in kar je vzbujalo upanje, da se nikoli ne bo vrnilo obdobje Stalinovega mračnjastva, in drugič, če vso stvar motrimo le iz zornega kota splošnih mednarodnih odnosov, da obujevalci kominformovske resolucije uporabljajo očitno dvojno mero. Jugoslaviji so predvsem tudi očitali, da prejema »umazano blago« iz kapitalističnih držav. Ta ocena pa ni nič motila novega sovjetskega premiera, da je pred dnevi ponudil ZDA sklenitev obsežnega trgovinskega sporazuma in prosil »trdnjavo imperializma« za trgovinske kredite. Sovjetski ambasador v Washingtonu Menjšikov je bil pač v škripcih, ko je moral v nekem intervjuju po ameriški televiziji odgovoriti na vprašanje, kako je moč to sovjetsko prošnjo vskladiti z enostransko odpovedjo gospodarskih pogodb z Jugoslavijo. Hruščev je namreč pred dnevi na kongresu bolgarske KP dokazoval, »... da imperialistične države nikdar ne dajejo kreditov brez kakih skritih namenov in da sprejem takih kreditov ogroža neodvisnost, posebno socialističnih držav«. To pomeni, da bi bila neodvisnost SZ v primeru, če bi dobila zaprošene ameriške kredite, ogrožena?!

Kljub že prejšnjim razočaranjem, da bo po površinski obsodbi Stalinove politike sledila resna analiza činiteljev, ki so omogočili ta monstruozna pачenja, je zdaj vsaj jasno, da so imele vse sovjetske izjave in podpisi na beograjski in moskovski deklaraciji namen (v začetku na lep način) pripeljati Jugoslavijo v svoj »lager«. Za našo deželo pa je obujanje kominformovske prakse potrdilo, da SZ sploh ni nikoli iskreno obsodila Stalinove resolucije iz l. 1948.

Seveda se je vse to negativno odrazilo tudi v splošnih mednarodnih odnosih, saj je stališče do Jugoslavije upravičeno vzbujalo dvome v sicer gostobesedna zagotovila iz Moskve, da njihovi predlogi za sklenitev raznih gospodarskih aranžmajev ne zasledujejo nikakršnih »skritih ciljev«, da so njihove mednarodne pobude iskrene itd. Posledica tega in drugih elementov je, da vlada v mednarodnih odnosih nekačen zastoj, da se je možnost srečanja na najvišji ravni dokaj oddaljila. Po raznih neuradnih pojasnilih se zdi, da so začeli v Moskvi na »ambadorski ravni« šele zdaj resneje razpravljati o dnevnem redu in da so, sodeč posebno po Brentanovih izjavah po vrnitvi iz ZDA, dosegli soglasje o tem, da ne bo nemško vprašanje niti glavna niti posebna točka na dnevnem redu morebitne državniške konference. Zahodni predstavniki pa še vedno vztrajajo, da zgolj tehnični dogovor o vrstnem redu vprašanj, ki jih naj bi obravnavali, ne zadostuje, in da je treba ustvariti pogoje za pozitivno rešitev vsaj enega izmed pomembnejših perečih mednarodnih problemov.

Gre za razorožitev in predvsem za njeno začetno fazo — opustitev jedrskih poizkusov. Umik nepo-

Volilna kampanja je bila tokrat manj hrupna v primerjavi s prejšnjimi, vendar pa so bila italijanska mesta posejana s podobnimi transparenti, kakršni so ti trije v Rimu, medtem ko so bile ulice preprežene z volilnimi gesli

PO SVETU

pustljivega Straussa s položaja predsednika ameriške komisije za atomsko energijo kaže, da bi bili v Washingtonu pripravljeni privoliti v kontrolirano opustitev jedrskih poizkusov. Pričakujejo, da bi lahko napovedano posvetovanje tehničnih strokovnjakov o tem vprašanju zgledilo pot za doseg začetalnega kompromisa, ki naj bi predvsem omogočil konstruktivno nadaljevanje razprave tudi o drugih vidikih razorožitvenega vprašanja. Seveda to ne bo mogoče takó dolgo, dokler bo pri obeh blokih prevladovalo mnenje, da je dobro le tisto, kar je slabo za drugo stran, kar je britanski filozof Russel ponazoril z duhovito ugotovitvijo, »da se danes stvari, ki je dobra za vsakogar, nihče ne mara lotiti«, pri čemer je mislil predvsem na sedanja razpوتا v tako imenovani atomski politiki.

DE GAULLE NA OBLASTI

Sicer pa je bila ta splošna mednarodna tematika, ki je na dnevnem redu že od prvega pisma Bulganina lanskega oktobra, trenutno potisnjena ob stran, »pozabljena« predvsem zaradi krize v Franciji, oziroma položaja v Alžiriji. Danes je nedvomno še prezgodaj (počakati je treba na stvarna dejanja!) ugibati o tem, ali pomeni prihod starega generala, ki je bil tvorec povojne četrte republike, na oblast začetek procesa, ki naj bi pripeljal do drugačnega nekakšnega francoskega avtoritativnega režima. Isto velja tudi za vprašanje, ali teži De Gaulle k diktatorskemu režimu ali pa hoče le spraviti Francijo iz sedanje zagate? Prihodnost bo razsodila o teh dilemah.

Pri reševanju alžirskega vprašanja se je De Gaulle znašel med dvema ognjema: prvič, kako obrzdati komiteje (Massujeve padalce in generale), ki so ga pravzaprav pripeljali na oblast, in drugič, kako najti formulo, ki bi omogočila konec vojne in spravo v Alžiriji. Za sedaj je le očitno, da je general dal prednost politični rešitvi, čeravno s ponavljanjem predlogov (pobuda za integracijo pod geslom, »da je v Alžiru le 10 milijonov Francozov«), ki so zapoznili, saj je jasno, da Alžirci po težkih letih osvobodilnega boja ne morejo privoliti v rešitev, katere končni cilj je asimilirati Alžirce in iz njih napraviti Francoze. Sodeč po dosedanjih odmevih bi imel več upanja na uspeh načrt za ustanovitev nekakšnega francoskega Commonwealtha: federacije magrebskih držav, ki bi bila na ta ali oni način povezana s Francijo. Ne da bi se spuščali v podrobnosti o tem predlogu, bi verjetno mogli s tako formulo prej najti rešitev, ki bi zagotovila uresničenje glavne zahteve FLN po neodvisnosti in da bi bilo šele po tem moč razpravljati o vidikih povezave s Francijo.

De Gaullov prihod v hotel Matignon (sedež predsedstva francoske vlade) je povzročil dokaj preplaha v Londonu in Washingtonu, saj so prav iz kroga De Gaullovih somišljenikov prihajale najostrejšje kritike o zapostavljanju Francije v Atlantski zvezi in v skladu s tem o nujnosti samostojnejše francoske politike. Poudarek na samostojnosti so razlagali v Washingtonu kot nevarnost morebitne sklenitve podobnega pakta med Francijo in SZ, kakršnega je leta 1944 podpisal v Moskvi prav De Gaulle. Trenutno razen zagotovil iz Pariza, da bodo dosledno izpol-

njevali svoje pogodbene obveznosti, odhoda novega zunanjega ministra Murvilla v Bonn in napovedani sestanek med De Gaulleom in britanskim predsednikom vlade MacMillanom, ni drugih elementov, po katerih bi bilo stvarneje sklepati o bodoči splošni zunanjepolitični usmeritvi Francije.

*

Parlamentarne volitve v Italiji (25. maja) niso prinesle posebnih presenečenj: Krščanska demokracija je utrdila svojo relativno večino, socialisti so sorazmerno zabeležili največji napredek, medtem ko je desnica doživela poraz, po katerem ni več verjetno, da si bo opomogla.

Utrditev demokristjanske večine pa ne pomeni, da so se zmanjšale težave glede sestave nove vlade. Krščanska demokracija ne more vladati sama. Poiskati si bo morala zaveznikov na tej ali oni strani. Poraz desnice in splošen političen premik na levo, kar ponazarja zakoreninjenost teženj po nekaterih, zlasti socialnih reformah med veliko množico italijanskih volivcev, praktično onemogočata iskanje izhoda na desnici, ker bi taka rešitev pomenila zanikanje splošne volilne usmeritve, razen tega pa bi nedvomno povzročila huda trenja v sedanji večinski stranki.

Trenutno (ko to pišemo) zaradi sklepa republikanske stranke, da bo ob morebitnem sodelovanju v vladi odločal kongres v septembru in omahovanju v socialnodemokratskih vrstah ni verjetno, da bi prišlo do sestave koalicijske vlade, ki bi se opirala na levi center, kakor je to ponudil Fanfani (politični sekretar Krščanske demokracije) v svojem prvem povabilnem govoru v Neaplju. Sodeč po razpletu je najbolj verjetna za sedaj sestava enobarvne, zgolj demokristjanske vlade, ki bi pa iskala v parlamentu podporo pri prej omenjenih dveh strankah.

J. J.

General Charles de Gaulle v avtomobilu, ko se pelje iz svojega pariškega stanovanja v hotel »Matignon«, kjer je sedež vlade

S pristopom k trojni zvezi je protiljudski režim Cvetković-Maček-Kulovec sramotno kapituliral pred nemškim imperi-
alističnim osvajalcem... Ni se šlo naše ljudstvo prodajati na Dunaj! Ti, ki so to storili, niso imeli ničesar skupnega z jugoslovanskimi množicami, ki so na ulicah vseh večjih mest z demonstracijami 27. marca 1941 — organizirala jih je Partija — odločno spregovorile: **Bolje rat — nego pakt!**

»Balkanska operacija« je bila torej nujna in za Hitlerjeve pojme povsem opravičljiva: »Barbarosso«, znameniti načrt napada na SZ, je nepričakovana jugoslovanska »nediscipli-
na« zavrila za približno 5 tednov. V bliskoviti Hitlerjevi vojni je to pomenilo mnogo. O tem govore: dokument z nürnberškega procesa, Churchill v »Spominih« in Peter de Mendelssohn v »Sein Kampf«.

Velik zemljevid ponazarja napad na Jugoslavijo 6. aprila 1941. Pod njim je simbolizirana kapitulacija stare vojske. Pri napadu na Jugoslavijo je sodelovalo 25 nemških divizij (8 tankovskih, 4 motorizirane in 1 lahka), nadalje 23 italijanskih divizij, okrog 15 madžarskih brigad, medtem ko so romunske in bolgarske sile bile določene za rezervo. Njim nasproti pa slabo oborožena stara jugoslovanska armada s korumpiranim komandnim kadrom...

Ban in Narodni svet za Slovenijo sta pozivala k »tradicionalnemu redu in miru«. CK KPS pa je pod geslom »Za obrambo domovine — v boj proti fašizmu!« pozval med prostovoljce vse svoje člane in simpatizerje: delavce, kmete, meščane, vojake, podoficirje, oficirje; vse, ki jim je bila pri srcu svoboda in neodvisnost slovenskega naroda. Samo v Ljubljani se jih je javilo nad 2000. Javili so se jeseniški kovinarji, trboveljski rudarji, javili so se zavedni ljudje iz vse

Slovenije. Zgradba pa je bila pretrhla, da bi mogla njen padec preprečiti še tako zdrava in krepka bruna.

Po 12 dneh vojne je bila Slovenija razkosana med 3 okupatorje. Slovenski narod je bil sramotno zasužnjen ter izpostavljen trpljenju kot še nikoli poprej. Nemški, italijanski in madžarski grbi in emblemi, Verordnungen, Kundmachungen, Bekanntmachungen šefov civilne uprave Kutschera in Siegfrieda Überreitherja, ter Ordinanza, Comunicata, Divieta etc. visokega komisarja Emilija Graziolija so preplavili našo zemljo.

Zelo zgovorne so fotografije: 11. aprila vkorakajo v Ljubljano Italijani; Hitler v Mariboru 27. aprila 1941; dekan Kreutz pozdravlja zasedbo Prekmurja: Za vse to sem molil 20 let... in fotografije časopisnih izrezkov: »Jutro«, 12. aprila 1941 naznanja: Ban in narodni svet prevzela oblast v Sloveniji... Vse to je pomenilo samo nadaljevanje kapitulantskega in izdajalskega delovanja klerikalne in druge buržoazne gospode.

»Slovenec« je v torek, 6. maja 1941, objavil: »Ljubljanski škof dr. Rožman je poslal sledečo vdanostno izjavo: Duce!

Radijski sprejemnik, ki ga je uporabljal štab Cankarjevega bataljona 1941. leta

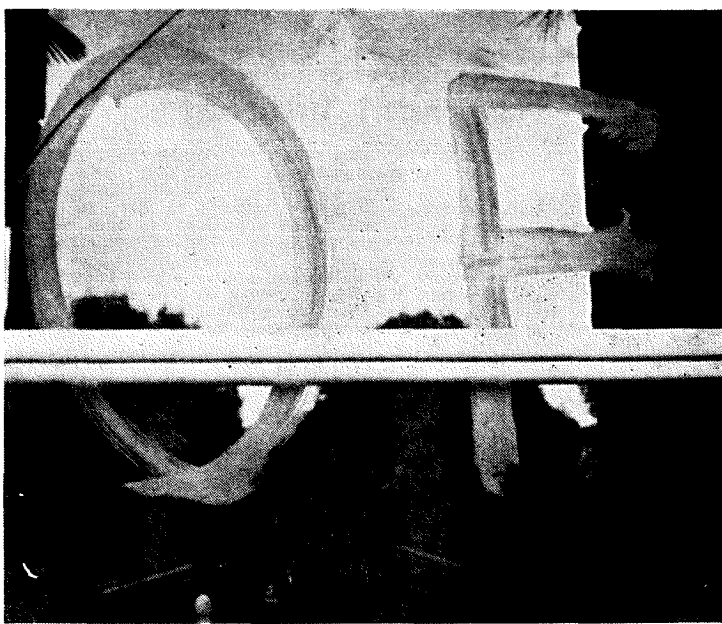
Zvedeli smo z velikim veseljem, da je slovensko ozemlje po italijanski vojski vključeno v italijansko kraljestvo. Prosim Vas, da sprejmete najglobljem zahvalo v imenu vse duhovščine škofije tega ozemlja zaradi širokogrudne in skrbne ureditve, ki ste jo poklonili slovenskemu prebivalstvu. — Sprejmite tudi, Duce, izraze naše brezpogojne vdanosti in sodelovanja. Hkrati prosim, naj božji blagoslov pride nad Vaše delo, nad ves italijanski narod ter nad slovensko ljudstvo, ki bo pod okriljem rimskega imperija lahko živelo in se razvijalo, (!!!) ter dalje: »Rim, 4. maja 1941: Besedilo spomenice, ki so jo Duceju po kr. Civilnem komisarju Grazioliju poslali ugledni zastopniki Ljubljanske pokrajine, se glasi: Duce! V trenutku, ko je slovensko ozemlje zasedeno po italijanskih oboroženih silah postalo del velikega kraljestva Italije, izražamo v imenu vsega slovenskega prebivalstva Njegovemu Veličanstvu kralju in cesarju najspoštlivejšo vdanost in izrekamo Vam, Duce, vso našo zahvalnost za plemenite in posebne ukrepe (!!!), ki ste jih uvedli za naše ozemlje in ki bodo za nas varno jamstvo življenja in zagotovitev bodočnosti našega prebivalstva. Spoštovanje našega jezika in naše kulture priča, s kako vzvišenim pojmovanjem rimske pravičnosti ume fašistična Italija vladati narode, ki so pod njenim varstvom. Duce, slovensko prebivalstvo bo dokazalo še bolj v dejanju svojo zahvalnost in svojo lojalnost (!!!). V Ljubljani, dne 3. maja 1941.« Škof dr. Rožman obišče na sedežu civilnega komisarijata komisarja federale Emilija Graziolija. Ban in Narodni svet sta srečna, da se moreta pokloniti novemu gospodarju...

Toda...

Toda — na dan vdora Nemcev v Zagreb je bil na seji CK KPJ ustanovljen vojni komite s Titom na čelu. Po strašni katastrofi, ki so jo komunisti že dolgo predvidevali in nanjo opozarjali zaradi politike neodgovornih protiljudskih voditeljev bivše Jugoslavije in ki je zdaj z vso krutostjo postala dejstvo, je ostala Komunistič-

na partija edina na strani ljudstva, edina je odločno dvignila zastavo obrambe neodvisnosti narodov Jugoslavije. Medtem ko je hlapčevska gospoda pomagala tujim osvajalcem hujskati in ustvarjati razdor med Srbi, Hrvati in Slovenci, je KP prevzela vodstvo in odgovornost za njihovo usodo. V svojem proglasu »Narodom Jugoslavije« je pozvala k enotnosti in pripravljenosti na borbo proti okupatorjem, za neodvisnost:

... Vi, ki se borite in umirate v borbi za svojo neodvisnost, vedite, da bo ta borba ovenčana z uspehom, četudi bi vi za sedaj v boju z nadmočnim sovražnikom podlegli. NE KLONITE, strnite krepkeje svoje vrste, z dvignjeno glavo prenašajte tudi najtežje udarce! Komunisti in ves delavski razred Jugoslavije bodo vztrajali do končne zmage v prvih vrstah narodove borbe proti osvajalcem. Vaš duh naj ne kloni niti tedaj, če bi v tej borbi začasno tudi podlegli, kajti iz tega krvavega imperialističnega pokolja se bo rodil nov svet, ZA VSE VEČNE ČASE bodo izkoreninjeni vzroki imperialističnih vojn in nacionalnega zaslužjevanja. Na temelju resnične neodvisnosti vseh narodov Jugoslavije bo ustvarjena svobodna bratska zajednica.« To so bile velike, preroške besede smelega duha,

Znak OF sta s kislino »napisala« decembra 1941 na izložbeno okno hotela »Slon« študenta Ivo Klemenčič in Ivan Arzinšek

avantgarde delavskega razreda – Partije.

Dne 12. aprila je bila na stranski cesti nad Trebnjem kratka seja CK KPS, kateri je prisostvovala večina članov CK KPS, ki so se vračali kot prostovoljci. Na njej je bilo sklenjeno: 1. da se mora za-

četi takoj z zbiranjem orožja, ki ga je razpadajoča vojska puščala na cesti, 2. da je treba takoj pristopiti k razkrinkavanju politikov in generalov, ki so izdali domovino, 3. vsi člani CK se morajo takoj vrniti na svoja mesta ter vršiti politično akcijo proti okupatorju in 4. vsi kompromitirani člani morajo v ilegalo.

Naši ljudje so poskrili strelivo in orožje v seno, v zemljo, v skalne dupline, dobro zaprtega v pločevinastih zabojih so potopili v vodo, da tam počaka. Ničesar niso storili izdajalski buržoazni gospodje, da ne bi bilo očito in obsojeno od ljudstva. Vsi člani CK KPS so šli na delo. Dvaintrideset vidnejših komunistov, ki so sicer živeli v Ljubljani (med njimi Edvard Kardelj, Tone Tomšič in Boris Kidrič) in katerih spisek je preko bivšega policijskega aparata dobil italijanski civilni komisariat, je šlo v ilegalo.

Centralni komite Komunistične partije Slovenije je izdal konec aprila proglas, v katerem poziva vse delovno ljudstvo, vse politične skupine in vse domoljubne posameznike, ki so proti narodnemu zatira-

Mladinska iznajdljivost

Dostikrat so organizirali Italijani po Ljubljani racije, toda v tako velikem obsegu, kot marca in aprila 1942. leta nikoli. Enostavno so vse moške odpeljali v vojašnice, kjer so zapornike pregledovali še za to plačani izdajalci in tistega, katerega so oni pokazali, je potem šel ali v internacijo ali pa celo kot talec v zapor. Ostalim, ki so jih izpustili, so pritiskali v njihovo osebno izkaznico poseben žig, ki je pomenil, da so bili že pod rešetom.

Za to je zvedela kmalu tudi partijska organizacija in tehnična skupina je kmalu izdelala enake žige. Te žige so razposlali vsem organizacijam in skupinam, ki so potem svojim simpatizerjem žigosali njihove legitimacije.

Na bežigradski teren je en žig prinesla Vera, ki ga je dobila od Stojana. Mladinci so vzeli stvar hitro v roke in kmalu so imeli skoraj vsi moški za Bežigradom svoje legitimacije opremljene z žigi, ki so jih vsaj trenutno obvarovali ponovnih racij in pregledov.

»Je že tako, da moramo tudi mi pomagati Italijanom pri tem delu, da se ne bi reveži preveč utrudili!« so se smejali mladinci, kajti ta akcija jim je popolnoma uspela.

L. B.

Nagradni natečaj

ZA PISANJE SPOMINOV IN RAZPRAV O DELOVANJU KP V SLOVENIJI

Spomini lahko opisujejo delavsko gibanje in delovanje Komunistične partije za poljubno dobo v preteklosti, tudi za čas izpred prve svetovne vojne pa do leta 1945 in udeležbo avtorja v tem gibanju.

Razprave lahko posegajo v katerokoli področje partijskega dela v razdobju 1919–1945: v politično delo z množicami, stavke, oborožene akcije, volitve, delo v sindikatih, med kmeti, mladino, ženami, v vojski, teoretske dosežke, partijski tisk in tehniko, zveze in kanale, kulturno-prosvetno delovanje itd. Pogoji je, da se prikaže delo Partije na teh raznih področjih in da pomenijo razprave znanstveni prispevek za zgodovino KPJ.

Nagrade za spomine so:

1 nagrada	po 30.000 din
2 nagradi	po 25.000 din
5 nagrad	po 20.000 din
10 nagrad	po 10.000 din

Nagrade za razprave so:

1 nagrada	po 75.000 din
2 nagradi	po 50.000 din
3 nagrade	po 30.000 din

Obseg spominov ni omejen, razprave pa naj obsegajo vsaj dve avtorski poli.

Vse nagrajene spomine in razprave bo Zgodovinski arhiv odkupil, kakor tudi nenagrajene, če bodo na primerni kvalitetni višini.

Rok za spomine je 29. november 1958, rok za razprave pa 31. marec 1959.

Kdor želi, lahko dobi osebno ali pismeno podrobnejše informacije v Zgodovinskem arhivu CK ZKS.

Zgodovinski arhiv CK ZKS,
Ljubljana, Tomšičeva 5/I

nju, vse zavedne Slovence in vse pripadnike narodnih manjšin na ozemlju Slovenije, ki jih tudi teži izkoriščanje in barbarstvo imperialističnih okupatorjev, v skupen boj za naslednje zahteve:

1. proti razkosanju in zasužnjenju Slovenije, za osvojenost, neodvisnost in združenje slovenskega naroda;

2. za slogo in enotnost zasužnjenih narodov Jugoslavije in vseh balkanskih narodov, za bratsko skupnost svobodnih in enakopravnih narodov;

3. proti imperialistični vojni, za mir brez aneksij in kontribucij na temelju pravice slehernega naroda za samoodločbo, vključivši pravico do odcepitve in združitve z drugimi narodi;

4. proti gospodarskemu uničenju slovenskega življa, proti druginji in pomanjkanju, proti rekvizicijam, proti krivični zamenjavi denarja, proti uničenju domače industrije in obrbi;

5. proti terorju in preganjanju, proti izrednim okupacijskim ukrepom, proti raznarodovanju, razseljevanju slovenskega naroda in koloniziranju tujcev, proti kulturnemu zatiranju, proti odpuščanju slovenskega uradništva in nameščenstva, proti potujčevanju in proti zapostavljanju slovenskega jezika.

V Ljubljani je bila 27. aprila 1941 ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki je pod vodstvom Partije postala organizirana revolucionarna oblast. Sleherni prebivalec Ljubljane je bil zajet v OF. Ulice so bile ponoči zasute z gesli odpora, na okenška stekla hotelov in izložb, preko okupatorskih lepakov je neustrašena mlada roka napisala »OF«, »V«, »Boj kotirajte« itd. Okupator je postal živčen.

CK KPS je sklical v začetku junija v Ljubljani v Ivancičevi vili (Mencingerjeva 29) ile-

galno partijsko konferenco, ki so se je udeležili delegati iz vse Slovenije. Na konferenci je tovarš Kardelj analiziral mednarodno politično situacijo in jasno začrtal perspektivo pohoda fašistov na Sovjetsko zvezo. Na osnovi te analize so bile dane konkretne naloge: zbiranje in pripravljanje orožja, organiziranje borbenih grup in ustvarjanje potrebnih potojank na podeželju za bližnjo partizansko borbo. S te konference je odšel Oskar Kovčič v Trst, Jože Gregorčič, Tine Dolinšek in Stane Zagar na Gorenjsko, Tomo Brejc v Kamniško okrožje; na Dolenjsko so šli Vinko Kristan, Dušan Jereb, Maks Henigman in Tone Sušteršič; na Štajersko Sergej Kraigher, Slavko Šlander in Miloš Zidanšek; v Prekmurje Stefan Kovač in Ali Kardoš. V vodstvu pa so ostali Tone Tomšič, Boris Kidrič, dr. Aleš Lesbler, Miha Marinko, Franc Leskošek in Boris Kraigher. Povsod tod so postavili organizacije OF in pripravili vse za oboroženo vstajo. Na vseh slovenskih tleh so se vžigale iskre, povsod je telo.

Slovenski narod je dobro vedel, da ne sme dovoliti, da bi slovenska zemlja služila kot mirno in idilično zaledje fašističnim okupatorjem: okupatorju je bilo treba rušiti organizacijo zaledja povsod, na vsakem koraku...

In ni dovolil! Povsod, na vsakem koraku je okupator čutil tisoče nevidnih niti, v katere se je zapletal bolj in bolj. Najpreprostejše puške in pripomočki za sabotažo: »jezdenci« za avtomobilske gume, s katerimi so naši najmlajši aktivisti »pospeševali« sovražno motorizacijo; klešče za rezanje žic, ključki za razdiranje prog, skrivno izdelan eksploziv, mina, ki je 27. julija porušila progo za Tobačno tovarno; načini, kako so skrivali in prenašali orožje (v votlih hlohah) in partizansko literaturo (v torbicah z dvojnimi stenami: taka je bila tako imenovana »kuzla«, ki so jo uporabljali železničarji za prenašanje pošete OF iz Ljubljane preko kurirskih vezov do Glavnega štaba od leta 1941 do 1945) — vse to priča o nepopisni iznajdljivosti in neustrašnosti našega člo-

veka, ki se je pod vodstvom Partije odločil za borbo.

Ljudstvo je vstalo — slovenska oborožena pest je udarila: udarile so v neposredni okolici Ljubljane Molniška, Rašiška, Samotorsko-dolomitska in Radomeljska četa; na Dolenjskem Stiška, Grosupeljska, Robska, Ribniška, Mokronoška, Novomeška četa; v Zasavju Revirska in Brežiška četa ter Krška in Kozjanska borbena grupa; na Štajerskem Savinjska, Celjska, Saleško-misljenska, Pohorska in Ptujška četa ter Murskosoboška in Dolnjo-lendavska grupa; Belokranjska četa v Beli krajini, Pivška četa in Kraška grupa na Primorskem; Borovniška, Preserska, Mokrska in Loška četa na Notranjskem; na Gorenjskem Triglavska, Jeseniška, Tržiškotranske, Pokljuška, Jelovi-

ška, Poljanska, Kamniška in Mengeško-moravska četa.

Ustanovljenih je bilo 5 bataljonov: bataljon Ivana Cankarja, Kamniški bataljon, bataljon Ljube Šercerja ter I. in II. Štajerski bataljon. Formirano je bilo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, v katerem so bili tovariši Leskošek, Marinko, dr. Bebler, Stane Žagar, Oskar Kovačič in Dušan Podgornik.

To ni bila več poslušnost hlapca, to ni bil več »tradicionalni red in mir« kot ga je želel izdajalski Narodni svet na čelu s »sosvetnikom« banom Natlačenom — bilo je mnogo več. To je bila **vstaja — upor** »malega človeka, ki je pod vodstvom Partije zrasel v orjaka, tisoč strahotnim naporom in krvavim žrtvam navkljub.

M. K.

na v dopovedovanje slovenskemu človeku, da je Nemčija tako silna in tako zmagovita, da je kakršen koli upor proti njej brezsmiseln.

Prvi naloga komunistov, ki so dvignili slovensko ljudstvo v upor, je bila predvsem razbiti to miselnost. Vse politične akcije, vse sabotažne kakor tudi vojaške v prvih mesecih borbe proti okupatorju, so bile v veliki meri podrejene temu smotru.

Šestega junija 1941 se je začelo na Štajerskem veliko izseljevanje. Do 10. julija je bilo izseljenih 4470 ljudi v Srbijo, 217 pa na Hrvatsko. Ko so drdrali transporti čez dravski most, so izseljenci peli: »Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo, nazaj še pridemo.« Na stotine ljudi pod mostom je odgovarjalo z živahnim vzklikanjem. To je bilo v juniju in prvi polovici julija. Izraz te miselnosti, da se bodo izseljenci še vrnili, je bil prav gotovo v veliki meri že sad narodnoosvobodilnega gibanja.

V maju, juniju in juliju 1941 je OF v Mariboru dosegla velik razmah. Vrsta partijskih tehnik, med njimi največja v Kolodvorski ulici, je izdala na tisoče letakov, ki so pojasnjevali položaj in pozivali k odporu. V OF so se vključevale bivše sindikalne enote brivcev,

Znamenja vstaje na Štajerskem

KO SE vračamo danes v tiste dni enainštiridesetega leta, v katerih se je razplamtevala vstaja na Štajerskem, nam je težko razumeti veličino dogajanja, če si ne priključimo v spomin tisto strašno vzdušje, ki je vladalo na tem kosu slovenske zemlje. Narod je bil tu obsojen na smrt in smrt je nanj prežala vsepovsod: prihajala je z grmadami, na katerih so gorele knjige; bila je tu s pečati na vratih zaplenjenih stanovanj, iz katerih so bili odpeljani najzavednejši slovenski ljudje v zapore, internacije in pregnanstvo. Prikazovala se je z neusmiljenimi odloki, s katerimi so bila razpuščena vsa slovenska društva in stranke. Toda vse to je prizadejalo do neke mere samo zunanji videz narodnostnega življenja. Najnevarnejša je bila tista smrt, ki so jo vsebovali okupatorjevi napor ob razbijanju duhovne skupnosti slovenskega naroda v slogu dolgoletnega kulturbundovskopetokolonskega rovarjenja. Nemci so čutili, da morajo spremeniti način mišljenja in življenja človeku na Štajerskem, če ga hočejo spremeniti

v Nemca. In da bi dosegli ta cilj, so uporabljali najrafiniranejša in najbrutalnejša sredstva. Ko so zasedli našo zemljo, so Nemci vedeli, da bodo zadeli na neki določen upor. Zato je bila že prej in zlasti v dnevih po okupaciji vsa nemška propaganda usmerje-

Pogled na ulico v Mariboru, ko so ga 13. februarja 1942 bombardirali zavezniki

Sklepi MK KPS Maribor

Mestni komite PKS v Mariboru je sprejel na seji 22. junija 1941, ki je bila v bližini Pobrežja, tele sklepe:

1. Vsi člani MK in tudi nižji partijski funkcionarji morajo takoj v ilegalnost.
2. Treba je takoj začeti s sabotažnimi akcijami.
3. V ta namen je treba ustanoviti sabotažne skupine od 3 do 5 članov.
4. Vsi člani Partije in skojevci se morajo vključiti v te sabotažne skupine.
5. Iz članov MK se ustanovi vojni komite, ki bo vodil vse akcije.
6. V te sabotažne skupine je treba pritegniti tudi nečlane Partije, ki so pripravljeni boriti se proti okupatorju. Z akcijami je treba začeti takoj.

stavbincev, nameščencev, naktarjev, čevljarjev, mizarjev, agilni so bili zlasti člani Zveze delovnega ljudstva. Velik je bil delež trgovcev, zdravnikov, zobozdravnikov itd. Delovale so sabotažne skupine skojevcev na levem in desnem bregu Drave; v gibanje so bili vključeni zlasti železničarji. 22. junija je položaj tako dozorel, da je Pokrajinski komite že lahko ustanovil Vojno-revolucionarni komite za Štajersko. Sestanek na otoku Grisu pod Mariborom sledi kot nujna posledica vseh dotedanjih priprav in akcij. 4. julija odide kot prvi partizan Boris Čižmek-Bor na Pohorje, v presledku mu sledi vrsta tovarišev iz Maribora. Organizacija v Mariboru s tem, da pošlje prve svoje člane v partizane na Pohorje, doseže tedaj vrhunec svojega delovanja v 1941. letu, obenem pa izzove veliko gestapovsko ofenzivo, ki se pokaže v lovu na komuniste po 22. juniju, v padcu nekaterih skojevcev 17. julija na listkovni akciji, kar je spravilo v nevarnost glavno oporišče Pokrajinskega komiteja KPS pri Mari Čepičevi v Kolodvorski ulici. Tehnika se sicer 23. julija od tam preseli, 25. julija skojevci iztirijo vlak med Mariborom in Pragerskim, toda 30. julija sledi prvo streljanje talcev na Štajerskem in avgusta vdori v mariborsko organizacijo, ki povzročijo ogromno škodo. V avgustu mestna organizacija zaradi izdajstev prehaja v krizo, na srečo pa se razmahne par-

tizanstvo na Pohorju, v noči od 11. na 12. avgust prva pohorska četa napada Ribnico na Pohorju, 23. avgusta sta ubita dva gestapovca pri spopadu na Hajdini pri Ptuj, 17. septembra pa se vrši bitka na Klopnem vrhu...

Dogodki tistega časa v dnevih okrog vstaje se lepo odražajo tudi v gradivu, ki ga ima razstavljenega mariborski muzej NO, ali pa ga najdemo v njegovih depojih in arhivu. Pretresljiv je pogled v sobo, v kateri je zbrano gradivo o raznarodovanju. Komisionar, ki prelepla slovenski napis v središču mesta, letaki, ki oznanjajo, da Štajerci niso Slovenci, da se morajo učiti nemščine. V isti sobi so razstavljeni zapisi in slike o izseljevanju.

Toda čim prestopimo prag naslednjega razstavnega prostora, se slika spremeni. Upor! Slike Grisa, slike najvažnejših postojank v Mariboru, slika Pohorja nad Rušami in Ribnico, kjer se je zbralo jedro prve pionirske čete. Iz arhiva Pokrajinskega komiteja KPS seznam orožja in opreme te čete in v vitrini deli oblek, kosi opreme in celo revolver iz pohorske čete. Ura, ki jo je narodni heroj Angel Besednjak nosil s seboj, kanglica, v kateri je Danica Polanjko nosila hrano narodnima herojema Slavku Šlandru in Slavi Klavori. Slika iz Gornje Radgone: na bunkerju so slikani trije skojevci, ki so na lastno pest

začeli borbo na tem kosu slovenske zemlje. V vitrini koledar, na katerem je poznejši partizan I. štajerskega bataljona Pintarič-Švaba vrtaval kopanje tega bunkerja; delo se je pričelo 10. junija, trajalo pa je do 24. julija. V vitrini je strelivo, ki ga je narodni heroj prof. Jože Kerenčič shranil julija 1941 v bližini Radgone; iz tistega razdobja je tudi zavojček obveze, ki jo je zaplenil Boris Čižmek — Bor 17. septembra pri napadu na Klopni vrh.

Kot odmev teh akcij pa najdemo vmes nemške razglose in odredbe. S 16. avgustom 1941 je datiran razglas, ki govori o tem, da bo kaznovan s smrtjo, kdor se udeleži oboroženih sestankov itd. Značilno za tisto razdobje je tudi, da vsebuje isti razglas poziv, da je treba javljati policiji in žandarmeriji vsako neupravičeno izostajanje delavcev z dela. V razglasu z dne 20. avgusta policija že razpisuje nagrado za obvestila.

Naslednji plakat, datiran s 25. avgustom, pripoveduje o tem, da so bili v Mariboru ustreljeni prvi talci, med drugimi tudi kot povračilo za napad na Ribnico na Pohorju. Slavko Šlander (pod imenom Weber), Slava Klavora, Franc Vrunč... 17. septembra je izvršen partizanski napad na Klopni vrh, dva dni kasneje Nemci izdajo plakat, ki oznanja, da je Pohorje proglašeno kot zaprto ozemlje. Slike narodnih herojev iz Maribora, slika Volkmerjevega prehoda, kjer je že maja 1941 zgorrel nemški vojaški avtomobil, slika Kojzice pri Rimskih toplicah, kjer je bil sestanek Pokrajinskega odbora OF maja 1941 in hkrati tudi slike vseh, ki so se tistega sestanka udeležili.

V naslednji sobi pa med gradivom o streljanju talcev deščica iz zaslona, pred katerim so bili streljani prvi talci v Mariboru. V lesu še tičijo izstrelki. Med gradivom delovanja prve pohorske čete najdemo tudi sliko, ko Nemci seganjajo po napadu na Klopni vrh pohorske kmete.

Mnogo je seveda gradiva s tem v zvezi nerazstavljenega

Dorde Andrejević-Kun: Juriš

ga. V arhivu je vrsta izpovedi prvih pohorskih partizanov, zlasti bogata je izpoved Zvonka Sagadina. Vrsta je tudi posnetkov dokumentov iz tistega časa. Mimo znanih posnetkov arhiva PK KPS iz tistega časa, bi navedel situacijska poročila iz Ruš, med katerimi najdemo 26. septembra napisano: ... slovensko prebivalstvo je večinoma zadržano in neprijazno. Govori tudi o tem, da je bilo 31. avgusta napadeno in zažgano

Osetovo veleposestvo, 3. septembra pa ustreljen policist.

V poročilu o napadu na Klopni vrh Nemci navajajo da je izvršilo napad 100 komunistov. V resnici je bilo partizanov 23. Zanimivo je tudi poročilo o napadu na Ribnico na Pohorju z dne 13. avgusta. Poročilo navaja, da so partizani kraj vso noč imeli obkoljen in pod ognjem. Tudi v tem primeru je obveljal pregovor, da ima strah velike oči! Dokument z dne

18. avgusta navaja, da so zbežali k partizanom Franc Jerznik, Franc Segolin in Ivan Potrč (pisatelj).

Zanimive so tudi tiralice za ilegalci. Slavka Šlandra Nemci iščejo s tiralico 25. avgusta, Kūhar Stefan je med iskani mi že celo 25. julija. 22. avgusta navaja tiralica narodnega heroja Draga Flisa in komandirja pohorske čete Gustava Svenška. Zanimivo je, da je Svenšek prečrtan; najbrž je bil na dan tiskanja tiralice ujet. 11. septembra je izdana tiralica za narodnim herojem Alfonzom Šarhom.

Vse to, kar sem navedel, so samo drobci iz muzejskih zbirk v Mariboru. Toda ti drobci so znanilci veličine osvobodilne borbe, ti drobci nam govorijo o tem, kako se je v kratkih dveh, treh mesecih po prihodu okupatorskih sil posrečilo Komunistični partiji in Osvobodilni fronti da je zaustavila strašni okupatorjev psihološki pritisk na množice in prešla v napad. Leto dni kasneje zloglasni Šteindl mora priznati, da je samo en odstotek ljudi na Štajerskem Nemcem resnično in brez pridržka predanih.

France Filipič

KJE, KDAJ

Muzej NO v Ljubljani nam je odstopil fotografijo, ki jo objavljamo. Posnel jo je po vsej verjetnosti okupatorski vojak nekje na Štajerskem ali Koroškem, predstavlja pa zajete partizane ali civilne aretirance. Kje je bila fotografija posneta,

?

kdo so tovariši na sliki, kaj se je kasneje zgodilo z njimi? Se tole: slika je bila posneta pred neko cerkvijo (glej napis: K sv. Arehu in puščico) v poznih popoldanskih urah ali zgodaj zjutraj (dolga senca). Vse podatke sporočite uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, p. p. 195.

IN KDO SO

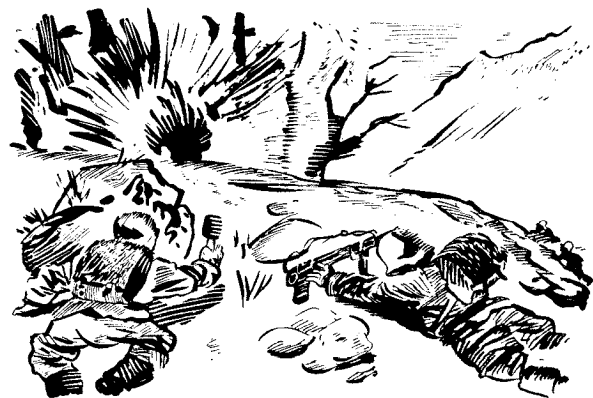
ZADNJI STREL

Nikoli ne bo znano ime tistega fanta in nihče tudi ne bo zvedel, kaj se je odigravalo tiste trenutke v njegovi duši, kakšna moč, kakšna vnema ga je prešinila prav tedaj, ko se je bližal koncu zadnji strašni dan, ko je napočil trenutek, da bi se pomiril in odpočil. Ali je bila kljubovalnost, nepremagljiva želja, da se maščuje tistim, ki so lepe junijske dneve v soteski čudovite reke spremenili v nepopisne strahote, ali pa se mu je morda mehanično skrčil prst, ki je sedem do osem dni ležal na sprožilcu. Drgetanjé duše pred tem drznim dejanjem, njen tihi šepet bo ostal večna skrivnost.

Tisto, kar se je zgodilo potem, ko je bilo že vse sklenjeno, ko je bila zažvižgala prva krogla proti koloni, pa je dobro znano. O tem pripovedujejo očividci, kmetje iz muslimanske vasi Jelače...

...Peta ofenziva je bila končana. Sutjeska je ostala nepremagljiva. Obroči so popokali — prebila jih je vojska revolucije. Nemci so še dolgo potem česali gozdove okrog globoke soteske in iskali po velikem bojišču sleherno preostalo življenje.

Potem pa so jeli odhajati. Neko jutro, še pred sončnim vzhodom, je odrinil tudi bataljon, v katerem so bili nasilno mobilizirani kmetje iz Jelače. Kmetje so upali, da jih bodo Nemci pustili domov, ko bodo odhajali iz njihovega kraja. Zgodilo pa se je drugače. Ukazali so jim, naj hodijo kakor običajno na čelu kolone.

Bataljon se je vzpenjal po pobočju Zelengore. Siti vojaki so hodili z lahkoto, toda tesno drug za drugim. V trenutku, ko nihče kaj takšnega ni pričakoval, je počil strel. Takoj za njim drugi... Kolona se je takoj premešala; spredaj jih je nekaj padlo. Oficirji so neutegoma ukazali, naj se vojaki postavijo v strelsko vrsto. Čete so se naglo pripravile na boj. Gozdiček ob poti, iz katerega se je bila oglasila puška, so zasule s krogli. Odondod pa je nekdo še kar naprej naglo streljal. Njegov

ogonj ni bil več tako nevaren kakor v začetku, v trenutkih, ko je bila kolona vsa zbegana, vendar pa je kdaj pa kdaj še padla žrtev.

Nemci so bili že čisto blizu gozdička, tako blizu, da so ga ročne bombe prav lahko dosegle. Čudno, po vsaki eksploziji v razredčenem gozdičku (eksplozije so sekale ko ostra drvarjeva sekira) se je spet oglasila puška.

To je trajalo nekaj minut, potem pa je odpor nenadoma prenehal. Nastala je tišina, v kateri si lahko slišal tudi globoko dihanje ranjencev. Dva Nemca sta odhitela v gozdiček in prinesla iz njega sesekano truplo, iz katerega je še kapljala kri.

Počakati bi bil moral samo še kakih deset minut... Toda nemirno srce ni moglo več čakati.

M. M., ilustriral Božo Kos

dvakratni slučaj

PO VEČDNEVNI borbi vseh štirih tedanjih slovenskih brigad ob vznožju Velike gore v ribniški dolini, ki so bili posebno srditi ves dan 25. marca 1943, je polkovnik Siliato, komandant italijanske borbene grupe »XXI. APRIL«, ki je operirala proti partizanom, izdelal načrt, po katerem je imel namen 26. marca ob 6. uri zjutraj napasti partizane na položajih Kot–Dane–Zadolje–Rakitnica in jih »popolnoma uničiti.« Omenjeno jutro se je napad res izvršil, toda partizanov na teh položajih ni bilo več.

Komandant naših brigad, Milovan Šaranović, je namreč 25. marca zvečer izdal ukaz, da se vse brigade ponoči 26. marca premaknejo iz ribniške doline. Pri tem premiku je skupna kolona Cankarjeve in Gubčeve brigade 26. marca okrog 9. ure zjutraj pod Malo Belo Steno (nekateri pogrešno mislijo Veliko Belo Steno) pri Jelenovem žlebu naletela na italijanski bataljon »Macerata« in ga uničila. Ta borba, ki jo navadno kratko imenujemo borba v Jelenovem žlebu, se je na tem mestu in tisti čas odigrala slučajno z italijanske strani in slučajno z naše strani.

Zakaj slučajno?

Bataljon »Macerata« se je takrat nahajal pod Malo Belo Steno po naključju, brez vednosti komandanta Siliata in v nasprotju z nalogo, ki jo je Siliato odredil temu bataljonu. Enako je kolona Cankarjeve in Gubčeve brigade po naključju prišla mimo Male Bele Stene, ker ji je prvotno komandant Šaranović odredil drugo pot. Obe komandi, naša in italijanska, sta svojim edincam odredili tako smer poti oziroma take položaje, da do srečanja in borbe ne bi moglo priti. Zakaj je kljub temu prišlo?

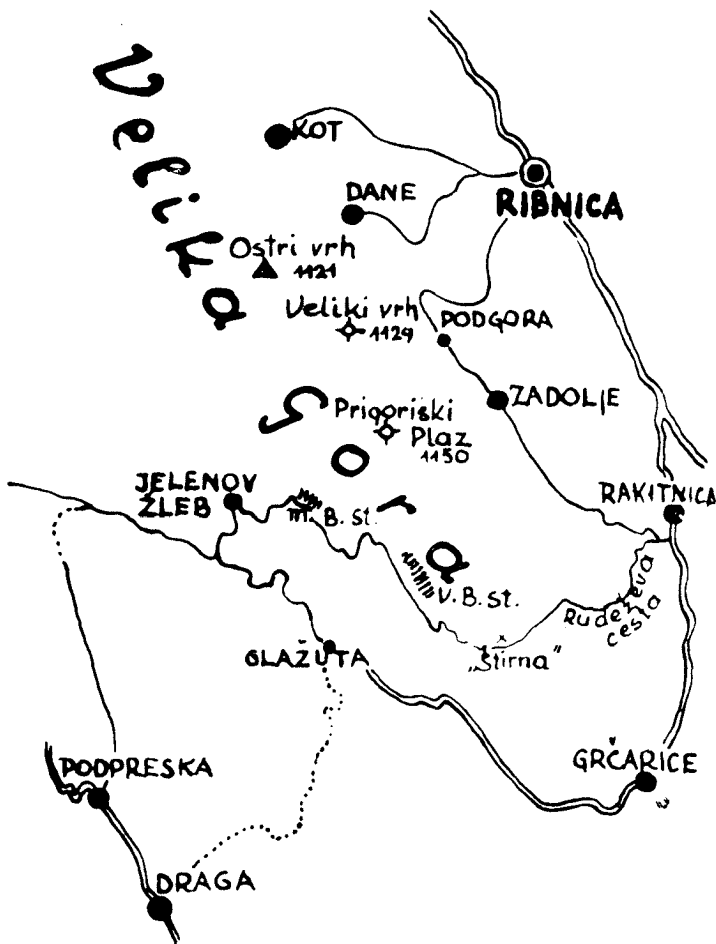
Poglejmo najprej bataljon »Macerata«!

Dan pred borbo, 25. marca, je prišel preko Grčaric tako, da je ob 12. uri bil v Glažuti,

ob 15.30 uri pa je dosegel Malo Belo Steno, vsekakor po poti, ki vodi iz Jelenovega žleba. Prav tedaj so v ribniški dolini bile zagrizene borbe na vsej fronti, posebno

bliže za hrbet Cankarjevi brigadi, ki je bila okoli Zadolja.

Bataljon »Macerata«, oziroma komandant Genovese tega povelja ni izvršil. Iz poročila, ki ga je komandant divizije »Macerata«, general Quara Sito pozneje poslal komandantu XI. armadnega zbora generalu Gambari — vsekakor, da bi opravičil ravnanje Genoveseja — sledi, da Genovese ni

vzhodno od Zadolja, kjer se je borila Cankarjeva brigada. Da bi posredno razbremenili svoje edinice, ki so se tolkle s Cankarjevo, je polkovnik Siliato ob 16.25 uri po radijski zvezi iz Ribnice naročil podpolkovniku Mihaelu Genoveseju, komandantu bataljona »Macerata«, naj se z bataljonom premakne v smeri severovzhodno od Male Bele Stene nad Prigorjski plaz (kota 1150), torej

dobro razumel depeše, ker »zadnji del ni bil jasen«. Ker torej povelja ni razumel (ali ga morda ni hotel razumeti?), posebno ne tistega dela, ki govori, kam naj se premakne, je bataljon »Macerata« ostal tam, kjer je bil — pod Malo Belo Steno. Da je bila stvar še bolj usodna, je Genovese dobre tri ure po prejemu spredaj omenjenega povelja poslal ob 19.40 uri Siliatu v Ribnico depešo:

»Vse je na mestu.« Stikih se torej vidi, da je Siliato računal s tem, da je »Macerata« nad Prigoriškim Plazom. In še več! On je temu bataljonu odredil (kar »Macerata« zaradi prekinjene zveze ni sprejela), da 26. mraca ob 6. uri zjutraj napada oziroma napreduje od Prigoriškega Plaza v smeri proti Velikemu Vrhju (1129), ki leži severno, torej v smeri, ki se oddaljuje od Male Bele Stene.

Dak je Siliato v svojem načrtu izključil možnost kakršne koli akcije na področju Male Bele Stene, se vidi tudi iz tega, ker je v uvodu svojega povelja za napad napisal: »**Predmet:** Akcija na kompleksu Ostri Vrh«. Ostri Vrh (1121) pa leži še bolj severno kot Veliki Vrh.

Tako je računal Siliato. To pa je bil račun brez krčmarja, kajti podpolkovnik Genovese

In samo tako je to depešo Siliato tudi razumel, ker je vse svoje nadaljnje odločitve v pogledu operacij vseh svojih edinic, kot bomo videli, temeljil na prepričanju, da je bataljon »Macerata« zasedel koto 1156 nad Prigoriškim Plazom. To pa je več ur hoda (po gozdu brez poti) od Male Bele Stene, kjer je bataljon dejansko bil.

V tej situaciji je 25. marca zvečer ob 20. uri radijska postaja bataljona »Macerata« izgubila vsako zvezo z nadrejenim Komando »XXI. April« v Ribnici. Zveza je bila zopet vzpostavljena šele drugi dan ob 11. uri, ko pa je bilo že prepozno.

Povelje za splošni napad celotne grupacije »XXI. April« z ojačenji proti našim štirim brigadam, ki naj bi se začel ob 6. uri zjutraj 26. marca, je polkovnik Siliato izdal 25. marca ob 21.30 uri zvečer. V tem povelju je »Macerata« omenjena dvakrat. V tistem delu, kjer se običajno v vsakem vojaškem povelju prikaže razpored lastnih sil, je rečeno:

»Razpored sil ob 19. uri na dan 25.

— Bat. »Macerata«: višine severovzhodno od M. Bela Stena»,

itd. ostali bataljoni.

V tistem delu povelja, kjer se vsakemu bataljonu odreja njegova naloga, pa je rečeno:

»Odrejam:

Smer napada kolon:

a — Bat. »Macerata«: Iz Prigoriški Plaz na Veliki Vrh; ko doseže položaj javi in čaka povelja»,

b — itd.

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

ACO PUHAR Tominc

»Februarja 1943 sem kot šestnajstletnik prišel na Jelovico v bataljon Gorenjskega odreda. V njem sem našel brata Ciga in sestro Heleno. Moral sem si izbrati partizansko ime. Spominjam se, da je imel bataljon prejšnjo noč akcijo v Zabnici. Tedaj je padel partizan z imenom Tominc. Meni so dali njegovo puško manliherco, naboje in bombe. Zato sem izrazil željo, da bi prevzel tudi ime padlega partizana, če so mi že dali njegovo orožje. Komandir čete je bil zadovoljen, ker ni bilo treba spreminjati spiskov. Upam, da sem dostojno nosil ime padlega junaka.«

BOGO FLANDER Klusov Joža

Psevdonom v narodnoosvobodilnem boju padlega slov. pisatelja Boga Flandra — Klusovega Jože je nastal v februarju ali marcu 1940. leta, ko se je kmalu po njegovem prihodu od vojakov napotila večja skupina mladih ljudi, med njimi tudi Bogo Flander, v Kamniške planine. Vzrok zanj pa je bil naslednji dogodek! Ko so se mladeniči po vzponu na Erano vračali dobre volje s kolesi v nastopajočem mraku iz Kamniške Bistrice že mimo prvih hiš v Stahovici, je Flandra na cesti, ki je že začela zmrzovati, spodneslo. Pri padcu so ga dereze, ohlapno privezane na nahrbtnik, ranile po glavi. Tovariši, ki so mu takoj priskočili na pomoč in ga odpeljali v bližnjo hišo, so mu pri luči rano izmili in ga obvezali. Poškodba pa ni bila nevarna. Zato se je mladeničev kaj kmalu spet prijel dobra volja. Še pred odhodom so v svoji prešernosti povprašali gospodarja po hišnem imenu, da bi vedeli, pred čigavo hišo se je zgodila nesreča. Ko so zvedeli, da pravijo gospodarju po domače Klusov Joža, se je to ime prijelo Flandra, češ: »Zdaj pa imaš, Klusov Joža!« Skraja je bil pod tem imenom znan v družbi tovarišev, ki so za ta dogodek vedeli, pozneje, po prihodu v Poljanski bataljon, maja 1942, pa si je to ime nadel tudi kot partizan.

JOŽA KNIFIC Veja

»Moje partizansko ime? Dobil sem ga že pred vojno na Jesenicah. Igral sem nogomet in kot igravec na neki tekmi preveč »pletal«. Zato so me tovariši začeli imenovati Veja. Tudi kot partizan se tega priimka nisem mogel znebiti...«

se je na čelu »Macerate« pravtisto uro pripravljaval za prenočevanje v bližini Male Bele Stene. Tu je tudi v resnici prenočeval in — iskal zvezo. Poglejmo sedaj k našim brigadam!

Spominjam se, da je komandant Šaranovič našim brigadam izdal ukaz za odhod iz ribniške doline 25. marca kmalu po 22. uri zvečer. Pohod brigad je bil odrejen za 2. uro

zjutraj 26. marca, kar se je tudi zgodilo. V poročilu Šaranoviča, ki ga je pisal pozneje po spominu, beremo o tem dobesedno: »Po predvidenem načrtu so se morale I. in IV. SUB ponoči od 25. na 26. marca 1943 premakniti s položajev okrog Podgore in Dan preko Velike Gore in Jelenovega žleba na položaje okrog Podpreske. II. in III. SUB so se morale iste noči s polo-

žajev okrog Zadolja in Rakitnice premakniti **preko Glažute** (podčrtal jaz) na položaje okrog Drage«.

Torej I. in IV. SUB, to je Tomšičeva in Serčerjeva, sta krenili s svojih položajev proti Jelenovemu žlebu. Niti prva niti druga se nista nikjer na svoji poti mogli srečati z italijanskim bataljonom »Macerata«, ker je Mala Bela Stena, kjer je ta bataljon tedaj prenočeval, južno od teh smeri.

II. in III. SUB, to je Gubčeva in Cankarjeva, pa sta morali kreniti »preko Glažute« v Drago. Torej ne »preko Jelenovega žleba«, kot ostali dve brigadi. Če pogledamo karto, bomo videli, da tudi ti dve brigadi na črti Rakitnica—Glažuta—Draga ne bi mogli srečati »Macerate« pod Malo Belo Steno, ker ta leži precej severno od te smeri. In vendar vemo, da je prišlo od tega znamenitega »srečanja«.

Z a k a j ! !

Zvečer 25. marca, ko je brigadam že bilo dano povelje za pohod, je štab Cankarjeve brigade, ki je bil v Zadolju, iskal vodnika za pot. Tedaj sem nagovoril Staneta Kozina, terenskega aktivista — domačina, da bi se javil komandantu Draganu Jevtiču. Res sta se dobila in dogovorila za pot.

Ob 2. uri ponoči se je razporedila kolona: Cankarjeva brigada, štab cone, ranjenci, Gubčeva brigada. Cankarjeva je dala eno četo s predhodnico, od katere je bil en vod v patroli predhodnice. Pred tem vodom, s katerim je bil tudi Dragan Jevtič, je bila na razdalji 50—100 m izvidnica dveh cankarjevcev. Z njima je šel kot prvi Stane Kozina, ki je kolono vodil iz Zadolja mimo Rakitnice, nato po novi, tako imenovani Rudeževi cesti. Pri »Štirni«, to je na vrhu pobočja Velike gore, je nameraval zaviti s ceste na levo po znanih gozdnih stezah in vlakah proti Glažuti tako, kot sta se z Draganom dogovorila. Ko je izvidnica ravno dosegla »Štirno«, je bil za vso kolono odrejen odmor.

Med tem odmorom je prišel od vodnika Staneta komandant notranjske cone, Nande Kavčič, ki mu je bil teren neko-

MILAN ŽAKELJ *Žirovnik*

»To ime sem dobil šele v zimi 1942-1943. Od poletja 1942 sem bil Nace, prej pa kar Milan. Pri nas partizani niso imeli drugih imen vse do leta 1942. Toda naša gorenjska imena so bila človeška, v II. grupi, ki je potovala čez Jelovico, pa si imel priliko spoznati Bukve, Smreke, Hraste... Jeseni 1942 sem odšel iz bataljona na teren za sekretarja komiteja KP za Poljansko dolino. Na nekem sestanku je nekdo predlagal, naj postanem kar Žirovnik, ker sem doma iz Zirov. No in jaz sem bil kar zadovoljen.«

FRANC STADLER *Pepe*

Pravzaprav — imam kar tri ilegalna imena. Največ ljudi me pozna kot Pepeta, to pa zaradi moje dejavnosti v ljubljanskem VOS. To je bilo tudi moje prvo ilegalno ime. Dobil sem ga pa takole! Poleti 1941 sem bil član ene izmed borbениh skupin v Ljubljani. Vsakdo je moral imeti drugo ime, ker se je tako lažje izmikal zankam italijanske policije. Konspiracija je bila skoraj najvažnejši element našega dela in vsaka nebudnost v tej smeri bi imela lahko težke posledice za nas same in za narodnoosvobodilno gibanje. Zdi se mi pa, da je ime manj važno kot pa delo, ki ga je človek takrat opravljal. Ne vem več, kdo je zahteval od nas, naj izberemo vsak svoje ime. Verjetno je bil ali Brajnik ali Ravbar, vsekakor pa nekdo iz vodstva. To ime sem izbral, ker sem se spomnil na svojega strica Pepeta Stadlerja. Če bi me kdaj Italijani iskali, bi najprej zaprli strica, ki pa bi ga kmalu izpustili, ker je bil star in se ni udeleževal. Jaz bi bil opozorjen, da so me izsledili, ker bi za stričevo aretacijo takoj zvedel. Spominjam se, da sem po vojni videl neko policijsko poročilo, ki govori o meni kot članu ene izmed »terorističnih« skupin, ki se sestaja po večah in cestah s »sumljivimi elementi«, se spretno umika aretacijam itd. Decembra 1942 so me belogardisti iskali doma in me čakali dva dni. Zaprli pa so samo mlajšega brata in sestro, ki so ju pa potem izpustili, ko so ugotovili, da nista prava. Novembra 1942 sem prevzel poveljstvo nad Narodno zaščito v Ljubljani, ki je šela 3000 organiziranih zaščitnikov. Bil sem že močno kompromitiran, spremenil sem dejavnost in sem menil, da moram spremeniti tudi ilegalno ime. Posebno še, ker sem kot poveljnik Narodne zaščite moral podpisovati raznovrstne akte. Izbral sem si ime Egon. Ko sem junija 1943 odšel iz Ljubljane k partizanom, sem v Poljanah pri Dolenjskih Toplicah izbral tretje ime — Janez. To ime se mi je zdelo tipično slovensko in kot Janeža so me poznali borci Cankarjeve brigade, kjer sem bil tiste mesece. Zelel sem biti še naprej »ilegalec«, ker sem se bal represalij okupatorja nad starši in bratom. Dandanes je pa z mojim imenom takole: kadar me kdo pokliče »France«, sploh ne reagiram več in poziv nekako preslišim, tako sem se navadil imena Pepe.«

liko znan in vprašal Staneta, zakaj tako vodi — da bi bil moral peljati kolono nad Grčaricami, ne pa tukaj. Ko mu je Stane pokazal stezo, po kateri bi po odmoru zavil, se je Nande nanj razjezil, češ da je saboter, da »po tej strmini in teh vlakah mi naših ranjencev ne bomo nosili,« ker je to nemogoče itd. Po daljšem prerekanju je Nande odredil, da mora kolona kreniti še naprej po cesti — proti Jelenovemu žlebu in šele od tu naprej v Drago, čeprav je to pomenilo napraviti precejšen ovinek, ki pa je poleg tega — do kraja izmučene borce obeh brigad — peljal naravnost v nepričakovano in nezaželeno borbo.

Še pičli dve uri hoda — in pod Malo Belo Steno sta se Cankarjeva in Gubčeva brigada spoprijeli z bataljonom »Macerata«. Obe strani sta bili iznenadeni.

To nam še enkrat potrjuje Šaranović in Siliato. Šaranović pravi v že omenjenem poročilu: »Iz zaklona izradjenog poleg puta, do tada za nas nepoznati neprijatelj, otvorio je vatru na naše predhoničke patrole.«

Siliato pa pravi o bataljonu »Macerati« v svojem dnevnem poročilu Gambari za dan 26.

V spomin na pomembno borbo

Kraj ene največjih partizanskih zmag v Sloveniji bo dobil dostojen spomenik, ki ga bodo odkrili 22. julija, za Dan vstaje. Kiparska dela je opravil akademski kipar Stojan Batič. Spomenik stoji ob cesti iz zaselka Jelenov žleb, v središču prostora, kjer se je 26. marca 1943 odigrala borba. Kot obcestno znamenje je odmaknjen od cestišča na zunanjo stran, vzdolž podstavka pa je širši prostor s klopjo za počitek in zbiranje obiskovalcev. Spomenik je odlit iz bronu debeline 4-5 mm, predstavlja pa nekakšen zaslon za figure, ki simbolizirajo tri pojme: borbo, zmago in mir.

marca 1943: Il Btg in funzione di sbarvamento sulla direzione diversa percorsa dal nemico si è battuto tenacemente per 3 ore — ...« (»Bataljon, ki je imel nalogo, da zapre smer različno od one, v kateri je šel sovražnik — (podčrtal jaz!) — se je tri ure trdovratno boril...«).

Borba v Jelenovem žlebu je bila torej borba v nepričakovanem srečanju. Zmagal je tisti, ki je bil hitrejši, odločnejši in preudarnejši.

Upam, da sem s tem dokazal svojo uvodoma izraženo trditev, da je bila borba v Jelenovem žlebu dvakratni slučaj in da sem s tem doku-

mentiral neke ugotovitve v zvezi s to borbo, ki so bile doslej neznane. V ta namen sem uporabil ves naš in italijanski arhiv, spomine nekaterih borcev in to, česar se sam spominjam.

Na tem mestu ne bi obravnaval podrobnejšega poteka same borbe. Tudi to nalogo bo moral nekdo čimprej izvršiti, ker spomini bledijo, dokumentov o tej borbi pa ni na nobeni strani. Kakšen je bil izid borbe, to danes tako ve skoraj vsak Slovenec. Rečem naj le to, da je Nande Kavčič po borbi potrepljal terenca Staneta po rami, rekoč: »No, nisi saboter!«

Matija Maležič

V BORBI ZA SVOBODO

Letos 26. marca je minilo petnajst let, odkar sta izbojevali Cankarjeva in Gubčeva brigada v Jelenovem žlebu veliko zmago nad italijanskim okupatorjem, 22. julija letos pa bo v Jelenovem žlebu proslava te pomembne zmage. Naša revija se tega dogodka spominja med drugim tudi s črtico partizanskega pisatelja Boga Flandra-Klusovega Jože »V borbi za svobodo« (zbirka: »Iz dni Cankarjeve brigade«). Črtico smo vzeli iz Klusovega zbranega dela, ki bo izšlo letos v Založbi »Borec« z naslovom »Bataljon«.

DOLGA je pot v Jelenov žleb. V mračnem jutru se vlačijo megle po globeli. V gozdovih vlada tišina, molk. Spanec, ki nas je moril ponoči, mineva, jutranji hlad nas je osvežil. Počasi rinemo v klanec, v vrstah, ki so oživele, se čuje polglasen govor. Prvi, ki so prispeli na vrh, hite, da čimprej pridejo do vodnjaka. Harmonike zavriskajo v oblačno jutro, kot bi hotele izzvati sonce, ki

je tičalo skrito v meglah. Zdaj si ob dnevu ogledujem pot, ki sem jo prehodil takrat, ko sem šel v brigado.

Ob vodnjaku je vse živo. Mene pa zanimajo leseni križi, ki so postavljeni na mali jasi. Vprašam tovariša in pojasni mi, da tu leže vojaki divizije »Macerata«, ki so padli lansko jesen v borbi s partizani.

»Jelenov žleb je italijanski grob,« mi pravi. Še sedaj, po dolgem času so videti sledovi borbe. Prestreljene čelade še leže med skalovjem in drevje naokoli je vse prestreljeno. Mrzel dih smrti veje naokoli.

»Ti ne bodo več streljali na nas,« si mislim, ko ogledujem grobove.

Krenemo naprej skozi hoste in ugibamo, kam gremo. Harmonike pojo veselo koračnico in sonce že včasih malo pokuka skozi

meglo. Pogovarjamo se o borbi, ki je bila prejšnji dan pri Ribnici. Mnogo vedo povedati ti stari borci in čas naglo mineva. Pozabimo na utrujenost in glad, ko se pred nami oživijo spomini. Pripovedujem o Gorenjski in o tovariših, ki se bore tam gori. In pot ni več tako dolga.

Naenkrat preseka pesem harmonik strel. Nato oddrda strojnica rafal. Kolona kot pribita obstane na mestu. Predhodnici se je nekaj pripetilo! In že vidimo. Izza ovinka pripeljejo ranjenega tovariša. Kri mu curlja iz strgane hlačnice, njegove blede ustnice šepetajo: »Italijani.«

Že smo v akciji. Komandanti so prvi spredaj. Milovan mimogrede pregleduje zemljevid. Kolona se širi v obroč in z ognjem prodira naprej. Vrhove je treba zasedeti. Naši preskakujejo od skale do skale in zavzemajo greben.

V brnenju rafalov se čujejo klici naših jurišačev. Bombe treskajo in kamniti drobci frče vsenaokrog.

Za široko skalo je skrit Ivo. Njegov naprotnik ga obstreljuje s težko bredo.

»Moja boš,« si misli Ivo in se zažene naprej. Italijan besno strelja in vroči apnec škropi Ivu v obraz. Ko je dovolj blizu, pripravi bombo. Z zobmi iztrga jeziček in jo zapodi med skalovje. Ognjeni tresk, in bređa utihne. Ivo plane k njej in jo objame. Ne meni se za smrt, ki brenči po zraku od vsepovsod, preveč ga je prevzela opojnost zmagošlavja.

Na visokem parobku stoji kar brez zaklona Primorec Jože. Novinec je in brez orožja. Grabi kamenje in ga meče v Italijane. Enega je zadel v glavo. Skoči k njemu in mu iztrga puško. Kakor zaklad stisne orožje k sebi, to z golimi rokami priborjeno puško in iz prs mu uide krik zmagošlavja. Svoj petindvajset let tlačeni srd znaša nad fašisti in v očeh mu gore ognji maščevanja.

»Skloni se,« mu kličejo tovariši. A on se samo divje nasmeje in strelja naprej.

V najtežjem položaju rešuje ranjenega tovariša partizanka Milka. Njeno telo se kakor kača plazí po tleh, ko vleče z vsem naporom tovariša za seboj. Svinčenke udarjajo levo in desno okoli nje, a ona se za to ne meni. Vsa njena volja in moč sta posvečeni tovarišu.

»Malo potrpi,« ga bodri in njene modre oči so vlažne od bolečine in srda. In ko ji

tovariš, ki ga je za ceno svojega življenja rešila, umre v rokah, plane kakor levinja naprej, med borce in goni Italijane, ki brezglavo beže in skačejo v prepad, da maščuje tovariša.

Tri vroče ure smo se borili in zmagali. Zdaj nosijo fantje, pijani veselja in zmage svoj plen. Ponosno kažejo priborjene brede, lahke mitraljeze in minomete. Drugi se oblačijo v italijanske uniforme in mečejo svoja razcapana oblačila vstran. Doktor teka in obvezuje ranjence. Vrvež je silen, tovariši odnašajo strelivo in orožje po četah. Sedaj so vsi obloženi. Skoro neverjetno se nam zdi, da smo tako hitro izvojevali tako veliko zmago.

Mimo prinesejo radio oddajno postajo. Zadnji telegram, ki so ga odposlali, je bil: »Obkoljeni smo, pošljite pomoč.«

Nekdo zaslišuje Italijane, ki so se predali. Skoro jokajo, ko trepetajo in z dvignjenimi rokami odgovarjajo na stavljeni vprašanja. Človeku bi se smilili, a ko pogledam trpeče, izmučene obraze tovarišev, ki leže na nosilih, se moje srce zapre in ne čuti usmiljenja. Kaj so vam storili, da streljate in morite? Kazen, ki ste jo prejeli danes, naj vam bo v opomin. Tako bo končal vsak, ki bo dvignil roko nad slovenski narod.

Počivamo preden krenemo dalje. Polagoma se umirja kri in misli so spet čiste in jasne. Ponosni smo na svojo veliko zmago in radi bi kriknili, da bi se čulo širom po domovini. Naj čujejo naši bratje, sestre, matere in očetje o junaštvu svojih hčera in sinov. Pesem sili v grlo, a mi ne pojemo. Nismo morilci, ki prepevajo in plešejo okoli grobov svojih žrtev. Smo samo ljudje, srčno dober slovenski narod, ki so ga tuji morilci prisilili, da je prijel za orožje. In še takrat, ko v borbi sejemo smrt, trpimo. Vemo: prisiljeni smo ubijati ljudi, ki so naši bratje, pa so jih zaslepili, da pobijajo nas, ki se borimo tudi zanje.

Mrak je padel na zemljo, ko smo zapuščali Jelenov žleb. Za nami so ostala trupla fašistov, ki so dali življenje v borbi za zločinski fašizem. Mi pa smo čutili, da smo z današnjim dnem postavili neminljiv spomenik borcem za svobodo slovenskega naroda...

Bogo Flander-Klusov Joža

Preizkušnja znanja

Revija »Borec« je objavila že lepo število sestavkov o pouku zgodovine NOB v naših šolah. To je dokaz, da se naši prosvetni delavci živahno ukvarjajo s problematiko zgodovinskega pouka in se trudijo vzgajati mladi rod v napredne in ponosne državljane socialistične Jugoslavije, ki se bodo zavedali, kako težko jim je starejša generacija priborila vse kar imajo. Toda, kot je že rečeno, so sestavke o pouku zgodovine NOB v reviji »Borec« napisali večinoma samo prosvetni delavci. Zato se je marsikdo med bralci upravičeno vprašal: »Pišejo že lepo in pametno, toda kako poučujejo, kakšne uspehe imajo pri tem, je pa vprašanje.« Zato se je uredništvo odločilo za anketo, predvsem v višjih razredih srednjih šol, torej med bodočimi izobraženci. Medtem so nekaj podobnega napravili tudi na Jesenicah. Ob začetku VII. mladinskega festivala so priredili tekmovanje mladinskih ekip po načinu »Kaj veš, kaj znaš«. Tekmovalci so odgovarjali na vprašanja iz zgodovine NOB. Rezultati so bili porazni, čeprav je po našem mnenju takšna javna preizkušnja poznavanja naše nedavne preteklosti vredna posnemanja. Pokazalo se je namreč, da niso člani ekip vedeli niti najosnovnejših pojmov iz zgodovine NOB v domačih krajih, oziroma iz bližnje okolice. Tudi število tekmovalnih ekip je bilo zelo nizko. Uredništvo »Borca« je anketiralo dijake in dijakinje VIII.c razreda V. gimnazije v Ljubljani ter V.a in V.c letnik Učiteljskega v Ljubljani, skupaj 83 dijakov in dijakinj. Naj navedemo nekaj najznačilnejših odgovorov na edino vprašanje v anketi: »Katero obdobje iz jugoslovanske zgodovine se vam zdi najbolj pomembno za jugoslovanske narode in zakaj?«

*

»Najbolj pomembno obdobje iz jugoslovanske zgodovine se mi zdi obdobje NOB. NOB ni bila samo borba, da bi iz domovine pregnali okupatorja, to je bila osvobodilna vojna in

splošna ljudska revolucija obenem. Delavstvo in inteligenca sta pod vodstvom KPJ obenem obračunala tudi z buržoazijo, ki je zatirala delavski razred. Med NOB se je zavedno ljudstvo povezovalo med seboj in s skupnimi močmi in žrtvami tudi zmagalo. NOB je povzročila velike spremembe, tako v gospodarskem, kulturnem in političnem pogledu. V naši novi domovini imajo vsi državljani enake pravice in dolžnosti, odpravljeno je izkoriščanje človeka po človeku. Zvišal se je življenjski standard človeka. Vsa oblast je v rokah ljudstva, ki jo izvršuje po svojih predstavnikih, ki jih samo voli. V naši državi gradimo socializem, katerega prvo obdobje se je začelo že v času NOB. Pomemben korak k socializmu pomeni razlstitutev tujih in domačih veleposestnikov, konfiskacija nekaterih industrijskih podjetij, bank, trgovin. S tem je bil tudi pri nas ostvarjen državni sektor gospodarstva. To obdobje imenujemo obdobje administrativnega socializma v gospodarstvu ali pa ljudske demokracije v političnem življenju.« (Prezrta je vloga kmetov v NOB, buržoazija je zatirala tudi delovno inteligenco in kmete, ne samo delavski razred.)

»Obdobje, ki je najbolj pomembno, je obdobje NOB. NOB je revolucija proletariata in borba za novo, socialistično ureditev države. V NOB so vstopili vsi tisti, ki niso hoteli več biti zatirani in tlačeni, ne več podložni kapitalizmu, ki so jih izkoriščali in slabo plačevali. Hoteli so sami prevzeti oblast nad proizvodjalnimi sredstvi in so jo tudi prevzeli. Odpravili so vse socialne razlike in privilegije, ustanovili delavske svete...«

»...To je bila doba ljudske revolucije z namenom, da se država uredi socialno in politično. V tem obdobju je zavladal proletarijat po svojih organih narodnoosvobodilnih odborih in NOV. Posebno pomembne reforme so bile uvedene v Fočanskih predpisih o zaplembi premoženja sovraž-

nikov države, tujih kapitalistov, ki so imeli kapital v Jugoslaviji in kasneje podržavljenje vseh proizvodjalnih sredstev, ki so postala družbena lastnina. Vsak ima pravico do osebne lastnine, to je do hiše in zemlje, kolikor jo lahko sam obdela in podobno. Delovno ljudstvo je suvereno in mu pripada vsa oblast...«

»Najpomembnejše obdobje jugoslovanske zgodovine je brez dvoma NOB. Zakaj? V tem boju je jugoslovansko ljudstvo pod vodstvom KP zrušilo oblast stare izkoriščevalske Jugoslavije, obenem pa se je z vso silo in ognjem postavilo v bran domačim izdajalcem in okupatorjem, ki so hoteli iz nas napraviti sužnje...«

»Obdobje med NOB se mi zdi najpomembnejše za jugoslovanske narode zato, ker si je delovno ljudstvo v boju z okupatorji in njihovimi pomagači gradilo svojo ljudsko oblast. Delovno ljudstvo je prevzelo oblast v svoje roke in ker je KP že v začetku proglasila načelo o bratstvu, enotnosti in enakopravnosti naših narodov, je s tem preprečila bratomorno vojno.«

»Že od nekdaj se je človeštvo borilo za osebno, politično in ekonomsko svobodo, borilo se je za enakopravnost narodov. Toda več ali manj je bila vsa njegova borba zaman. Kot povsod po svetu smo tudi pri nas težili za temi ideali, ki so se po štirih letih krvave borbe končno uresničili. Človek je svobodno zadihal, otresel se je izkoriščevalcev. Zgodovina NOB se mi zdi zato najbolj pomembna...«

»Najpomembnejše obdobje naše zgodovine se mi zdi NOB, ker se je s tem odločila tudi naša nadaljnja usoda. Dokazali smo, da imamo tudi mali narodi pravico do popolne neodvisnosti.«

»Brez premisleka lahko odgovorim, da je bilo vsekakor najpomembnejše obdobje za jugoslovanske narode NOB. Saj je prav NOB uresničila težnje našega ljudstva po svobodi in samostojnosti. NOB je dala našemu ljudstvu tudi republiko, ki danes s svojo socialistično ureditvijo daje zgled vsemu svetu.«

Odgovori dokazujejo, da je prizadevanje naših zgodovinarjev kot prosvetnih delavcev rodilo dober sad. Naša mladina se kljub manjšim netočnostim in nedoslednostim zaveda, kaj je naša NOB, vsaj v pretežni večini. Od 59 učiteljsčnikov samo 4 ne smatrajo NOB kot najvažnejše in najpomembnejše obdobje naše zgodovine. Od teh so se trije izjasnili za obdobje spora z informbirojem, eden pa za ustanovitev Jugoslavije leta 1918.

Od 24 osmošolcev je samo eden mnenja, da je najvažnejše obdobje jugoslovanske zgodovine boj proti Turkom, eden pa da je leto 1918 najvažnejše.

Pokazalo se je, da se velika večina naše mladine zaveda tudi socialnega in razrednega pomena NOB. To pomeni, da je doba, ko smo govorili o NOB samo kot o nacionalni borbi, že za nami. Tu pa je nujno treba omeniti, da še vedno precejšnjemu številu dijakov in dijakinj ni jasno, kdo

so bili tisti, ki so vodili NOB, kdo je bila tista organizirana sila, ki je z železno vztrajnostjo organizirala in vodila oboroženo vstajo do končne zmage. Od učiteljsčnikov jih je namreč samo 6 omenilo Komunistično partijo, od osmošolcev pa celo samo dva! To naj bo napotilo prosvetnim delavcem, naj v bodoče posvečajo več paznje tolmačenju vloge subjektivne sile v revoluciji, pa tudi v graditvi socializma.

BORDE RADIŠIČ:

Pohorska legenda

PREVAJA CIRIL ZLOBEC

Poema

Sedma pesem

(Nadaljevanje in konec)

Pómlad se je prebudila.
Vode žubori jo.
Izpod tople roke vetra
roji trav brenčijo.

Ptice v nébesnem očesu
letajo vesele.
Sramežljivo so kraj ceste
rože zacvetele.

Zvok korakov v snežnem puhu
zdaj nič več ne ugaša.
Vonj po snegu veter v polje
v šir in dalj odnaša.

Poje cesta, o daljavah
poje zdaj s koraki.
Pasejo nad njo v sinjini
beli se oblaki.

Poje cesta, potnik poje
z mladim, mehkim glasom.
Tanka senca gre za njim,
senca z vitkim stasom.

Poln nahrbtnik in pod njim
negotova hoja.
Čez njen beli vrat polzijo
hladni hrošči znoja.

Dekle poje, vsa narava
jo posluša tiha
in jeglič kraj potoka v taktu
njene pesmi niha.

Ob električnih drogovich
se za hip zaustavi,
bel lepak molče prilepi,
dalje se odpravi.

Spet ji v skupni pesmi s cesto
pojejo koraki.
V belem prahu se za njima
kopljejo letaki.

Do lesenega mostu,
sestri, skupaj grésta.
V gozd dekle zavije, sama
v daljo speši cesta.

S trudnimi koraki nanjo
potnik nov podá se.
Cesta se razveseli ga,
srečna sprejme nase.

Do električnega droga
pesem z njim koraka,
tu pa utrne se v napisu
belega lepaka.

Starec zdaj oči razširi,
gleda kot v omami:
»Pohorski bataljon je živ,
živ in vedno z vami!«

Zdaj na tla klobuk svoj treščne
in »Ju-hu!« zavriska.
Listkov belih si nabere,
k prsim si jih stiska.

Pómlad se je odmotala,
sončni prah zdaj veje.
V šir in dalj z letaki Jasna
vero v zmago seje.

Poletje je prešlo. Jesen se drami.
Z ledenim gobcem jutra pasejo
se po veneči travi v znožju smrek.
Plamenčki nje zeleni ugašajo.

Nad njimi pa gori zelenje smrek,
jelk, borov, večno kljubujoč jeseni,
ki, prepojena z vonjem po otavi,
v megli se nad dolino v jutru peni.

Žuželkam gozdnim žal je mehkih
trav,
ki v prvem mrazu žalostno vené,
in žal jim zdaj je nežnih čaš ciklam,
ki so ljudem zapletle se v nogé.

Pod nogo borca skloni se ciklama,
drug vidi jo na tleh in se ji umakne,
naslednji utrga jo (sok krvi priteče)
in mrtvi cvet za triglavo zatakne.

Kolona stopa. Sonce medlo sije,
bledo od jekla se odbijajoč.
Po rodnem gozdu Pohorska brigada
maršira v dalj pohor:

»V brigado se je strnil,
na Pohorje se vrnil
je slavni bataljon. Tu še drhti

krík njih, ki tu so pali,
življenje žrtvovali.
Zdaj naša pesem njih odmev lovi.

Zdaj vsi so z nami, živi,
junaki neupogljivi.
Vsi so ob naši strani, vsi so v nas.
Zdaj čvrsta smo brigada
in ni nas strah napada:
po Pohorju razlega se naš glas.«

Brigada poje. V klobčič pesmi njene
še Silvin glas zdaj zlato nitko vtke.
In poje Sonja, Šarh prepeva v brado.
Pod nizkim nebom smrek se pesem
tre.

Brigada stopa: Pred korakom njenim
pod suho travo zemlja kri je skrila.
Tiše, tovariši! A to je pesem,
ki dolgo je svoj rodni kraj slutila.

V planino svojo je prišla brigada.
Z njo vrnil se je mrtvi bataljon,
da kot nekoč bi spet za Pohorje
boril se tudi on.

Jesensko sonce nad gozdovi niha.
Pohorje v partizanski pesmi diha.

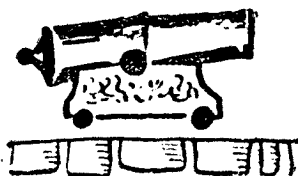
KDAJ SE JE SRBSKA VOJSKA
borila pred obzidjem Carigrada?
Mladi sultan Mehmed II. Fathi
Osvajalec je po smrti Murata II.
(1451) začel velike osvajalne akcije
in je 23. marca 1453 začel oblegati
Carigrad. Da bi si zavaroval za-
ledje, je potrdil stare pogodbe s
Srbijo in drugimi vazalnimi drža-
vami. Po prej sklenjenem spora-
zumu je srbski despot Djurađ
Branković Smederevac moral sul-
tanu za obleganje Carigrada poslati
tisoč vojakov. Pod poveljstvom
vojvode Jakše so srbski vojaki
prek Jedrena prispeli pod carigrad-
sko obzidje, ko so Turki Carigrad
že oblegali. Odred srbskih vojakov
so razmestili nasproti bizantinske-
mu obzidju južno od zaliva Zlati
Rog, ki je znan po svoji veličast-
nosti. Ko so končno 29. maja 1453
navsezgodaj oblegovalci vdrlí v
Carigrad, je tudi srbski odred po
ogorčeni borbi pri mestnih vratih
Herkoporta izbojeval prost prehod
v Bizanc.

KDAJ SO BIZANTINCI UJELI
ŠTEFANA NEMANJO? Tedaj, ko
je Nemanja stopil v koalicijo z Be-
nečani, Ogrí in Nemci proti agre-
sivni politiki cesarja Manuela.
Štefan Nemanja se je hotel popol-
noma orestiti bizantinske nadoblasti
in je svojega brata Miroslava po-
slal v bizantinsko Dalmacijo, proti
Omíšu, Nemanja je krenil proti
Kotoru, medtem ko je ostala Ne-
manjina vojska ogrozila pot od
Niša proti Beogradu. S smrtjo
ogrskega kralja Štefana (4. marca
1172. leta) pa je koalicija razpadla
in Nemanjo je napadla ogromna
bizantinska vojska, ki ga je napo-

ŠE NE VESTE?

sled ujela. Cesar Manuel je Ne-
manjo odvedel v Carigrad (Bizanc),
da bi z uglednim umetnikom pove-
čal svoje zmagooslavje. Bizantinci,
zlasti ženske pa so z navdušenjem
gledali »barbara«, ko je Nemanja
lep, visok in statit z odločnimi ko-
raki hodil v cesarjevi povorki.

DA JE BIL PRVI BRONASTI
TOP odlit leta 1351. To je nedvom-
no najstarejši top na svetu, ki ga
dandanes občudujejo obiskovalci
med 2000 raznimi predmeti na ar-

tiljerijski razstavi, ki so jo odprli
lani v Pekingu. Top je dolg
43,5 cm, težak nekaj manj kot 5 kg
in kalibra 3 cm. Viliš so ga v dobi
kitajske dinastije Čing v provinci
Santung. Na tej razstavi imajo še
en bronasti top iz leta 1373. Oba
topa sta po izjavi profesorja arheo-
logije in strokovnjaka za staro
orožje Feng Cija Sing predhod-

nika železnega topa, ki ga hranijo
v bernskem muzeju v Švici in je
bil vlit leta 1380. Na topniški raz-
stavi v Pekingu so prikazali tudi
predhodnike sodobnih vódenih iz-
strelkov na raketni pogon, raketne
strelce, ki jih je izumil kitajski
pomorščak Tang Fu.

DA SE JE LETA 1877 Drugi
lepeniški bataljon srbske vojske
Upor prisegel? To se je zgodilo na
Stanovljanskem polju blizu Kra-
gujevca. V srbski vojski je vla-
dalo ogorčenje zaradi poraza v
srbsko-turški vojni leta 1876 in
despotizma Milana Obrenovića. Iz-
brušil je znani Topolski upor.
Drugi lepeniški bataljon je posku-
šal pritegniti k uporú ostalih pet
bataljonov polka, toda zaman. Po-
tem je pod poveljstvom vodnih
oficirjev Živiča in Radojevića od-
korakal proti Topoli ter spotoma
pridobival ljudi za vstajo. Knez
Milan Obrenović je poslal nad
upornike dva polka, ki sta vstajo
v krvi zadušila. Sledil je »vele-
izdajalski proces« pred vojnim so-
diščem. Kot glavni krivec je bil
obtožen podpolkovnik Jevrem Mar-
kovič, brat znanega socialističnega
ideologa Svetozara Markovića.
Podpolkovnik Markovič ni tajil
svoje udeležbe v uporú. Rekel je:
»Enkrat za vselej je treba napra-
viti tiranijo konec. Tiraniji, ki jo
uganja nad srbskim ljudstvom
kraljevska klika...« Vojno sodi-
šče je podpolkovnika Markovića,
oficirja Živiča in Radojevića ter
nekaj vojakov obsodilo na smrt
z ustrelitvijo, večje število drugih
pa na dolgotrajne zaporne kazni.

Dogodki iz vojne — tudi snov za poljske filme

PO PORAZU stalinističnega gledanja na umetnost in dogajanje, je tudi poljska filmska ustvarjalnost krenila po novih poteh. Če je prej veljalo načelo, da morajo biti glavni junaki samo pozitivne osebe brez napak, če so močno »lakirali« dogodke in osebe, prikazovali dogodke in manj ljudi, če so bili zato filmi črno-beli, če so povsod skušali uveljaviti teorijo brezkonfliktnosti, ker po teoriji ni v socialistični družbi nasprotujočih si razredov, so zdaj zašli v drugo skrajnost. Prejšnja filmska proizvodnja je bila značilna po vrsti primitivnih agitacijskih filmov, nova smer pa je rodila serijo »črnih« filmov. Proizvajalci so zdaj slikali samo negativne pojave, samo negativne ljudi, filme polne pesimizma, obupa in strahu. Življenje pa je zmes pozitivnega in negativnega in prvega je več kot drugega. Zato so poljski filmski delavci opustili in še opuščajo tudi to smer, ki je nekaj časa veljala kot izraz upora proti »dirigirani« umetnosti. Pojem socialistični realizem je v očeh kulturnih delavcev kompromitiran in za mnoge predstavlja vse tisto, kar je bilo pred oktobrom zapovedano. Ta realizem je od stvarnosti prav tako daleč kot sodobne dekadence smeri na zahodu. Zato so Poljaki svoj realizem imenovali poetični realizem in se lotili dela.

Večina poljskih filmskih ustvarjalcev je izšla iz vrst borcev za svobodo Poljske, zato so filmi s tematiko o osvobodilnem boju še vedno najštevilnejši. Tudi za to zvrst filmov velja, kar je bilo značilno za poljsko filmsko ustvarjalnost pred in po oktobru. Obveljala pa je praksa, da za osnovno filmsko idejo izbere resničen dogodek iz borbe za svobodo in ga potem v scenariju umetniško obdelajo. Razumljivo je, da imajo pri tem ustvarjalci popolno svobodo in da jih nihče ne sili, da bi se držali resničnosti do podrobnosti, ker bi v tem primeru nastal le dokumentaren film. Zdaj snemajo na Poljskem šest filmov o vojni. Med njimi so »Gdanska pošta«, »Dezserter«, »Ure upanja« in »Zamah« (Atentat). V tem filmu bodo ponazorili atentat na šefa varšavskega gestapa Kutschero, ki ga posebno Gorenjci dobro poznajo iz leta 1941. Vsekakor pa je največja stvaritev poljskih filmskih delavcev film »Kanal«. V njem so prikazali tragedijo Varšavske vstaje leta 1944. Po svoji pretresljivosti in humanizmu predstavlja film nedvomno vrhunec poljske ustvarjalnosti. Zato ni čudno, da je dobil film vrsto mednarodnih nagrad in da je obšel skoraj ves svet. Tudi pri nas so stale dolge vrste pred blagajnami kinematografov. Na Poljskem je prikazovanje tega filma pomenilo pravo manifestacijo in praznik. Do oktobra je pomenila Varšavska vstaja prepovedano temo, o kateri se ni smelo preveč pisati, še manj pa snemati o njej filme, pač iz znanih razlogov, ki v mednarodnih merilih še danes niso povsem pojasnjeni in ki imajo še zdaj posledice.

M. P.

V tednu poljskega filma v Ljubljani sta priredila znana poljska filmska igralka Jerzy Kawalerowicz in njegova žena Lucyna Winnicka tiskovno konferenco, s katere objavljamo nekaj misli o današnji poljski filmski ustvarjalnosti.

Prizor iz poljskega filma »Kanal«

Prizor iz poljskega filma »Resničen konec vojne«

Prizor iz poljskega filma »Kanal«

Prelomnica v gorenjski vstaji

RAZVOJ narodnoosvobodilne borbe je bil na Gorenjskem drugačen kot v drugih predelih Slovenije. Čeprav je bilo ustanovljenih že leta 1941 več manjših enot v sklopu Cankarjevega bataljona in je tedaj vstaja na Gorenjskem plamtelela, bolj kot v drugih krajih, v prvih letih vojne ni bilo pogojev za ustanovitev brigade kot taktične enote. Razlog je bil ta, da so Nemci imeli na Gorenjskem močne vojaške in policijske enote. Na vsak način so skušali zadržati nadzorstvo nad Gorenjsko zaradi prometnih zvez z Balkanom in Italijo. Zaradi tega so takoj po zasedbi selili najbolj zavedne ljudi, za vsak manjši upor streljali in izvajali ofenzive tudi proti manjšim partizanskim enotam.

Gorenjsko ljudstvo se pa težav in začetnih neuspehov ni ustrašilo. Vstaja se je razraščala iz dneva v dan, vrste borcev v odredih, bataljonih in četah so bile vedno bolj številne. Številni Gorenjci so se borili v drugih krajih Slovenije. Skoraj vse ljudstvo je delalo v NOB. Nekateri z aktivno udeležbo v vojaških enotah, drugi pa so pomagali materialno, z obveščanjem ali pa z zbiranjem hrane in drugih potrebščin. Rasle so nove čete in bataljoni, stari pa so se kljub izgubam in stalnim spopadom s sovražnikom množili.

Po uspešnih akcijah Cankarjevega bataljona so nastali leta 1942 politični in vojaški

pogoji za ustanovitev Gorenjskega odreda, ki naj bi imel svoje področje južno od Save, severno od Save v Karavanah pa naj bi se bojeval Kokrški odred. Okupatorju ni uspelo, da bi te enote zatrl kljub hudim ofenzivam. Tudi po dvajset tisoč ali še več izbranih vojakov, policistov in orožnikov je sodelovalo v posameznih takih ofenzivah, ki so jih spremljale ustrelitve talcev in množična izseljevanja. Vsaka taka ofenziva je naše partizanske enote še bolj utrdila in jim dala nove borbene izkušnje in znanje, vedno več političnega in vojaškega kadra. Nemci so spoznali, da sami ne bodo mogli več nadzorovati Gorenjske. Zaradi porazov na Vzhodu niso imeli več dosti vojakov, ki bi bili lahko stalno na Gorenjskem. Zato so 1. 1943 začeli ustanavljati razne enote kot »Werk-schutz«, nekakšno stražo v večjih tovarnah. Te enote so bile oborožene s puškami, nadzorovala pa jih je gestapo. Vanje so vtaknili prisilno mobilizirane delavce. Poleg tega so ustanovili tudi skupine raztrgancev, ki so bile sestavljene iz kriminalnih tipov in dezertarjev, pa tudi belogardiističnih elementov. Take skupine so Nemci izkoriščali za nadzorstvo področij, kjer so se navadno gibali partizani. Raztrganci so včasih nastopali v uniformah nemških vojakov, navadno pa so bili oblečeni v civilne ali partizanske obleke.

I. bataljon Prešernove brigade, jeseni 1944 na Mohorju

Kot taki so poskušali prepričevati ljudi, da so partizani ter tako pridobiti podatke o naših enotah ali pa ugotoviti, kdo nas podpira. Gestapo, ki je vodila take skupine, jih je poskušala vzpostaviti po vsej Gorenjski, kar pa ji ni uspelo. Gorenjsko ljudstvo je raztrgance obsojalo. Osovraženi so bili Nemci, še bolj pa raztrganci. To sovraštvo je bilo eden od vzrokov, da so Gorenjci še bolj množično vstopali v NOV. Odredi so se naglo večali, vsak borec pa je bil tudi politični delavec na terenu. Več manjših predelov Gorenjske je bilo že osvobojenih, oziroma si jih okupator ni več upal nadzorovati. Vojska in policija sta se držali večjih postojank, odkoder sta od časa do časa izpadali. Tako so nastali pogoji za ustanovitev večjih enot.

Zgodovinsko pomembnega 12. julija 1943 se je zbralo 9 bataljonov iz vse Gorenjske v Davči pri Špehu in Marenkovcu. V novo brigado so bile vključene vse najboljše enote Gorenjskega odreda. Brigada je postala nova regularna vojaška enota za področje Gorenjske in dela Primorske, dobila pa je ime po znanem slovenskem pesniku Francetu Prešernu, rojenem v Vrbi, ki je bil eden največjih takratnih revolucionarnih pesnikov. Istocasno je bil znova ustanovljen

● KDO JE DAL POBUDO ZA PROSLAVO 15-LETNICE USTANOVITVE PREŠERNOVE BRIGADE IN KAKŠEN JE NAMEN PROSLAVE?

Je bile naše vprašanje, ki smo ga zastavili predsedniku okrajnega odbora ZB NOV Kranj tovarišu Ivanu Bertonciju-Johanu. Takole nam je odgovoril:

»Okrajni odbor ZB v Kranju je v zadnjih letih pobudnik za organiziranje raznih partizanskih manifestacij, ki so vse dobro uspelo. To kaže, kako so spomini na NOB še vedno živi in da pritegnejo partizanske manifestacije slehernega udeleženca NOB. Tamkaj pa, kjer so te manifestacije povezane z izletji, sodeluje tudi mnogo mladine. Te manifestacije pomagajo poživiti delo v organizacijah ZB, bivši borci obujajo spomine, mladino pa seznanjamo z veličino NOB. Vse take proslave smo doslej naslanjali na obletnice ustanovitve vojaških enot ali pa na odkrivanje spomenikov in spominskih obeležij iz NOB. — Proslava 15-letnice ustanovitve Prešernove brigade pa sovпада s 15-letnico bitke na Sutjeski. Ker je glede na specifičnost gorenjskih prilik Prešernova brigada prva in edina regularna vojaška enota na Gorenjskem, hočemo s tem še posebej manifestirati pomembnost NOV in POJ. Vse priprave na proslavo Prešernove brigade in vse druge proslave v občinah pa smo povezali z dogodki pred petnajstimi leti na Sutjeski.«

Gorenjski odred. Ze zisti dan, ko je bila brigada ustanovljena, so jo Nemci napadli z močnimi silami. Vse nadaljnje akcije in borbe brigade Franceta Prešerna, ki so jo ljudje imenovali tudi Gorenjska brigada, so dvignile borbenost in zavvednost ter samozavest ljudstva. Tudi brigada sama je postajala vedno bolj borbena in si je priborila ime udarna.

Naloga vseh borcev na Gorenjskem je bila, da se sami politično izobražujejo in da vsak borec poleg vojaških nalog dela med prebivalstvom tudi politično. V vojaških enotah so imeli redne politične ure, delovale so organizacije KPS in SKOJ po četah in bataljoni. V osvobojenih vseh so delovale organizacije OF in KPS ter ZMS in SKOJ. Le-te so se utrjevale in širile z vsakim dnem. Tako je bilo ustanovljenih z razvojem narodnoosvobodilnih enot tudi več političnih forumov z nalogo, ocenjevati politični položaj na Gorenjskem, v drugih pokrajinah, republikah in po svetu sploh. Poleg tega so politični forumi organizirali tiskanje raznega propagandnega materiala v raznih partizanskih tehnikah. Nastal je oblastni

Štab Prešernove brigade, septembra 1944 pri Posečniku na Martinj vrhu. Od leve proti desni: Karel Leskovec, komandant brigade (od julija 1944 do 21. marca 1945); Rado Jakin, namestnik komandanta; Karel Nardin-Jakec, načelnik štaba; Peter Alfirovič-Pero, namestnik komisarja in Viktor Kirn, komisar brigade

komite KPS za Gorenjsko, ki je imel usmerjati razvoj NOB samostojno zaradi dokajšnje operativne izoliranosti Gorenjske od drugih predelov Slovenije.

Z ustanovitvijo »VII. udarne slovenske narodnoosvobodilne brigade Franceta Prešerna« sta Gorenjska in del Primorske dobili močno regularno vojaško enoto, ki je bila ponos vseh Slovencev.

Janko Prezelj-Stane

koristili za miting. Komandant tretjega bataljona, Blaž Ostrovrhar, je recitiral »Krst pri Savici«, »Soči« in nekaj svojih pesmi, pevski zbor pa je zapel nekaj partizanskih in narodnih. Nato je harmonikar Jernej z veselo polko začel splošno rajanje, ki je trajalo pozno v noč.

*

Čeprav nismo vedeli nič točnega o sovražnikovih načrtih, smo zgodaj zjutraj zasedli obrambne položaje. Harmonikar Jernej se je s svojo harmoniko pridružil posadki težke strojnice. »Švarcloze«, ki je stala na primernem mestu, od koder je lahko sipala svinčenke po vsej dolini.

Prve jutranje ure je bil mir, le patrulja, ki se je vrnila od Železnikov, je sporočila, da je slišala brnenje avtomobilov na cesti proti Zalemlogu. Mrzlično smo začeli popravljati in urejevati kritja. Ob devetih je zadrdral prvi rafal, ki je naznanil začetek borbe. Nekaj časa so Nemci pritiskali na nas samo z leve strani. Po enajsti uri so dobili okrepitve in nas začeli stiskati tudi na desni od Farjevega potoka. Za vsako ceno so nam poskušali prodreti za hrbet. Obstreljevali so nas z minometi. Da bi se izognili večjim izgubam, smo se nekako ob dvajstih začeli načrtno umikati. Prvi bataljon in večji del drugega sta odšla proti Davči, tretji bataljon in del drugega pa sta

Prve borbe prešernovcev

USTANOVITEV Prešernove brigade na Gorenjskem je zadala Nemcem precej skrbi. Že prve dni obstoja so jo zato začeli srdito napadati in s tem skušali oslabiti njeno borbeno sposobnost.

Zaradi boljšega nadzorstva nad svojim borbenim področjem in boljše maneverske sposobnosti naših enot se je brigada po kratkem spopadu z Nemci, ki so 14. julija 1943 ustrelili 19 talcev v Dolenji vasi, premaknila mimo Stirpnika in Vancovca na Štedl vrh pri Podlonku. Tu smo odpravili nekaj naših ranjencev v bližnj partizansko bolnišnico, med njimi tudi prvega komandanta naše brigade tovariša Javorja-Igorja. Zvedeli smo, da sovražnik pripravlja na nas

napad večjega obsega, zato smo se še isto noč premaknili mimo Jesenovca v bližino Martinj vrha. Nismo namreč hoteli tvegati, da bi Nemci v borbi z brigado odkrili tudi bolnišnico.

Na Martinj vrhu smo taboirili dva dni. Za novega komandanta brigade je bil postavljen tovariš Silvan. Brigadi se je priključilo tudi nekaj novih tovarišev, ki so prišli k nam čez Jelovico. Premaknili smo se v Farji potok na Marenkovcovem hribu. Štab brigade se je naselil v Marenkovcevi hiši. Pred presenečenji smo se zavarovali s patruljami, ki so odšle proti Železnikom, Zalemlogu, Sorici in Davči. Pohod ni bil dolg in naporen, zato smo lep poletni večer iz-

se umaknila proti bivši jugoslovansko-italijanski državni meji. Ta je bila močno utrjena s štirivrstno ograjo iz bodeče žice in minirana.

Popoldne smo blizu Črnega vrha odbili še en nemški napad. Potem je komandant Blaž sklical četne komandirje in jim pokazal prehode. Odšli smo proti meji. Nemški in italijanski obmejni stražarji so po nekaj rafalih pobegnili, mi pa smo prekoračili žične ovire in v minska polja. V mraku smo prispeli v gozd nad Novaki. Novega terena nismo poznali. Zato smo se najprej odpočili, v Novake pa poslali patruljo, ki bi poiskala zvezo s terenskimi političnimi delavci in vaščani. Patrulja se je kmalu vrnila s terenskimi kurirjem, ki nas je odvedel v staro partizansko taborišče na Drnovem nad vasjo Labne. Povedal nam je tudi, da je še pred nekaj dnevi tod taborila neka primorska četa, ki pa se je umaknila drugam zaradi Italijanov. Takrat je namreč prišlo v Cerkno precej vojakov z vzdignega bojišča na počitek. Le-ti so večkrat patruljirali tudi po hribih, zato nas je kurir opozoril, naj bomo budni. Komandant Blaž se je na to njegovo opozorilo glasno zasmejal in odvrnil: »Vsa dolina Soče je na naši strani, tu se Italijani ne bodo odpočili.«

Bili smo precej utrujeni, zato smo ob prihodu v taborišče postavili samo najnujnejše stražarje in polegli. Čeprav nismo poznali položaja in terena, smo pospali dokaj brezskrbno. Zjutraj smo vstali in se čudili lepemu dnevu, na tihem pa smo si želeli, da bi deževalo. Na Poreznu in Črnem vrhu je potekala minirana in z bodečo žico utrjena meja, nekaj kilometrov pod nami pa je bila sovražna garnizija z 2000 Italijani. Poleg tega na meji italijanski in nemški obmejni stražarji, v vasi Leskovec pa nemška posadka 100 mož. Zato smo že zgodaj zjutraj odšli na položaje in se zavarovali pred presenečenji s strani meje. Komandant Blaž je odločil, da bomo sprejeli morebitno borbo, potem pa se bomo prebili nazaj v Davčo. Razdelili so

nam hrano, ki so jo ponosili naši intendanti dobili iz Novakov. Takoj nato so nas stražarji obvestili, da gre proti nam večja kolona Italijanov. Čez dobrih deset minut so se že udarili z našo patruljo v našem nočnem taborišču. Pri nas pa je bilo še vse mirno. Čakali smo, kdaj se nam bodo Italijani približali.

Prvi je začel streljati mitraljezec Ferdo. Sledila mu je toča svinčenk. Italijani so nekajkrat poskušali obnoviti napad, toda zaman. Morali so se umakniti več sto metrov nazaj. Okrog desetih je prišla Italijanom na pomoč še kolona iz smeri vasi Poce, kmalu zatem pa so nas začeli obstreljevati še od meje sem, tako da smo bili po večurni borbi skoraj popolnoma obkoljeni. Nekako opoldne so nas hkrati napadli z vseh strani. Po naših položajih so na gosto padale mine. Na italijanski strani mi v napadu sodelovali tudi »bersaljeri«, ki so nas hoteli z različnimi zvijačami premotiti. Na dolge palice so natakali stare partizanske kape, mahali z njimi iz kritij in na vse grlo vpili, da so »partizano«. Na visoki skali smo opazili tudi njihove oficirje. Z zastavicami so signalizirali enotam, ki so nas napadale od Novakov. Z nekaj dobro pomerjenimi rafali smo kmalu prekinili to »poveljevanje«. Italijani niso kljub vsemu prišli nikamor, čeprav je bilo

tudi za nas vsako uro teže. Začelo nam je primanjkovati streliva, poleg tega pa smo se morali med borbo pomakniti pod samo mejno črto, tako da smo bili na zelo majhnem prostoru, kjer bi nam vsaka sovražnikova granata prizadela velike izgube. Med napesto borbo skorajda niti opazili nismo, da se je nebo v popoldanskih urah pooblačilo. Pripravljala se je poletna nevihta. Sovražnik je stiskal obroč, le ozek prostor ob meji, ki je bil ves čas pod našim ognjem, je bil še prazen. Zavedali smo se, da se moramo čimprej prebiti nazaj čez mejo, tja, kjer smo poznali vsako ped zemlje.

Padle so prve kaplje dežja, ko smo se pripravili na najtežji in odločilni naskok. Tudi Italijani so slutili, da bomo nevihto izkoristili, zato so ponovili svoje naskoke, seveda brezuspešno. Začeli so nas tudi še huje obstreljevati z minometi. Razbesnela se je nevihta, kakršne so doma samo v gorenjskih hribih. Med grmenjem so odmevale eksplozije bomb in klici »juriš« naših borcev. Prebili smo se na greben Porezna. Pred nami je bila samo še ograja bodeče žice, bili pa smo gospodarji položaja, ker smo imeli zasedene višine. V mraku smo pobrali na meji mine ter odšli proti Stulcu v Davči. Tu smo se razmestili in prenočili.

Pri proboju smo izgubili pet tovarišev. Med njimi je bil tudi komisar prve čete Bojan iz Selc. Nekatere smo med probojem morali skriti v gozdu, da njihovih trupel ne bi dobil sovražnik. Naslednjega dne, ko so Italijani pospravili svoje mrtve in ranjene, je naše padle tovariše pokopala naša patrulja. Posebno nam je bilo žal za Bojanom, ki je bil hraber in priljubljen. Čez nekaj dni smo zvedeli, da je v borbi padlo in bilo ranjenih 55 italijanskih vojakov in oficirjev. Kakšne izgube so imeli Nemci na Marenkovcovem hribu, točno nismo zvedeli. Obveščevalci so nas obvestili, da so svoje mrličje in ranjence odpeljali na dveh pokritih avtomobilih v Škofjo Loko.

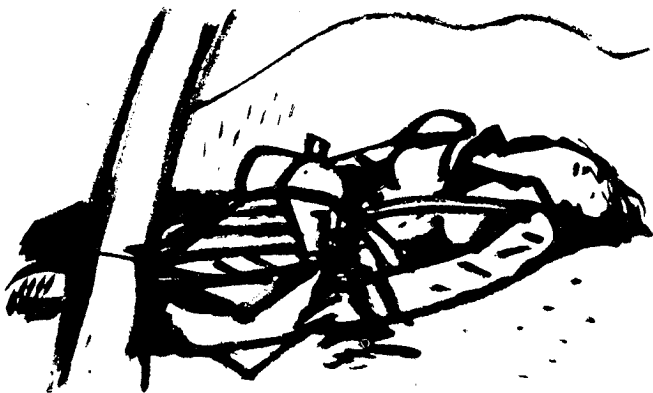
Ferdo Tolar-Mirko

Od desne proti levi: Rudolf Hribernik-Svarun, komandant Prešernove brigade in Karel Leskovec, namestnik komandanta brigade, na Mohorju, maja 1944. leta

KRIKI OPOLDNE

Naenkrat smo naleteli drugi na druge. Še danes ne vem, kako se je zgodilo, da so se zgrešile naše predhodnice. Srečali smo se na razredčeni gozdni poseki, posejani s skalami, trhlimi debli in kupi dračja. Namah je vse okoli nas oživel in postalo hrupno. Zbegani i eni i drugi smo streljali kar tjavdan; med seboj pomešani smo v naglici iskali kritja. Vse se je dogajalo bliskovito. V skoku sem videl tudi one. Pod čeladami, ki so se bleščale na soncu, sem videl njihove preplašene in potne obraze. Tam naprej je bilo slišati kratko nemško povelje. Eden njihovih oficirjev jih je poskušal urediti. Tudi nam je bilo potrebno isto. Upehani smo se klicali. Šlo je za minute. Toda že od prvega trenutka je nekaj oviralo to urejevanje in tako kot so tekli trenutki, ga je oviralo vedno bolj. Iz kamenja med nami

in njimi je že odjeknil strahovito pretresljiv krik. Zadiral se je v možgane s svojim tenkim in visokim tonom, skoraj nečloveškim, toda otroškim glasom. Ko sem ga prvič zaslišal, nisem razumel, za kaj gre. Kri mi je zastala, srh mi je preletel čez tilnik. O življenju sem slišal to in ono. Vsakovrstne tone in zvoke. Toda ta krik, ki se je ponavljal od trenutka do trenutka, je prekašal človeško domišljijo.

Že po prvem kriku sem pogledal v smer, od koder se je slišal. Med kamenjem je ležala

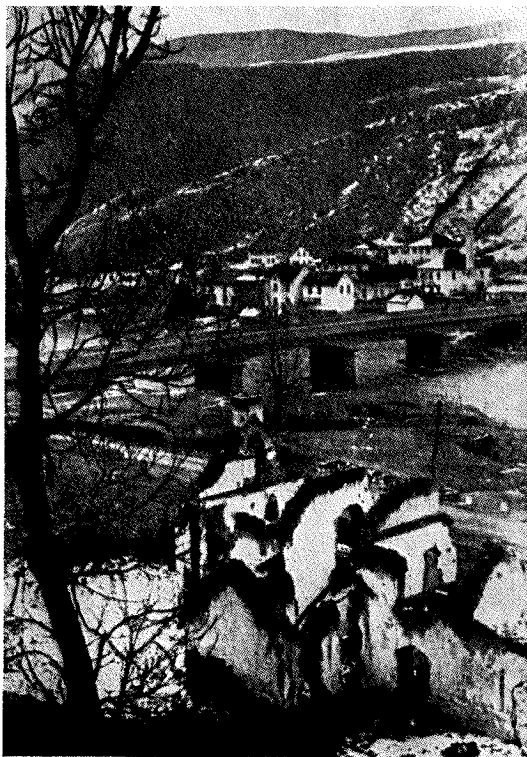
naša bolničarka — dekletce, staro štirinajst ali petnajst let. Krčila se je in zvijala. Po podvitih rokah se je videlo, da je zadeta spredaj, nizko v trebuh. Po raztrgani in okrvavljeni bluzi,ategnjeni na skrčenem hrbtu, se je dalo videti, da ji je rafal presekala prepono ter jo razsekal do levega boka in ji zapletel v njenem majhnem telesu strašen krvav voz. Najbrž je čutila strašno bolečino. Od takih ran se ne umira niti brž niti takoj. Dekletce se je krčilo in zvijalo v polzavesti. V kratkih presledkih je pošiljala v vrelo gozdno opoldne obupne, pretresljive krike. Opazil sem, da je vsak njen krik izzval nemir i med našimi borci i med onimi tam, ki so imeli čelade. Za vsakim njenim krikom so se ljudje vznemirjeno zdrznili, čelade pa so se kratko poblisnile na soncu. Ta vznemirjenost je odkrivala ene drugim. Zato je vsak njen krik spremljalo še bolj vznemirjeno streljanje in klicanje, psovke...

Neki naš fant jo je poskusil izvleči. Odskočil je, ko ga je ustavil sovražni ogenj, ki je vzdigoval okoli njega oblačke prahu. Dež krogel po suhi, prašni zemlji... Z nasprotni strani se je razlegel smeh in roganje. Ob novem kriku je fant spet poskušal, toda padel je zadet. Prostor je bil zares

popolnoma izpostavljen sovraženemu ognju. Že nekoliko osivel partizan, ki je pred menoj ležal za deblom stare bukve, se je živčno, gledaje dekletce, ki se je zvijalo, dvignil. Tedaj je znova njen krik presekal zrak. Zagledal sem ga, kako počasi dviga puško in meri. Zaprepaščen sem ugotovil, da meri točno tja, kjer je ležala dekličina glava. Umaknil sem pogled in zaslišal strel...

Hitro smo se uredili in začeli s protinapadom. Tekel sem mimo njega. Stal je še zmeraj za tisto bukvi, roke je spustil ob telesu, s praznim pogledom je strmel nekam proč. Zamoklo je nekaj pripovedoval komisarju, obraz pa mu je zalival znoj...

Ruševine bolnišnice v Prijepolju (spredaj)

Kako se rešiti pred uničenjem, kako uiti smrti pred nemškimi krogli? Ponudilo se je sedemnajstletno dekle, da bo pripeljalo pomoč v bolnišnico. Vsi so vedeli, da je le majhna možnost za rešitev, toda to se takrat ni štel. Rešiti tovariše je bila največja dolžnost vsakega borca. Dve sto Šumadincev je čakalo rešitve. Tudi tedaj so obstajale mednarodne konvencije o zaščiti ranjencev in ujetnikov. Toda tu se je šlo za borce narodnoosvobodilne vojske in konvencije so zamenjali z zločini... In prav to dekle, ki je

skušalo rešiti borce, kompleks med reko in hribom, kjer je stala bolnišnica, je bila največja inspiracija našega rojaka Lojzeta Dolinarja za spomenik, ki mu najbrž ni enakega med spomeniki ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi na vsem svetu. Lojzetu Dolinarju se je porodila zamisel, da bi ruševine bolnišnice ohranil kot del edinstvenega spomenika v Prijepolju. Seveda je v začetku imel spore z urbanisti, končno pa je njegova zamisel prodrla. Med reko in hribom stoji na razdalji 125 metrov na začetku monolit (kip iz enega

samega kosa), ki prikazuje delavce in kmete iz Šumadije. Figure so visoke dva in pol metra. Sledi niša s posvetilom, vso kompozicijo pa zaključujejo ruševine, kjer so postavili grobnico padlim. Sledi skupina treh figur, visokih po pet metrov. Nedvomno je med temi najbolj uspela upodobitev sedemnajstletnega dekleta, ki je bila edino upanje, da bo pripeljala rešitelje. Odsšla je po pomoč in se nikoli več vrnila. Padla je mlada, najbrž še ni polno zaživela. Bila je ena izmed tistih, ki so padli, da je današnje življenje drugačno.

Spomenik v Zajincih

ŽIVLJENJSKO DELO LOJZETA DOLINARJA

Zgodaj zjutraj 4. decembra 1943 so Nemci s pomočjo četnikov in »muslimanske milice« presenetili 1. in 2. bataljon I. šumadinske brigade, ki sta bila nastanjena v bolnišnici v Prijepolju. Nemški tanki so neopazno obšli zasede in straže, potem ko so že prejšnji dan pritihovali v mesto nekaj oostrostrelcev in mitraljezcev, preoblečenih v ženske. Uspelo jim je tudi zaklati stražarja na mostu čez reko Lim. Obkolili so tudi 3. bataljon in štab brigade v mestu. V borbi, ki je trajala do večera, je padlo nad sto Šumadincev. Iz bolnišnice jih je zvečer prišlo samo 90, od tega števila jih je bilo nad 50 laže in teže ranjenih. Dva bataljona II. proletarske brigade, ki sta bila v zasedah na okoliških hribih, sta poskušala pomagati tovarišem v mestu. Napad pa ni uspel in je spet padlo nad 150 borcev in oficirjev. Mnogo jih je tudi potonilo. Tretji bataljon II. proletarske brigade so potem Nemci in četniki napadli na hribu Koševine in mu prizadejali s topniškim in minometalskim ognjem hude izgube, spet nad sto borcev in oficirjev. Iz komande mesta in zalednih ustanov je padlo nad sto tovarišev, tako da je ta dan v Prijepolju in okolici izgubila NOV nad 450 borcev. To so bile največje izgube, ki jih je v toku vojne do tedaj pretrpela NOV v eni borbi, v enem dnevu in v enem kraju.

Lojze Dolinar: spomenik ustreljenim v Jajincih

Spomenik v Prijepolju je izredno uspelo delo Lojzeta Dolinarja, ni pa edino. Na dan množičnih ustrelitev v Kragujevcu je Lojzetu Dolinarju v mislih zrasla ideja za spomenik v Jajincih. Že isti dan, ko je vest o pokolju v Kragujevcu prišla v Beograd, kjer je Dolinar živel, je mojster narisal prvo skico: mati drži mrtvega sina v naročju. To je bil že osnutek za veličastno kompozicijo, ki se je porajala v umetnikovi glavi in srcu, v odporu proti nasilju zavojevalcev. Sedem let je dozorevala zamisel v umetniku. Pri natečaju za spomenik 80.000 ustreljenim patriotom v Jajincih blizu Beograda je dobil za načrt spomenika po tej zamisli drugo nagrado. Ko je Dolinar svoj načrt tudi uresničil, je komisija ugotovila, da je delo mnogo bolj veličastno kot pa so mogli oceniti po osnutku. Spomenik »Ustreljeni« v Jajincih je spomenik upora, trpljenja in junaštva v smrti. Dolg je deset metrov in ima petnajst po tri metre visokih figur delavcev in kmetov. Zaenkrat spomenik še vedno stoji na nekdanjem vojaškem strelišču kakih 15 kilometrov od Beograda proti Avali. Komisija se namreč doslej še ni odločila, kam naj ga postavi in kaj naj stori s tem monumentom, ki je Dolinarjevo največje in najboljše, pravzaprav njegovo življenjsko delo.

Ta dva monumentalna spomenika pa sta samo del Dolinarjeve umetniške ustvarjalnosti, posvečene NOB. V poslopu CK ZKJ v Beogradu stoji njegov relief NOB, v Dja-

kovici spomenik, vsepovsod pa so njegovi kipi, posvečeni NOB.

Ko je prišel Lojze Dolinar v Ljubljano na razstavo svojih del, nas je zanimalo njegovo mnenje, oziroma sodba o problematiki naših spomenikov NOB. Lojze Dolinar je dejal, da je izredna dejavnost v to smer popolnoma nujna in umestna. Največje obdobje v zgodovini naših narodov, naša narodnoosvobodilna vojna, ni mogla imeti normiranega spomeniškega zapisa. Izreden čas je rodil tudi izredne spomenike. Lojze Dolinar je omenil primere, ko so preprosti ljudje na vasi sami modelirali spomenike, ker niso mogli pričakati umetnika. Vsi spomeniki seveda niso kvalitetni, a to naj nas preveč ne moti. Potrebe so bile take, da ni bilo mogoče zadostiti vsem zahtevam. V začetku je seveda pri spomenikih NOB obvezno nastopal borec s puško v roki. Čas pa je prinesel poglobitev in danes nam notranja napetost spomenika, kipa in psihološka poglobljenost povesta mnogo več kot upodobljene kretnje.

Predsednik republike Josip Broz-Tito, je odlikoval slovenskega kiparja Lojzeta Dolinarja za njegovo petinšestdesetletnico v Redom dela I. stopnje. Ob tej priliki smo se spomnili njegovega umetniškega ustvarjanja, posvečenega NOB, s pričujočim sestavkom.

F. S.

Tadeus Rózewicz:

Tank — spomenik

Tank.

*Jeklene črepinje
z granitnim podstavkom
sred trate zelene —
sežganim v spomin.*

Sklonite se bilke in cveti!

*Tu pred desetimi leti
iz tankovske kupole črne
švignil je plamen živi
in s krikom
za zmeraj ugasnil.*

*Rože goričo
in v zlato tišino odeti
molče strmiijo gozdovi.
Za njimi blestijo imena
mest, ki na novo so zrastle.*

Sklonite se bilke in cveti!

*V spominu na plamen preživi,
ki za svobodo te zemlje
mlad je in jasen ugasnil.*

16

CIRIL ŠTER

Pogled na kraje v Vipavski dolini, kamor smo se vozili z avtomobilom, nam je vzbudil nešteto dogodkov, ki smo jih tu preživel kot partizani. Najbolj gostobeseden je bil Damjan, ki je skoraj po vsakem prevoženem kilometru povedal zgodbico o srečnem partizanskem naključju, da je ostal živ. Z nami se je vozil tudi bivši partizan iz Dalmacije. Ko sem mu omenil, da sem se mudil spomladi 1945 v Biogradu na moru, se je pogovor takoj zasukal okoli partizanskih zgodb v Dalmaciji. In je povedal naslednjo zgodbo:

Na nekem kraju, ki je bilo poprišče manjših bojev in prask med partizani in Nemci, je manjši predel ozemlja pogosto prehajal iz posesti enih v roke drugih. Ko so bili partizani spet gospodarji, za seboj pa so imeli že dokaj obsežno zaledje osvobojenega ozemlja, je mlad partizan zaspal v nekem grmičevju. Seveda so bili Nemci še vedno v bližini, pripravljeni, da spet partizanom odvzemo ozemlje... Pa se je zbudil dalmatinski partizan, ki je spal v grmičevju, v zelo nenavadnih okoliščinah. Cevi pušk so bile uperjene naravnost vanj. Po šlemih in zelenih uniformah pa je spoznal, da ga je v spanju presenetila manjša nemška patrulja. »Vstani in z nami!« ga je prebudil surov glas vodje patrulje. Res, Nemci so ga popolnoma obkolili, partizanov pa ni bilo v bližini. Členovito, z grmovjem pokrito ozemlje pa mu je v hipu vzbudilo misel... »Pst,« je nastavil prst na usta, »ne kričati. Partizani so tod okoli in okoli,« je dejal v slabi nemščini in si pri tem bolj pomagal z roko kot z besedami. Nemci so se kratko posvetovali, zatem pa se kradoma oddaljili od mesta, kjer so bili obkolili partizana. Ko se je le-ta povsem prepričal, da je njegova potegavščina uspela, je ves razburjen in docela buden, še nekaj časa ostal na svojem mestu, zatem pa se nemudoma pognal v tek. Seveda, v nasprotno smer kamor so se napotili Nemci!

26. novembra 1943 je prišla Gradnikova brigada na Nanos. Brigadni intendant Berto Kovačič-Cankar se je odpravil k Blažonu, kamor naj bi prišel terenski intendant iz Vipave zaradi dobave hrane. Nad hišo je bil razmeščen eden izmed bataljonov in komandant je zatrjeval, da je vse varno. Na Blažonovi hiši je plapolala zastava Rdečega križa. Cankar je bil utrujen in je legel na kup tramov pred hišo ter kljub slabemu vremenu zaradi utrujenosti zaspal: Nekdo ga je zbudil. Zdramil se je. Pred njim je stal nemški vojak. Vse polno jih je bilo okoli hiše

17

FRANC HVALA

in ničesar se ni dalo napraviti. Pred hišo so Nemci zbirali ujetnike. Vse, ki so lahko hodili, so odgnali, v hišo pa so vrgli bombo.

Vodili so jih mimo zasek do oklopnih avtomobilov na cesti, jim zvezali roke in jih spravili na vozila. Prepeljali so jih v Vrhpolje pri Vipavi ter jih imeli pod stražo v veži neke hiše ob cerkvi. Od tam so jih že isti večer odpeljali na Razdrto, jih spet imeli pod stražo v neki hiši in jih popisali. Nato so jih razdelili v dve skupini. Skupino, v kateri je bil Cankar, so odpeljali nazaj v Vrhpolje. Tu jim je oficir povedal, da bodo obešeni. Ob enajstih so popolnoma razsvetlili z avtomobilskimi reflektorji prostor pred cerkvijo. Vse jetnike so sezuli in jih drugega za drugim obešali. Prva je bila na vrsti mlada partizanka. Cankar je bil na vrsti zadnji... Ves čas je trpel in mislil samo na beg. Neopazno je zrahljal vezi na rokah. Nazadnje so tudi njega odvedli na morišče. Osvobodil je roke in skočil na stran. Močna luč je Nemce slepila in čeprav so streljali z blzostrelkami na vse strani, ga niso zadeli. Blazil se je ob hišah, prišel v

vinograd ter se po strmeh robovju, obraščenem z grmovjem, prebijal bos proti Otlici. Prekoračil je cesto, čeprav so po njem švigala nemška vozila. Nad Otlico se je ustavil, ker se je bil začel hud spopad med Nemci in partizani. Noč je bila zelo temna in močno je deževalo. Ob zori je Cankar, v bližini, kjer je prebil noč, dobil dva partizana domačina. Deževni dan so prebili pod skalami, v mraku pa so šli v Grivče k Ferjanovim. Iz te hiše je bil eden izmed partizanov, ki so skupaj danili in se je po treh dneh spet najedel. Ko je zjutraj vstal in izstopil iz hiše, je spet padel nemškim vojakom v roke. Z ostalimi ujetniki so ga odpeljali v Pale pri Ajdovščini, nato pa v Gorico, od tam pa v taborišče, od koder se je vrnil po razpadu Nemčije.

Ivan Goran-Kovačić

Januarja 1943. leta sta Vladimir Nazor in Ivan Goran Kovačić, dva hrvaška pesnika, prvi star, drugi mlad, oba pa polna ustvarjalnega ognja in žejna svobode, odšla iz okupiranega Zagreba med borce narodnoosvobodilne vojske. Nazor je kljub visoki starosti in izrednim naporom, ki jih je moral prestatjati, zdrav čakal osvoboditev, mladega Gorana pa so junija 1943 pri Vrhnici v bližini Foče zaklali četniki.

Ivan Goran Kovačić (rojen 1913 v Lukovdolu v Gorskem Kotaru na Hrvaškem) je pisal pesmi, novele, eseje, se lotil tudi romana, ki ga pa ni dokončal, in prevajal pesmi, največ iz angleščine in francoščine. Po osvoboditvi je izšlo njegovo zbrano delo v sedmih knjigah. Zlasti znana so dela: »Dni gnjeva« (Dnevi jeze), zbirka novel s socialno motiviko, »Ognji i ruže«, zbirka pesmi v narečju njegove rojstne vasi, in pesnitev »Jama«, ki je gotovo eno od najpomembnejših del iz književnosti, nastalih v letih našega osvobodilnega boja (odlomek iz te pesnitve smo objavili v 6. številki).

Za petnajstletnico smrti objavljaja »Borec« pesem, ki jo je Goranovemu spominu posvetil hrvaški pesnik Dragutin Tadijanović.

*Miruj, senca Goranova. Oprosti, dragi Ivan,
če so kakšne besede v listju nápak brane.
Besede je splelo črno listje, listje krvavo:
objokan v somraku jih sam je razbiral*

Tvoj prijatelj

Rojen sem prvi dan bil mladoletja,
trinajstega, dvajsetega stoletja,
časo življenja v bolečinah sem pil,
trideset vedrih in še zoprnih let,
dokler mi je končno v rokàh ni razbil
rabelj okruten, milijonkrat preklet.
Zame zdaj čaše ni, ni mladoletja.
Moj grob nekje visoko v planinah je skrit,
očem drugóv, matere, brata zakrit.
Vidite li, kako vam zamahujem
za vsakim stebлом. Zdaj ne omahujem:
čvrst sem ko zemlja, ki me je rodila,
večen ko zemlja, ki me je pokrila.

*(Prevedel
Tone Glavan)*

Goranov epitaf

*skrit v planinskem
listju*

Zbornik narodnih herojev Jugoslavije

ZALOŽBA »Omladina« iz Beograda je izdala to zajetno knjigo, v kateri so zbrani življenjepisi 1307 narodnih herojev, še živelih, in tistih, ki so padli v boju, oziroma pomrli po vojni. Večina sestavkov je opremljena s fotografijami herojev. Predgovor je napisal predsednik Zveze borcev Jugoslavije Aleksander Ranković. Knjiga je grafično zares lepo opremljena, tisk je na dobrem brezlesnem papirju. Glede opreme je zbornik mogoče imenovati reprezentančen, primeren za naše ustanove doma in v tujini. V zgoščenih oblikah pripoveduje namreč o našem velikem bogastvu, o naših ljudeh, ki so največ dali za zmago naše revolucije, o vojnih naporih vsega našega ljudstva.

Zamisel, zbrati podatke vseh jugoslovanskih narodnih herojev v eni sami knjigi, je vsekakor vredna pohvale. Vse preveč so bili tudi narodni heroji razdeljeni tudi po knjigah, ki so jih izdajali v posameznih naših republikah. Čeprav je bila borba vseh naših narodov neločljivo povezana! Celo to se je ugotovilo, da ni bilo nobenega seznama narodnih herojev in je uredništvo »Zbornika« moralo iskati tudi o tem podatke na terenu. Zanimive so tudi statistike o socialnem, nacionalnem in starostnem sestavu narodnih herojev. Uredništvo je pri zbiranju teh podatkov naletelo na velike težave. Za precejšnje število teh ljudi so se v vojnem času izgubile listine, nekaj je bilo tudi takih, ki so bili rojeni v eni republiki, bčili pa so se in padli v drugi, kjer jih je redkokdo poznal. Značilno je tudi dejstvo, da je velika večina vseh narodnih herojev bilo članov KPJ ali Zveze komunistične mladine.

Vsekakor je bilo delo pri zbiranju gradiva naporno in zamotano. Posebno še, ker se je uredništvo lotilo dela deset let po vojni, ko so posamezniki že marsikaj pozabili. Če k temu prištejemo še štiri vojna leta, je ta časovna razdalja še

večja. Tudi dogodki kasnejših vojnih let so marsikdaj zasenčili dogodke v začetku našega oboroženega boja. Razumljivo je, da se uredništvo kljub vestnosti ni povsem moglo izogniti napakam in netočnostim, ki so torej v precejšnji meri objektivnega značaja.

Lahko pa uredništvu zamerimo, da ni k delu pritegnilo sodelavca, ki mu je znana NOB v Sloveniji in ki mu je znana pisava krajevnih imen. Že površen pregled tekstov, ki se nanašajo na narodne heroje iz Slovenije, nam odkrije vrsto različnih netočnosti, nelogičnosti in napak, zlasti pri pisavi krajevnih in osebnih imen. Če začnemo kar pri prvem po abecednem redu: France Avbelj-Lojko. Vsak povprečen gimnazijec v Jugoslaviji ve, da je Kamnik daleč od Roga. Nikoli ni bil Kamniški bataljon na Rogu. Toda v življenjepisov tovariša Avblja piše, da se je odlikoval med sovražnim napadom na Rog, ko je bil mitraljezec Kamniškega bataljona. Poleg tega pa so še druge netočnosti. Pri tem je treba omeniti, da bi sodelavec ured-

ništva lahko obiskal tovariša Avblja in ugotovil resnico! Za pokojnega Mirka Bračiča, komandanta 14. divizije, ki je padel med napadom na Kočevje leta 1943, piše, da je bil komandant »Leškega«, ne pa Loškega odreda in da je padel kot komandant 18. divizije. Tudi teksti so napisani zelo enolično in skopo, polni ustaljenih fraz. Časovni redosled dogodkov je pogosto izpuščen. Življenjepisi so sicer razvrščeni po abecednem redu, toda ne po strogi abecedi, kar povzroča včasih težkoče pri iskanju. Tudi o fotografijah bi se dalo marsikaj napisati. Res je, da so za marsikaterega narodnega heroja med vojno propadle ali pa sta jih čas in vlaga uničila. Nekateri se tudi niso ves čas svojega življenja slikali ali pa so ohranjene fotografije samo iz otroških let. Neokusno pa učinkuje fotografija, kjer piše n. pr. o heroju, da je padel leta 1943, slika pa kaže človeka v oficirski uniformi JLA, z epoletami, kjer se že na prvi pogled da opaziti, da je glava nalepljena. Uredništvo bi take montaže lahko brez škode opustilo. Tudi slovnica v »Zborniku« marsikje šepa, precej je tiskovnih napak! Vse te resne in številne napake močno kazijo to zanimivo in potrebno knjigo. M. P.

Črna gora in Boka v času pete ofenzive

SPOMLADI 1943 se je narodno-osvobodilno gibanje v Črni gori spet okrepilo. Četniško nasilje, interniranja in ustrelitve pripadnikov ter somišljenikov narodno-osvobodilnega gibanja po umiku partizanskih sil junija 1942, niso mogli zlomiti borbenega duha Črnogorcev. Ilegalne partizanske skupine, ki so se obdržale v najtežjih pogojih samo s pomočjo ljudstva, so začele vedno bolj pogosto napadati komunikacije. Napravile so tudi celo vrsto sabotažnih akcij.

Četniški porazi na Neretvi, pri Nevesinju in Kalinoviku so imeli močan odmev v Črni gori. Nastali so ugodni pogoji za »neprestano razvijanje in okrepitev« osvobodilnega boja. Tako so konec aprila in prve dni maja iz manjših skupin nastali partizanski odredi: Lovčenski, Nikšički, Bjelopavlički, Piperski, Kučki. Vrhovni štab jim je ukazal, naj v zvezi s prodorom Glavne operativne skupine v Črno

goro začno z ofenzivnimi akcijami. Tako bi preprečili četniško mobilizacijo za borbo proti NOV in interniranje ljudstva s strani italijanskih okupacijskih oblasti. Poleg tega so smatrali, da bo NOV dobila v zameno za 580 italijanskih vojakov, ki so bili 1. in 2. maja ujeti na Javorku, odgovarjajoče število internirancev. V osvobojenem delu Črne gore je bila ustanovljena Komanda Durmitorskega vojnega področja s komandami mest Zabljak, Savnik, Boan, Njegovdža, Zupa in Planina Pivska. Te dni se je čutil vedno bolj živahen priliv Črnogorcev v Četrto in Peto proletarsko brigado. Peta brigada je bila v začetku maja popolnoma z 200 novimi borci, iz neosvobojenega dela Črne gore pa so prihajali precej številni partijski kadri v Drugo proletarsko divizijo.

Pred nevarnostjo od enot Glavne operativne skupine, posebno po

uničenju okupatorsko-četniškega oporišča na Javorku, so Italijani ukinili posadko na Bogetičih, da bi okrepili obrambo Nikšića. Da bi zaščitili garnizije v dolini Zete in Morače, so angažirali četnike, ki so dobili nalogo, da se upro »partizanski infiltraciji« iz smeri Nikšićke Župe proti Podgorici. Italijanska Vrhovna komanda je bila resno vznemirjena z razvojem dogodkov ter je s ciljem »preprečevanja zadnjih partizanskih uspehov in s ciljem neprestanega uničevanja in preganjanja partizanov iz Črne gore« ukazala enotam VI. armadnega zbora, naj sodelujejo s četami XIV. armadnega zbora v Črni gori. Tako bi zavarovali garnizije ob komunikaciji Podgorica–Nikšić–Bileća. Enako je zbirala enote za preprečevanje partizanskega vdora v južno Hercegovino in proti Boki Kotorski. Precenjujoč nevarnost je guvernatrat Črne gore prosil Vrhovno komando za okrepitev. Ta mu je odgovorila, da »je v sedanjem položaju nemogoče odvzeti čete iz Italije ali iz Albanije in naj zato komanda XIV. armadnega zbora deluje z lastnimi sredstvi«.

Po četniškem porazu v širšem okolišju Pipera in po prodoru Udarne skupine II. proletarske divizije (vsega treh bataljonov) proti Biočam, so Italijani ponoči med 14. in 15. majem prepeljali en bataljon 383. polka v Bioče, ki pa so bile že med 15. in 16. majem napadene. Poskusi pošiljanja pomoči iz Podgorice niso uspeli. 383. polk je bil razbit, 18. maja pa je komandant VI. korpusa raportiral II. armadi: »Se danes manjka iz 383. polka 739 ljudi. Smatramo, da jih je 400 z osmimi oficirji ujetih.« Uspeh na Bioču je imel velike posledice na potek V. ofenzive.

Nemci so smatrali, da gre za prodor Glavne operativne skupine proti Albaniji. Zato so poleg že angažiranih sil (dva bataljona 86. legije črnih srajc, dva bataljona 127. polka in štirih bataljonov divizije »Venezia«, ki so bili na pohodu proti Lijevi Reki in Bioču) usmerili nepopoln motorizirani polk »Brandenburg« (1300 ljudi) in bataljon »Schmidtthuber« iz 7. SS-divizije od Nikšića proti Podgorici. Tako se je znašla okrog 20. maja nasproti Udarni skupini desetine nemško-italijanskih bataljonov, medtem pa so se bataljoni Udarne skupine vrnili v sestav svojih enot. Nekaj dni, dragocenih za operacije proti Glavni operativni skupini, so Italijani in Nemci zgubili pri čiščenju širšega okolišja Bioča. Sodelovalo je celo letalstvo. Se 23. maja so bili na teh položajih, daleč od bojišča, kjer so se razvijale odločilne bitke. »Zjutraj se je začelo čiščenje cone Kuči z nemškim bataljonom, okrepljenim s topništvom.« Kakšen pomen so imeli dogodki na Bioču se vidi iz dejstva, da so ravno te dni enote Glavne operativne skupine na popolnoma drugi strani od Bioča, imele hude boje za proboj. Dva bataljona Druge proletarske brigade sta zasedla mostobran Vučevo, od koder se je kasneje odigral proboj čez Sutjesko in Zengloro proti Vzhodni Bosni. Šele v noči med 24. in 25. majem, po zamenjavi po 86. legiji črnih srajc, je polk »Brandenburg« odšel v

STAB

III. UDARNE BRIGADE NOV

Na položaju dne 15. avg. 1943.

Namestniku komandanta tov. Našiču v spomin!

Dne 15. avgusta 1943 je padel smrtno ranjen po petindvajsetih mesecih herojske borbe za svobodo namestnik komandanta brigade tov. Našič.

Preganjan od okupatorskih oblasti je bil med prvimi pionirji partizanstva. Doma iz Tržiča je bojeval mnogo borb in hajk okoli Storžiča, dokler ni bil prestavljen na Dolenjsko, kjer ga je zadela krogla iz italijanske puške, pod katero se je v trebuh zadet zgrudil. Prenesli smo ga v taborišče, kjer je ob 13. uri izdihnil.

*Skopali grob smo brez lopate,
z rokami zgrebli smo zemljo,
dočakal nisi nade zlate,
usoda strla hlabro je roko.*

*Na Krimu nema je gomila,
pod njo leži mlad partizan,
ga laška krogla je zlomila,
ko blizu svobode bil je dan.*

*Tovariši, naj kri prelita
namestnika ne bo zaman,
bo osveta zmagovita,
prisežemo na Šmarni dan.*

Že leta 1942 spomladi so začeli partizani svojim padlim tovarišem polagati v grob zapečatene steklenice z osebnimi podatki in posvetili. S tem so hoteli pomagati pri bodoči identifikaciji posmrtnih ostankov, ker so predvidevali, da morda nihče od tistih, ki so pokojnika poznali, ne bo ostal živ.

Tovariš Karel Našič iz Ljubljane nam je odstopil posvetilo, ki so ga svojci dobili po vojni v kovinski škatlici kreme za čevlje v grobu padlega Milana Našiča, namestnika komandanta Prešernove brigade, enega izmed tržičkih prvoborcev. Dokument je vlaga precej uničila, zato ga objavljamo v prepisu. V njem je partizanski pesnik Blaž Ostrovrhar, ki je tudi sam padel leta 1945, z eno svojih prvih pesmi izrazil na preprost način bol za padlim tovarišem in ponazoril takratno vzdušje pri partizanih.

BLAŽ
OSTROVRHAR

Sandžak. Nemška skupina »Macklenburg« pa je nadaljevala akcijo v Kučih z zbiranjem orožja in municije (razoroževanje četnikov?).

Dne 20. maja je bil v Podgorici sestanek med komandantom XIV. italijanskega korpusa in predstavnikom komande nemških enot polkovnikom Pfaffenrotom. Razpravljala sta o sodelovanju v operaciji »Schwarz«. Italijani so pristali, da bodo Nemcem olajšali transport po železniški progi Mostar—Nikiš in da bodo v Peči organizirali zaledno bazo. Zahtevali pa so, da bi poveljeval koordiniranim akcijam italijansko-nemških čet Pirzio Bironi, 7. SS diviziji pa naj bi bila z delom svojih sil angažirana pri zapori odseka Lijeva Rijeka—Podgorica. Italijani so smatrali, da je ta odsek »odločilne važnosti za preprečevanje partizanskega vpada v Albanijo«. Komandant II. arma-

de, general Robertti, je Nemcem sporočil o svojih namenih, da bo v operaciji »Schwarz« sodeloval »z vsemi svojimi možnostmi«. S tem so izginila začetna nesoglasja in precejšnje italijanske sile (divizije »Taurinense«, »Ferrara«, »Venezia« in čete garnizije Podgorica) so odšle v boj proti Glavni operativni skupini. Robotitijska izjava je bila v skladu z Mussolinijevim ukazom 23. maja: »Ne moremo se izpostavljati nevarnosti, da bi imeli za svojim hrbtom uporniško področje, ko nas sovražno izkrcavanje v Grčiji lahko v kratkem preseneti.«

V času V. ofenzive je 26. maja Pokrajinski komite KP za Črno goro in Boko izdal proglas črnogorskemu ljudstvu za odločno borbo proti okupatorjem in četnikom: »Vsi puške v roke, staro in mlado, moški in ženske, zbirajte v hribih

živino in hrano, vsi za orožje s posobni se pridružite naši proslavljeni narodnoosvobodilni vojski, ki bi je in bo bila boj do končne zmage.« Medtem pa zaradi močnih okupatorskih sil, ki so zasedle ozemlje Črne gore in Boke ter zaradi tega, ker se črnogorski partizani niso še povezali in okrepili izven operativnega področja, kjer se je razvijala V. ofenziva, ni prišlo do večjih akcij.

Črna gora je v V. ofenzivi utrpela velike človeške in materialne izgube. Samo na Pivi je bilo po bitih okrog 1200 oseb, cele vasi pa so bile uničene do temeljev. Toda po prodoru delov Pete proletarske brigade, Ivana Milutinovića in skupine voditeljev s Sutjeske, se je v Črni gori znova razplamtelo narodnoosvobodilno gibanje.

F. T.

Na Ižanski cesti je zagrmelo

SREDI junija 1942 je bila 1. četa 1. bataljona »Ljube Šerčerja« Krimskega odreda na položajih okoli Iga in Iškega Vintgarja. Minerska skupina čete, v kateri sem bil tudi jaz, je že dalj časa zbiralala granate in letalske bombe, ki niso eksplodirale. Že dolgo smo nameravali Italijanom zagosti kakšno pošteno, toda nismo imeli dovolj eksploziva. Nekega popoldneva je komandir 1. čete Alojz Popek-Vandek izbral prostovoljce in odšel po cesti proti vasi Strahomer, od tam pa proti Iški loki in Mateni. Ljubljana je bila vsa razsvetljena in marsikdo se je spomnil prejšnjih časov, ko je lahko hodil po mestu, sedaj pa tam gospodarijo fašisti. Gašper in jaz sva od pokopališča sem pozdravila fašiste na Igu z nekaj strelji. S tem sva jih tako zmešala, da so jeli streljati iz vsega orožja, misleč da so napadeni. Mi smo se seveda smejali in neovirano nadaljevali svojo pot. Šli smo mimo Bresta, odtod pa smo se splazili na Ižansko cesto. Blizu križišča Matena—Ig—Ljubljana smo si najprej dobro ogledali okolico, nato pa začeli vkopavati mine v cesto Ig—Ljubljana. Nekaj tovarišev je stražilo, drugi pa smo delali. Nekako ob štirih zjutraj smo bili gotovi. Skrili smo se kakih 50 metrov od ceste in se maskirali. Na moji desni je bil

Gašper s svojo zbrojevko, na levi pa Žarko Šteblaj iz Iške vasi, prav tako z zbrojevko. Ostali so bili za nami, skriti za drevesi in v jarkih.

Ko se je zdaniilo, so začeli hoditi v Ljubljano ljudje na delo. Mlekarice so nosile in vozile mleko. Mi smo jih molče opazovali in nihče nas ni opazil. Nekako ob sedmih se je z Iga v Ljubljano peljal karabinjer s kolesom. Vprašal sem Gašperja, ali naj ga podrem. Gašper mi je odvrnil, da se samo enega ne izplača, da bi se s tem samo odkrili in bi akcija propadla. »Počakali bomo, da jih pride več. To bo večji uspeh,« je dejal Gašper. Okrog osmih je prišel cestar. Začel se je smukati okoli min. Z Gašperjem sva ga poklicala. Ostrmel je in se prestrašil, ko naju je zagledal. Čisto na kratko sva mu povedala, da bo tudi sam sebe izdal, če bo izdal nas. Bil je naš človek, ni nas izdal, pač pa je nekaj časa brskal z lopato po cesti in nato izginil.

Ure so tekle. Od Ljubljane sem se je zaslišalo brenjenje avtomobilskega motorja. Poslušali smo in čakali, kdaj bo pripeljal bliže. Leon je vsem dal signal, naj pazimo. Miner je hotel sprožiti mino, pa je zatajila. Zato nismo začeli streljati. Pregledali smo, zakaj se mina ni sprožila. Ugotovili smo, da je imela slab stik, žica pa je bila dolga kakih 100 me-

trov. Treba je bilo počakati naslednjega dne. Preizkusili smo baterije in žico kar podnevi.

Nestrpno smo čakali, kdaj bo spet kaj prišlo po cesti. Tako smo čakali dva dni in dve noči.

Naslednji dan okrog enajstih je zabrnelo od Ljubljane sem. Prihajala je okrepitev za posadko na Igu — okoli 30 fašistov. Vitko je sprožil mino, toda za kak meter prepozno. Tako je raztrgalo samo zadnji del oklopnega kamiona. Na kabino sta udarila Šteblaj in Gašper, pa tudi drugi s puškami. Poleg soferja je sedel oficir. Le-tega sem zagledal, kako je padel iz avtomobila in se zgrudil v navzkrižnem ognju. Ostanke vozila so začeli požirati plameni. Večina fašistov je bilo mrtvih, le nekaj ranjenih. Z naše strani smo bili vsi živi in zdravi. Zaplenili smo nekaj orožja, opreme in hrane.

Umikali smo se čez gole travnike. Kmalu je za nami priletelo letalo in nas začelo obstreljevati. Tudi trije tanki so nas zasledovali in pošteno smo morali stopiti. Šele v Podkraju smo se nekoliko odpčili ter se podprli z zaplenjenimi konzervami, sirom in kruhom. Gašper je v gostilni vsakemu naročil kozarček žganja. Po nas je prišel voz in odpeljali smo proti Iški vasi.

Jože Anžlovar

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje)

10. marca — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,5, mina poškodovala tir.
10. marca — Pri Postojni, pri kilometru 90,9, mina poškodovala tir.
15. marca — Pri Verdu, pri kilometru 589,7, eksplodirala mina. Iztilil oklopni vlak številka 695 z enim vozom. Brzjavni in telefonski vodi prekinjeni.
16. marca — Pri Postojni, pri kilometru 91, mina poškodovala oba tira.
18. marca — Pri Planini, pri kilometru 616,5, mina poškodovala tir.
18. marca — Pri Borovnici, pri kilometru 582,9, mina poškodovala tir.
19. marca — Med Rakekom in Postojno zavozil na mino vlak številka 683.
20. marca — Pri Brezovici, pri kilometru 582,4, mina poškodovala tir.
22. marca — Pri Šmarju, pri kilometru 134,9, iztilil zaradi mine oklopni vlak z dvema vozovoma.
22. marca — Pri Grosupljem, pri kilometru 135,3, mina poškodovala tir.
22. marca — Pri Postojni, pri kilometru 87,6 ter pri kilometrih 23,3 in 91, z minami poškodovana proga.
25. marca — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,5 in pri Škofljici, pri kilometru 143,0, mina poškodovala tir.
26. marca — Pri Logatcu, pri kilometrih 610,0 in 608,1, eksplodirali pod vlakom št. 692 mini.
27. marca — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,5, mina poškodovala tir.
27. marca — Pri Postojni, pri kilometru 91,0, eksplodirala mina in poškodovala tir.
28. marca — Pri Planini, pri kilometru 608,9, mina poškodovala tir.
29. marca — Pri Planini, pri kilometru 610, zavozil na mino vlak št. 687. Iztilil stroj in šest voz.
29. marca — Pri Škofji Loki navozil na mino vlak št. 8710. Stroj iztilil.
30. marca — Napadena in razbita postaja Lavrica. Tirne naprave poškodovane.
30. marca — Pri Škofji Loki navozil na mino vlak številka 8710. Iztilil stroj.
30. marca — Pri Rakeku, pri kilometru 619,4, navozil na mino vlak št. 654/1. Iztilil en voz.
31. marca — Pri Homcu, pri kilometru 18,5, iztilil stroj in pet voz zaradi mine.
3. aprila — Pri Homcu, pri kilometru 19,6, navozil vlak na mino. Iztilil en voz.
4. aprila — Pri Postojni, pri kilometru 91, navozil na mino vlak št. 697. Iztilil stroj in sedem voz.
4. aprila — Pri Logatcu, pri kilometru 608,3, zavozil na mino oklopni vlak št. 711/II.
4. aprila — Pri Logatcu, pri kilometru 608,5, eksplodirala mina in poškodovala tir.
13. aprila — Pri Postojni, pri kilometru 99, navozil na mino vlak številka 693. Poškodovan tir in en voz.
20. aprila — Med Žirovnico in Javornikom, pri kilometru 603,9, iztilil s tremi vozmi vlak številka 7618 zaradi odmaknjenih tračnic.
20. aprila — Pri Škofljici, pri kilometru 143,1, mina poškodovala tir.
20. aprila — Pri Logatcu, pri kilometru 608,4, mina poškodovala tir.
20. aprila — Pri Trzinu, pri kilometru 10,5, iztilil stroj in en voz vlaka 1412.
20. aprila — Med Postojno in Prestrankom zavozil na poškodovano progo vlak številka 9153.
20. aprila — Vlak 9298 ustavil pred Škofljico zaradi razdrte proge.
21. aprila — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,3 in 134,5, pet min poškodovalo progo.
21. aprila — Med Lescami in Radovljico, pri kilometru 615,6, iztilil zaradi odvitih tračnic vlak 7618.
22. aprila — Pri Lescam iztilil pri kilometru 615,5 vlak 7618 zaradi odvite tračnice.
23. aprila — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,7, zavozil na mino oklopni vlak.
25. aprila — Pri Postojni, pri kilometru 91, zavozila na mine vlak 690-B in 681-B. Vlak 690-B iztilil, cisterne so se vnele. Mrtva dva vojaka.
29. aprila — Pri Logatcu, pri kilometru 609,1, iztilil zaradi minirane proge strojni vlak M-686.
5. maja — Pri Rakeku, pri kilometru 677,1, zaradi mine iztilil vlak št. 692 s strojem in petimi vozmi.
6. maja — Pri Rakeku, pri kilometru 616,0, mina poškodovala progo.
10. maja — Med Lescami in Žirovnico iztilil vlak 8711 zaradi razmaknjenih tračnic.
10. maja — Pred Jostom zavozil na mino vlak 813.
12. maja — Pri Borovnici, pri kilometru 588,8, mina poškodovala tir.
12. maja — Pri uvoznem signalu postaje Javornik navozil na mino vlak 91302.
12. maja — Med Borovnico in Verdum, pri kilometru 589,7, mina poškodovala tir.
13. maja — Pri Postojni, pri kilometru 86,7, iztilil oklopni vlak.
15. maja — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,3, mina poškodovala tir.
15. maja — Pred Žirovnico, pri kilometru 625,1, zaradi mine iztilil stroj in trije vagoni vlaka št. 8711.
16. maja — Pri Postojni, pri kilometru 85,5, mina poškodovala tir.
18. maja — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,2, mina poškodovala tir.
20. maja — Pri postaji Lesce, pri kilometru 619,8, iztilil s tremi vozovi vlak številka 8711. Pri povratni vožnji spet navozil na mino.
21. maja — Pri Logatcu, pri kilometru 607,2, navozil na mino vlak 710. Iztilil stroj in šest voz.
23. maja — Blizu Postojne, pri kilometru 87,7, iztililo zaradi mine pet voz vlaka številka 653.
26. maja — Pri Postojni, pri kilometru 89, zavozil na mino oklopni vlak 692. En voz razbit.
26. maja — Pri Postojni, pri kilometru 88,6, navozil oklopni vlak na mino. En voz iztilil. Mrtva dva vojaka.
27. maja — Pri Logatcu, pri kilometru 609,1, navozil na mino vlak št. 5046. Istočasno iztilil oklopni vlak 685.
30. maja — Pri Postojni, pri kilometru 88, napaden izvidniški oklopni vlak. Iztilili trije vozovi.
1. junija — Med Savo in Zagorjem, pri kilometru 520, zavozil na mino oklopni vlak 90444. Iztilil stroj in pet voz.
1. junija — Pri Postojni, pri kilometru 86,5, mina poškodovala tir.
6. junija — Pri Logatcu, pri kilometru 608, eksplodirala mina pod oklopnim vlakom 649. Iztilil stroj in trije vozovi.

(Se nadaljuje)

Naša mladina želi spoznati zgodovino NOB

Ne samo nekateri borci, temveč tudi organizacije ZB so že večkrat zatrjevali, češ da mladino ne zanima zgodovina NOB. Prav na Gorenjskem pa smo v zadnjem času ugotovili, da ta trditev ne drži in da je prav obratno. Kajti prav mladina je želela, naj jim borci in organizacije ZB pomagajo pri spoznavanju dogodkov iz NOB. Občinske in okrajna organizacija ZB na Gorenjskem je tej želji prisluhnila, pokazala več prožnosti in iznajdljivosti in uspehi so tu. Že pri odkrivanju spomenikov NOB na Jelovici poleti lani smo ugotovili, da je mimo večjega števila borcev in aktivistov prišlo na proslavo tudi mnogo mladine. Zakaj? Ker želi mladina na mestu dogodka, v prirodi spoznati vse, kar se je dogajalo. Ko so namreč posamezni borci nazorno prikazovali, s katere strani je napadal sovražnik, kako so se partizani branili, v kakšnih okoliščinah so se posamezne borbe odvijale, smo spoznali, da je poučevanje zgodovine NOB vse preveč papirnato, zaprto v dvorane in učilnice.

Morda smo pri vsem tem pozabili še na to, da so predvojni

komunisti in skojevci pridobivali nove kadre tudi na izletih. Razne preizkušnje v slabem vremenu, v strmih pečinah in na daljših izletih so prekaljevale predvojne ljudi...

12. januarja letos se je v »obrambo« Dražgoš vključilo precej pripadnikov predvojaške vzgoje. Ponazoritev znane dražgoške bitke v zimskem času in skoraj v enakih vremenskih prilikah — vse to je vzbudilo pri mladini spoštovanje do tedanje resnične bitke. In mladi planinci iz Kranja, ki so prišli peš do Dražgoš, so lahko spoznali, kako se je počutil borec, ko se je moral po dolgem in napornem pohodu takoj bojevati s sovražnikom. Vse to je bilo za mlade ljudi posebno doživetje.

Jeseničani in Javorčani so v Medjem dolu, na kraju, kjer je 1945. leta padlo v zasedah več kurirjev, letos 2. maja pripravili »Kurirski smuk«. Tudi to je bila preizkušnja moči, ne samo za neizkušene tekmovalce, temveč tudi za izkušene, saj so imeli od starta do cilja dokaj naporno pot. Tega smuka se je udeležilo tudi nekaj bivših borcev, ki so dali s tem tej tradicionalni zimski prire-

ditvi še večji spominski poudarek. In prav je tako!

Za »Dan mladosti« letos so organizirali širom po Gorenjski več pohodov. Eden izmed teh je bil posebno važen, namreč pohod gorenjskih tabornikov v Begunje in Drago, ki se ga je udeležilo nad 200 tabornikov. Okrajni odbor ZB v Kranju pa je za mladino pripravil tudi »Štafeto mladosti«, kjer so z lokalnimi štafetami zajeli skoraj vse kraje na Gorenjskem, ki so zlasti pomembni iz NOB. Tako so posamezne štafete zajele kraje ob obronkih Jelovice, šle mimo spomenikov na Mošenjski, Sevški in Lipniški planini, mimo krajev na Pokljuki ter Sevški in Poljanski dolini. Štafete so odšle celo s Krvavca in izpod Storžiča ter Jezerskega. Jeseničanom, ki so pretekli s svojo štafeto iz Radovne preko Mežaklje in Blejske Dobrave na Jesenice in v Radovljico, se je priključila štafeta iz Radovne in Begunje. Še to! Štafeta je imela še večji pomen zato, ker je okrajni odbor ZB pripravil opis vseh krajev, mimo katerih je tekla štafeta. Poseben poudarek v tem ciklostiranem priročniku je bil na dogodke iz NOB. Te priročnike so poslali vsem šolam na Gorenjskem in vsem mladinskim komitejem. Tako je mladina že v šolah spoznala, po katerih iz NOB pomembnih krajev bodo tekle štafete.

Prav ta prvi poizkus s pisanim gradivom, ki ga udeleženci raznih pohodov, štafet in tekmovanj v spomin na dogodke iz NOB prejmejo prej, se je pokazal za zelo primerne.

Na »Dan mladosti« so letos želeli obiskati mladi kranjski planinci bolnišnico »Franjo«. Toda ta načrt se je kaj kmalu razširil tako, da so napravili pohod po poteh Prešernove brigade ob proslavi njene ustanovitve pred petnajstimi leti. Pohod, ki se ga je udeležilo nad 350 mladih ljudi, je trajal dva dni (o tem pohodu prinašamo posebno reportažo — op. uredništva). Tudi za ta pohod mladih planincev je okrajni odbor ZB skupaj s Pokrajinskim muzejem, oddelkom NOB,

S pohoda po poteh Prešernove brigade

Prvoborca Milan Šimec in Peter Romanič z otroki pri lovski koči blizu Kozlovega zdenca

Vodniki, načelniki, glavarji in člani dolenjskih taborniških enot, skupaj 51 tabornikov, je meseca maja napravilo spominski pohod po poteh 1. Belokranjske partizanske čete. Med drugim so si ogledali tudi taborišče prvih partizanov pri Kozlovem zdenecu, obiskali Debeli vrh, nekaj podzemeljskih jam in bivališče rajonskega odbora OF Stari trg v gozdu pod Debelim vrhom. S tovarišem Milanom Šimcem so obiskali tudi taborišče belokranjskih partizanov na Miklarjih. V pismu, ki so ga udeleženci pohoda poslali našemu uredništvu, nas naprošajo, naj med drugim objavimo tudi naslednje: »... naša organizacija nas uči spoštovati in ljubiti dragocene pridobitve NOB. Pohod nam bo ostal dolgo v spominu in se tov. Petru Romaniču, ki nas je vodil, tov. Šimcu, ki nas je spremljal in občinski organizaciji ZB Črnomelj zelo zahvaljujemo za pomoč in gostoljubno pogostitev...«

oskrbel pisano gradivo, ki ga je razmnožilo Planinsko društvo v 350 izvodih in ga že pred pohodom razdelilo med mladino.

Planinci in mladinci ter pionirji z Jesenic in bližnje okolice pa so se istega dne podali po kurirskih stezah pod Karavankami. Pohod so zaključili na pristavi v Javorniškem rovtu (ta kraj je bil od 1943. leta pa do osvoboditve skoraj vedno svoboden). Skoraj 2000 pionirjev je na tem pohodu spoznalo skrivnostne kurirske poti, po katerih so partizanski kurirji prenašali pošto z Gorenjske na Koroško in Štajersko in nazaj.

Dne 1. junija so pripravili pohod po partizanskih poteh na Gorenjskem tudi mladinci

iz Ljubljane, ki ga je organiziral Svet za šolstvo OLO Ljubljana skupaj z aktivom učiteljev in profesorjev telesne vzgoje iz Ljubljane. Sodelovalo je okrog 200 mladincev. To je bil nekakšen pohod v pomenu predvojaške vzgoje, saj so mo-

rale posamezne skupine same iskati pot, na vsakem kraju, pomembnem iz NOB pa so morali odpreti novo zapečaten pismo, ki jim je nakazalo nadaljnjo pot. Pohod je bil začel v Škofji Loki (do tu so prišli z vlakom ali kolesi!), nadaljeval se je preko Kamnitnika, kjer je bilo ustreljeno več deset škofjeloških talcev, preko Lavtarskega vrha in Križne gore do Planice-Rovta, kjer je padel narodni heroj Žagar.

Letošnji način pohodov, patrolj, tekmovalj in štafet na Gorenjskem je pravzaprav odkril novo obliko, kako je moč mladino zainteresirati za zgodovino NOB. Ni to nova oblika zgolj s stališča proučevanja oziroma spoznavanja dogodkov iz NOB, temveč mnogo več! Mladi ljudje se ob srečevanju z nekakšnimi »napori« in premagovanjem poti telesno in duhovno krepe, in tako premaganje vsekakor ugodno vpliva na njihov značaj. Mar niso taki pohodi, štafete in patrolje mimo spominskega pomena tudi nekakšna oblika izvenarmadne vzgoje? Vsekakor so, celo nekaj novega.

Vsekakor smo zdaj na Gorenjskem mnogo bolj kot prej s temi novimi oblikami približali mladini zgodovino oziroma sploh NOB. Njim in tudi drugim. Morda pa bi kazalo, da bi podobne izlete in pohode organizirali tudi s kolektivi? Tako bi še mnogo, mnogo več ljudi na popolnoma neprisljen način spoznavalo zgodovino svojega kraja in bližnje okolice iz NOB. O vsem tem bi resnično kazalo razmišljati. Saj NOB ne sme biti samo zadeva bivših borcev, ki jih je iz leta v leto manj, temveč tudi drugih! Mladine in bodočih rodov!

Franc Konobelj-Slovenko

Vsak naj ve za svoje pravice

Dve hudi svetovni vojni sta v razdobju tridesetih let divjali po Goriškem. Posledica: goriški okraj ima v Sloveniji med okraji največ, to je 5232 vojaških vojni invalidov. To pomeni, da je vsak dvaindvajseti prebivalec okraja invalid. To je vsekakor žalostna stati-

stika. Poleg tega je še mnogo takih, ki so zaradi naporov v vojni izgubili zdravje, življenjsko silo in moč za opravljanje fizičnega ali umskega dela, kar jih je privedlo do prerane upokojitve.

Zato so bivši borci in aktivisti na Goriškem pozdravili

nove predpise in zakon o socialnem zavarovanju, ki jim nudi razne ugodnosti. Okrajni odbor ZB v Novi Gorici se kmalu po izidu novega zakona o pokojninskem zavarovanju sklical sestanek predsednikov in tajnikov občinskih odborov ZB. Razpravljali so o zakonu, da bi se z njim seznanili in potem prenesli podrobnosti na krajevne, oziroma terenske organizacije. Občinski odbori ZB so imeli podobne sestanke in seminarje s predstavniki terenskih organizacij. Kljub temu ne mine dan, da se ne bi na okrajnem odboru ZB oglašil kak bivši borec ali aktivist z željo po podrobnejših pojasnilih o prevedbi, ureditvi delovnega razmerja, o pravici do napredovanja, dopusta in podobno.

Pri okrajnem Zavodu za socialno zavarovanje je bila ustanovljena posebna petčlanska komisija, sestavljena iz samih nekdanjih borcev in prvoborcev. Ta komisija na osnovi prič in dokazil obravnava prošnje prosilcev za pokojnino in jih po temeljitnem pretresu predlaga Zavodu za socialno zavarovanje v dokončno rešitev. V posameznih primerih, kjer je odločitev vezana za

večjo odgovornost in ki so sami po sebi dvomljivi, pa komisija predmet rešuje skupno z odgovornimi uslužbenci Zavoda za socialno zavarovanje. Sploh komisija in Zavod tesno sodelujeta in si prizadevata, da bi vse prošnje pravično rešila, kolikor se to da na osnovi dokazil o prosilčevi udeležbi v NOB. Še vedno pa je neresenih nad 100 prošenj za priznanje delovne dobe in ureditev delovnega razmerja, za kar pa komisija in Zavod za socialno zavarovanje nista pristojna.

Zavod za socialno zavarovanje je že v celoti izvedel prevedbo po uradni dolžnosti za tiste bivše borce in aktiviste, ki že uživajo starostno pokojnino. Pri tem je seve upošteval ugodnosti novega zakona. Enako je Zavod opravil vse prevedbe po uradni dolžnosti za vojne vdove. Od vseh se jih je deset že pritožilo, oziroma so vložile prošnjo za spremembo po uradni dolžnosti priznanega jim pokojninskega razreda. Prevedba ostalih je na tekočem. Sploh posvečajo na Zavodu reševanju prošenj bivših borcev in aktivistov prvenstveno skrb.

Na raznih zborovanjih in konferencah posamezni bivši

borci predlagajo, da bi bilo prav, če bi pristojni zakonodajni organ morda z dodatnimi predpisi, za Goriško, ki se je borila v posebnih pogojih, prenesli ugodnosti za borce NOB izpred 9. septembra 1943 tudi na tiste, ki so vstopili v NOB najkasneje do novembra 1943. To utemeljujejo s tem, da so na ozemlju pod Italijo mobilizirali može in fante ter jih držali v posebnih delavskih bataljonih v južni Italiji. Tako mnogim ni bilo mogoče stopiti v vrste NOV pred 8. septembrom 1943. Vojaške oblasti so v Italiji Slovencem celo kratile dopuste, da ne bi mogli pobegniti k partizanom. Do novembra 1943 pa je imel vsak količjak iznajdljiv človek možnost za vrnitev v domače kraje.

Just Perat

Pomagali jim bodo z nasveti

V novomeškem okraju je ZB začela s pripravami za organizacijo pravnih posvetovalnic za člane. Zaenkrat so uredili v okviru okrajnega odbora ZB dežurno službo, ki jo opravlja tajnik v prostorih okrajnega odbora. Tajnik sicer ni pravnik, toda v praktičnem delu si je nabral toliko izkušenj, da lahko svetuje in pomaga strankam, oziroma se o tem posvetuje s strokovnjaki in predstavniki različnih ustanov in organizacij v okrajnem središču in drugod.

Po občinskih središčih pripravljajo podobno dežurno službo, ki naj bi jo v določenih dneh po nekaj ur opravljal pravnik, strokovnjak. Zdaj zbirajo podatke o tem, koliko in kateri ljudje bi bili primerni za to delo, oziroma bi imeli čas za to. V zvezi s tem so predsedniki komisij okrajnega odbora ZB že obiskali odgovarjajoče komisije pri občinskih odborih ZB.

V praksi se je pokazalo, da člani ZB pogosto ne čitajo našega časopisja, ki pojasnjuje posamezne zakone ali pa jih objavlja. To posebno velja za odročne kraje, kjer žive naši ljudje ob skopi zemlji in v precejšnji meri naturalnem go-

Ulice nosijo njihova imena

V Kranju so določili nova imena večjemu številu ulic, cest in poti. Večina le-teh bo odslej nosila imena padlih borcev. S tem je mesto Kranj, kjer je bilo že pred vojno eno izmed žarišč delavskega gibanja v Sloveniji, spet dokazal svojo socialistično zavest. Struževska cesta se odslej imenuje cesta Staneta Zagarja, narodnega heroja in vodilnega organizatorja vstaje na Gorenjskem. Nova cesta na Zlatem polju nosi ime Kidričeva cesta, Cesta na Rupo je odslej Cesta Kokrškega odreda. V spomin na talce nosi odslej ena izmed cest naziv Cesta talcev. Od tod so Nemci ustrelili kar sedem talcev. Svoje ulice so dobili tudi narodni heroji in pesnik Karel Destovnik-Kajuh, Milena Korbar, gimnazijka iz Kranja, ki je padla stara 19 let, 21. marca 1944 na Rupi, ter mnogi drugi. Skupno je med 47 ulicami in cestami, ki so dobile nova imena, imen padlih in umrlih borcev ter aktivistov, oziroma partizanskih enot kar 30 cest in ulic.

spodarstvu precej skromno, tako da so le redki naročeni na časopise, pa še to navadno samo na dnevnike ali na kmetijsko strokovno literaturo. Po drugi strani pa tudi naše časopisje zakone razlaga preveč šablonsko in v jeziku, ki ga povprečen državljani težko razume. Če k temu dodamo še to, da se skoraj vsak primer, ki ga obravnava zakon ali

predpis, razlikuje od drugega, se ni čuditi, da ljudje pogosto ne vedo, kakšne pravice imajo po zakonu.

Zato bodo pravne posvetovalnice nadomestile veliko vrzel, ki je zijala v naši organizacijski mreži. Posebno še to velja za kmečke predele naše republike, kjer se je nakopičila vrsta nerešenih vprašanj v zvezi z udeležbo v NOV.

Dvoje vprašanj z razprave

Ljubljanski okraj je obsežna in gosto naseljena teritorialna enota s pestro družbeno problematiko. Zato se je pokazalo, da tudi okrajni odbor Zveze borcev mora vnašati v svoje delo nove načine, ki se kažejo za zdaj predvsem v delitvi dela na komisije in na operativno vodstvo med občinskimi zbori. Na plenumu je okrajni odbor ZB Ljubljana razpravljal o nekaterih važnih vprašanjih. Med drugim so člani »starega« odbora sprejeli v svoje vrste nekaj članov bivšega okrajnega odbora ZB Trbovlje, ker je bil trboveljski okraj ukinjen.

Akcija za ugotovitev zdravstvenega stanja članov ZB v ljubljanskem okraju poteka nekoliko prepočasi. Do zdaj so zdravniki pregledali nekaj nad 1000 članov v okraju v okviru tistih 10 %, ki naj bi predstavljali nekakšno povprečno stanje. Na priporočilo zdravniške komisije je bilo sprejetih na zdravljenje v bolnišnico 52 članov ZB, ki so socialno zavarovani ter 11 kmetov. Poleg tega števila je bilo sprejetih v zdravstvene ustanove 40 bivših borcev iz Kamnika in okolice. Precejšnjemu številu članov ZB so zdravniki predpisali zdravljenje kar doma. Posebno vprašanje je zdravljenje zobovja. Slabi zobje so pogosto vzrok za druga obolenja. Odkritih je bilo tudi nekaj obolelih članov, ki prej sploh niso vedeli, da so bolni, ali pa niso vedeli, kakšno bolezen imajo. Pri kmetih je vprašanje tudi glede nabave očal in ortopedskih pripomočkov za poškodbe, ki so nastale po vojni ali prej. Pri pošiljanju predlogov za zdravljenje so se ponekod pojavila nepravilna gledišča. Vse preveč je bilo razširjeno mnenje, da gre le za pošiljanje na klimatsko zdravljenje na račun skupnosti. Tako je samo iz ene občine prišlo kar 70 predlogov za klimatsko zdravljenje. Sredstva pa so omejena, čeprav so se lansko leto povečala za 40 % v odnosu na leto 1956. Za preventivno zdravljenje za-

varovancev je v okraju določeno 2 milijona dinarjev, za kurativno pa 50 do 60 milijonov. Občinski odbori so premalo analizirali socialne prilike bivših borcev. Izpolnjeni anketni listi so važen dokument, po katerem bo mogoče stalno ugotavljati in zasledovati zdravstveno stanje člana ZB. Zato so neodgovorno postopali tisti tovariši, ki so za vse, ki so se prijavili kot bolni, priporočali klimatsko zdravljenje. Priporočati način zdravljenja je poklican samo zdravnik specialista, ne pa laik. S tem so povzročili odgovorni tovariši precej dela in tudi neprijetnosti našim zdravnikom, ki so se znašli pred dejstvom, da jih nekateri člani ZB smatrajo kot krivce, ker niso šli na klimatsko zdravljenje. V bodoče bo treba urediti to tako, da bodo oddiha in zdravljenja potrebni tovariši in tovarišice šli na odlih ali zdravljenje delno tudi na svoje stroške.

Pri vsej akciji se je pokazalo, da zdravstveno stanje samih bivših borcev in internerancev še ni tako slabo. Veliko slabše je navadno stanje družinskih članov ali podpirancev, navadno zaradi starosti.

*

Na zadnjem plenumu CO ZB NOV Jugoslavije v Beogradu je tovariš Ranković govoril o liku borca. Podobno je pismo Izvršnega komiteja CK ZKJ

postavilo vprašanje lika komunista. Večina vodilnih tovarišev, ki so se pregrešili zoper socialistično moralo, so poleg tega, da so člani ZKJ, tudi člani ZB. Tudi v Ljubljani je bilo nekaj primerov, ki so o njih razpravljali občinski komiteji ZK, morale bi pa tudi organizacije ZB. Bivši direktor kolodvorske restavracije, upokojeni oficir, je zlorabljal položaj in s tem rušil ugled rezervnega oficirja in bivšega borca. Izdajal se je celo za člana ZK, čeprav ni bil. V čevljarni Center so bili med dvema bivšima borcevoma v komunistoma nemogoči odnosi, kar je pripeljalo podjetje na rob propada in zmanjšalo ugled ZK in bivših borcev. V Rožni dolini je bivši borec, partizan od leta 1942, kupil od splošnega ljudskega premoženja hišo, v kateri je stanoval drug borec od leta 1942 z ženo in dvema otrokoma. Zdal kupec vlaga prošnjo za tožbo, da bi spravil prejšnjega stanovanca iz hiše in prišel v njegovo stanovanje. Napačno je sploh bilo, da so prodali hišo, ker kupec ni imel izgledov, da se bo lahko vselil.

Zadnji plenum okrajnega odbora ZB Ljubljana je seveda mimo teh trenutno najbolj važnih nalog, govoril tudi o drugih. Vse kaže, da je moč tudi na takem forumu razčistiti marsikatera vprašanja, marsikatero problematiko Zveze borcev, saj ljudje s terena, člani odborov ZB, lahko prikažejo stvari bolj življenjsko, sveže in konkretno, kakor pa samo papirnata poročila.

I. proletarska divizija na porušenem mostu preko Neretve (1943)

Vsestransko koristna šola

Veliko vprašanje gospodarstvo nerazvitih področij Slovenije je zaposlitev odvečne delovne sile. Marsikje so našli rešitev prizadeti že sami z izseljevanjem v kraje z močnejšo industrijo in sezonskim delom. Pri tem pa nastajajo težkoče, ker stanovanjska gradnja po mestih ne more slediti naglemu razvoju in naglemu večanju števila zaposlenih. Zato je razumljivo, da marsikdaj ljudje rajši životarijo na kosu skope zemlje kot bi se pa zaposlili v industriji ali kje drugje.

Na take in podobne težave je naletel okrajni odbor ZB v Novem mestu pri reševanju zaposlitve in šolanja otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Člani odbora so lansko leto prišli na hvalevredno zamisel in s pomočjo okrajnega in občinskih ljudskih odborov to zamisel tudi uresničili. Ustanovljena je bila namreč dvoletna administrativna šola, v katero je bilo sprejetih prvih 26 dijakinj, hčerk padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Marsikdo je zmajeval z glavno in prerokoval, da iz vsega tega ne bo nič. Saj ni v Novem mestu ne učnih moči, ne

učilnic, ne sredstev, strojev, ne prostora za internat. Po drugi strani je sicer res, da prihajajo na razne ustanove in organizacije dopisi s strahotno slovenščino, polni pravopisnih in tiskovnih napak. Strojepis in stenografov primanjkuje, pogosto pišejo na najmodernejše pisalne stroje samouki...

S pravo partizansko iznajdljivostjo so se tovariši v Novem mestu lotili dela. Učne moči so našli na drugih šolah, učilnice v šoli za učence v gospodarstvu. Za internat so postavili in dostojno uredili prostore v baraki. Pisalne stroje so darovala razna podjetja iz Novega mesta, Ljubljane in od drugod.

Lani 9. decembra se je začel pouk. Šola ima rang nepopolne srednje šole, učijo pa se predvsem strojepisja, stenografije, politične ekonomije, organizacije in tehnike poslovanja podjetij, slovenščine, srbohrvaščine in nemščine. Sprejemajo gojenke s štirimi razredi gimnazije, ki pa morajo opraviti sprejemni izpit.

Novomeška občina je prispevala 1.200.000 din. Nedvomno je to dobro naložen denar, ki se bo bogato obrestoval že

v bližnji bodočnosti. Najboljša tehnika brez pridnih in umnih rok ostane mrtva! Učenke dobivajo invalidnino in posebni dodatek oziroma štipendijo. Dobri učni uspehi potrjujejo, da se zavedajo, koliko žrtvuje skupnost zanje.

Prihodnje šolsko leto se bo internat razširil in sprejel pod svojo streho nov prvi razred, poleg tega pa še 20—30 tečajnikov, ki bodo v novomeških tovarnah opravili tečaj za prekvalifikacijo in postali tako polkvalificirani delavci. V okraju je namreč še vedno nad 200 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki nimajo ne potrebnih šol in ne poklica.

Kako potrebna je bila ta šola, dokazuje izjava ene izmed gojenk, ki je dejala: »Ne vem, kaj bi počela, če me ne bi sprejeli v to šolo. Najbrž bi ostala doma in pasla krave...«

Po stopinjah pionirja-borca stopajo pionirji draveljskega odreda

Eno minulih nedelj je v sončnem jutru v dolinici pod podutiškim kamnolomom stala vsa majhna in zgrbljena Mravljetova mama. Ko se je ozrla po travniku, kjer so se zbirali draveljski pionirji in zastopniki drugih organizacij, da bodo odkrili spomenik pionirju-partizanu Milanu Mravljetu, ji je sonce osvetlilo razoran obraz, po katerem so druga za drugo, čisto počasi, kot da nimajo več moči, polzele solze. Ti drobni, živahni otročki z rdečimi ruticami okrog vratu, so jo povabili, naj pride na slovesnost, posvečeno njenemu najmlajšemu, Milančku — padlemu partizanu.

*

Zdaj stoji tu, pred njegovim spomenikom. Kamnita odprta knjiga je to. Kako rad je imel knjige njen Milan. Dolgo je že, kar sta si zadnji-krat segla v roko. Petnajst let, ne, šestnajst let je že minilo. Otroški živ-zav okrog Mravljetove mame se je oddaljeval,

Tečajnice strojepisnega tečaja v Črnomlju 1944. leta

postajal je čedalje tišji in že ga ni čula več. Vrnila so se nekdanja leta, vrnilo se je življenje, sreča. Knjiga pred njo se je odpirala. List za listom. Njen temnolasi navihanček se ji je smehljal, tekal okoli hiše, izginjal v sosedovem gozdu in se spet vračal. Odhajal je nasmejan, s šolsko torbo pod roko ali skavtskim klobukom na glavi. Zatopil se je v knjige in bral. Potem je šel spuščat svojo ladjico v bližnji potok. In že je spet čebľjal, ko mu je nalivala mleko v skodelico: »Veš, mama, ko bom velik, bom mornar, tudi tebe bom vozil po morju!« ...

Ko se je obrnil naslednji list knjige, ni bilo več smeha v njegovih očeh. Resen je bil. Žalostno ji je dejal: »V šolo ne morem več, ker so potegnili žico okrog Ljubljane! Zakaj so prišli v naše kraje, zakaj? Ne, po njihovo ne bom govoril nikoli, slišiš, nikoli! Uh, kako jih sovražim.« Čutila je solze v njegovem glasu. Resen in uporen ni bil nič več podoben otroku. Nekaj dni je posedal v kuhinji in molčal. Potem je spet oživel, a ostal je resen. Za potok in ladjico ni imel več časa. Zaupal ji je: »Mama, borimo se proti fašizmu, premagali jih bomo, nagнали iz naših krajev! Kurir Osvobodilne fronte sem, mnogo dela imam. Mama, saj mi boš pomagala.« In sta delala oba. O, kako ji je trepetalo srce, kadar je odšel na pot. Kadar se je vrnil, sta bila zadovoljna oba. Spomladi 1942 se je poslovil. Odšel je v gozd, med partizane. Redko je prihajal v vas, a kadar je prišel, je bil veder, spet nasmejan. Droben in tenak, kot je bil, ni bil nič kaj podoben pravemu vojaku, čeprav je nosil triglavko in puško. Partizani pa so vedeli povedati, da je hraber, zelo hraber borec. Vedno je bil z njimi: v napadu na Bokalce, v borbah na Toškem čelu, v juriših na bunkerje. Obenem pa je ostal neutrudljiv kurir ...

Spet se je obrnil list v knjigi. Izdajalci so grozili materi: »Pride nam v pest!« Koliko noči je prisluškovala v noč. Kje hodi? On pa je varno stopal po gozdnih stezicah in

sanjal o svobodi ... Spet se je obrnil list. Bilo je 28. septembra 1942. Milan se je približal vasi. Iz zasede je padel izdajalski strel. Dolomitski odred je izgubil hrabrega kurirja — Milan je obležal v krvi. Mravljetova mama je vztrepetala, knjiga je obmirovala — bila je spet knjiga — spomenik.

Po materinem razoranem licu pa so še in še polzele

solze, druga za drugo, počasi, kot da jim manjka moči. Srce je bilo polno žalosti, same neizmerne žalosti.

Spodaj po cesti je v soncu korakal pionirski odred »Milana Mravljeta«. Iz mladih grl je zazvenela pesem: »Svoboda je zlata, svoboda je vse...« In črni žalosti v srcu Mravljetove mame se je pridružil ponos...

Kočevski zapiski

Večina prebivalcev se je priselila v občino po osvoboditvi iz drugih krajev. Vso vojno so bili v okolici Kočevja in v samem mestu hudi spopadi, ki so terjali mnogo življenj. Zato so skoraj na vseh pokopališčih tudi partizanski grobovi. Te gomile pa so skoraj povsod slabo oskrbovane, prerašča jih plevel in trava. V Dolgi vasi je skupen grob talcev označen samo s preprostim betonskim okvirom in lesenim križem, za druge grobove pa se komaj ve, kje so. Občinski odbor ZB se zaveda težav, preden bodo vsi grobovi taki kot je treba. Najbolj značilen primer zanemarenega grobišča navajajo partizansko pokopališče v Laščah pri Dvoru, kjer je pokopanih nad 50 borcev sredi njive za cesto ter čez grobove orjejo. Toda Lašče so v okraju Novo mesto!

*

Občinski ljudski odbor je dodelil občinskemu odboru ZB 300.000 dinarjev dotacije. Višina vsote pove, da se tovariši iz občinskega ljudskega odbora zavedajo pomena, ki ga ima ZB v našem družbenem in političnem življenju. V občini je še vedno nad 70 nepreskrbljenih otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

*

K boljšemu in uspešnejšemu delu družbenih in političnih organizacij so precej pripomogli nekateri upokojeni oz. demobilizirani oficirji JLA, ki so se naselili v Kočevju. Med drugim so se takoj vključili v ZB in pričeli delati. Eden teh tovarišev urejuje življenjepise padlih borcev in žrtev fašistič-

nega nasilja, ki jih je bilo v občini precej. Samo družina Maconi je v kratkem obdobju leta 1944 izgubila štiri osebe: dva brata so doma ustrelili domobranci, eden je padel kot partizan, sestro pa so umorili z mučenjem v ljubljanskih zaporih. Teže gre s pisanjem kronike. Bajé nimajo človeka, ki bi znal iz zbranega gradiva napisati poljudno publikacijo o dogodkih v Kočevju med zadnjo vojno in nekaj desetletij prej!

*

Zadnja leta so tudi v Kočevju nekatere nezakonito odpustili z dela, med njimi tudi nekatere bivše borce. Kot vzrok so podjetja navajala nizko strokovnost ali disciplinske prekrške. Občinski odbor ZB je razpravljal o pritožbah prizadetih. Ugotovil je, da so v nekaterih primerih enake ali pa še večje prekrške delali tudi drugi delavci ali uslužbenci, ki pa zato niso bili niti kaznovani. Ugotovili so, da je bil disciplinski prekršek samo povod za odpust, človek pa je bil odpuščен, ker so se ga vodilni uslužbenci hoteli znebiti. Zakaj? Ker je upravičeno kritiziral razmere v podjetju, razsipanje sredstev in privilegije posameznikov. Potem so mu pač poiskali neke »napake« in ga odpustili. Občinski odbor je zastavil ves svoj vpliv, da so take tovariše sprejeli nazaj na delo ali pa so jim preskrbeli delovna mesta drugje. S tem pa ni rečeno, da niso v občini tudi taki člani ZB, ki so začeli pijančevati in ki se jih upravičeno branijo v vseh podjetjih in ustanovah.

Mladina — po poteh Prešernove brigade ...

Ni dolgo, kar sem prisostvoval mladinski prireditvi v predmestju Ljubljane. Dvorana je bila prazna — nastopajočih več kot poslušalcev. S predsednikom mladine sva iskala razloge za slab obisk. Pa sva bila soglasna, da venomer podobne akademije, pri katerih ni nič novega, ne privlačijo niti starejših ljudi, še manj pa mladino. Zlasti v mestih, kjer so števille druge kvalitetne in umetniške prireditve. Z drugo besedo: treba je novih načinov, bogatejše vsebine na akademijah in proslavah. Sicer se teh ne bo udeleževal razen redkih discipliniranih posrednikov, šolske mladine in staršev nastopajočih nihče drug ... Tembolj sem se zato razveselil, ko sem v Kranju videl množico mladih ljudi, namenjenih na pohod po poteh Prešernove brigade. To hkrati dokazuje, da se naša mladina zelo zanima za dogodke iz NOB, samo posredovati jim jih je treba v primerni obliki. Taki pohodi so koristni, poučni, krepijo telesno kondicijo in zbližujejo mlade ljudi, ki pod nadzorstvom starejših tovarišev najdejo dovolj prilike za spoznavanje tradicij NOB. Naj še omenim, da je ta pohod pripravilo Planinsko društvo iz Kranja ob pomoči okrajnega odbora ZB.

Majsko sonce je komaj pokukalo izza hribov. Z vseh strani so se v Kranj zgrinjale gruce in gručice veselih fanfov in deklet s torbicami, nahrbtniki, culami, mrežami in zavoji. Mlada mamica je vodila za roko dekletce, ki še ni prestopilo šolskega praga. Fantje so se postavljali v taborniških krojih, planinci z zelenimi klobučki, okrašenimi z značkami ... Dekleta v sandalah in copatah. Fantje so se šalili in začelo se je »vkrccavanje«. Množica v pisanih srajcah, hlačkah, rutah in rutičah se je odpeljala proti Škofji Loki. Čez Sorško polje je odmevala vesela pesem. Nato proti Železnikom in Zalem logu. Nad tri sto petdeset mladincev in mladink, članov Planinskega društva Kranj. Ni samo Zveza borcev poklicana negovati tradicije NOB, je zapisano v sklepih zadnjega plenuma CO ZB NOV Jugoslavije. Tudi planincem bodo partizani še vedno vzor. Kranjčani in sploh Gorenjci so znani po tem, da je pri njih planinstvo najbolj množičen šport. In več let večje združujejo prijetno s koristnim, združujejo športne prireditve s partizanskimi pohodi in praznovanjem zgodovinskih dogodkov iz NOB.

Zali log ... Nekdaj je pisatelj Tavčar opisoval lepoto tega kraja. Tudi to jutro je bilo lepo. Strma pobočja so ležala še v senci, zgoraj pa je z jasnega neba sijalo sonce. Kar prijetno se je bilo skriti pod

goste krošnje smrek in jelk. Čeprav je šele maj, je to sonce presneto močno. Kmetje zaskrbljeno ogledujejo njive. Prst se že praši in zemlja je polna razpok. Če ne bo kmalu dežja, bo letina slaba! V teh gozdovih, pri hišah, kjer je od sosedu do sosedu tudi pol ure ali še več, so se gorenjski partizani že zgodaj počutili varne. Povsod so jim šli ljudje na roko. Enota, ki šele nastaja ali pa se reorganizira, nujno potrebuje miru, vsaj nekaj dni. Zato ni čudno, da se je ravno v teh krajih zbral pred 12. julijem 1943 cvet gorenjskih partizanov. Iz njih sta nastala Prešernova brigada in Gorenjski odred.

Potok in Davča sta ostala zadaj. Dolga kolona se je razmahnila po kolovozu. Spredaj vihra zastava Planinskega društva in slovenska trobojnica. Kolona se vzpenja proti Črnemu vrhu. Planinske trate, kjer je še pred dvema tednoma ležal sneg, so modre od encijana. Sonce se upira v oznojene hrbte. Nekaj starih partizanov vodi razigrano mladost. Leto so jim že upognila hrbte in pretkala lase s srebrnimi nitmi. Toda partizanske grče se ne dajo! Čilo korakajo in ne zaoztajajo za mladimi. Kljub letom uženo marsikoga mlajšega. Morda ni čisto slučajno, da je med bivšimi borci na Gorenjskem po odstotkih najmanj bolnih. Zdi se, da je tako stanje treba pripisati športnemu duhu Gorenjcev, ki so doživljali vojne napore fizično pripravljeni. Že pred vojno je imela Partija velik vpliv na športna društva in neredko so opravili vse sestanke ali zborovanja v »okviru« kakega planinskega, smučarskega ali drugačnega »društva«. Precejšnje število vodilnih tovarišev so bili znani športniki ali celo prvaki. Naj omenim samo Tomaža Godca ... Bivši borci so s športnimi tradicijami nadaljevali tudi po vojni. Zato so kljub letom še vedno mladostni, veseli in — zdravi.

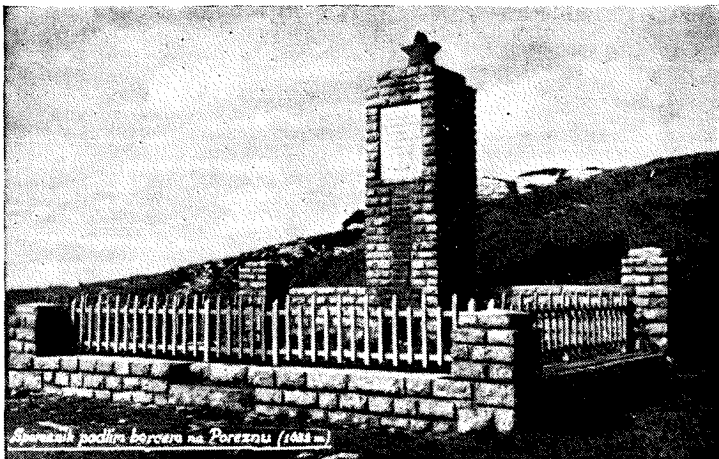
S pohoda po poteh Prešernove brigade

S Črna vrha je lep razgled na Cerkno, na Novake, na vso dolino, ki je bila med vojno partizanska metropola Gorenjske in Goriške. Stari partizani obujajo spomine in se navdušujejo nad lepimi, položnimi pobočji. Pozimi so to lepa smučišča... Zanje so najbrž nekoliko predaleč, za domačine pa ne. Toda med temi se zimski šport šele razvija. Tuja okupacija je med drugim zatrla tudi športno izživljanje.

V Novakih so se udeleženci pohoda pošteno podprli. Goriški zrak in napor so zlačnili mlade želodce. Po kosilu so obiskali bolnišnico Franjo. Nekdanji bolničar Jožko Volavšek je z letalom prispel iz Beograda v Ljubljano, odtod pa z avtom do Loga samo zato, da je mladim lahko pripovedoval, kako so gradili bolnišnico, nosili in zdravili ranjence. Kako razgibano in zanimivo je bilo življenje v bolnišnici. Tu so se zdravili Slovenci, Srbi, Hrvati, Italijani in celo sovjetski državljani, ki so se borili v slovenskih brigadah. Na spominski plošči so vklesana imena borcev, ki so zaradi ran umrli. Imena povedo tudi narodnost umrlih. Med njimi je tudi sin grofa iz Turina, ki je umrl zaradi zastupitve, ranjen pa je bil pri napadu na Železnike. Skoraj vse umrle partizane, ki so bili italijanski državljani, so odpeljali na domača pokopališča, le grof ni prišel po sina...

Že večkrat sem slišal posameznike, češ da se mladina za partizanstvo ne zanima, da je dovolj »krvavih«² zgodb in podobno. Ko sem v Franji gledal gnečo okoli nekdanjega bolničarja Jožka, sem se spomnil take vrste »modrijanov«. Njihova modrovanja niso plod resničnega spoznanja, ampak odraz njihovih skritih želja. Na partizanstvo in na pridobitve NOB naj bi po njihovem pozabili. Najbrž jim vse pridobitve niso posebno všeč, posebno pa ne tista o družbenem upravljanju sredstev za proizvodnjo. Res pa je — mladina ne ljubi pridigarstva in suhega naštevanja!

Mladim ljudje so poslušali kot zamaknjeni, oči so se jim svetile in vprašanja so kar deževala. Mlad fant je vprašal: »V

tejte baraki je umrl tudi moj očka. Ste ga morda poznali?«³ Beseda je dala besedo in nazadnje je fant, ki se je rodil po očetovi smrti, zvedel za podrobnosti iz zadnjih ur življenja svojega očeta.

Zvečer so Kranjčani prišli v Cerkno. Ulice so oživele, vse je bilo na nogah. Tudi od drugod so prišle skupine izletnikov. Zvečer je bil pravcati partizanski miting. Harmonika, ena takšnih, kakršne so nosili partizani s seboj, je neutrudno godla pod prsti mladega godca.

Zjutraj pa naprej! Vreme je kazalo bolj slabo, črne megle so se podile po vrhu Porezna. Zato se je odhod zavlekel. Ožuljene in onemogle so poslali proti Hudajužni in od tam z vlakom domov. Ostali so začeli »grizti kolena«⁴ proti vrhu. Tri urice, sonce je spet peklo. Pa spet spomini: »Pomislite, tovariši, da je sedaj tukaj meter snega, da že tri dni niste nič jedli in nič spali, da nosite ranjence, orožje, opremo. Povrh tega pa še za vami pritiska sovražnik in morate hiteti. Krogle piskajo za vami...«⁵ Mladina je drvela naprej, nekateri so zaostali. Namesto treh uric so hodili nekateri tudi pet. Dekle, ki ni bilo vaje-no naporov, je omagalo. Zdravnica ji je pomagala s »hofmannovimi kapljicami«, potem pa so jo spravili v dolino. A tudi zdravnica je morala zdraviti sama sebe. Bosa je stopila na oster kamen in si razrezala kožo na podplatu.

Z vrha se vidi drugače daleč doli v Furlanijo in k morju. Ta dan pa je bil zrak nasičen z vlago in se je videlo le nekaj kilometrov daleč. Udeleženci pohoda so si ogledali spomenik in nekdo je omenil, da bi bilo treba na njem označiti ne samo to, da je tukaj pokopanih 21 neznanih partizanov, ki so padli v zadnji ofenzivi leta 1945. Takrat so Nemci v zapuščenih italijanskih kavernah iznenadili in polovili za partizanske pojme kar precej »razhajkanih«⁶ partizanov iz različnih enot, predvsem pa iz Kosovelove brigade. Na Jesenici so jih nato 97 postrelili. Grob pri spomeniku na Poreznu, ki ga obdaja nizka ograja, bi lahko zasadili z rododendronom. To bi bilo zelo lepo, primerno za vzdrževanje in skladno z okolico.

Proti Podbrdu je šlo laže, saj pot vodi navzdol. Zadnji večerni vlak so fantje in dekleta kar neradi pričakovali. Saj prihod vlaka pomeni konec lepega in zanimivega izleta v naravo. Na peronu je igrala harmonika in redkim se je poznalo, da so ta dan prehodili nad trideset kilometrov. To bo zdrav in odporen rod, vreden naslednik tistega, ki je med vojno znal spati na snegu, zdržati dan ali dva hoje, potem pa plesati na mitingu. Kranj... Fantje in dekleta se poslavljajo. Nova poznanstva in prijateljstva, lepi spomini in vprašanja: »Kdaj bomo spet šli takole v hribe?«⁷

Mile Pavlin

● **LEDENICE** — Na dan 1. maja so odkrili kostnico padlih borcev, v katero so prenesli posmrtno ostanke vseh padlih borcev iz okolice. Ledenice, majhna vas blizu Novega Vinodola na Hrvaškem, je do marca 1942 dala 80 borcev. Svečanosti ob odkritju se je udeležilo nad 2000 ljudi, kar je mnogo za tako majhno naselje.

● **KARLOVAC** — Na področju občine Vojnić v Kordunu že dalj časa pripravljajo proslavo proboja 700 partizanov skozi obroč 17.000 domobrancev in ustašev na Petrovi gorah leta 1942. Glavna proslava bo v vasi Selakovo.

● **PRJEPOLJE** — V vasi Sedobro so odkrili spomenik narodnemu heroju Ljubiši Miodragoviću, prvemu sekretarju okrajnega komiteja KPJ in organizatorju vstaje v Sandžaku, ki je leta 1941 z majhno skupino prvih partizanov razbil precejšnjo kolono italijanskih fašistov.

● **PARIS** — Svetovna federacija bivših borcev je poklonila preko organizacije CARE zdravila v vrednosti nad 10 milijonov frankov fondu za pomoč žrtvam poplave na Ceylonu. Že pred tem je poklonila tudi 1000 dolarjev za popravilo centra za rehabilitacijo v Palonari, ki je bil ob poplavi močno poškodovan.

● **BREZNA** — 10. maja so odkrili spomenik padlemu komisarju 2. čete Takovskega bataljona Bogdanu Boli Jokoviću, ki je padel 10. maja 1943 blizu svojega rojstnega kraja. Zalne svečanosti se je udeležila med drugim tudi skupina tovarišev pokojnika, ki so se skupaj z njim borili proti režimski diktaturi že v bivši Jugoslaviji, pa tudi med NOB.

● **PROKUPLJE** — V vasi Resinac so odkrili spomenik padlim borcem pred osnovno šolo.

● **ZEMUN** — Ob proslavi Dneva letalstva so 21. maja v Domu vojnega letalstva priredili sprejem za otroke padlih letalcev.

● **HELSINKI** — Kot znak priznanja Združenju vojnih invalidov Finske je bilo v mesecu juniju tukaj mednarodno posvetovanje strokovnjakov za poklicno rehabilitacijo borcev, ranjenih v glavo. Združenje vojnih invalidov Finske je znano po uspešni dejavnosti pri poklicnem usposabljanju ranjenih in obolelih bivših borcev. Imajo posebne inštitute, službe in bolnišnice, kjer se invalidi usposablja za nove poklice.

● **VICHY** — V mesecu maju je tu zasedal XII. kongres Združenja bivših vojnih ujetnikov Francije. Na tem kongresu, ki se ga je udeležila tudi delegacija ZB NOV Jugoslavije in predstavnik Sekcije vojnih ujetnikov, so razpravljali o potrebi, da se organizacije borcev vsega sveta povežejo ne glede na blokovsko pripadnost in da se tako skupno borijo proti vojni nevarnosti.

● **ZAGREB** — Na zadnjem občnem zboru Društva novinarjev Hrvatske so predlagali, naj bi novinarji, člani Zveze borcev, pomagali pri pisanju krajevnih kronik oz. življenjepisov padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Posamezni novinarji naj bi napisali ali pomagali pisati kronike v svojih rojstnih krajih ali pa tamkaj, kjer so se kot partizani največ časa za drževali. Nedvomno je ta pobuda Društva novinarjev Hrvatske zelo na mestu in nanjo organizacije Zveze borcev v Hrvatski računajo.

● **NIŠKIĆ** — Proslavo stoletnice Grahovske bitke (le-ta je bila 11. maja

1858. leta) in v njej so bojevniki črnogorskih plemen in hercegovski uporniki silovito potokli 30.000 mož močno turško vojsko ter tako zlomili eno izmed najhujših turških ofenziv na samostojno Črno goro!) se je udeležilo veliko Hercegovcev in Črnogorcev.

● **NOVA GORICA** — Krajevni odbor ZB je za dan mladosti priredil izlet otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja v znano partizansko bolnišnico Franjo pri Cerknem. Izleta so se udeležili vsi otroci padlih borcev iz Gorice in gojenci iz Dijaškega doma, spremljali pa so jih stari borci in aktivisti. Nato so si ogledali jezove in turbine elektrarne v Dobljah.

● **ČAČAK** — Nad 15.000 ljudi se je udeležilo proslave na Rudniku, kjer je bila pred petnajstimi leti ustanovljena Prva šumadinska brigada. Poleg tega so bili na Rudniku hudi boji med I. sovražno ofenzivo novembra 1941 in med I. svetovno vojno.

● **LJUTOMER** — Pred 90 leti je bil v Ljutomeru prvi slovenski tabor, ki je pomenil začetek boja za slovenske narodnostne pravice. Proslava tega dogodka je bila povezana z občinskim praznikom Ljutomer, ki je 1. junija. Ta dan leta 1941 je bil v Ljutomeru prvi sestanek OF. V kasnejših spopadih so vsi udeleženci tega sestanka dali svoja življenja za svobodo. Na mestu, kjer je bil leta 1868 tabor, so odkrili spomenik, proslavo pa so povezali s spomini na dogodke iz NOB, ki je smiselno nadaljevanje in zmagovit zaključek našega večstoletnega boja za svobodo.

● **PAKRAC** — Na Dan vstaje hrvaškega ljudstva, 27. julija bo v Bučju pro-

slava 15. obletnice ustanovitve češkoslovaške brigade »Jan Žižka«. Pokrovitelj proslave bo tov. Karlo Mrazović-Gaspar, podpredsednik Sabora ljudske republike Hrvaške. V brigadi »Jan Žižka« so se borili pripadniki narodne manjšine Čehov in Slovakov, ki so naseljeni v zahodni Slavoniji. Do konca vojne je šlo skozi njene vrste nad 4000 borcev, od katerih jih je 1000 padlo za svobodo. Že v mesecu juniju so bila v vseh čeških in slovaških šolah v Hrvaški predavanja o borbah Češkoslovaške brigade in o vlogi češkoslovaške manjšine v graditvi socializma. Za samo proslavo je že ustanovljen pripravljalni odbor, sestavljen iz predstavnikov Zveze borcev okraja Daruvar in Češkoslovaške zveze LR Hrvaške. Pred proslavo bodo položili vence na grobove padlega komandanta brigade Josipa Ružičke in komisarja Antuna Doležala. Pripravljajo tudi kroniko brigade »Jan Žižka«. Na sam dan proslave pa bo v Bučju pri spomeniku, kjer je bila brigada ustanovljena, centralna proslava z govori in bogatim kulturnim programom.

● **ČRNI VRH** — V Zadlogu pri Črnem vrhu nad Idrijo so odkrili spomin-sk ploščo padlim borcem iz vasi Zadlog, Idrijsko in Bela ter del naselja Mrzli log.

● **BEOGRAD** — Uredništvo lista »Crvena zvezda«, glasila CO ZB NOV Jugoslavije, je izdalo brošuro »Dok Sutjeska voda teče«, posvečeno petnajsti obletnici Pete sovražne ofenzive. V knjižici, ki je grafično lepo opremljena, so zbrane anekdote in črtice iz tistih časov, ko se je bila odločila bitka naše revolucije, za uvod pa je uredništvo uporabilo odlomek govora tovariša Tita na prvem sestanku odbora za proslavo.

Partizanske fotografije delovnemu ljudstvu

Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani je v nekaj letih svojega obstoja zbral nad sto tisoč fotografskih posnetkov, ki pričajo o veličini osvobodilnega boja, ljudske revolucije in junakov, ki so zastavili vse svoje sile za izvršitev nalog Partije. Fotografski material smiselno dopolnjuje zbrane pisane dokumente in muzejske

ekspozite ter najbolj pona-zarja osebe, kraje in dogodke tistih dni. Zaradi pomanjkanja prostora pa žal ni uspelo muzeju razstaviti več kot 0,6 odstotka celotne zbirke fotografij. Da bi dragoceno slikovno gradivo postalo dostopno tudi širši javnosti, predvsem pa tistim, ki nimajo možnosti pogosto obiskovati

muzej, med temi tudi šolam, se je kolektiv muzeja odločil izdati »Zbornik fotografij iz narodnoosvobodilne vojne slovenskega naroda«. Le-ta bo obsegal petnajst do dvajset knjig. Izšle bodo vsako leto, obsegale pa bodo 600 do 700 fotografij v bakrotisku na približno 300 straneh. Napisi pod fotografijami bodo v slovensčini, francoščini, angleščini in ruščini. O pripravah za Zbornik bomo še poročali.

ŠT. 8

BOREC

1958

VSEBINA 8. ŠTEVILKE

Sutjeska bo navdihovala sedanje in bodoče rodove . . .	369
Duh Sutjeske, junaštvo borcev na Sutjeski prevevajo da- nes naše narode . . .	370
Spomenica »Sutjeska« . . .	371
Odlikovane brigade s Sutjeske . . .	371
Gradivo iz svojih spominov . . .	372
Skupaj v grobnici . . .	372
Na mrtvi straži . . .	373
Noč pred odhodom (Tanasije Mladenović) . . .	374
Lik in veličina Josipa Broza-Tita . . .	376
Spomenica hvaležnosti . . .	376
Od Ljubljane do Tjentišta (M. P.) . . .	378
Naš razgled po svetu (M. O.) . . .	380
Partija jih je pridobila (Milan Škerlavaj-Petrač) . . .	382
Kako sem dobil partizansko ime? . . .	382
OF je pozvala (Lenart Baloh) . . .	384
Črna aktovka (Gorazd Morjak) . . .	385
Rojstvo v noči (Sergej Vošnjak) . . .	386
Imamo že dovolj literature za poučevanje zgodovine NOB (Venčeslav Winkler) . . .	390
Trdnjava v razvalinah (Jože Stok-Korotan) . . .	392
Zaznamovanci (Nande Žužek) . . .	395
Nenavadne zgodbe . . .	396
Stara Kobečka (Lojze Zupanc) . . .	397
Napad na vlak — mostove v zrak (D. D.) . . .	400
Most nad časi (Branko Popović) . . .	402
Očetova solza (Fedor Bevc) . . .	405
Se ne veste? . . .	406

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Da bo manj nejasnosti (Ivo Jenko) . . .	407
Nove oblike dela ZROJ . . .	407
Številne prireditve za Dan borca . . .	408
Razglednice so premalo (M. P.) . . .	409
Posebno pozornost kroniki Ljubljane (Miroslav Luštek) . . .	410
Utrinki izpod Mangarta (M. P.) . . .	411
Kako je z vsem tem v Pivki? (B. A.) . . .	412
Bo našla pobuda plodna tla . . .? (B. A.) . . .	413
Zapiski iz Kopršine (M. P.) . . .	413
Zbirajmo gradivo za zbornik »Slovenska žena v NOB«! (S. G.) . . .	414
Kratke novice . . .	415

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA 416

Slika na ovitku — Akademski slikar France Zupan: Pogled na Ljubno v Savinjski dolini. — Tu so Nemci prva leta zasedbe imeli le manjšo orožniško posadko, ki so jo partizani I. štajerskega bataljona napadli že poleti 1942. Poslej je bila tu močnejša posadka. Zaradi naglega razmaha osvobodilnega gibanja na Stajerskem v letu 1944 so Nemci postojanko v Ljubnem spremenili v pravo trdnjavo, oboroženo z najmodernejšim orožjem, med drugim tudi s topništvom. Šandrova brigada pa je 30. julija 1944 napadla posadko v Ljubnem in jo po devetnajsturnem boju skoraj do zadnjega moža uničila.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Tajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec, Marjan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-756. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-Z-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 5180-000-74. Kličiji, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Trgovsko podjetje na veliko
in malo

MLINAR

V LJUBLJANI

sporoča svojim cenj. odje-
malcem, da ima stalno v
zalogi razen kompletnih
strojnih naprav za mlinsko,
pekarsko in testeninarsko
industrijo ves ostali tehnič-
ni material, kot razna mlin-
ska sita, žično tkanino, po-
gonsko jermenje itd.

Vsem naročnikom na naše izdaje sporočamo:

Revija »Borec«, novi naročniki
dobijo lahko le še številke 2, 4, 5,
6 in 7. Številki 1 in 3 sta razprodani,
oziroma jih moramo hraniti za
kompletiranje letnika 1958.

Zvone Kržišnik: »Sutjeska«, je
razprodana.

Lenart Baloh: »Sutjeska pripo-
veduje«, po 75 dinarjev, z zemlje-
vidom, je še v prodaji.

Karel Prušnik-Gaspar: »Gamsi
na plazu« po 470 dinarjev je še v
prodaji.

Voščilnice za vse prilike po 35
in 100 dinarjev dobite vedno v naši
poslovalnici v Ljubljani, Titova 17,
kjer imamo v zalogi tudi umetni-
ška kiparska in slikarska dela s
problematiko NOB.

Bogo Flander-Klusov Jože: »Ba-
taljon«, zbrano delo partizanskega
pisatelja, bo izšlo prihodnji mesec.
O vseh ostalih izdajah bomo sproti
poročali.

V založbi »Borec« lahko dobite
vso literaturo iz ostalih republik
Jugoslavije s tematiko iz NOB.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 8 — Letnik X — Avgust 1958

Na Tjentištu 4. julija 1958, med govorom maršala Tita

Sutjeska bo navdihovala sedanje in bodoče rodove

NA DAN BORCA — 4. julija — na Tjentištu, slavnem prizorišču velike zgodovinske bitke na Sutjeski, je bila centralna proslava petnajstletnice velike epopeje, ki se je odigravala na tem področju od 15. maja do 15. junja 1943. leta. Poleg 7693 preživelih udeležencev bitke na Sutjeski in poleg nad 70.000 ljudi, ki so prišli na proslavo iz vseh krajev naše domovine, so se proslave udeležili predsednik republike Josip Broz-Tito, predsednik ZAR Gamal Abdel Naser s svo-

jim spremstvom ter najvišji partijski in državni voditelji. Navzoč je bil tudi generalni sekretar Svetovne federacije bivših borcev, Curtis Campaigne, ter bivši člani zavezniških vojnih misij za časa NOB pri Vrhovnem štabu. — Svečanost se je začela zjutraj ob pol deveti uri, ko je bivši komandant Prve proletarske divizije, Koča Popović, raportiral Vrhovnemu komandantu tovarišu Titu: »Tovariš maršal, edinice Prve, Druge, Tretje in Sedme divizije, Tretje dal-

matinske, Sedme krajiške, Prve majeviške, Šeste vzhodnobosenske brigade, Štabne enote in Centralne bolnišnice, ki so se pod tvojim neposrednim vodstvom borile na Sutjeski od 15. maja do 15. junija 1943 in častno izpolnile svojo nalogo, so razvrščene za pregled. Številčno stanje enot je naslednje: pred začetkom bojev na Sutjeski 19.000 borcev, v borbah med 15. majem in 15. junijem 1943. leta je padlo okrog 5000 borcev, v skupni grobnici na Tjentištu je pokopan 3301 borec. V stroju je 7693 borcev.« Tovariš Tito je nato pregledal zbrane enote. Sekretar Zveznega izvršnega sveta, Veljo Zeković, je nato prečital ukaz o odlikovanju brigad in zaščitnega bataljona VŠ z Redom narodnega

heroja, ki so jih prejeli v imenu brigad komandanti. Prečital pa je tudi Ukaz o ustanovitvi in pogojih za dodelitev »Spomenice Sutjeska«. Po tej svečanosti je povorka naših najvišjih predstavnikov, na čelu katere sta bila predsednika Tito in Naser, odšla h grobnici padlih borcev, kjer so položili vence. Častna četa je pozdravila spomin mrtvih borcev z bojnimi zastavami. 17 udeležencev bojev na Sutjeski pa je ostalo ob grobnici na častni straži. Predsednik Ljudske skupščine BiH, tovariš Djuro Pucar-Stari, je začel veliko zborovanje, na katerem sta govorila tovariš Tito in predsednik ZAR Naser. Titov govor so ljudje nenehno prekinjali in pozdravljali s ploskanjem.

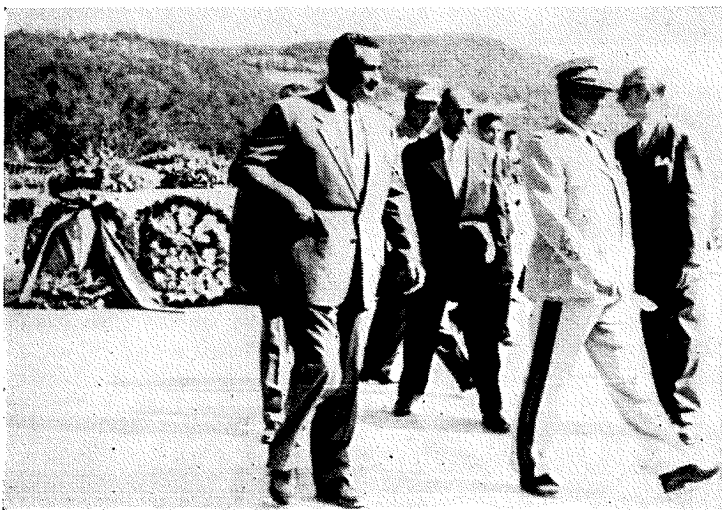
Duh Sutjeske, junaštvo borcev na Sutjeski prevevata danes naše narode

TOVARIŠI in tovarišice! Dragi gosti! Danes, po petnajstih letih izkazujemo tukaj čast našim tovarišem in tovarišicam, padlim v nadčloveški borbi.

Vi veste, da je V. ofenziva bila globoko povezana s IV. ofenzivo, v kateri ste vi, borci, prav tako sodelovali. Zelo dobro veste, da smo morali tudi med IV. ofenzivo prebijati so-

vražnikove obročje, da bi rešili svoje ranjence. Niti tedaj, ko se je s porazom sovražnika končala IV. ofenziva, nismo imeli oddiha, temveč so se naši borci morali boriti še nadalje, da bi uničili sodelavce okupatorja, četnike. Ogromni napor, ki ste jih vi, borci, obvladali v neprestani borbi, v centralni Bosni, Krajini in Hrvatski, so bili zaliti s krvjo in

posejani z žrtvami najboljših sinov in hčera naših narodov, ki so tukaj padli. In ko smo upali, da bomo imeli vsaj nekoliko oddiha in da bomo ozdravili rane naših ranjencev, da si bodo naši izčrpani tovariši in tovarišice opomogli in usposobili za nove boje, nam sovražnik, ki je vedel, v kakšnem stanju smo, ni dopustil, da bi se oddahnili. Ker je propadla njegova IV. ofenziva, je organiziral zelo dobro zamišljeno V. ofenzivo in zbral proti nam mnogo večje sile. V tej ofenzivi so sodelovali nemški fašisti, italijanski fašisti, bolgarske čete, hrvatski ustaši, na kratko, na nas so takrat planili i okupatorji i kvistlingovci. Toda ta nadčloveška bitka, ki je bila tukaj končana z našo zmago, je bila preokretnica v vsej naši narodnoosvobodilni borbi. Imeli smo po vsej Jugoslaviji mnogo bojišč. Imeli smo mnoge težke bitke, mnoge težke in množične bitke, toda takšne, kakor je bila tukaj, ni bilo nikdar več, kajti, v to bitko smo šli s še neozdravljenimi ranami naših ranjencev, v to bitko smo šli z bolnimi in izčrpanimi tovariši in tovarišicami. Danes vam moram tukaj s ponosom reči, da stojite vi, ki ste tedaj izšli skupaj z nami iz te bitke,

Predsednik ZAR Naser in predsednik FLRJ Tito odhajata z grobnice na Tjentištu

prav tako vedrega čela in čvrsto na braniku naše države, vedno pripravljeni, da daste svoje življenje zanj, ako bo potrebno.

Tovariši in tovarišice! Želim povedati nekoliko besed, zakaj so nas sovražniki tako okrutno in besno napadli v tistem času prav tukaj. Položaj naših zaveznikov na bojiščih je bil takšen, da je sreča tedaj pokazala hrbet sovražniku človeštva — fašizmu. Pri Stalingradu in pri Alameinu so bili dani prvi teški udarci, udarci s smrtnimi posledicami, sovražnikom človeštva in je nemškim fašistom grozila nevarnost, da bodo v zelo kratkem času popolnoma poraženi. Zaradi tega mu je prav tu, na tleh Jugoslavije, kjer je sovražnik s strahom pričakoval izkrcanje zaveznikov, bila napoti narodnoosvobodilna vojska, predvsem skupina z vrhovnim štabom na čelu ter si je zato zastavil nalogo, da nas kakorkoli uniči. Kakor sem dejal, so v tej borbi sodelovale velike sovražnikove sile, mnoge nemške in italijanske divizije. Razmerje sil je bilo 6:1. Mi smo imeli 19.000 borcev, oni pa 120.000 do zob oboroženih ljudi z letalstvom, topovi in tanki. In vendar je 19.000 izčrpanih in sestradanih, napol bosih in ranjenih borcev naše narodnoosvobodilne vojske zmagalo v tej borbi, ker je duh močnejši kakor vsako orožje...

Tovariši in tovarišice! Mi smo bili v tem kraju že leta 1942, dvakrat smo šli čez Tjen-

Spomenica »Sutjeska«

Ob proslavi 15-letnice velikih borb na Sutjeski izdajam na osnovi čl. 8 točke in čl. 9 zakona o Jugoslovanski ljudski armadi

ODREDBO

o ustanovitvi spomenice

»Sutjeska«

1. Ustanovi se spomenica »Sutjeska« kot znak priznanja za zasluge in častno izpolnjevanje dolžnosti do domovine in revolucije.

Spomenica se izda vsem borcem NOV, ki so s puško v roki, v borbah na Sutjeski od 15. maja do 15. junija 1943, premagujoč sovražnika omogočili nadaljnje zmage in ostali pripravljeni, da se dosledno bore do končnega uresničenja ciljev revolucije.

Spomenica se izda v pisani obliki. Na spomenici je vtisnjen emblema reda Narodnega heroja, prek katerega je napisano besedilo:

»Za zasluge in častno izpolnjevanje dolžnosti do domovine in revolucije v veliki bitki na Sutjeski tebi, tovariš — tovarišica, izrekam priznanje in zahvalo v imenu jugoslovanskih narodov.«

Pod besedilom v desnem oglu je podpis vrhovnega komandanta oboroženih sil FLRJ, v levem pa besede: »Tjentište, 4. julija 1958. leta«.

2. Državni sekretar za narodno obrambo bo izvedel to uredbu do konca leta 1958.

Vrhovni komandant oboroženih sil FLRJ maršal Jugoslavije
Josip Broz - Tito

Predsednik Naser in predsednik Tito v Tjentištu

tište. Po III. ofenzivi, ki je bila zlomljena tukaj v gorah pod Volujakom, smo se prav tako znašli na tem prostoru, kjer smo videli rane naših ranjenec in za tem odšli v nov zmagovit pohod proti zahodni Bosni, v kateri se je upor že začel na široko razvijati. Ni minilo mnogo časa od teh dni, pa smo se zopet znašli tukaj, na tem prostoru v še težjih borbah. Zato mi, ki smo danes tukaj, ne moremo, da se ne bi s solzami v očeh spominjali teh težkih dni, ko so naši borci, posamezniki in skupine borcev ter vsi skupaj vzdržali tukaj nadčloveške napore in pokazali brezprimerno junaštvo. Nikdar ne bom pozabil, ko sem prejel tamkaj za tistim vrhom od komandanta nekega bataljona dalmatinske brigade, ki je bil tam zgoraj, sporočilo, ki se je glasilo: »Izgubil sem polovico ljudi, toda prepričani bodite, da bomo zadržali sovražnika, ki nas neprestano naskakuje.« Nikdar ne bom pozabil, ko so mi komandirji pošiljali na listih sporočila, da so izgubili polovico ljudi in še več, da pa lahko računamo z njimi kakor da so v polni sestavi. To so bile velike besede, to so bile besede junakov, herojev naše narodnoosvobodilne borbe!

Danes lahko rečem z globokim prepričanjem, da je ostal ta duh v vas globoko zasajen in učvrščen in da se čedalje bolj prenaša na vse naše ljudi, na našo novo generacijo. Duh Sutjeske, duh junaštva bor-

Odlikovane brigade s Sutjeske

Predsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije je na osnovi čl. 71, točke 6, ustavnega zakona in čl. 4 zakona o odlikovanjih odločil, da se za izredna junaška dejanja, v katerih so se izkazali borci in voditelji v herojski bitki na Sutjeski,

odlikujejo

z Redom narodnega heroja:

1. I. proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada, 2. II. proletarska NOUB, 3. III. proletarska (krajiška) NOUB, 4. III. proletarska (sandžaška) NOUB, 5. proletarska (dalmatinska) NOUB, 6. VII. narodnoosvobodilna brigada, 7. VIII. narodnoosvobodilna brigada, 8. XVI. NOUB, 9. V. proletarska (črnogorska) NOUB, 10. I. majevička NOUB, 11. VI. proletarska narodnoosvobodilna partizanska udarna (vzhodno-bosanska) brigada, 12. X. hercegovačka NOUB, 13. VII. krajiška NOUB, 14. IV. proletarska NOUB, 15. I. dalmatinska NOUB, 16. III. narodnoosvobodilna partizanska dalmatinska udarna brigada.

Na osnovi čl. 71, točke 6, ustavnega zakona in čl. 4 zakona o odlikovanjih se za izredna junaška dejanja, v katerih so se izkazali borci in voditelji v herojski narodnoosvobodilni borbi, odlikuje z Redom narodnega heroja zaščitni bataljon Vrhovnega štaba.

Predsednik republike Josip Broz - Tito

Beograd, 3. julija 1958.

cev na Sutjeski preveva danes naše narode. Naši ljudje so ponosni na svojo težko zgodovino, ponosni na svojo narodnoosvobodilno borbo, v kateri so tako krvavo plačali svojo svobodo. Zato tudi ni čudno, ako danes tako ljubosumno varujejo to svojo svobodo in svoj jaz, ni čudno, če ljubijo svobodo, če ljubijo mir. Zato nam je obenem tudi žal, ker so ljudje v inozemstvu, ki ne morejo razumeti, v čem je stvar, ko gre za nas. Stvar je v tem, kar se je tukaj pri nas dogajalo, kajti vsaka ped naše zemlje je zalita s krvjo naših ljudi.

Tovariši in tovarišice! Ta kraj na Sutjeski bo kraj, ki bo navdihoval sedanja in prihodnja naša pokolenja. Na tem kraju se bodo navdihovale naše mlade generacije z junaštvom in zvestobo, ki jo je pokazala sedanja generacija, ko je dajala svoje življenje in svojo kri v vztrajni in težki borbi, da bi bilo prihodnjim generacijam lažje in čim boljše.

Danes slavimo ta veliki dan, Dan borca prav tukaj na tem bojišču zato, ker ima Sutjeska velik pomen za vse naše narode. Poseben pomen bitke na Sutjeski pa je v tem, ker je pred vsem svetom pokazala, kdo se v Jugoslaviji bori. Vi, tovariši in tovarišice, ste morali prelivati poldrugo leto in več dni svojo kri po vsej naši državi, boreč se proti okupatorju, medtem ko je ves ta čas žel nekdo drug vašo slavo. Slavo partizanov so pripisovali četnikom, naša borba pa je bila obrekovana. Toda tukaj so potoki krvi oprali ta obrekovanja in izšli ste čisti kakor sonce iz te ve-

Gradivo iz svojih spominov

V začetku julija je izšla zbirka »Sutjeska« (prva knjiga) v založbi Vojno-založniškega zavoda JLA »Vojno delo«. Objavljamo uvodno besedo tovariša Tita, napisano za zbornik »Sutjeska«.

»Mi, ki smo se udeležili te nadčloveške junaške borbe na ozkem prostoru Črne gore, Sandžaka in Tjentišta proti neprimerno močnejšim nemškim, italijanskim in bolgarskim okupatorskim četam, nosimo v svojih srcih podobe junakov, ki so v tej borbi žrtvovali svoje življenje. Naše besede in peresa lahko prikažejo samo blede fragmente ali posplošeno sliko najvažnejšega in najslavnejšega dela naše krvave narodne epopeje med osvobodilno vojno.

Tudi ta knjiga je samo majhen in skromen prikaz teh junaških dni naše narodnoosvobodilne borbe, vsi preživeli borci pa so dolžni opisati vse najvažnejše momente iz te borbe. To je njihova dolžnost ne samo do padlih tovarišev, marveč tudi do njih samih in do zgodovine naše težavne štiriletna borbe. Nihče izmed nas ne bi mogel prikazati približno ustreznih in celovite slike te borbe. Toda vsi preživeli borci lahko iz svojih spominov ustvarijo gradivo, ki se bo dopolnjevalo in oblikovalo v pravo celoto.

Naša strategija in taktika v tej borbi kakor tudi strategija in taktika sovražnika so bolj ali manj že znane. Mnogi tragični in junaški trenutki iz te borbe pa so našim narodom malo znani. In prav to je najvažnejše za naše sedanje in bodoče rodove, ker se morajo navdihovati z vrlinami fantov in deklet, ki so se lačni, slabo oblečeni in do smrti utrujeni borili in umirali junaške smrti z vero, da s tem prispevajo k lepšemu in srečnejšemu življenju novih rodov.

Kako se bodo sedanjí in bodoči rodovi najbolje oddolžili tistim, ki leže zdaj v grobnici na Tjentištu ter po okoliških hribovih? Oddolže se lahko samo s tem, da bodo zmerom mislili nanje in cenili žrtve, ki so padle, da bi bili sedanjí in bodoči rodovi srečnejši, oddolžili se jim bodo tako, da bodo cenili in čuvali pridobitve naše ljudske revolucije, da bodo gojili tiste ideale, za katere je padlo na stotisoče borcev narodnoosvobodilne borbe, da bodo nadaljevali vztrajni boj za uresničenje socializma, da bodo čuvali in gojili največjo pridobitev te naše borbe — bratstvo in enotnost naših narodov.«

TITO

like nadčloveške borbe. Tako tedaj in vedno ste iz vsake borbe izšli čisti. Mi smo tudi sedaj čisti, ker smo enotni, ker smo složni, ker ljubimo svojo državo, ker ljubimo izgradnjo socializma, ker ljubimo sodelovanje z vsemi narodi na svetu.

Hotel sem reči tukaj nekoliko besed o tem, da je tragično, ker tudi danes, več kakor trinajst let po končani vojni, vse človeštvo trepetja pred novo vojno, pred novimi katastrofami. Nekateri ljudje se niso nič naučili iz preteklih tragedij. Toda tisti, ki so prenašali borbo na svojih

ramenih, ki so krvaveli po raznih gozdovih in poljih in ki so bili ranjeni, tisti, ki so na svojih ramenih čutili, kaj pomeni vojna, kakor tudi narodi, ki so pretrpeli vse strahote vojne, nočejo vojne. Tudi ta proslava tukaj ima simboličen pomen protesta proti novim vojnám, proti novemu trpljenju ljudi in vsega človeštva!

Naša nadčloveška borba, tovariši in tovarišice, se je zmagovito končala obenem z borbo naših zaveznikov. Toda naša borba v Jugoslaviji ni imela velikega pomena samo za nas. Njen pomen ni bil samo v tem, da smo pregnali okupatorja. Bila je pomembna tudi za naše zaveznike ter so nam zavezniki tudi izrekli priznanje, tako med vojno in po vojni, pa nam ga izrekajo tudi danes. Toda ne izvajajo se vedno ustrezni zaključki iz teh priznanj. Ponekod ravna jo drugače in ne cenijo tega, kar smo v svoji državi dosegli. Ponekod ne razumejo, da je bila naša osvobodilna borba obenem tudi naša revolucija, v kateri smo zrušili stari sistem, tisti sistem, ki je dovedel narode Jugoslavije

Skupaj v grobnici

Ekipe, sestavljene iz bivših borcev, udeležencev bitke na Sutjeski in drugih spopadov v V. ofenzivi, so preiskale ves kompleks zemljišč, kjer so bili pokopani padli borci in oficirji NOV. Našle so posmrtné ostanke 3300 tovarišev in tovarišic, ki so jih prenesli 22. junija v skugno novo grobnico v Tjentištu. Med njimi so pokopali tudi ostanke podpredsednika Izvršnega odbora AVNOJ Nurije Pozderca, člana AVNOJ dr. Sime Miloševića in pesnika Ivana-Gorana Kovačiča. Pogreba so se udeležili člani ZB iz okoliških okrajev, predstavniki ZB in drugih organizacij iz Sarajeva, Mostarja in drugih večjih krajev ter JLA. Doslej ni bilo znano, kje sta bila pokopana dr. Sime Milošević in Ivan-Goran Kovačič. Le-to se je predvidevalo, da sta pokopana skupaj nekje na Prijedjelu. Zato so pri prepisu grobov poskušali identificirati posamezna okostja v prisotnosti sorodnikov padlih. Strokovno analizo in po najdenih osebnih predmetih so v nekem grobu odkrili ostanke obeh. Se vedno posamezniki ali skupine odkrivajo v skoraj neprelopljenih gozdvih grobišča padlih borcev. Njihove posmrtné ostanke bodo postopoma vse prenesli v Tjentište.

do katastrofe, pa smo nato na ruševinah tega sistema ustvarili nov, socialistični sistem — in gradimo socialistično družbo.

Zal, tovariši in tovarišice, kakor smo morali med vso vojno stiskati zobe, ker nam v prvih letih ni bil priznan prispevek, ki smo ga dajali, tako moramo tudi danes stisniti zobe, ko nas obrekujejo, da ne gradimo socializma, temveč bajè nekakšen nacionalizem. Da, mi ljubimo svojo državo, mi ljubimo svoje ljudstvo, ker smo v vsej zgodovini mnogo trpeli na tej naši grudi, toda mi nismo nikakršni nacionalisti, mi smo socialistična država in gradimo svoje življenje tako, kakor nam to ustreza in kakor najbolje znamo.

Tovariši in tovarišice! Ko sem omenil novo vojno nevarnost, moram reči tudi to, da se je Jugoslavija kljub vsem skrbem za svoj notranji razvoj in izgradnjo zavzemala od prvega dne po končani vojni prav tako vztrajno tudi za ohranitev miru na svetu. Naša država je sodelovala v vseh mednarodnih akcijah, pri vseh manifestacijah za mir tako v Združenih državah in drugod, da bi preprečili nove vojne katastrofe. Naša politika je miroljubna in ne sovražimo nobenega naroda na svetu, mi ljubimo ljudi, ljubimo narode, ne ljubimo pa tistih, ki slepe ljudstvo ali ga pa vodijo po napačni poti.

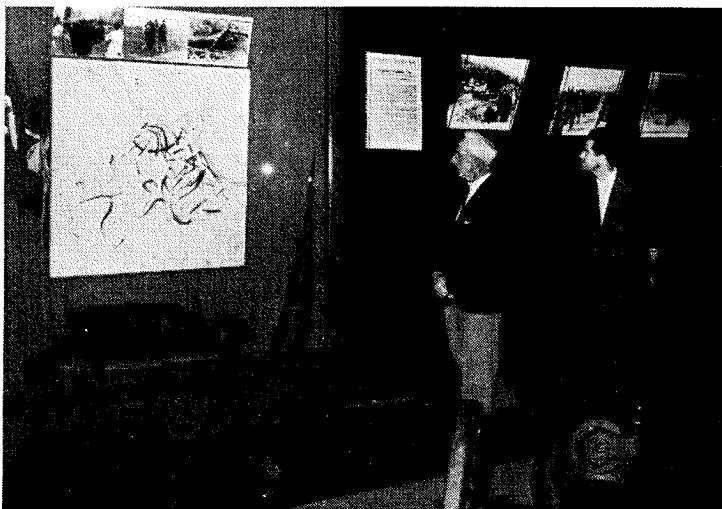
Želimo sodelovati z vsemi narodi in uresničujemo to so-

delovanje. Danes lahko povem tukaj pred vami, da nam je zelo ljubo in da zelo globoko cenimo sodelovanje z Združeno arabsko republiko s predsednikom Naserjem na čelu. Imamo tudi najboljše prijateljske odnose z veliko Indijo, z Burmo, z Indonezijo ter nekaterimi drugimi državami Azije in Afrike, namreč z državami in narodi, ki se bore s podobnimi težavami, s katerimi se tudi mi borimo, in

ki vedo, kaj pomeni mir, ki je tudi zanje neobhoden, da bi se mogli dvigniti iz nerazvitosti in ustvariti lepše in srečnejše življenje svojim narodom. Moram reči, da imamo mnogo prijateljev tudi v drugih državah. Jugoslavija si je pridobila ta svoj kapital s krvjo, ki jo je dala, pridobivala pa je prijatelje ne samo med vojno, temveč tudi po vojni, ker smo na mednarodnem področju zastavljali ves

Na mrtvi straži...

V okviru proslave ob petnajstletnici bitke na Sutjeski, je kolektiv Vojnega muzeja JLA v Beogradu priredil razstavo »Orožje iz V. ofenzive«. Ni to bila samo razstava orožja, ki je prvič bilo prikazano, temveč so to predmeti zgodovinske vrednosti. Vse, kar je bilo razstavljeno, so številne strokovne ekipe že pred leti zbrale in poiskale po krajih V. ofenzive. Hkrati pa je ta razstava tudi nekakšna zbirka vseh dokumentov iz V. ofenzive. V eni izmed sob muzeja v Foči so odprli razstavo predmetov ki so jih našli v grobovih padlih borcev, pokopanih na področju krajev V. ofenzive. Sicer so pa ob petnajstletnici bitke na Sutjeski priredili v mnogih mestih naše države razstave fotografij in slik iz V. ofenzive. Razstavo Sutjeska 1943. leta so odprli tudi v Muzeju NO v Ljubljani, kjer so razen zemljevidov in fotografij prikazane umetniške slike s Sutjeske, ki jih je narisal akademski slikar prof. Evgen Sajovic. — Na sliki: nekdanji šef zavezniške vojne misije pri Vrhovnem štabu NOVJ, major William Jones, si ogleduje razstavo orožja iz V. ofenzive v Beogradu. William Jones, ki je letos drugič obiskal Jugoslavijo (prvič 1951.), se je s proslave na Sutjeski odpeljal v Slovenijo. V Ljubljani si je ogledal Muzej NO, Gospodarsko razstavišče in dve kliniki, predvajali pa so mu filme: »Partizanske bolnišnice«, »Trenutki odločitve« in »Na svoji zemlji«. V imenu GO ZB NOV Slovenije ga je sprejel predsednik Ivan Maček-Matiija.

bo zopet prišel dan, ko bodo spoznali, da so grešili proti nam. Ne trdim, da smo mi nezmotljivi; tudi mi delamo napake, toda naše napake so notranjega značaja, ker smo začeli ustvarjati iz ničesar. Kadar pa smo pogrešili, smo skušali napake popraviti. Kar pa se tiče mednarodnega sodelovanja, kar se tiče odnosajev med državami, kar se tiče vprašanja, kakšni morajo biti odnosi med narodi in državami,

menimo, da se v tem ne motimo. Mi se ne motimo, ako pravimo, da je edina rešitev človeštva v miroljubni koeksistenci in aktivnem sodelovanju med narodi ne glede na družbene sisteme. Vprašanje sistema je zadeva vsakega naroda posebej, vsake posamezne države. Vsak narod je odgovoren sam zase in naj si vsak sam ustvarja svoje boljše življenje, kakor najbolj ve. Pravim pa vam, da danes vsak

TANASIJE MLADENVIČ:

Noč pred odhodom

(5. julij 1941)

*Tih je, tih moj kraj v temi grozeči,
tiha moja vas in Srbija molči,
tih zaklad je moj največji,
tih ljubezni moje čudoviti dar.
V srcih vstaja, v mraku se poraja
nove vstaje žar.*

*Selesti koruza. Polja novih žit zore.
Z brega, z jase trepetaje
v noči tej,
v noči vstaje,
jésen z listjem se igra in me pozdravlja,
v žalostnem trepetu.
Za preteklost mojo, ki se zdaj poslavlja
za življenje bivše v mojem bivšem svetu
tople več ljubezni
ne žari srce.
Vsa ljubezen moja odsléj bo cvet v cvetu
za ljudi, ki z mano
umirajo, trpe.*

*Srbija je ljubezen in ljubezen Srbija,
ki izproža k soncu svoje rôle bele:
njene jelke, hrasti,
hoste in poljane zrele,
njen prelepi dan in čudežne noči,
hrepenenje silno, vroče,
njeni vroči sni.*

*Odhajam... In nikoli
in nikoli več ne zagrme
tudi tanki skoz tišino
moje zemlje plodne
moje njive rodne
v nočnem miru, po tišini dne!
Kakor mlado vino,
kakor plahi dežek,
ali kot morjé,
ki se vzburi, zapení,
v meni seme vstaje ta večer kali:
Srbija odslej le
za upor še ve.*

(Prevedel Tone Pavček)

svoj ugled za prijateljsko sodelovanje med narodi. Sistemi so lahko različni, toda ljudje morajo živeti na tej zemeljski krogli, ker ne morejo iti drugam, tudi na luno še ne morejo.

Tovariši in tovarišice! Ne glede na razne težave, ki jih imamo, lahko rečemo, da je naša revolucija dala tolikšne rezultate, ki jih danes občuti tudi najbolj oddaljen kraj naše države. Vi veste, kaj se je lahko videlo tukaj nekdaj. Veste, kakšna so bila vaša mesta in vasi. Veste, da tu ni bilo niti tovarn niti kaj drugega, kar bi prinašalo boljše življenje. Veste pa tudi, da je bilo prav tako tudi v drugih pokrajinah države. Danes gradimo in smo zgradili tovarne in ceste. Danes preobrazujemo našo državo in nadaljevali bomo po tej poti ne glede na to, kaj govore o nas zunaj. Mi ne bomo odgovarjali z istim jezikom. Branili se bomo včasih, toda vedno bomo poudarjali, da želimo sodelovati z vsemi in se bomo borili vztrajno do konca, da bi sodelovali tudi z njimi, s tistimi, ki nas napadajo, da bi spoznali, da je bolje prenehati z napadi proti nam, ker nas ne morejo zločiti. Nam bo zelo ljubo, kadar

narod na svetu hrepeni in gleda, ali ni kaj boljšega v kakšni drugi državi, kar bi bilo bolje in kar bi mogel uporabiti tudi zase. To pomeni, da je vprašanje nadaljnega napredka človeštva tudi stvar posameznih držav in narodov, pa tudi vseh nas. Toda človeštvo lahko napreduje samo v miru. Napredek je mogoč samo v miru, kajti vojna ne prinaša napredka oziroma ne rešuje tega problema. Zato se bomo borili, kakor smo se borili doslej, za uresničenje miru in miroljubnega mednarodnega sodelovanja ter nas nihče ne more prepričati, da takšno mednarodno sodelovanje ni potrebno in koristno. Nadaljevali bomo to pot ne samo v odnošajih z državami, ki sem jih tukaj omenil, v odnošajih z državami, ki ne pripadajo nobenemu bloku, temveč bomo prav tako skušali sodelovati tudi s tistimi državami, katerih voditelji nas danes napačno obtožujejo.

Moram reči s tega mesta tovariši in tovarišice, da je socialistična Jugoslavija prežeta z duhom naše velike narodnoosvobodilne borbe in revolucije, z duhom junaštva naših borcev, ki so padli za to, kar imamo danes. Naša država je prežeta z duhom

Skupina bivših borcev iz Slovenije z enim izmed udeležencev bitke na Sutjeski

socializma in si gradi svoje življenje tako, kakor more in kakor najbolje zna. Naša država bo videla, ali je na kakšni strani razumevanje za njene težkoče, ker smo v prvih letih po vojni, ko je bila naša država porušena, imeli v svojih težkih naporih tudi pomoč. Zato moram sporočiti vsem, ki s skepto, katera je morda tudi lažna, gledajo na Jugoslavijo, kakor da koraka v nekakšen kapitalizem, v nekakšno ne-

socialistično družbo — da je Jugoslavija socialistična država! Tudi na tem mestu lahko rečemo, da bomo zgradili socializem in da nas nobene motnje in nobena obrekovanja ne bodo odvrnila z naše poti.

Tovariši in tovarišice! Nisem nameraval govoriti danes o zunanji politiki, temveč sem samo mimogrede hotel omeniti, kar je globoko povezano z borbo za mir. Zakaj, kakšna bi bila perspektiva človeštva, ako bi ljudje vsak dan živeli tako, kakor da ne bi vedeli, kaj jih čaka jutri ali čez leto dni? Danes je naša največja naloga, da okrepimo zaupanje v samega sebe ter da delamo in gradimo, kakor da več let ne bo vojne. Danes je to za nas najbolj bistveno. Jugoslavija bo v svoji zunanji politiki ostala na isti poti kakor doslej, ker je ta pot dala rezultate in jih bo dajala tudi v prihodnje. Sporočamo vsem, da bo imel v Jugoslaviji najzvestejšega prijatelja vsakdo, ki se bo obnašal proti njej kot proti državi, ki je v svoji zgodovini, zlasti pa v zadnji vojni dala ogromne žrtve za svoje boljše življenje in za mir!

Naj živi naša socialistična Jugoslavija! Naj žive borci, ki so sodelovali na Sutjeski! Naj žive vsi, ki so preživeli narodnoosvobodilno borbo! Naj žive narodi Jugoslavije!

Maršal Tito predaja odlikovanja »Red narodnega heroja« komandantom brigad, ki so bile odlikovane ob petnajstletnici bojev na Sutjeski

Lik in veličina Josipa Broza-Tita

Po krajšem govoru, ki ga je imel na Sutjeski tudi predsednik Združene arabske republike Abdel Gamal Naser, je predsednik Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, tovariš Aleksander Ranković, imel naslednji govor:

TOVARIŠI in tovarišice! Prišli smo semkaj, da izkažemo zasluženost našim izginulim tovarišem in tovarišicam in da izrečemo nujno priznanje vsem tistim, ki so se častno borili pod zmagovitimi zastavami naše narodnoosvobodilne vojske, pod zastavo naše ljudske revolucije.

Imamo več Sutjesk, vendar bo ta kraj ostal v zgodovini naših velikih bojev kot simbol junaštva vseh naših narodov, kot simbol velike volje in brezmejnne ljubezni do domovine, svobode in socializma.

Te lastnosti so pokazali naši narodi na vseh bojiščih pod vodstvom Komunistične partije, kateri na čelu je stal veliki revolucionar Josip Broz-Tito.

Pod njegovim vodstvom smo ustvarili veliko partijo delavskega razreda. Na čelu te Partije je zedinil vse napredne in rodoljubne sile naše države v borbi za svobodo in socializem. Delavski razred in vsi delovni ljudje naše države so pod vodstvom tovariša Tita častno izpolnili svoj veliki internacio-

nalni dolg solidarnosti do drugih narodov, ki so se borili proti fašističnim zavojevalcem za pravičen mir, demokracijo in napredek človeštva.

Partija in Tito sta prvikrat ustvarila v naši zgodovini nezlomljivo bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. Pod vodstvom tovariša Tita smo šli na pot demokratičnega socia-

lističnega razvoja in dosegli velike uspehe. Z njim smo se ubranili vseh napadov od zunaj ter utrdili svobodo in neodvisnost naše socialistične domovine. Skupaj z njim smo v vseh borbah dosegli zmage. Tako bo tudi v prihodnje.

Te borbe in zmage naših narodov so že popolnoma osvetlile lik in veličino Josipa Broza-Tita. Brez njegovega imena se ne more govoriti o vsem tem, kar nas napravlja

Spomenica

VDNEH, ko je šlo za življenje in smrt vseh naših narodov, si Ti, tovariš Tito,

obvit z dimom požara, vsemu svetu s krvjo in smodnikom objavil, da se niti s topovskimi granatami niti z rabljevo vrojo nočemo nikdar ukloniti.

Tvoj poziv na vstajo, ki si ga podpisal kot sekretar Komunistične partije Jugoslavije v začetku leta 1941, je odjeknil po vsej naši državi z zamolklim grmenjem prvih partizanskih min.

Navdahnjenje z neomažno vero v zmago revolucije niso bile besede Tvojega poziva samo glas humanega protesta proti ciničnemu in podlemu uboju izdane in pregažene države. Tvoj glas je zaklical kot glas bojne trobente na odpor proti močnim sovražnim vojskam, ko je sredi zaslužnjene Evrope pokanje naših ljudskih pušk napovedovalo zmago najosnovnejših človeških pravic.

Od Beograda do Užic, do Bihača in Slunja, od Banje in Papuka, do Fruške gore čez Igman, Jahorino, Kozaro in Grmečo, od Romanije in Magliča do Drvarja in Foče, od Sandžaka, Durmitorja in Makedonije, od Kosmeta, do Donave in Drave si stopal na čelu čet iz bojev v boj, a za Tvojimi stopinjami smo Ti sledili kakor Ti sledimo danes, prepričani, da je pot naše Partije za nas edina pot do zmage, za katero je žrtvovalo svoje življenje nad 150.000 naših ljudi.

Ko slavimo 15-letnico zmage na Sutjeski, se danes, tovariš Tito, sredi te veličastne grobnice spominjamo Tvojih besed, s katerimi si kot komandant narodnoosvobodilne vojske dal priznanje vsem mrtvim in preživelim borcem te edinstvene bitke, ko so čete golega, bosega in sestradanega ljudstva uspele poraziti desetkrat močnejšega in nesorazmerno bolje oboroženega sovražnika.

Pred ponosnim dostojanstvom smrti Tvojih padlih vojakov, ki so v šumu bučnih slapov te gorske reke s krvjo potrdili ljubezen do svoje domovine in idealov mednarodne proletarske solidarnosti, si Ti, tovariš Tito, priznal borcem, komandirjem in političnim komisarjem I., II., III. in VII. divizije, I. majevičke in VI. vzhodnobosenske brigade najvišje vojaške lastnosti, kakršne morajo imeti vojak revolucije.

Z najvišjimi lastnostmi revolucionarja si bil Ti, tovariš Tito, vzor od prvega dne, ko si prišel na čelo naše Partije, zavedajoč se dostojanstveno, kako je treba hoteti, da se smrtna nevarnost obvlada z zmagovito voljo kljub premočnim silam.

Že v Užicah jeseni 1941 si jasno spoznal, da je treba sovražnika napasti sredi lastnega strateškega in političnega tabora in tako si se s svojimi brigadami pojavil pred Sarajevom in Reko, Ljubljano in Zagrebom že v začetku 1942. leta. Ko pa so se Tvoje čete pod pritiskom premočnih sil umaknile od Karlovca in Slunja čez Liko in Grmečo, si ti daljnovidno odredil,

velike in nepremagljive. On ni samo eden izmed udeležencev naše revolucionarne preteklosti, temveč je njen tvorec. Bil je vedno v prvi vrsti vsake naše bitke, on je prvi, kadar se odloča o poteh naše prihodnosti.

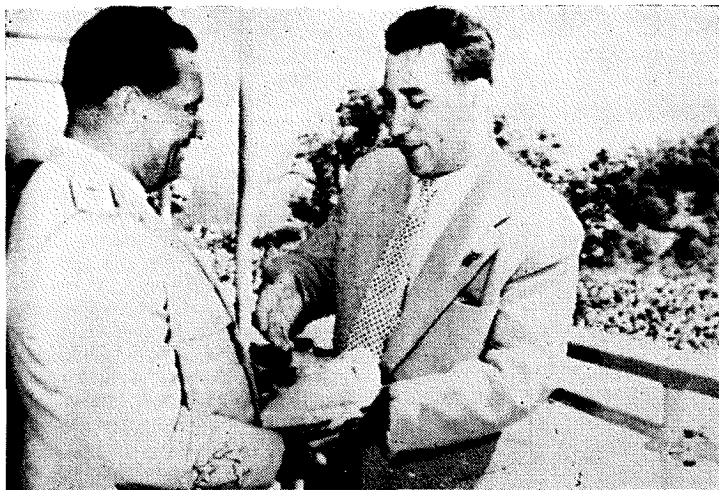
Zaradi vsega tega si je pridobil brezmejno zaupanje in veliko ljubezen vseh naših državljanov.

Narodi Jugoslavije mu izrekajo danes na tem svetlem

kraju naše revolucije spomenico hvaležnosti za vse, kar je storil in kar dela za njihovo svobodo in neodvisnost, za lepšo in srečnejšo prihodnost, za mir in enakopravno sodelovanje med narodi, za socializem.

Ko je prejel od tovariša Aleksandra Rankovića »Spomenico hvaležnosti narodov Jugoslavije«, se je predsednik republike Josip Broz Tito obrnil k prisotnim na veliki proslavi na Tjentištu z naslednjimi besedami:

hvaležnosti

da je treba zavzeti Prozor, prebroditi Neretvo in nasprotnika razbiti na črnogorskih, hercegovskih in sandžaških vrhovih. Tako si Sutjesko in Zelengoro, Maglič in Volujak spremenil v slavne zmage in v trenutku, ko je sovražna vrhovna komanda že podpisala kolektivno smrtno obsodbo za vse Tvoje obkoljene in na smrt obsojene borce, si Ti, razbijajoč ognjene obroče junaško prodrl na sever od Sarajeva do Višegrada in pri tem osvobodil vso vzhodno Bosno. Tri mesece pozneje, novembra 1943, si Ti že v Jajcu položil temelje današnje naše federativne socialistične republike.

Zgodovinska borba za novo Jugoslavijo, skupnost enakopravnih in svobodnih narodov, borba nas vseh in vse naše zmage so povezane s Tvojim imenom in z imeni Tvojih borcev, komandirjev, političnih komisarjev ter vseh Tvojih političnih sodelavcev.

Ponosni na svojo slavno borbo in veličastne uspehe pri ustvarjanju novih demokratičnih, socialističnih družbenih odnosov Ti narodi Jugoslavije izrekajo, tovariš Tito, polno priznanje za Tvoje neminljive zasluge kot prvemu vojaku naše Partije in revolucije.

Edvard Kardelj, Jovan Veselinov, Djuro Pucar, Lazar Koliševski, Vladimir Bakarić, Miha Marinko, Petar Stambolić, Blažo Jovanović, Aleksander Ranković.

Tjentište, 4. julija 1958.

»Tovariši in tovarišice! Globoko sem ganjen nad nepričakovano častjo, ki mi je izkazana s tem priznanjem, ki sem ga tukaj dobil, s to spomenico, ki sem jo prejel. Ne vem drugega, kakor da vam rečem, da smatram besede, navedene v spomenici, kot priznanje vsem vam, vsem borcem — udeležencem v bojih na Sutjeski in vsem našim borcem sploh, kakor tudi vsem svojim sodelavcem med ljudsko revolucijo, med veliko osvobodilno vojno. Zakaj, zmagati ne more en sam človek, temveč duh, zavest, junaštvo, volja. Vse to pa je nekaj kolektivnega, to ste vi vsi, to je vse naše ljudstvo. Globoko sem hvaležen našim narodom, ker so mi dali to spomenico, ki jo smatram, kakor sem že rekel, kot priznanje vsem borcem naše narodno-osvobodilne vojske. V svojem imenu in imenu svojih sodelavcev, v imenu tovarišev, ki so z menoj že več let na delu in ki so skupaj z menoj šli skozi vse mogoče težave, tako pred vojno in med vojno, pa tudi po vojni in danes, obljubljam vam in vsem našim narodom s tega kraja, da ne bomo omahovali nikdar in da bomo delali za srečo naših narodov, za katere bomo dali tudi življenje, ako bo potrebno.«

Od Ljubljane do Tjentišta

OOD VSEH strani so se zbirali na Trgu revolucije moške in žene z nahrbtniki, obuti v planinske čevlje. Marsikomu se je na prsih svetila »Spomenica«. Sveže jutro z redkimi oblaki je dajalo upanje na lepo vreme, ne preveč vroče, ki bi nam napravilo vožnjo prijetnejšo in manj naporno. Stari znanci so se spet srečali in ko smo zavili proti Dolenjski cesti, je zadonela partizanska pesem. Mariborčani in Koprčani se nam bodo pridružili v Zagrebu. Spredaj jeep Ljudske milice, zadaj reševalni z lekarno. Avtobusi imajo vsak svoj radijski oddajnik in sprejemnik.

Pri Ivančni gorici je lepe ceste konec in začelo se je poskakovanje po stari cesti. Toda še nekaj mese-

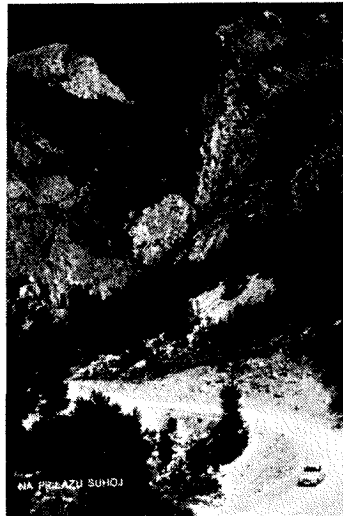
lometre kar požirali. Blizu tri sto jih je do Broda. Na obeh straneh ceste so med zelenimi stoletnimi hrastovimi gozdovi velike ploskve zlatorumenega zorečega žita. Skoraj na obzorju Dilj, Papuk in Psunj, dolgi in zaobljeni hrbti, poraščeni s hrastovino. Tu je bilo domovanje prvih slavonskih partizanov. Onkraj Save, v Bosni, se dviga strma in s smrekovimi ter bukovimi gozdovi poraščena legendarna Kozara.

V Slavonskem Brodu se peljemo preko Save še po starem mostu. Toda zraven že građe novega. Mesto je obnovljeno in le na redki hiši se še poznajo sledovi drobcev bomb. Jeseni 1944 je vodila skozi Slavonski Brod in čez most v Bos-

sadja. Tudi v Bosni je povsod po vaseh mnogo novih hiš, tudi tu se že pozna dih novega časa. Tovarne so sicer še redke, toda obsežne. Vozimo se mimo Doboja, Dervente, Maglaja... V vsakem mestu se še vedno najde hiša s stenami opraskanimi od strelav, ob križiščih stojijo spomeniki nad skupnimi grobovi padlih borcev. Vsa naša domovina je bila eno samo bojišče in povsod je tekla kri. Ljudje nas pozdravljajo z robci, 10-leten fantič prostovoljno stoji na križišču in kaže smer. Približa se nam prodajalec časopisov in začne z nami govoriti slovensko.

Vso noč se vozimo proti Sarajevu. Ko se je začelo daniti, smo v Zenici. Naš avtobus se je pokvaril, kolona se je ustavila. Z vzpetine nad mestom občudujemo razsežnost tega največjega objekta naše industrije. Pravkar so spustili liv iz plavža in vsi hribi so ožarjeni. Potem se vozimo mimo razsvetljenih tovarniških hal skoraj pol ure. Bogata je Bosna, vanjo je treba investirati milijarde in milijarde, potrebna so leta in leta dela. Zjutraj občudujemo zgradbo železniške postaje v Sarajevu, ki so jo zgradili, ko je bila sem speljana železnica normalnega koloseka. Slovenka, ki je živela v Sarajevu, nam je pokazala drevored, kjer so ustaši nekaj dni pred osvoboditvijo obesili sedemdeset ljudi, med njimi nekaj Slovencev. Pavelićev »doglavnik« Luburić je bil samo dva meseca komandant garnizije v Sarajevu, pa je dal pobiti nad sedem sto ljudi. Trupla so stlačili v podzemeljsko zaklonišče ob cesti proti Palam.

Vzpenjamo se po drzno speljani cesti, nad globokimi prepadi. Potem se počasi spuščamo proti dolini Drine. Hladen planinski zrak nas je po soparici skozi nižinske predele Bosne in Slavonije prijetno poživil. Vse reke tečejo proti vzhodu in jugu, v Drino. Spet so ob cesti spomeniki z množičnimi grobovi padlih borcev in od ustašev in četnikov pobitih civilistov. Nad Goraždem zagledamo Drino, ki je tu tolikšna kot Sava pri Ljubljani. Mesto je zgrajeno na novo, lepi in moderni bloki ga krasijo, gorski zrak, pripekačo sonce in zelenomodri valovi Drine, nove tovarne, vsepovsod ostri grebeni, obširni gozdovi in globoke soteske. Hiše so daleč druga od druge, krpe zemlje majhne. Pokrajina je redko naseljena, razdalje med vasi in mesti so za naše

cev in do Zagreba bodo drveli avtomobili kot blisk. Zato bo poskrbelo tisoče delovnih rok mladincev in mladink, naših brigadirjev. Povsod smo jih videli, kako vihtijo krampe in lopate, vozijo samokolnice in upravljajo s številnimi stroji. Pozdravljali so nas in nam mahali. V Trebnjem nas je pozdravil predstavnik občinskega odbora Zveze borcev in nam izročil pozdrave za preživele borce s Sutjeske. Tudi v Novem mestu so nas lepo sprejeli. Igrala je vojaška godba, novomeški invalidski pevski zbor pa je zapel nekaj pesmi.

V Zagrebu se je kolona zbrala in enajst avtobusov je zdrvelo proti Slavonskemu Brodu. Stroji so ki-

no edina železnica in cesta, po kateri so se Nemci po osvoboditvi Beograda umikali iz Grčije, Albanije, Makedonije, Bosne in Črne gore. Zato so zavezniki mesto in posebno most pogosto bombardirali. Na drugi strani, v Bosanskem Brodu, so hiše drugače grajene, ljudje se oblačijo drugače, govorijo drugo narečje. Turško-avstrijska meja je več stoletij ločila brate na obeh obalah Save in ustvarila te razlike.

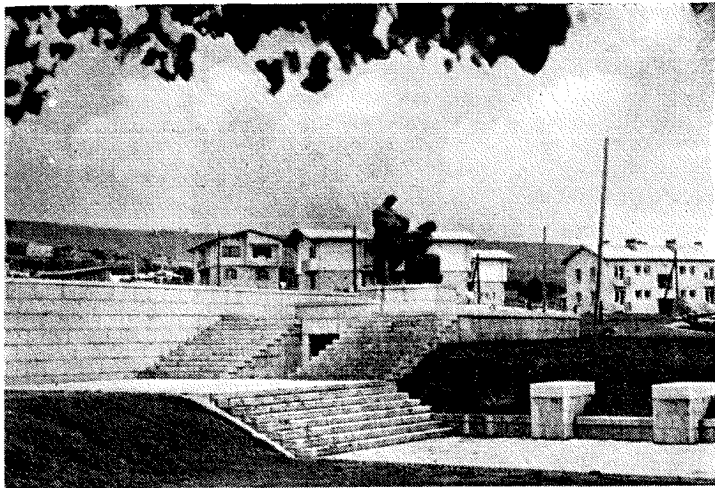
Vozimo se po cesti, ki se vzpenja od grička na griček, prečka manjše kotline, ki se ne izogne nobene vasi. Pokrajina je podobna Dolenjski. Njive zorečega žita, vasi skrite v nasadih sliv in drugega

slovenske pojme naravnost velikanke. Po petdeset kilometrov — pa samo sem in tja kaka hiša.

V Foči nas najprej pozdravi izza ovinka na drugem bregu Drine velika bela stavba. Pravkar se ljudje razhajajo. Svečano so odprli »Bolnišnico proletarskih brigad«. Gledam zgradbo in si mislim, kaj bo bolnišnica pomenila za ljudstvo teh krajev, kjer je pogosto do najbližjega zdravnika tudi po osemdeset ali sto kilometrov, ki jih je treba prehoditi peš po gozdnih stazah. Bolnišnica pa je zgradba, ki bo služila ljudem ne samo kot spomenik. Vsak, ki se bo tu zdravil, se bo spominjal tistih, ki je bolnišnica dobila po njih ime, njih žrtev in trpljenja. Nad mestom je železniška postaja. Od tu je ohranjena prva slika tovariša Tita skupaj s spremljevalcem. Od Foče do Tjentišta je 57 kilometrov, pa srečamo samo nekaj hiš. Pokrajina je divje lepa, globoko pod nami drvi stisnjena v skalno vrzel Drina. Za hribom sta se združili Piva in Tara in zdaj hitita proti Savi. Cesto so zgradile enote JLA v nekaj mesecih. Spet se spuščamo. Ze od daleč zagledamo veliko platneno mesto šotorov. Iz kuhinj se kadi, vrste avtobusov, osebnih in tovornih avtomobilov stoje na obsežni ravnici. Ob cesti je speljana gozdna železnica, zgrajena pred nekaj leti za odvoz lesa iz obsežnih, toda neizkoriščenih gozdov.

Taborišče slovenske skupine na Tjentištu je pod cesto, ob obrežju Sutjeske. Lepo urejene vrste šotorov, kuhinje, pitna voda, voda za umivanje in pomivanje posode, ki jo vojaki črpajo iz Sutjeske z mortorko. Povsod vzoren red. Zraven nas so taborniki, ob cesti so taborišča preživelih udeležencev bitke na Sutjeski. Vidimo, kako se zbirajo in urejujejo v čete in bataljone. Včasih kdo skoči iz vrste, plane k drugemu in potem se dolgo časa objemata in poljubujeta po stari navadi, ki se je ohranila pri južnih Slovanih. Različni ljudje stojijo poravnani v vrsti. Lepo oblečeni mladi in krepki moške zraven starcev z zoranimi obrazi, bolj skromno oblečenimi. Različna so bila pota, po katerih so hodili po Sutjeski in petnajst let je že že dolga doba. Nekateri so se naglo razvijali, drugi ne, življenje je teklo dalje in tako so nastale razlike. Plešejo kolo, kurijo taborne ognje in ubujajo spomine.

»Kako se imaš?« vpraša nekdo znanca.

Spomenik nad 500 padlim borcem v Bileću

»Eh, bolje kot takrat,« mu odvrne ta in se zasmije.

Da, takrat je bilo hudo in samo revolucionarna vojska, kakršni so bili partizani, je lahko vzdržala tako epopejo. Če ne bi bilo ranjencev, če ne bi bilo strašne lakote, bi bila Sutjeska malenkost. Major s »Spomenico« pripoveduje, da je njegova brigada v eni sami uri prebila tri nemške obroče in izgubila pri tem samo dva borca, šest pa je bilo ranjenih. Toda, ko je bilo treba obdržati zasedene vrhove, da so se lahko umaknili ranjenci, je priletelo več desetih sovražnih letal in izgube so skokoma rasle. Major nam kaže, kje se je umikala Centralna bolnišnica, pripoveduje, kako so Dalmatinci razbili sovražni obroč, tedaj pa se je znašla na Tjentištu močna kolona 369. legionarske divizije, v kateri so se borili ustaši-prostovoljci v nemški vojski. Za to kolono niso vedeli niti Nemci sami, da je prišla. Začel se je najbolj okruten in zločinski pokol nemočnih in neoboroženih ljudi. Vse livade in prod ob Sutjeski so bile polne trupel z obvezanimi rokami, nogami, glavami. Tisti z začelja kolone so se vrnili nazaj v hrib in ostali živi.

Za nas je bilo nekoliko nenavadno, da je ob enajstih zvečer po vsem taborišču zavladal mir. Le od daleč se je slišala pesem. Invalidski pevski zbor iz Ljubljane in »Veseli planšarji« so nastopili pred tovarišema Titom in Naserjem. Zjutraj so nas zbudile fanfare. Začela se je proslava na prostrani

livadi, kjer so pravkar pokosili travo. Pisana množica valovi, sonce neusmiljeno pripeka. Ob poti, ki vodi proti spomeniku in grobnici padlih borcev, visijo zastave vseh narodnosti, ki so se borile na Sutjeski. Častna salva odmeva po vsej dolini, se odbije od pečin Vučeva. Kako je moralo takrat grmeti v tej dolini? Med mladino zagledam starega Črno-gorca v narodni noši. Od vetra in sonca ožgan obraz, značilni brki, čisto beli. Najbrž jih ima nad devdeset in se spominja borb s Turki. Njegovi potomci so se borili z drugim sovražnikom, njihovi nazori so bili v marsičem drugačni kot njegovim, toda v prsih jim je bilo prav tako kot prednikom, ju-naško srce in prav tako kot oni so ljubili svobodo. Matere padlih borcev, še zdaj zavite v črno, poljubujejo mrzli kamen spomenika. Ne jokajo, ampak glasno tožijo, se glasno spominjajo svojcev, obtožujejo zločince...

Vrnili smo se mimo Gacka in Bileća, kjer smo videli vojašnice, v katerih so bili pred vojno internirani komunisti. Pot proti domu smo nadaljevali do Dubrovnika, nato pa je večina sedla na ladjo in se odpeljala na Reko.

Na tem potovanju, dolgem več kot 1500 kilometrov, smo se prepričali, da je vsa naša domovina veliko gradbišče in da smo že zgradili temelje za boljše in srečnejše življenje, za katero so dali svoja življenja tisoči in tisoči borcev. A največ jih je padlo v bojih na Sutjeski... P. M.

Prisrčen stisk rok dveh državnikov, ko sta se po dveh letih spet srečala

Mediterran je v zadnjem času spet postal eno izmed središč svetovne zgodovine. Pravzaprav ni to nikoli popolnoma prenehal biti. V antični dobi je bil zibelka naše civilizacije, v prvih stoletjih pred in po našem štetju je bil »Mare nostrum« Rimljanov, zatem dominij Arabcev, v 19. stoletju so si delili oblast Britanci, Francozi in Turki, sedaj pa je spet področje, kjer se križajo najrazličnejši interesi in kjer se vodi neizproсна borba med zahodnimi velesilami in mladimi narodi, ki se žele osvoboditi vseh oblik zaščite, ki jim jih je vsilil Zahod v obliki raznih mandatov, protektoratov itd.

Samo bežen pogled na dogodke zadnjih mesecev nas že opozori o tem, da se vodi v vsej Severni Afriki, od Maroka do Tunizije, pa v Libanonu in na Cipru brezkompromisna borba proti vsemu, kar ni od tam in kar se hoče vsiliti od zunaj. Ta borba je marsikje dobila že pravo revolucionarno vsebino.

Ameriški publicist John Gunther je nedavno zapisal, da so dnevi evropske oblasti v Afriki šteti in da se bo ta kontinent, ki so ga v 19. stoletju krstili za črnega, najpozneje v petnajstih letih osvobodil vseh zaščitnikov. Pri tem je verjetno mislil na Južno Afriko, kjer se je beli element tako močno zasidral.

Severna Afrika se je razen Alžirije že osvobodila nekdanjih gospodarjev, čeprav imajo ti tam še močne pozicije. V Tuniziji imajo Francozi sedaj le še Bizerto, medtem ko so se iz oporišč na jugu dežele že umaknili. Francoske čete so se umaknile tudi iz oporišč južnega in zahodnega Maroka, obdržale pa bodo nekaj točk na atlantski obali Maroka. Francoska vlada je torej osredotočila vse svoje sile na Alžirijo, torej na središče Severne Afrike.

En sam pogled na zemljepisno karto nam takoj pojasni, zakaj so Francozi popustili na bokih in se zagrizli v alžirsko vprašanje. Preko Alžirije vodi najkrajša pot v Saharo in dalje na obale Gvinejskega zaliva — tako bogate z različni rudami, vodno energijo, raznimi industrijskimi rastlinami itd. Na severu Sahare so odkrili pred leti ogromne zaloge nafte, torej surovino, ki velja po pravici črno zlato današnjega časa.

Zato je smatral novi francoski premier De Gaulle za eno izmed svojih prvih nalog, da obišče Alžirijo. Do sedaj je bil v Severni Afriki že dvakrat. Prvič je prišel zaradi Alžircev, drugič pa zaradi Francozov. Prvič je govoril o integraciji, o enakopravnosti Alžir-

cev in Francozov, drugič pa je govoril z generali in politiki pa tudi župani, ki so jih ti še malo prej odstavili. Tokrat je torej hotel rešiti notranjepolitične probleme, predvsem pa vprašanje, kdo naj ima prvo besedo v Alžiriji, ali pariška vlada ali pa tamošnji politikanti. Vse kaže, da De Gaulle polagoma le utrjuje svojo oblast tudi med alžirskimi generali in francoskimi koloni.

De Gaulle je prepričan, da je moč rešiti alžirsko vprašanje le v okviru močne Francije. Alžircem je sicer pripravljen priznati vse tiste pravice, ki jih uživajo Francozi sami, ni pa pripravljen priznati Alžiriji to, kar imata že Maroko in Tunizija. Njegova ambicija je: močna in velika Francija. Zato mora Francija iztisniti vse iz sebe, da bi prišla do lastne atomske bombe. De Gaullova Francija želi torej postati član atomskega kluba. Ali ji bo to uspelo?

*

Tunizija in Maroko sta pravzaprav šele tam, kjer je bil Egipt pred šestimi leti, se pravi za časa Faruka. Tedaj so imeli Britanci v svojih rokah ne le Sueški prekop, imeli so tudi prvo besedo v deželi. Današnji Egipt je močen faktor stabilnosti na Bližnjem vzhodu in steber miru v svetu.

Med Jugoslavijo in egiptovsko republiko so bili odnosi vedno zelo prisrčni, življenjski in prijateljski. Toliko več življenjske sile imajo sedaj, ko se je uresničila davna želja vseh Arabcev po združitvi Egipta in Sirije v eno samo državo. Zato je bil nedavni obisk predsednika Združene arabske republike Naserja pri nas dosti več kot navaden protokolarni obisk nekega državnega poglavarja. Naser je prišel k nam kot prijatelj in dragi gost.

Razvoj obeh dežel je bil sicer različen, vendar pa nam je bilo skupno to, da nismo hoteli pred nikomer popustiti, čeprav smo se morali boriti z močnejšimi. Načela, za katera sta se borili obe državi, so že vklešana v zgodovino. Zato je bil obisk Naserja zgodovinskega pomena. Obe državi igrata veliko vlogo v svetu, obe imata veliko prijateljev, obe pa sta tudi prepričani, da je možno sodelovati z vsemi državami ne glede na vse razlike. Le tako se bodo otopila blokovska nasprotja, ki razdvajajo današnji svet.

*

V Libanonu je sedaj že mirneje, vendar se strasti še niso polegale. Upor sicer ni uspel, vendar ne bo ostal brez posledic za razvoj Libanona. Dvomesečne borbe med vladnimi četami in uporniki so namreč pokazale, da je večji del prebivalstva na strani upornikov in da so ti podlegli le zato, ker so bili slabše oboroženi in ker niso imeli enotnega programa. Prav zaradi tega upor ni mogel prerasti v revolucionarno akcijo, marveč se je omejil predvsem na spopade z vladnimi četami.

Dejstvo, da so imeli uporniki v svojih rokah drugo največje mesto v Libanonu — Tripoli in gorati del dežele pa kaže, da se je začel na domačih tleh in da ni bil delo kakšnih tujih agentov, kot je trdila libanonska vlada. Zato so bili Združeni narodi proti intervenciji mednarodnih sil, njihovi opazovalci pa so se omejili le na to, da poročajo o vmešavanju od zunaj pa nič več. Za red in mir pa naj skrbje libanonske oblasti same.

Zmagalo je torej stališče, da so bili dogodki v Libanonu stvar Libanona samega. To je posredno priznala tudi beirutska vlada sama, ko je zavrnila misel na intervencijo zahodnih velesil. Ta bi deželo razdelila na dva tabora. To pa bi zmanjšalo možnost za poznejšo poravnavo. Takšno intervencijo bi namreč v arabskih deželah ocenili kot poskus, da se stre akcija upornikov, ne pa kot poskus, da se zapre libanonsko-sirijska meja. Nihče ne zanika, da niso uporniki prejeli nekaj orožja s sirijskega ozemlja, vendar pa je bilo očitno, da so uporniki delali na svojo roko in pobudo.

Grška vlada je v začetku junija zavrnila britanski načrt za rešitev ciprskega vprašanja. Vendar pa je značilno, da ni zaprla vrat za seboj. Zdaj smo spet v slepi ulici, vendar se pripravljajo tako v Atenah

Vaša podpora je bila iskrena in nesebična

...Med našima državama je velika podobnost; kajti tudi mi smo leta 1952 izvršili revolucijo, da bi se rešili izpod tujega zasužnjevanja. Dne 23. julija bomo proslavili šesto obletnico te revolucije, ki nas je osvobodila tujega kolonializma in domače despotije. (Zivahno vzklikanje egiptovskemu narodu in predsedniku Naserju.) Podpora, ki ste nam jo dajali, je bila za nas opora, s katero smo vedno računali. Vaša borba ni podobna naši po tem, ker se je razvijala v enakem okolju; vi ste se borili v svojih gorah, mi pa v puščavi. Kar je bilo isto, je to, da je vas in nas hotel sovražnik najprej obkoliti, nato pa uničiti, toda vi in mi smo imeli eno in isto željo, da tega ne dopustimo in da kljub premoči sovražnika zmagamo tudi v takih okoliščinah. Pomen teh skupnih ciljev je velik ne glede na pogoje in na razliko v kraju in času. Zato smo vedno čutili ob vsaki težavi, na katero smo naleteli, ob vsaki krizi, skozi katero smo šli, da je pomoč, ki nam jo dajete, iskrena in brez vsakih drugačnih namenov...«

(Iz govora predsednika ZAR Naserja na Sutjeski.)

kot v Londonu na nove akcije. Kakšno bo bodoče stališče grške vlade, še ni znano, vendar vse kaže, da ne bo več vztrajala pri odcepitevi otoka od britanskega telesa.

Stališče grške vlade je, da se ciprski spor lahko reši le z neposrednimi razgovori med Londonom in Atenami, ne pa s tristransko konferenco, kot je nedavno predlagal Macmillan. Taka konferenca že predpostavlja misel na razdelitev otoka na dva ali celo tri dele. To pa je nezdržljivo z grškim stališčem, da je otok enota in da mora tak tudi ostati. Kaže, da prehajamo sedaj v daljše razdobje diplomatskih priprav, pri katerih bosta obe stranki: Velika Britanija in Grčija pokazali verjetno nekoliko več popustljivosti.

Po hladnem mrzlem tušu, ki je vel toliko časa, da se je že zdelo, da bo zbrisal vsako upanje na lepše čase, so končno le nastopili lepši dnevi. In tako so se v začetku julija sestali v Ženevi predstavniki osmih držav, da bi izdelali natančen sistem, kako ugotoviti atomske eksplozije in kako kontrolirati eventualni sporazum o njihovi prepovedi.

Na dlani je, da bi bil lahko ženevski sestanek uvod, oziroma začetek širšega sporazumevanja. Zato

so delo atomskih strokovnjakov spremljali po vsem svetu s takšno pozornostjo. Razprava o atomskih vprašanjih se namreč ne more omejiti zgolj na tehnične podrobnosti, marveč ima vsaj v današnjem času, ko je atomska energija še monopol nekaterih, izrazito političen značaj. Prav zaradi tega bi bil vsak, še tako skromen napredek v mednarodni kontroli atomske energije tako velikega pomena za ves svet. To bi bil znak, da mednarodna napetost kljub vsem zapletljajem le popušča.

Ceprav je preteklo od usmrtnice Nagya in tovarišev že nekaj časa, vendar govori svetovna javnost še vedno o tem. Vse svet je protestiral proti zahrbtni obsodbi, ki je znova opozorila na zlokbne tendence v nekaterih državah Vzhodne Evrope.

Ta usmrtnice namreč ni bila osamljen pojav, to je bil del akcije, da se izvrši pritisk na našo državo. Ta pritisk se v raznih oblikah že nekaj mesecev stalno stopnjuje. Sovjetska zveza je junija sporočila, da ustavlja kredite za izgradnjo nekaterih objektov pri nas, Kitajska pa »bombardira« našo državo s stalnimi napadi in obtožbami, da smo postali revizionisti, skratka odpadniki socialističnega sistema. V tej akciji države Vzhodne Evrope kar tekmujejo med seboj, kdo bo zlil več gnojnice na našo državo.

Vendar pa vsi ti napadi in vse te obtožbe niso in ne bodo mogle odvrniti naše države in našega vodstva, da bi zapustili pot, za katero smo se odločili in katero smo pripravljani tudi braniti. Mi želimo ostati svobodni doma in izven vseh blokov na zunaj.

V Iraku so sredi julija strmoglavili staro monarhijo in proglasili republiko. Državni udar je izvedla skupina mladih oficirjev. S tem se je zaključilo eno poglavje iraške zgodovine in začelo drugo. To je začetek konca petrolejskih monopolov na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Državni udar pomeni zato velik korak naprej k osamosvojitvi Iraka od njegovih zahodnih »zaščitnikov«.

Zato so ga pozdravili v vseh arabskih deželah. Ta dogodek prav gotovo ne bo ostal osamljen. Le težko si sedaj še predstavljamo, da bi se lahko na Arabskem polotoku obdržali na nogah razni Huseini in Ibn Saudi, saj so danes monarhi le ovira za združitev vseh Arabcev, do katere nujno mora priti.

Slika stare Arabije s svojimi kralji in plemenskimi poglavarji polagoma izginja v zgodovino. Nove ideje so prodrele tudi v arabski svet. Zdaj so zajele tudi Irak in morda bodo že naslednje leto triumfirale tudi v drugih državah arabskega sveta? Pravzaprav je bitka za arabsko stvar že dobljena, saj je z zrušitvijo iraške monarhije padla največja ovira za zblizanje arabskih držav.

In tako polagoma dozoreva pred našimi očmi proces, ki se je začel že koj po prvi svetovni vojni. Vendar so bile takrat arabske države še preslabe, da bi se lahko takoj postavile na lastne noge. Dosegle so samo formalno neodvisnost. Zdaj pa so storile še korak naprej, pretrgale so vse, kar jih je vezalo na sramotno preteklost in tako položile temelje lepši bodočnosti.

Po ameriški in francoski revoluciji je sedaj tudi arabski svet doživel svoj preporod. Ta razvoj je v deželah Latinske Amerike običal na pol pota, prav tako tudi v Turčiji. Ali bo arabski svet šel v svoji borbi do kraja, ali bo znal združiti vse moči in se otresti vseh sledov starega kolonialističnega sistema?

M. O.

Partija jih je pridobila

JUNIJA 1941. I. mi je tovarišica Zdenka Kidrič, inštruktor CK KPS, poverila nalogo, naj organizacijsko povežem in vodim pristase OF med policijskimi stražniki v Ljubljani. Posamezniki so že imeli zvezo z našimi organizacijami po terenih, kjer so stanovali ali službovali, oziroma imeli znanec ali prijatelje. Toda CK je bil mnenja, da mora za nas tako važna ustanova, kot je bila policija, imeti direktno povezavo in svojo lastno organizacijo. Tako je imel nekje za Bežigradom Viktor Avbelj zvezo z nekim policistom. Tudi jaz sem imel zvezo z nekim policistom s pomočjo Zinke Kisovec, ki je imela trafiko »Preša« pred takratno tiskarno »Slovenca« v Kopitarjevi ulici. Tisti stražnik, drugače znanec Kisovčeve, je sam prišel k njej in jo vprašal, če pozna kakega aktivista, ker on sam ne ve, kaj bi s pošto, ki jo je nosil iz zapora. Rad bi kaj pomagal, pa ne ve, kaj in kako. S to povezavo sta se pozneje rešila iz zapora Viktor Avbelj in Franc Popit. Drugo tako zvezo pa sem imel s policijo po nekem uslužbencu firme Schneider & Verovšek.

Dobil sem ustno pooblastilo in lotil sem se dela. Po Kisovčevi sem se osebno spoznal s tistim stražnikom, po njem pa čez nekaj dni s prometnim stražnikom Antonom Možekom, ki je služboval na križišču pri Čevljarskem mostu in Pod trančo, doma pa je bil z Iga. Ta je že na lastno pest zbiral pristase OF, ki pa seveda niso imeli povezave z organizacijo. Nekateri somišljeniki OF so trdili, da je dovolj, če je policija na naši strani. Ko bi izbruhnila vstaja, so trdili, bi sklicali stražnike na zborna mesto, jim na kratko pojasnili njihove naloge in nato bi prevzeli v osvobodjenem mestu enake naloge, kot so jih imeli v stari kraljevski Jugoslaviji. Ravno zato je Partija tudi sklenila, da je treba na policiji ustanoviti posebno organizacijo, ki bi ideološko vzgajala svoje člane ter jih

pripravljala na prevzem varnostne službe v odločilnem trenutku. Tisti trenutek bi člani dočakali prekaljeni v vsakodnevnih akcijah, v katerih bi se moralno pripravili za službo v aparatu države, ki bo nastala na ruševinah stare kapitalistične države, po obliki in vsebini popolnoma drugačna od prejšnje.

Prvi sestanek sem imel z njimi v lovski sobi gostilne »Sokol«. Zbralo se je kakih osem stražnikov. Vsi so

bili uniformirani, le jaz sem bil med njimi edini civilist. Povedal sem jim, da me Partija zadolžila, da pri njih organiziram aktiv OF. Nadalje sem jim govoril o ciljih in nalogah OF in o njihovih nalogah, ki jih bodo kot policisti lahko opravljali v korist osvobodilnega gibanja. Pred vsem naj bi obveščali OF o ciljih in namenih okupatorske policije. Bili so zelo veseli, da bodo lahko kaj pomagali in tako postali borci za svobodo. Skupaj smo napravili nekaj operativni načrt za delo med stražniki, medtem ko so agenti

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

TONI PRISTOV

Gusar

»Jeseni 1942 sem bil premeščen iz Bradačeve čete v Pokojiško četo Krimskega odreda. S kurirjem sva jo ubrala okoli Malega Krima in rakitniških senožeti proti Padežu, Pokojišču in Ljubljanskemu vrhu. Z nama je bil tudi neki novinec, ki se nama je priključil še na Malem Krimu. Videti je bilo, da še ni dolgo, odkar je zapustil toplo hišo. Vse to bilo na njem še tako lepo, zlikano in čisto. Na glavi mu je sedela visoka kosmata kučma iz zajčjega krzna. Skoraj pol metra je bila visoka in čisto bela. Niti peterokrake zvezde še ni bilo na njej, pa tudi videti je ne bi bilo mogoče zaradi dolge dlake. Kučma se mi je takoj zadrila v oči. Partizani smo radi menjavali reči, včasih celo v svojo škodo. Skrivoma sem opazoval tega partizana, kako ponosno koraka za menoj. V mislih sem se postavljala z njegovo kučmo. Vse bi dal zanjo. Le kako naj začnem z njim o tem govoriti? Nekako strah me je bilo in sram tudi. Končno sem se odločil. Vprašal sem ga: »Tovariš, kje pa si dobil tako lepo in veliko kučmo?« Mislim, da bi ti boljše pristajala triglavka. Tak si, kot bi bil novinec, ne pa kot star partizan. Menjajva... Odkimal mi je in rekel, da o tem noče govoriti. Saj se bliža zima, naj si ljudje mislijo o njem, kar si hočejo, le da človeka ne zebe, posebno v glavo. Če je toplo v glavo, je po vsem telesu prijetno... Njegovo modrovanje se mi je zdelo pravilno, zato sem napenjal možgane, kako bi prišel do kučme. Občakovati sem začel novinca z leve in desne, ga prepričevati, kako se bodo v kosmati kučmi zaredile uši, od tod zašle v lase, ki jih bo zato moral ostriči. Kosmata kapa je četniško pokrivalo, partizanska kapa je triglavka. Končno sem ga že blizu Pikovnika omečil. Na njegovo glavo je sedla triglavka, na mojo pa njegova kučma. Približevali smo se Ljubljanskemu vrhu, kjer so taborili terenci Vrhniskega in Borovniškega terena. Ti so seveda ob našem prihodu takoj skočili v kritja, misleč da prihajajo nepovabljeni gostje. Bele patrolje so namreč včasih z Vrhniko ali z Borovnice prihajale tudi tja. Potem pa so terenci spoznali kurirja. Naproti mi je prihitel tovariš Popit-Jokl, nekdanji moj sošolec iz gimnazije. Stisnil mi je roko in me vprašal: »Zakaj si se pa tako našemil, kot da je pust? Zaradi te kučme se je prestrašila vsa četa. Saj si tak kot kak morski razbojnik, gusar!« To zadnje so čuli borci, ki so se zbrali okoli nas in poslušali najin razgovor. Tako se me je prijelo ime Gusar, ki ga nosim še danes.«

in uradniki imeli posebno organizacijo in so bili povezani z OF po neki drugi liniji.

Pozneje smo se še večkrat sestali. Oni so navadno določili gostilno ali stanovanje ter uro sestanka. Seveda so izbrali tako gostilno, kjer je bilo osebe na naši strani ali z nami povezano. Velike težave so bile zaradi tega, ker so morali stražniki tudi v prostem času nositi uniforme. Okupator jim je pobral tudi orožje. Večinoma so bili neporočeni in so zato morali stanovati v prvem nadstropju Šempetrske vojašnice. Vrtni red službe se jim

je neprestano spreminjal, zato nikoli ni bilo mogoče dobiti vseh na določen sestanek. Zaradi pomanjkanja stanovanj za sestanke smo se sestajali večinoma po gostilnah, pa še to je bilo zelo tvegano in nevarno. Če bi me opazili Italijani kot civilista sredi tolikih uniformirancev, bi jim bilo takoj sumljivo. Tako je nekega petka stopil v lovsko sobo »Pri Sokolu« moj gospodar Medič. Živel sem še legalno in delal pri firmi Medič-Zankl. Medič je sicer slutil, da sem eden »glavnih« v podjetju, toda najbrž se mu ni niti

sanzalo, da imam zveze celo s policijo. Čeprav je bil kapitalist, je bil toliko lojalen in narodnostno zaveden, da me ni prijavil niti me ni nikdar o tem spraševal. Samo pogledal je v sobo in jo brez pozdrava spet zaprl. Nekaj dni sem se počutil kot na trnih, pa je vse minilo brez posledic. Drugič spet smo sedeli v gostilni »Pod trančo«. Vsa prestrašena je pritekla v sobo natakaraica in kriknila: »Italijanska policija!« Brž sem skočil skozi okno, stražniki pa so se brž razmestili po nekaj za vsako mizo. Nadalje smo imeli sestanke še pri »Vitezu« na Bregu, v »Meksiki«, v gostilni »Zupančič«, pri Kamnarju« na Zaloški cesti in v bufeju v Vegovi ulici. Kmalu smo imeli od 300 stražnikov, kolikor jih je bilo v Ljubljani, kakih 100 trdno na naši strani. Ostali so delno še omarovali, nekateri so se odločili, da se v »politiko ne bodo vtikali«, govorili pa smo tudi že o belogardistih, ki so se že začeli med njimi grupirati. Teh sto je plačevalo po 10 lir davka na mesec, širili so naš tisk, dajali podatke o delu in obnašanju sovražnih elementov in Italijanov ter pridobivali nove člane. Sestanke smo imeli kmalu tudi po stanovanjih, in sicer pri poročenih stražnikih. Tako smo se zbirali pri Petku, v konjušnici v Trnovem, pri Ukmarju v Ilirski ulici in pri nekem orožniku, ki je stanoval v poslopju železničarske konzuma v Šiški, pri Lojzetu Erjavcu v Rožni dolini in pri Antoniji Oven v Gostilniški 14.

Aktivnost in uspehi pri delu so vzbudili pozornost našega vodstva. Tovariš Kidrič je predlagal, da bi najbolj agilne člane OF sprejeli tudi v KP. O tem sem se posvetoval z Možekom, ki je bil ves navdušen. Kmalu smo imeli prvi sestanek celice v Ukmarjevem stanovanju. Tja je prišel tudi tovariš Boris Kidrič, jaz pa sem sestanek »uradno« začel. Bilo je hudo vroče tisti dan in močno sem se potil, ne samo zaradi vročine, ampak tudi zaradi treme. Tovariš Kidrič je govoril o vlogi policistov, ki so za zdaj nepriljubljeni

JOŽE ŠTOK

Korotan

»Komaj sem s skupino novincev prišel v tabo-rišče Zasavskega bataljona na Lesu, že je de-žurni tovariš Mahne izvlekel iz torbice oguljeno beležnico in začel vanjo vpisovati naša partizan-ska imena. Meni je v naglici ušlo iz ust ime Ladko. Prvo noč nisem mogel zaspiti. Deset fantov se nas je tiščalo drug ob drugim v glo-bokem snežnem koritu. Strupeno nas je mrazilo iz tal, mraz je prhal skozi odejo, grizle so nas prve uši... Vsi ti grenki občutki so mi sprožili razmišljanje o vojnah. Čeprav si nisem znal povsem jasno odgovoriti, čemu so bile potrebne, sem vendarle spoznal, da je naš upor potreben in nujen, če hočemo osvoboditi svojo domovino, če hočemo osvoboditi tudi Primorsko in Slo-vensko Koroško. Pri tem razmišljanju se je moj spomin dotaknil mate-rinega pripovedovanja o bojih za Koroško. Iz ljubezni do bratov in sestra onstran krivičnih meja sem sklenil, da se bom boril pod imenom Koro-tan. Svoje novo ime sem sporočil komandirju. Na jutranjem zboru bata-ljona, ko je dežurni klical borce po novih imenih, sem bil edini, ki sem preslišal oziroma pozabil svoje ime. Ko me je nato dežurni vprašal za partizansko ime, se ga v zadregi nisem takoj spomnil. Zato mi je on hotel pomagati, a sem že vskočil z besedo Korotan. Tedaj se je ves bataljon, ki je z dvestotimi očmi strmel vame, glasno zasmel. Razen mene so si tudi vsi borci nepozabno zapomnili moje partizansko ime, ki me zvesto spremlja še danes.«

VINKO KEPIC

Pavle

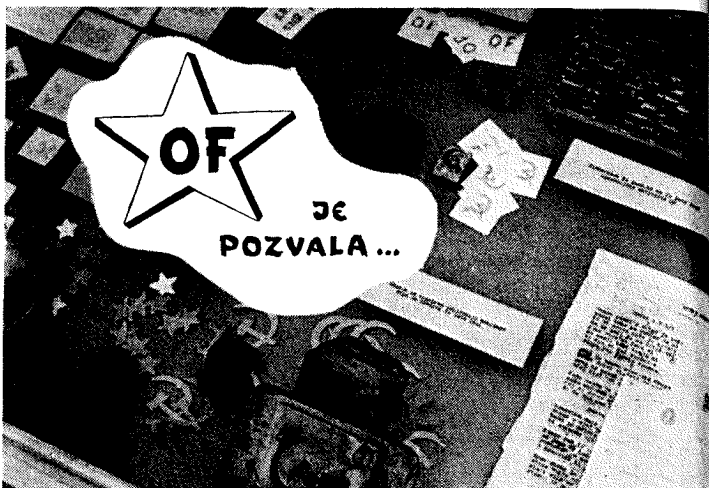
»Partizansko ime sem dobil prvi dan, ko sem prišel v gmajno. To je bilo 10. februarja 1943 v Kamniškem bataljonu, ki je taboril v gozdu na Pečah. Ze prej, ko sem bil na terenu politični delavec, sem vedel, da mora vsak partizan imeti drugo ime, Komisar bataljona Boltežar me je vprašal, kakšno ime si bom zbral. Nekaj časa sem premišljeval in se nazadnje odločil. »Kar Pavle bom,« sem rekel. Tako ime sem si izbral, ker je moj dober prijatelj in rojak Pavletov Pavle, prvoborec, tisti dan odšel iz bataljona na teren kot politični delavec; v začetku 1944 je padel. Komandir čete oziroma komisar je bil zadovoljen, ker mu ni bilo treba spreminjati spiskov. Namesto enega Pavla je prišel drugi... Še sedaj me posebno štajerski partizani, ki so bili v Slandrovi brigadi, ne poznajo drugače kot Pavleta.«

med ljudstvom, zaradi protiljudske politike bivših režimov, ki so policijo izkoriščali za boj proti ljudstvu. Po osvoboditvi pa bodo nastopali kot zaščitniki oblasti delovnega ljudstva, kot ljudski miličniki. Zato naj še bolj strnejo svoje vrste in naj povežejo med seboj vse, kar je na policiji poštenega in zavednega. Tudi udeleženci sestanka so spravevali tovariša Kidriča o vsem, kar jih je zanimalo. Potem jih je bilo pet sprejetih v Komunistično partijo, in to: sekretar celice Anton Možek, člani pa Franc Baudek, Ivan Sušteršič, Janez Rešek in Stane Ukmar.

Naši tovariši v policijskih uniformah so nam storili mnogo neprecenljivih uslug. Nekoč je moral tovariš Kidrič iti skozi mesto iz Trnovega na važen sestanek v Parmovo ulico. O tem sem povedal članom OF in KP na policiji. Zastržili so vse ulice, po katerih bi morala iti. Spremljal sem tovariša Kidriča in povsod so mi policisti, ki so me poznali, z roko dajali znake, če je bila pot varna ali ne. Nič koliko pošte so prenesli iz zaporov svojcem in organizacijam. S tem so preprečili mnogo aretacij in vdorov, pa tudi mnogo izdajstev. Jeseni 1941 je Centralni komite sklenil, da je treba aktivistom OF in članom KP na policiji dati več ideološke izobrazbe. Zato je prevzel moje delo tovariš Boris Zihlerl, jaz pa sem prevzel organizacijo ilegalnih tehnik v Ljubljani.

Organizacija OF pa je delovala med stražniki od konca vojne, čeprav so številni njeni pripadniki šli k partizanom ali pa so jih okupatorji zaprli. Nekateri so se živi vrnili, drugi pa so žrtvovali tudi življenje za našo stvar. Med njimi je bil tudi sekretar celice KP Anton Možek, ki so ga Italijani leta 1942 ustrelili kot talca v Ljubljani. Belogardističnim agentom je uspelo izslediti jedro osvobodilnega gibanja med stražniki, toda osvobodilne misli niso mogli nikoli zatreti.

Milan Škerlavaj-
Petrč

Po DUNAJSKI cesti je oholo korakala močna italijanska patrolja. Naj vidijo »sciavi«, da so oni, Italijani, gospodarji v slovenski prestolnici. Tu in tam so se zanimali le še za »o, che belle puncike«, drugače pa so zavihali svoje nosove visoko proti nebu in niso niti gledali, po kakšni cesti hodijo. Niso zapazili, da so takrat stopali po gosto natrošenih listkih z napisom: »Živio OF!«

Prvi, ki je to opazil, se je zdrznil: »Madona, partigiani!«

Patrolja je obstala sredi ulice ko vkopana. Njihova oholost je splahnela in namesto nje se jim je prikradel strah.

Dobrih sto metrov pred njimi je pionir Janez ob belem dnevu spuščal iz svojega žepa drobne lističe z napisom OF. Italijani so ga zagledali in se pognali za njim: »Dio buono, ecco bandito!«

Janez pa jo je že stiskal proti Šiški. Za seboj je nalašč puščal dobro vidno sled, ki so se je Italijani tako bali in pred katero so imeli vedno velik strah — drobne lističe z napisom OF!

Ljudje so se nalašč motovili po cesti, da Italijani niso mogli tako hitro za malim junakom. Ko je izginila sled, je izginil tudi pionir Janez. Ta je bil takrat že na varnem nekje pri železniških skladiščih in se smehljal: »Akcija je uspela!« Prebivalci Ljubljane pa so dobili še večje zaupanje v OF in narodnoosvobodilno vojsko.

Kolikokrat je drobno napisana besedica: »Živio OF!« v najtežjih trenutkih bodrila malodušneže, ki so obupavali sprčo fašistične krutosti. Kolikokrat je besedica: »Živela OF!« vlivala poguma slovenskim zapornikom, da so stiskali med pretepanjem na policijah in kvesturah zobe ter molčali...

Nekega jesenskega dne v Ljubljani... Fašisti so se posluževali že najhujših in najbolj nečloveških metod, da bi zatrli osvobodilno gibanje. Ljubljana je bila vsa obdana od bodoče žice, po ulicah so stale žične ovire in španski jezdeci. Racije so se vrstile dan za dnem. In prav tega jesenskega dneva, je bila Ljubljana naenkrat kot izumrla. Na ulicah ni bilo razen italijanskih patrolj nobenega človeka. Med prebivalci Ljubljane pa se je prav takrat širila od ust do ust vest: »OF je pozvala, da manifestiramo svojo zavest in privrženost Osvobodilni fronti s tem, da ne gre nihče na ulice!«

Italijani so nemeli. Stisnili so se v svoje postojanke in čakali v polni bojni pripravljenosti. Mislili so, da se bo začel partizanski napad na Ljubljano. Ko napada le ni in ni bilo, so počasi prilezli iz svojih bunkerjev. Takrat so bile že vse ljubljanske ulice nagosto potresene z listki: »Živela OF! — Smrt fašizmu — svobodo narodu!«

Lenart Baloh

Črna

aktovka

(Zgodovinski zapisek ob šestnajsti obletnici Roške ofenzive)

Ce se bo kdo kdaj spuščal v podrobnejše opisovanje dogodkov v narodnoosvobodilni vojni v Sloveniji, bo vsekakor lahko zbral za debelo knjigo gradiva samo iz časa Roške ofenzive avgusta 1942. Pričujoči fragment je samo droben prispevek iz tega časa, strnjen okoli črne aktovke, ki se je držl usoden koček naše zgodovine. Ce bi se »zgodba« drugače zasukala, bi tudi v resnici lahko ta aktovka imela usodne posledice za narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji. Čeprav ne bi mogla vplivati na njen zaključek ali celo izhod, marsikatero težavo pa bi verjetno povzročila njenemu poteku. To so delno že dokazovali dogodki na tako imenovanem »osvobojenem ozemlju«, dokazovalo je politično vrenje v vrstah Osvobodilne fronte, apetiti posameznih partnerjev po določenih položajih v oboroženih enotah, lastne tehnike posameznih frakcij in podobni nesmisli, ki so cepili njeno udarno moč in jo lomili ob brezplodnih pogajanjih in taktiziranju. Naša Revolucija je bila pač še v povojih. V pravi čas je prišla velika sovražna ofenziva, znana pod imenom

»Roška«, ki je temeljito prečistila pojme in postavila stvari na pravo mesto – konsolidirala je vse sile v Osvobodilni fronti pod vodstvom Komunistične partije za dosego edinega cilja: zmage nad osvohaženim okupatorjem, za dosego svobode. Verjetno bo ta del naše zgodovine šel v pozabo, če se ne bo našel kdo, ki bi obdelal tudi ta kočljivi fragment. Ta sicer ni bistvenega pomena za smer in razvoj Revolucije, je pa le bil določen kratek čas neprijeten spremljevalec dela Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, dokler ni temu napravila konca prav Roška ofenziva. – Črna aktovka je resnična zgodba iz tistih dni. Ohranjena so tudi vsa imena. Udeleženci narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji jih prav gotovo vsi poznajo, za mlajše bralce, ki radi prebirajo »Borca«, pa naj jih ponovim: Luka = Franc Leskošek, Matija = Ivan Maček, Krištof = Edward Kardelj, Peter = pokojni Boris Kidrič; to so v glavnem osebe, ki razen kurirjev Rastka in Boštjana nastopajo v naši zgodbi.

SOVRAŽNA ofenziva na Notranjskem, v kateri je proti našim partizanskim enotam nastopala daleč močnejša in izredno dobro oborožena italijanska pehota ob podpori tankov, topništva in letalstva, je dala slutiti splošno »čiščenje« in obupno zamisel združenih nemško-italijanskih fašistov, da iztrebijo partizane v Sloveniji. To so potrjevala vsa prihajajoča obvestila o pregrupacijah in koncentraciji sovražnega vojaštva okoli Kočevskega Roga. Sovražnik je že vedel, da je tam središče osvobodilnega gibanja in vodstvo oboroženih akcij proti njemu. Zato je v vsej naglici koncentriral svoje vojaštvo okoli Roga in ga popolnoma blokiral. Koncentracija je prišla preveč nenadoma in je prehitela naše priprave za umik z obkoljenega področja. Začela se je Roška ofenziva, v kateri so se prekalili borci za svobodo, veliko dragocenih kadrov je izgubilo svoja življenja, omahljivci pa so odpadli sami od sebe v tej najtežavnejši preizkušnji osvobodilnega boja...

*

Luka je pihal kot lokomotiva. Vlekel je vase dim, da je v cigaretah kar prasketalo – ko da bi nekdo lomastil po suhem dračju.

Z očmi je blodil po dolgi koloni ljudi in konj. Ljudje so bili partizani, junaski fantje, zbrani z vseh vetrov Slovenije, vmes pa cvet slovenskega osvobodilnega gibanja: člani Centralnega komiteja KPS, Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Nekaj je bilo med njimi tudi žena in deklet, ki so s svojci delile dobro in zlo hudega časa. Konji pa so bili po večini bosenski konjički, svojemu imenu in namenu primerno otovorjeni. Vsak je na nosilu, »samara« imenovanem, nosil po dva nalašč zato narejena zaboja, v katerih so bile vse mogoče potrebščine in nepotrebščine, vsekakor pa so vsaj nekateri izmed njih hranili v svojih trebuhih prave zaklade. Tako se je vodstvo pripravilo za pohod iz nevarnega področja Roga – negotovi prostosti naproti.

Ni torej zaman pihal Luka! Zamujen je bil pravi trenutek. Italijanske koncentracije so bile že na mestu – trinajstega avgusta so kraljevsko-fašistične najboljše vojaške enote začele operacije proti roškemu masivu. Opasale so ga s trojnim obročem in tako na gost, da bi še miš ne mogla uiti – fašisti so bili prepričani v svojo zmago in popoln poraz partizanov.

Kako tudi ne bi bili! Od Kočevja je obkolila Rog elitna kraljevska divizija »Granatieri di Sardegna«, od Mozlja in Rajndola deli divizije »Maceratta«, od Pregrigla in Nemške Loke deli divizije »Isonzo«, od Bele krajine spet vsa divizija »Cacciatori delle Alpi«, od Novega mesta deli divizije »Isonzo«, v glavnem topništvo, medtem ko je s severa, z bregov zelene Krke, nastopala posebna manevrska skupina. Italijani so se z vso naglico vkopavali in že je začel zaporni ogenj. Poizvedovalne patrulje so z vseh strani nosile osuple vesti o neznanskih koncentracijah vojaštva in vojnega materiala. Po zbranih vesteh je nastopalo proti Rogu nad šestdeset tisoč sovražnih vojakov.

Kako torej ne bi pihal Luka! Glodajoča skrb je zarezala globoke brazde na njegovo čelo. Ko se je kolona premaknila daleč s Kraljevega kamna proti vrhu Roga v smeri nameravanega »Pohoda iz obroča«, je v nekem odmoru poiskal kurirja: »Tovariš Rastko!«

»Izvoli, tovariš Luka!«

Luka je držal v roki trebušasto aktovko iz črnega boksa. Morala je biti prava dragocenost, saj jo je ljubosumno varoval in prenašal po Rogu. »Rastko! Tole aktovko

boš nosil! Le glej, da jo varno preneseš! Na vse načine odgovarjaš zanj. Nikakor ne sme priti fašistom v roke!«

Aktovka je bila prav gotovo težka svojih deset kilogramov. Kurirju ni šlo v glavo, da bo zaradi nje kar nekako onesposobljen. »Toda, tovariš Luka...«

»Nič toda, to je zdaj tvoja dolžnost. Za aktovko odgovarjaš z glav. Lahko oddaš komu tudi puško, obdrži le pištolo in bombe, branili pa te bodo že drugi, če bo treba. Ti glej, da srečno preneseš aktovko!«

Tu ni bilo kaj ugovarjati. Rastko je molče sprejel aktovko. Odložil je še nekaj osebne opreme in vključil v svojo prtljago skrivnostno črno aktovko. Puške seveda ni oddal — lepo novo maverico je prinesel s seboj v partizane — preveč spominov je že viselo na njej.

Partizanski kolon in posameznih borcev, ki so se to in naslednje noči prebijali iz smrtnega obroča, je bilo še mnogo po Rogu, vendar tako »mirnodobno vojaške« ni bilo verjetno nobene več, kot je bila naša. Proti večeru se je napotila v negotovost. Je ubrala pravo smer? Bo še kje našla vrzel v obroču, za katerega so že vedeli. Groteskno so učinkovali bosenčki v vedno temnejši noči, ko je vsa kolona topotala in cepetala po cesti proti Faberjevemu križu. Silhujete mogočnih jelk so se odražale na sicer zvezdnatem nebu v temni noči brez lune. Partizani in konji so se zaletavali med seboj in gnali tak hrup, kot bi šla Matjaževa vojska na plan.

Odgovor na zaskrbljujoče vprašanje, ki je vrtalo partizanom po glavah, je kmalu prišel. Pod Faberjevim križem je zaropotalo. Rezko sta zalajala najprej dva

različna mitraljeza. nato so se oglasile puške, potem pa je nastal pravi pekel. Strojnice so lajale kot razdraženi psi — razpoznavali so se po glasu. Partizanski zbrojevke so naganjale strah v kosti s svojim energičnim klopotanjem, drdrali so lahki Fiat vmes pa se hohotala težke Brede. Zrak so rezko parale eksplozij min in tromblonk. Nastala je prava zmešnjava. Streljanje se je oglašalo na vseh straneh. Kaj zdaj? Pravzaprav ni bilo kaj spravševati, kaj poveljevati, saj se je vsa kolona tako rekoč razpršila na vse strani, največ pa nazaj, odkoder je prišla. Nered so še povečevali prestrašeni klici, divje hrzanje prav tako preplašenih konjčev. Zmeda je bila popolna. Tista tretjina ljudi iz kolone, ki je ohranila kolikor toliko mirno kri, ni mogla nič proti takemu kaosu, ki je odnesel in odpihnil

Rojstvo v

noči

SPOMINU
TOVARIŠEM,
PADLIH V ROŠKI
OFENZIVI

I.

Počasi se spušča mrak.
Še počasnejši je naš korak
ko vlečemo se skozi gozd
neznan
z razprskanimi, gnojnimi
nogami.

A v tej tihoti nismo sami.
Za vsakim grmom vrag preži
na našo izsušeno kri.
Med njimi in nami pa stalno
drvi

glasnica nema, brez oči,
glasnica pošastna — Smrt.

Smrt nam je znanka,
vedno je z nami;
Kadar k sovragu jo pošljemo
v vas

utrujen nasmehne se nam
obraz.

Ko pa v nas upre svoj pogled,
srca presune bolesten drget.

II.

Vojak ob drevesu je stal,
iz šlema je vino pil.
Od ust se mu je cedil
curek iskreč in svetel
in na razsušena tla kapljal.

V oči se mi je zaril
ta curek droban,
v očeh je obstal
kot prikovan.

Teden bo skoro minil,
kar sem zadnjikrat pil.
Takrat sem poslednjič videl
kruh...

Potem sem sesal mah,
a bil je — suh...

Puška je sama merila v vrat,
kjer je vino klokotalo.
Bo še v šlemu kaj ostalo,
ko se zvrnil bo soldat?

SERGEJ
VOŠNJAK

Ali se bo vse razlilo
in se v suho zemljo vpilo?

Roka zdaj bo mirovala,
zdaj ne bo nič drgetala,
ko se s smrtjo bo igrala.

Vojak še kar naprej je pil...
Pa ga nisem ubil.
Saj nas je bilo
le deset na pol mrličev,
njih pa... Le kdo
preštel bi ves trop hudičev?

Tiho smo se umaknili
in se z gozdno tihoto spojili.

III.

Pred nami v gozdu silhueta
hiše.

Beline ni
in ne luči.
Sivina le jo riše.

Planil bom k vodnjaku
in se napil!
Še za vas, tovariši,
jo bom dovolj pustil...

In slina spet omoči usta
suha...
Morda bo kje še košček kruha?

Če pa v hiši ni ljudi,
v njivo bom zaril pesti,
suho zemljo bom preril,
kak krompir bom že dobil.
Pa čeprav bo gnil...

dober del kolone nazaj proti središču Roga.

Jutranja sivina nastajajočega dneva je osvetlila pot, koder so se vračali preplašeni borci. Treba je priznati, da niso prav vsi dobro prestali srečanja s sovražnikom, kar je bilo za mnoge izmed njih celo ognjeni krst. Povsod ob poti in na njej so ležali izgubljeni ali odvrženi predmeti. Pomirjeni partizani so lovili konje in praznili zaboje v svoje nahrbtnike. Kolone, ki je bila prejšnji dan podobna veliki brigadni komori v poznejšem času, ni bilo več. Ostali so samo še partizani, ki so se, oboženi ali pa tudi ne, zbirali na neki koti sredi Roga. Tam je Matija organiziral zasilno taborišče, ki so ga borci hiteli utrjevati. Delali so bunkerje za skalami, ne zavedajoč se v svoji vojaški nezkušenosti, da jih lahko tamkaj na kupu zmeljejo sovražni mino-

metalci – toda na srečo ta dan sovražnih vojakov ni bilo blizu.

Manjkalo pa je še veliko tovarišev. Sredi dopoldneva je Rastka, ki je še vedno prenašal skrivnostno črno aktovko in tudi nepogrešljivo mavserico, ter Franceta (Petrovska, op. pisca), poklical na stran Peter in jima potihem povedal: »Mi gremo poskušat srečo na drugo stran Roga, vidva pa morata ostati še na njem. Poiskati morata izgubljene tovariše: Kristofa (Edvard Kardelj), Gašperja (Tone Fajfar), Andreja (dr. Jože Rus), Bolkota (dr. Jože Brilej), Cirila (Jože Moškrič), Suhega (Miran Jarc), Meto (Zdravka Kocbek), Miho B. (dr. Marjana Breclja) in še številne druge, ki so se ob napadu izgubili po vsem Rogu; poiskati jih morata in spraviti na varno!«

Kje bi ta »na varno« lahko bil, seveda France in Rastko sama ni-

sta vedela, pa tudi Peter ne. Vendar sta molče ubogala in se napotila kar na slepo križem po Rogu. Najprej proti bolnišnici, kjer sta bila Meta in Ciril. Kaj bo naprej, pa nista hotela niti misliti.

Nedaleč od kote, kjer so se utrjevali partizani in se pripravljali na morebiten obisk Italijanov, sta Rastko in France srečala partizana Boštjana, borca iz zaščitne čete. Povedal je, da je v bližini majhna skupina partizank in partizanov, med njimi Kristof, Gašper in Tina. Vsi so že vedeli – čeprav ga niso tudi vsi poznali po pravem imenu – kaj pomeni tovariš Kristof za Osvobodilno fronto, zato sta se oba te novice močno razveselila; vsaj v nečem sta že uspela v zaupani misli. Naglo sta razložila Boštjanu, kod naj hodi, da pride do Petra, od koder naj privede patroljo, ki bo spravila k njim izgubljene tovariše. Na ve-

Noge niso več kamen
lažji postaja korak.
Vse bolj črn je mrak...

Prokleta fantazija
in vizija,
ki jo ustvarjata
trud in glad!

Pa vendar bi bilo
brez žeje zaspati
tako lepo!

IV.

Nekdo se spotakne.
Spet drugi omahne.
Eden že ves dan drhti.
A grčavih vej
— zasilna nosila —
nobeden ne izpusti.

On pa negibno leži
in ječi.
Iz luknje nad očmi
mu počasi drsi
kaplja krvi.

Zdaj ne čuti več,
kako glad boli.
Zdaj ne sliši več,
kako topo doni
ta naš korak.
Zdaj nič več ne ve,
kako srce drhti,
ko tovariš tvoj
upira in ječi.

Preden nastopil
bo jutranji mrak,
mu bo naš korak
poslednji marš.
Na naših ramah
bo mirno zaspal.
Še vedel ne bo,
da trnjevo pot
je že končal.

A v nas
bo ostal!

V.

Kaj nam bo le prinesla ta noč?
Še bolj nas bo stisnil obroč
in v zadnjem navalu
ob himni rafalov,
se k njim uvrstimo,
ki sebe so dali,
da mi bi ostali
in s svojo smrtjo
nesmrtni postali.

Smrti se zdaj nič več ne
bojimo,
z dvignjeno glavo pred njo se
zvrstimo.

Strah in trepet niso naše
navade!
Mi smo iz proletarske brigade!
Krvavo rdeča je naša zastava
in naša pot je vsa že krvava.

Pa vendar, rad bi še živél!
Rad bi videl in dojel,
kaj pognalo bo iz krvi,

ki tako počasi drsi
čez mrtve tovariševe oči.

VI.

Ta-ta-ta-bum,
ta-ta-ta-tam.
Melodija brez not.
Ta-ta-ta-bum,
ta-ta-ta-tam
odmeva povsod.

V taki noči se ne spi,
preglasno so zaigrali.
A on se ne zbudi.
Ne bo ga zbudil niti jok
treh otrok,
ki so sirote postali.
Niti njena bolečina,
ko po gozdu bo hodila
in iskala, kje gomila
je, da bi jo okrasila.

Ta-ta-ta-bum,
ta-ta-ta-tam.
Simfonija brez komponista.
Ta-ta-ta-bum
in bum in bum
za padlega komunista!

VII.

Ko da bi zemlja se razpolovila,
ko da pošastno silo bi sprostila,
ki vso jo povezuje,
tako hrope in bobni,
joče, sika, rjuje,
se krohota in bljuje
orkester jeklenih cevi.

liko veselje vseh so se kmalu tudi res sestali, Rastko in France pa sta nadaljevala svoje motovljenje po mračnem Rogu, kjer je za debli orjaških hoj prežala zelena smrt.

Nahrbtnikove naramnice, obtežene z vsebino črne aktovke, so rezale v Rastkova ramena in opominjale na previdnost. Vsepopoldne so se oglašali divji kriki italijanske soldateske, padali so posamezni strelji iz pušk in grmele eksplozije topovskih granat. Vijugava pot je pred večer pripeljala oba zasledovana slednika v bližino nekdanjega taborišča na Kremenjku, kjer sta prenočila sredi peklenškega ognja topov, strojnic in pušk z italijanske zaporne črte, ki so jo opasali okoli Roga.

•

Še veliko tega je bilo vmes, kar bi bilo treba povedati v zvezi z vsemi temi dogodki, toda naša zgodba bi se s tem preveč za-

vlekla. Če hočemo ostati pri stvari, potem je treba vse to preskočiti. Preskočimo zato vse tavanje in beganje po Rogu in iskanje vrzeli v obroču, kjer jih ni bilo. In ni moglo biti drugače: France in Rastko sta se zjutraj naslednjega dne spet šela z vsemi drugimi ob umetnem zaklonišču nad kraško vrtačo. Postaviti ga je dal Matija, zgradili pa so ga njegovi najzvestejši fantje. Tam se je zgodba okrog aktovke nadaljevala: »Aha, si prišel. Kje imaš aktovko?« je zabundral Luka.

»Tukaj je, tovariš Luka, cela in nepoškodovana in neokrnjena.«

»Zdaj pa jo zanesi v bunker Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in jo tam spravi!« je ukazal Luka.

»Bom, samo da se znoči, ker ne vem, kaj je na oni strani.« Pri tem je ostalo in ob nastopajočem mraku je Rastko odnesel aktovko

nekaj proč v skriivališče Izvršnega odbora OF, kot so pravili ozki in globoki skalnati luknji za bivšim taboriščem. Ko se je v temi spotikal čez kamenje in vejevje proti cilju, je po Rogu strahovito grmel. Italijani so z vseh strani odpravi prav peklenški zaporni ogenj iz vsega svojega orožja — v določnem pasu so tolkli vsako ped zemlje. Med zlobno lajanje strojnic in ropotanje pušk so se mešale nenehne eksplozije topovskih granat — ponoči je bilo to še bolj strašno in mučno slišati. Še starim partizanom, veteranom iz mnogih bitk in akcij, je bilo tesno pri srcih.

Ko se je kurir le pritipal do bunkerja in obstal ob njegovem pokritem žrelu, je začel premisljevati in preudarjati: »Hm, če je res, kar govorijo, da namreč Italijane vodijo po Rogu Kočevarji in belogardisti, potem bodo fašisti tole naravno luknjo z njihovo po-

*Megafon hrešči vmes:
Ponujajo nam življenje in kruh,
če se vdamo.
Tepci!*

*Ko da se ne poznamo!
Zdaj gre zares,
ni nam za šalo!*

*Želja, ki prej se je zdela edina,
je postala praznina
in nič ni od nje ostalo.*

*Pred nami vstaja zdaj druga
vizija,
brez kruha in vode. Ni
fantazija!*

*Od daleč jo zremo,
vso še megleno,
zavito v kopreno.
A čutimo, da živi,
da bomo do nje prišli.*

*Kaj zdaj bi nam kruh,
in kaj življenje,
in kaj bi nam voda?
To je za nas premalo.
Hrepenenje,
ki v nas je zaplalo,
lahko poteši le svoboda.*

*Spet korak
postane lahak
in soncu umakne se mrak.*

VIII.

*Gozd pošastno doni.
Smrt brezglavo hiti
na vse strani.*

Ob tabornem ognju

*Komisar kriči
in ukazuje.
Pa ga nihče ne čuje.
A vsakdo sam tako stori,
kot on poveljuje.*

IX.

*Le kaj tako drug v drugega
strmino,
ko da se nismo skupaj bojevali?
Pa ne, da smo se le neznanci
zbrali?
Ali se mar drug drugega
bojimo?*

*Ne, ne! Samo te zadnje dni,
ko smrti zrli smo v oči,
obrazov si nismo ogledovali.
Drug drugemu gledali smo le
v srcé,*

*molče se pomenkovali.
Še vedno smo skupaj prav isti
ljudje,
čeprav smo drugačni postali.
Komisarju so posiveli lasje
in gube so mu razorale obraz.
Če kdo bi zrcalo postavil pred
nas,
ne vem, kdo spoznal bi svoj
lastni obraz?*

X.

*Kar je v obupu rojeno,
postane silovito.
Kar je v krvi kaljeno,
je zmagovito.
In kar iz srca je vzniklo,
je plemenito.*

*V tej noči se nam je rodila,
v krvi okalila
in v srcu utrdila
mogočna velika vera.
Vera v življenje,
vera v ljudi
in v nove dni.*

*To noč smo se tudi sami rodili,
iz drobnih zrn v velikane smo
vzklili.*

Pr o p u s t n i c a

za tovariša R a s t k o t a, kateremu se dovoljuje prost prehod po vsem slovenskem ozemlju. Prosimo, da mu na njegovi poti nudijo terenski inkomandiri vse podpore in pomoč.

proti fašizmu, svobodo naredi!
Na položaju, 13. septembra 1942.

Za politkomisarja:

Krištof

Komandant

Petra Stinger

močjo prav gotovo našli. Vse, kar bo v njej, postane njihov plen. Zdravo potem tudi moja glava,« se je v šali nasmehnul. Sel je nekaj korakov stran od strmega, čeprav ne visokega pobočja. Same skale, pokrite z niahom, in visoke jelke vmes. Poiskal – bolj otipal, kot videl jo je – je med skalami ozko razpoko. Ravno pravšna je bila, da je lahko šla črna aktovka dokaj globoko vanjo. Ko jo je zrinil do konca, je šel Rastko daleč na drugo stran in od tamkaj prinesel nekaj kamenja. Z njim je najprej zadelal luknjo, nato pa vse skupaj še pokrnil z mahom, tudi prinesenim precej daleč od tam.

»Tako bo najbolje,« je premišljeval, ko se je vračal po temni noči med grmenjem topov proti ostalim v velikem bunkerju, ki je odigral tako pomembno vlogo v zgodovini slovenskega narodno-osvobodilnega boja. »Če ostanem živ, bo aktovka prejkone rešena, če pa bi jo spustil v bunker Izvršnega, pa bi bila skoraj gotovo izgubljena. Torej bolje tako!«

*

Spet je treba preskočiti lep kos zgodovine. Treba je preskočiti vse dni v bunkerju – šestinšestdeset ljudi je bilo v njem in prav Rastko jih je štel, ko je Povh delil po jedilni žlici olja in pražene ječmene kave na osebo, za priboljšek rezino Tilnove salame vsakemu – potem pa dolgo nič, ne hrane in ne vode. Morda bo treba kdaj drugič povedati, kako so prestregli

naslednje dni skromen dežek v sotorke, kako so prišli do prve vode, kako je Rastko rešil iz nekega spodnjega bunkerja partizana Mojco, ki se je tamkaj zabunkal z loncem medu in loncem masti ob sebi. Pravilno je namreč sklepal – že naslednji dan so fašistični vojaki s pomočjo Kočevarjev našli in oplenili vse naravne luknje, v katerih so imeli partizani svoja skrivna skladišča. Tako je prišla Italijanom v roke med drugim tudi še nerazvita bojna zastava, ki je bila namenjena prvemu proletarskemu bataljonu Toneta Tomšiča. Z njo so se potem šopirili v Ljubljani in jo razkazovali v izložbi Tiskovne zadruga na oglu bivših Selenburgove in Knaflejeve ulice. Zasegli ali uničili so tudi vse drugo po odkritih skrivališčih in ni prav nobenega dvoma, da bi bili dobili tudi črno aktovko, če bi jo Rastko res skril v bunker Izvršnega. Tam so Italijani dobili med drugim tudi opremo tovarišice Mete in jo seveda ročno razglasili »za last te in te prilježnice« dr. Aleša Beblerja, ki so ga tedaj imeli za komandanta vesoljnega slovenskega partizanstva. Pa to spada že drugam!

Do nadaljevanja naše zgodbe je preteklo točno mese dni. Vmes je bilo trideset tesnobnih dni in še hujših noči. Najprej v roškem bunkerju, nato beg nekaj preplašenih borcev od skupine – med njimi sta največ škode povzročila Grča in Kanarček, ki sta na No-

tranjskem razširila vest, da so Italijani dobili bunker in pobili vse slovensko politično in vojaško vodstvo osvobodilnega gibanja, kar je spet pozneje šele Rastko na svoji poti demantiral. Ko je namreč skupina zapustila bunker, se je razdelila na dva dela, ki sta vsak zase skušala priti iz Roga. Glavni del z vsem vodstvom je odšel proti severu in se prebijal čez Krko, kjer je padal v zasede in se spet lomil na še manjše skupine, izmed katerih je ena srečno prišla do Podlipoglava pri Ljubljani, medtem ko se je druga morala vrniti na Rog, precej partizanov pa je šlo na vse strani.

Drugo skupino – šest borcev s puškami in okrog trideset neborcev – pa so naložili Rastku, da jo popelje iz Roga kakor ve in zna. Za javko so se nekako negotovo dogovorili, da se pač najdejo po končani ofenzivi nekje pri Ljubljani. Vmes je bila potem vsa težavna pot samo po kompasu in karti čez vso Kočevsko in Notranjsko, vmes je bila nesrečna smrt Krištofovega brata Janeza v italijanski zasedi nad Starim logom, rešitev Andreja na Topli rebri in končno prehod dolenske železniške proge pri Mlačevem, prvo srečanje z vaško belogardistično stražo na Polici pri Grosupljem ter prihod v Podlipoglav. Tam je že bil prvi del vodstva OF s tovarišema Krištofom in Luko na čelu.

Rastko je moral koj nazaj do Matije in Petra. Napisali so mu

propustnico – po veljavnosti podpisov menda edinstveno. Na stroj jo je napisal Slavko Vrhovec, podpisala pa sta jo Krištof in Luka. Slednji tedaj ni nič vprašal, kje je črna aktovka, Rastko pa mu tudi ni pravil.

Vmes je bila torej še ta pot. Šla sta skupaj s Kajtimirom, ki je tudi potoval na Dolenjsko s posebno nalogo. Vmes je bila epizoda s teletom na Polževem, ki so jo zmotili italijanski topovi iz Višnje gore, vmes je bilo srečanje z belogardisti v Ratjah pod Hinjači na Suhi krajini, ki bi skoraj postalo usodno za Rastka in njegove spremljevalce. In še je bilo vmes srečanje s Cankarjevci, ki so tiste dni »taktizirali« pod Urbanovim dvostvorn v okolici Tople rebri in se basali s češpljevo čezano, potem pa spet v taborišču pri Matiji in Petru: topla jed in celo meso po dolgem času!

Prvo vprašanje, ki ga je Matija zastavil kurirju, ko je ta predal pošto in oddrdral svoje novice s poti, je bilo: »Kje imaš aktovko?«

Rastko je povedal, kaj je napravil s njo. »Storil sem, kar sem pač mogel v tistem položaju. Mislim, da sem pametno ukrepal, sodeč po tem, da so Italijani izpraznili vse bunkerje. Šel bom pogledat, če je še tam, daj mi samo nekoga s seboj, da mi bo pomagal nositi,« je prosil Matijo.

Kmalu sta jo z Boštjanom ubirala od pobočij Pečke čez Cink čisto na drugo stran Roga. Zlahka je Rastko našel staro taborišče, požgane barake so žalostno označevale kraj. Šla sta mimo velikega bunkerja, ki je še vedno uporaben molče varoval svojo veliko skrivnost, šla sta mimo spodnjega bunkerja in koučno prišla do pravega – bivšega skrivališča Izvršnega odbora Osvobodilne fronte. Obstala sta ob njem. Rastku so krvaveli podplati – mesec dni nenehne hoje je bilo dovolj, da je ostal od čevljev samo še vrhnji del in izmučen se je vsedel na skalo.

»Kje je le to bilo?« se je skušal orientirati. Zaman sta nekaj

časa iskala vse naokoli. Rastko se je končno postavil ob luknjo, ki je prazna in opustošena zijala v niz, nato pa je napravil po spominu nekaj korakov v stran proti skalam – hura! Odgrnil je mah, izbezel kamenje in končno privlekel na dan skrivnostno črno aktovko. Cela in nepoškodovana, le nekoliko vlažna je bila.

Kljub razbolelim nogam je bila pot nazaj v taborišče vesela in zadovoljstvo po dobro opravljenem delu je širilo Rastkovo srce, ko je stopil pred Matijo in mu dal črno aktovko. Tovarišu Matiji pa je pohvala le s težavo prišla čez usta to so vsi dobro vedeli. Zato je bil Rastko kar zadovoljen, ko se je ob pogledu na aktovko sicer vedno resni in skoraj mrki Matija široko nasmehnil in dejal: »No, vidite, saj niso ničesar našli, če ni bilo izdano.«

V skrivnostni črni aktovki pa je bil najvažnejši partijski in vojaški arhiv Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije.

Gorazd Morjak

Zanimanje, ki je popolnoma na mestu

Več prispevkov, ki smo jih letos objavili v »Borcu« pod tem naslovom, je načenjalo problematiko poučevanja zgodovine NOB v naših šolah. Resnično: poučevanje zgodovine NOB je problematika, ki se je zavedamo vsi! Saj smo še precej daleč od tega, da bi v naših šolah poučevali zgodovino NOB zanimivo in privlačno za učence na vseh šolskih stopnjah. Tokrat pa nas zanima še nekaj drugega! Namreč, kako je s tovrstno literaturo. Zato smo naprosili tovariša Venčeslava Winklerja, šefa oddelka za šolske knjige pri Državni založbi Slovenije v Ljubljani, naj nam v zvezi s to problematiko nekaj napiše, sestavku pa smo dali naslov:

Imamo že dovolj literature za poučevanje zgodovine NOB?

VPRASANJE bi bilo bolje zasukati tako: kako je z zgodovinskimi učbeniki sploh. Priznati je treba, da smo tu najšibkejši. Za vsak drug predmet imamo več ali manj izdelane pripomočke, pri zgodovini pa gre delo zaradi delikatnosti predmeta silno počasi. Ne samo pri nas, tudi v ostalih republikah imajo glede tega velike vrzeli. Vendar so nas v zadnjih letih že nekoliko prehiteli, se nekoliko drznejši, upajo si tvegati. Če izvzamemo začasni učbenik zgodovine za osnovne šole, ki je izšel že pred leti, je prvi zgodovinski učbenik, ki

obravnavava novejšo zgodovino in s tem tudi zgodovino NOB, zgodovina za četrti razred gimnazij, ki jo je lani izdala »Mladinska knjiga«. Tu je prvič obdelan pregled NOB. Pomanjkanje podobnih knjig sili celo dijake srednjih in strokovnih šol iz višjih razredov, da se pri ponavljanju poslužujejo te knjige. »Mladinska knjiga« pripravlja tudi učbenike zgodovine za višje razrede in lahko upamo, da bomo prišli tako tudi do dobre zgodovinske knjige, ki bo globlje in širše obravnavala tudi NOB. Dotlej pa bodo dijaki višjih razredov še

vedno navezani samo na predavanja profesorjev in učiteljev, na razna skripta in podobno. Ob tem pa nastaja seveda veliko težav. Vsak profesor in učitelj nehoti predavati nekoliko po svoje, poudarja ali zanemarija določena poglavja, dijaki pišejo, namesto, da bi poslušali, diskutirali, nehoti se zanemarija ilustrativno in dokumentarno gradivo, predavanja se zaradi pomanjkanja časa omejujejo zgolj na dejstva, emocionalna stran (čustvena stran) pouka je večinoma zanemarijena. Krivda? Ljudi, ki bi lahko pisali zgodovinske učbenike

iz NOB, je silno malo, marsikatero poglavje je treba še dobro pretrresti, zato je pot od začetnega rokopisa do končnega, urejenega učbenika precej dolga.

Za osnovne šole je stvar toliko težja, ker novi učni načrti močno poudarjajo domoznanski pouk, ki mora biti naslonjen na krajevno zgodovino. Pouk domoznanstva v tretjem in četrtem razredu osnovne šole se širi od domačega kraja v širšo domovino ter postopoma zajema nove probleme. Pri tem je treba opozoriti na to, da je za to stopnjo težko napisati točen učbenik, saj izhaja vsak kraj iz svojih zanimivosti in iz svoje zgodovine. Seveda prihajajo učitelji marsikdaj v zadrego, včasih upravičeno, včasih neupravičeno. Nujno se morajo posluževati krajevnih kronik, zlasti kronik ZB, za nekatere kraje pa je bilo tudi že mnogo napisanega in je treba snov le primerno razvrstiti. Danes predstavlja ravno »Borec« neprecenljivo zakladnico učne snovi za vsako šolo. Boljši učitelji tudi sistematično zbirajo izrezke in podatke iz dnevnega in lokalnega časopisja, zbirajo snov za lokalno zgodovino tudi po Dokumentih in podatkih NOB, katerih tri knjige so izšle že tudi v slovenščini, poslužujejo se raznih zbornikov krajevnega značaja, ki močno obravnavajo tudi NOB (Škofja Loka, Kamnik, Mengeš, Litija, Kočevje itd.). Za šolski pouk so bili dragoceni Spomini iz partizanskih let, ki jih je izdala Prešernova družba, da ne govorimo o posebnih knjigah spominov, ki so izšli pri raznih založbah (Korotan, Konobelj, Prušnik, Hace itd.). Drugače pa si pomagajo v šolah tudi s sestavki, ki jih dobijo v šolskih čitankah, v mladinskih listih in knjigah.

Ne moremo reči, da to zadostja, je pa iz dneva v dan boljše, pojavlja se čedalje več knjig. V šole prihaja generacija, ki sama ni občutila težav, grozot in pomembnosti velikega časa. Navezana je le na pripovedovanje odraslih, na tisto, kar bere, vidi v filmih, kar sliši preko radia

Ena izmed nedokumentiranih fotografij, ki jo hrani fototeka Muzeja NO v Ljubljani

(nedeljski dopoldanski spomini borcev so med mladino zelo priljubljeni) ali na tisto, kar sliši pri pouku.

Filmskih projektorjev za navadni ali ozki film je na naših šolah še zelo malo. Zato se morajo posluževati šole za gledanje takih filmov potujočega kina ali pa obiskovati redne predstave v kinematografih. Pač pa imajo šole že precej diaprojektorjev. Za te aparate je na razpolago poleg množine drugih učnih filmov tudi nekaj filmov o NOB. Izdelanih je že okrog 50 takih filmov, ki obravnavajo razne ofenzive, določene posebne akcije, razvoj JLA, ljudske oblasti, življenje naših herojev in podobno. Rez, da so ti filmi splošno jugoslovanskega značaja, izdelujejo jih večinoma v Zagrebu, v Novem Sadu in v Beogradu. Pričakujemo, da bo v kratkem začel z delom tudi naš slovenski Zavod za šolski

in poučni film, ki pa nujno zadeva na težave, če že drugače ne, vsaj zaradi manjše naklade. Ne moremo reči, da vsi dosedanja filmi zadostujejo, vendar, začetek je tu.

Posebnih stenskih zemljevidov NOB doslej še ni. Pregledno karto NOB za Jugoslavijo bo izdal Zagreb, v Sloveniji pa pripravlja podobno karto o NOB v Sloveniji Državna založba.

Kaj nujno potrebujemo? Predvsem primeren pregled NOB ne samo za šole, temveč za širšo javnost, za razne izpite. Neštetokrat so ljudje v zadregi, treba je postreči s podatki domačinu ali tujcu, mlademu ali staremu in je treba iskati po pomembnejših člankih. Primerna knjižica s poljudno napisanim pregledom bi lahko našla svoje mesto med publikacijami Prešernove družbe, če bi se ji drugod ne našlo prostora.

Venčeslav Winkler

Osmega avgusta 1943 je bila na Šipku ustanovljena VI. SNOUB »Slavka Šlandra«. Petnajsto obletnico ustanovitve brigade bodo bivši šlandrovci — skupaj z borci I. štajerskega bataljona in II. grupe odredov, predhodniki Šlandrove brigade — proslavili 7. septembra v Mozirju v okviru tamkajšnjega občinskega praznika. — Članek, ki ga objavljamo v spomin na Šlandrovo brigado, opisuje eno izmed najtežjih borb in največjih zmag Šlandrove brigade, ko je le-ta v okviru široko zasnovane conske operacije za osvoboditev Gornje Savinjske doline uničila 31. julija 1943 močno utrjeno sovražno trdnjavo Ljubno.

SPOKOJNA poletna noč. Gornja Savinjska dolina utrujena bdi v okovih okupatorjevih postojank. Borci Štajerske operativne cone se ji bližajo z namenom, da jo osvobodijo. Šlandrova brigada se že neslišno približuje ciljem: I. in II. bataljon nemški trdnjavi Ljubnemu, III. bataljon pa močni postojanki Lučam.

Prvi bataljon prebrede Savinjo in se severne strani v polkrogu obkroži Ljubno. Borci drugega bataljona, ki se bližajo trgu z juga, so spretni in drzni; po mačje naskočijo stražarja in ga neslišno odstranijo. Pot po mostu čez Savinjo je prosta. Borci ga hitro pretečejo, s seboj vlečejo tudi top...

Kazalec ure zleze na enajst — nočna tišina postaja moreča. Nenadoma strel! Stražar pred Druškovičevo trgovino,

kjer gnezdi posadka vermanov, je opazil napadalce. Sprožijo tudi drugi stražarji — po vsem Ljubnem zadoni, ko bi prigrmel hudournik.

Vojaško zdresirani Nemci zapuščajo svoja gnezda ter se kot zveri poženejo v strelske jarke in bunkerje, v posamezne hiše in v druge utrdbe, da bi branili trdnjavo in seveda predvsem svoje betice. Hkrati švignejo v temno nebo štečmeče rakete. Pesem strojnic se razlega po dolini in obeta krvavo bitko.

Bataljona krepko skleneta obroč. Borci organizirano in odločno napadajo; čistijo strelske jarke, rušijo bunkerje, zavzemajo hišo za hišo, utrdbo za utrdbo... Bore se za vsako ped zemljo.

Prvi bataljon, ki ga vodita komandant Božič in komisar Gorki, vztrajno napada: gri-

ček Rasulje je zavzet, obkroženi so luftšuci v gozdarski hiši in vermani v Druškovičevi trgovini, napadeni so tudi orožniki in gestapovci v Lakerjevi gostilni.

Borci drugega bataljona se pod vodstvom komandanta Štefana in komisarja Smrekarja poženo ko levi na tri zidane bunkerje, zmečejo vanje bombe in jih zravnajo z zemljo. Pot k južni postojanki luftšucev je sicer prosta, vendar pelje po čistini in je pod hudim ognjem.

Nemci sprva niso jemali napada na Ljubno resno. Ko pa je v zidovje Petkove gostilne, kjer je gnezdila posadka luftšucev, priletela prva granata iz partizanskega topa, so uvideli, da gre zares.

Zal pa je partizanski top pr četrtrem strelu odpovedal. Zlomila se mu je udarna igla. Toda šlandrovci niso popustili. Udarili so še z večjo močjo, streljali, rušili utrdbe — napredovali... Bili so neustrašni, kajti vodilo jih je takšno brigadno vodstvo, ki ni poznalo porazov in je bilo z njimi vedno tam, kjer je bilo najhuje — to so bili komandant Ris, komisar Džidiž in načelnik štaba Mirko.

Prvi bataljon se spoprime s posadko vermanov v Druškovičevi trgovini... Minerji že lezejo kot podlasice proti postojanki. Že so ob zidovju in zaženejo skozi okno kepo eksplozivna. Zasliši se močan tresk; del zgradbe se ruši. Še preden se razredči dim, se zapodi skupina borcev skozi odprtino v postojanko. Prikaže se nekaj vermanov z dvignjenimi rokami, drugi so ranjeni, veliki pa jih obleži med ruševinami.

Na vrsti je gozdarska hiša.

in strelja z brzostrelko ko blazen. Še preden utegne izprazniti okvir, omahne. Iz goreče postojanke se čujejo strelji. Luftšuci se ubijajo sami, nočejo se vdati.

Druga postojanka je uničena, vojni plen se množi... Naprej!

Šlandrovci še bolj stiskajo obroč in prodirajo proti sredini trga. Skoraj iz vsake hiše sikajo strelji. Nemci se branijo od vsepovsod in z vsemi sredstvi. Najhuje se upirajo luftšuci v Petkovi gostilni.

orožniki pa tudi iz strelskih jarkov in bližnjih bunkerjev, odkoder branijo našim borcem dostop do postojanke.

Komandant Božič in drzni mitraljezec se splazita na podstrešje enonadstropne hiše, odkoder se vidi v strelski jarek, v katerem je vgnezdено sedem orožnikov z mitraljezi. Partizanska strojnica zareglja, in vseh sedem žandarjev pada. Zdaj pa juriš v postojanko!

Šlandrovci hitro zaduše odpor Nemcev in že zaplapolajo

RAZVALINAH

severna postojanka luftšucev. Ta posadka ni podobna vermanom, vsaj po upornosti in zagrizenosti nima primere. Nemci so divji. Minerji hočejo minirati, a luftšuci neprestano streljajo. Slednjič se minercem le posreči. Oglušujoča eksplozija izdolbe veliko luknjo v pritličju. Sovražniki se nočejo vdati, zabarikadirajo se v prvem nadstropju. Besno streljajo in mečejo bombe skozi okna. Tedaj se pet borcev požene k utrdbi in se skloni v zaklon. Ponovno pozovejo Nemce k vdaji. Zaman! Luftšuci odgovore z bombami. Trije naši so ranjeni. Na pomoč priskočijo drugi, ki se jim naposled posreči podtakniti rdečega petelina. Ognjeni zublji objamejo stavbo. Nenadoma se na ruševinah pojavi komandir posadke

Šlandrovcem je uspelo, da so jo v zgornjem delu večkrat minirali in celo zažgali. Toda uničiti je niso mogli, kajti brž ko se je del utrdbe porušil in zgorel, so se Nemci umaknili v klet in ledenico ter od tam tolkli po naših.

Ob jutranjem svitu je postal odpor Nemcev skoraj nezlomljiv. Zato je posegel v borbo tudi Štajerski bataljon VDV, ki je do tedaj pretaknil vsa skrivališča gestapovskih vohunov, raztrgancev, revsovcev in drugih podtalnih sovražnikov. Njegov prvi uspeh v napadu pa je bilo zavzetje Grudničeve hiše, kjer se je utrdila skupina vermanov. Nato so vedevejci porušili in zavzeli tri betonske bunkerje ter prodirali dalje... Pred občinsko zgradbo je spet močnejše zaropotajo. Odpor je bil zadušen z jurišem. Ujeli smo pet Nemcev. Med njimi je bil tudi župan, tisti krvolok, ki je pred dvema dnevo- ma javno grozil ljudem, da bo po Ljubnem tekla kri, če se domačini ne vrnejo od partizanov. In zdaj so se vrnili, ne zato, da se mu vdajo, temveč da mu sodijo...

Na vrsti je močno utrjena orožniška postojanka v Lakenrjevi hiši, kjer imajo svoj brolg tudi gestapovci. Nemci se besno upirajo: gestapovci izza zidov same postojanke,

iz ruševin ognjeni zublji. Postojanka orožnikov in gestapovcev je uničena, toda posadka še ne. Šef gestapa in komandir žandarjev sta se namreč z delom posadke že ponoči izlekla po strelskih jarkih na griček nad postojanko, odkoder so se branili.

Obroč se stiska, minerji rušijo bunkerje, strelci pa jih zavzemajo. Pravkar so šlandrovci zavzeli vojaško skladišče, napolnjeno s strelivom in orožjem. Plen se naglo množi, ujetnikov je čedalje več. Njihovo krdelo pomnožijo raztrganci ter nekaj revsovcev in Nemcev, ki smo jih zasačili v skrivnem kanalu, ko so hoteli pobegniti.

Opoldansko sonce močno pripeka. Borci so utrujeni, žejni in lačni, vendar vztrajajo — sovražniku ne dajo miru.

Janko Sekirnik-Simon, prvi komandant Šlandrove brigade

Mitja Ribičič-Ciril, prvi komisar Šlandrove brigade

Štab I. bataljona Šlandrove brigade na Menini planini poleti 1944. Od leve proti desni: komandant Franc Zavašnik-Božič, pomočnik komisarja Janez Petje-Jovan in komisar Tone Koprivnikar-Gorki

V sredini Ljubnega čedalje bolj lajajo mitraljezi, treskajo bombe, zgradbe se rušijo, ognji bobnijo... Toda šlandrovci in vedevejevci zavzemajo hišo za hišo in se bližajo sredini trga — južni postojanki luftšucov. To ni bilo brez nevarnosti, saj nisi vedel, iz katere hiše, iz katerega okna bo zalajal mitraljez in iz katere line bo prifrčala bomba in se ti raztreščila med nogami.

Da, tu je Brunetova hiša. Borci se poženejo vanjo in pometejo iz nje sovražne vojake. Nekateri poskušajo pobegniti, a jih na begu pokose partizanski rafali.

Na bojišču nastane zatišje. To pomeni, da bo kmalu še bolj zagrmelo. Zato si pripravimo strelivo, kajti brigadni komandant Ris je pregledal bojišče in poveljeval, da mora biti postojanka luftšucov uničena, Ljubno pa še danes osvobojeno.

Previdno začnemo stiskati obroč. Ko pritisnemo na Koroško hišo, nas oblije svinčena ploha. Orožniki in vermani, revsovci in gestapovci, ki so se iz uničenih postojank umaknili in se poskrili po rovih, strelskih jarkih in bunkerjih, so se pred prodira-

njem naših enot zatekli v Koroško gostilno, ki se je tako spremenila v grčavo postojanko. Tu se je, razen luftšucov v Petkovi gostilni, zbrala vsa preostala elita krvave bratovščine. Z ognjem in svinčcem začnemo oblegati novo postojanko. Toda iz nje se tako kadi in reglja, da ne moremo blizu. Sovražniki nočejo nič slišati o vdaji. Točno streljajo iz vseh oken in lukenj, tako da je precej naših ranje-

nih. Tedaj vsi borci hkrati odpremo močan ogenj v uporno zgradbo, minerci pa postavijo eksploziv. Močan sunek zdrobi zgradbo v razvaline — Koroške hiše ni več.

V ruševinah je končala vsa sodrga, razen štirih Nemcev, ki jih minska eksplozija ni razkosala. Med njimi je bil tudi šef gestapa.

Dim iz požganih postojank se vali po Savinjski dolini in oznanja, da je Ljubno še vedno v ognju boja. Da, pred nami stoji še težavna naloga: streti najtrši ogenj — postojanko luftšucov v Petkovi gostilni, ki jo borci drugega bataljona oblegajo že osemnajst ur. Kljub brezprimerni hrabrosti in navzlic desetkratnemu miniranju je niso mogli uničiti, kajti luftšuci so se izza meter debelih betonskih zidov zakrknjeno borili. Zavedali smo se, da se ti luftšuci, ki so bili v resnici nemški piloti, množni sejalci smrti, ki so prišli semkaj na okrevanje, ne bodo kar tako vdali. Toda kljub njihovi zagrizeni obrambi naša odločnost ni upadla. Strli bomo tudi te nadute nasilneže. Udarimo z vso silo, toda rafali strojnic in ročnih bomb se plehko odbijajo od debelih betonskih zidov. Sežemo po eksploziv, a je dostop do utrdbe skoraj nemogoč. Tedaj se komandir minercev Jože domisli posrečene rešitve. Minerci privežejo na dolge hmeľevke po več kilogramov pla-

Zaprisega Šlandrove brigade na Menini planini, oktobra 1943

Takole so se predajali Nemci še med borbo za Ljubno

toglavi. Vendar, ko so odkorakali iz trga mimo godbe, so udarili hitlerjevski korak. Ostali so zvesti do zadnjega. Bili so sami Berlinčani, a Berlina niso videli nikdar več...

V osvobojenem Ljubnem, čeprav polnem ruševin — minirano in požgano je bilo osemnajst zgradb — je vse razigrano in veselo. Borci zbirajo bogat plen, se z najboljšim orožjem oborožujejo in se preoblačijo v nove uniforme. Zmage so veseli kakor še nobene doslej! Praznično razpoloženje je še povečala vest, da je tretji bataljon Šlandrove brigade zavzel postojanko Luče in da je Zidanska brigada pred zmago pri napadu na Gornji grad. Drugi dan je bila Gornja Savinjska dolina osvobojena.

Jože Štok-Korotan

stika in jih prislonijo na zidovje. Gromovita eksplozija zamaja vse Ljubno, vendar Petkove gostilne ne zruši popolnoma. Tedaj se med minerice pomeša najdrznejši mitraljezec Šlandrove brigade Pubi, zgrabi težko mino in jo podtakne pod zid... Postojanka luftšucev se zamaje kot igračka, apnen prah zagrne kup ruševin. Iz kupa kamenja in lesa se čuje krik in vik, stokanje in preklinjanje... Brž po eksploziji se poženemo med ruševine. Žvenku se zlomi deska pod nogami in pade naravnost v ledenico med luftšuce. Pa se znajde in zakriči, naj Nemci dvigne roke; policijskega psa, ki se požene proti njemu pa prerešeta z rafalom. Toda že je tu pomoč... Zagrizeni luftšuci, skriti po kletih in med podrtimi zidovi, se še vedno upirajo, celo na pol zasuti med ruševinami streljajo na nas ko nori. Vsakega posebej je treba naskočiti, razorožiti in privleči na plan. Še poslednji naskok, in bojna nevihta je po devetnajsturni bitki utihnila.

Borci in Savinčani so se zbrali na trgu, kjer je že igrala partizanska godba, da si ogledajo triindvajset ujetih luftšucev. Nekateri so bili od bombnih eksplozij pijano vr-

ZAZNAMOVANCI

POMLADI 1943. leta so Italijani v strahu pred zavezniško invazijo začeli iz albanskih in južnodalmatinskih taborišč dovažati v severno Italijo dalmatinske in hercegovske internirance. Tako so tudi v koncentracijsko taborišče Visco v Furlaniji nekega pomladnega dne prignali transport izmučenih in sestradanih mož, med katerimi so bili tudi petnajstletni in mlajši fantje. Kakor navadno, se je začelo preštevanje, postavljanje v vrste in klicanje po imenih pred stražarsko uto ob vhodu v taborišče. Transport je prispel iz Mamule, majhnega otoka pred vhomom v Boko Kotorsko, kjer so interniranci, stisnjeni v majhnih trdnjavskih sobah pod morsko gladino umirali od lakote in je zanje pomenila premestitev v severnoitalijanska taborišča toliko kot pomilostitev.

Sonce je neusmiljeno pripekalo in mnogi so se zrušili od oslabeledosti in naporne poti. Lačni so bili in vsako najmanjšo pomoč, ki smo jim jo izkazali, so nam poplačali s hvaležnim pogledom. Italijani so nas odganjali, vendar brez uspeha, ker smo jih tako rekoč stisnili ob stražarsko uto. Tedaj je v splošni zmešnjavi troje mladeničev planilo v jarek, kjer so se iz kupa listja kazala dna čadastih loncev, v katerih smo skrivoma kuhali fižol ali polento, ki so nam jo na skrivaj prinašali v taborišče furlanski zidarji.

Ubogi sestradani ljudje! Saj so bili lonci tako skrbno postrgani, da niti zrno ni ostalo v njih. Toda, glej! Mladi Hercegovci v jarku so imeli v mislih vse kaj drugega kot hrano, kajti vneto so si mazali roke s sajami. Mar se jim je od lakote zmešalo? Ali so pripravljali kako šalo? Kot bi mignil, so potem planili iz jarka, se pomešali med transport, in — nič drugega ni bilo videti kot premetavanje borečih se teles med gručami neprizadetih gledalcev, ki so na poziv italijanskega pisarja klicali svoja imena. Potem se je vrvež na tleh podel in vstalo je kakih pet mož s čepicami, ki so imele ščitnike in z obrazi, ki so bili črni od saji.

Nekaj ogorčenih internirancev je hotelo posredovati. Šala sredi tolikšnega gorja in bede je odbijajoče in tragično učinkovala. Suhi, žilavi Hercegovci z gosto, obrito brado na podbradku — očitno njihov vodja — pa je tiste, ki so hoteli ustaviti neslano šalo z odločno kretnjo pomiril. »Vso pot,« je rekel, »smo čakali na to priložnost. Zaznamovali smo jih, da bodo vsi vedeli, koga se je treba izogibati. To so ustaši, ki so Italijanom zrasi prek glave in so jih internirali, da bi volh! ali med nami!«

Tedaj so šele Italijani prišli k sebi. Stare taboriščnike so nagnali v šotore in barake, prišleke pa so spet postavili v vrsto in so se vneto trudili dognati, kdo si je drznil osmešiti njihove varovance. Toda njihova jeza je bila le navidezna. Spričo klavrnega položaja na frontah je bilo Italijanom le malo do tega, da bi se skušali prikupiti svojim dotedanjim hlapcem. Rajši so ustregli svojim ujetnikom. Na njihovo veselje so še isti večer ustaške ovaduhe zaprli v taboriščno ječo, naslednji dan pa jih pod stražo odgnali v neko taborišče na italijanskem jugu.

Nande Žužek

Vso dolgo jesensko noč smo korakali po blatnih, razmočenih stezah. Prišli smo od Črnomlja in zjutraj smo se ustavili v požganih Ravnah pri Kočevski Reki. Cela je bila samo cerkev. Že dva dni nismo jedli in štab bataljona je odredil, da se nahranimo s sadjem. Dve zasedi sta zasedli svoja mesta, ostali pa so se zapodili v osmojene krošnje dreves. V eni zasedi sem bil tudi jaz. Vrh grička za vasjo... Bilo je 23. septembra 1942.

Nekako ob enajstih dopoldne, ko me je že zmagoval na toplem soncu spanec, nas je prišel klicat kurir. Bataljon je že odšel iz vasi, mi pa smo se še nekaj minut zadrževali med ruševinami. Nenadoma zaslišim kričanje in rafale. Vsa vas je bila polna Italijanov. Od kod so se vzeli in kako so prišli tako neopazno v vas, menda nikoli ne bo pojasnjeno. Najbrž so imeli izdajalci prste vmes. Naša zaseda in komisarka bataljona smo se znašli sami pred množičnimi vojniki, že zdavnaj obkoljeni. Jaz sem imel »Zbrojevko«. Samo legel sem v razor in začel streljati.

»Zbrojevka« je umolknila. V okviru ni bilo več nabojev. Ozrl sem se nazaj, se nagnil na levi bok in pomahal z roko pomočniku, da bi mi podal nov okvir. Toda zaman. Pomočnika, niti mojih tovarišev ni bilo nikjer več. Tedaj me je nekaj sunilo, se posvetilo in treščilo, da sem videl vse zvezde. Za hip sem izgubil zavest. Ko sem se zbudil, sem ležal znak. Nahrbtnik je ležal nekaj metrov od mene, naramnice so bile potrgane in ves hrbet me je skelel. Desno uho sem imel odtrgano, prav tako tudi palec na desni roki. Oči mi je zalivala kri. Ročna bomba mi je padla na hrbet in eksplodirala pod nahrbtnikom...

Droben vojaček se je pognal name. Planil sem kvišku in hotel zgrabiti mitraljez za cev. Prepozno. Vojak mi je nameril puškino cev na prsi. Sunil sem jo z roko in jo odbil. Strel mi je pušnil v obraz, toda krogla mi je samo oprasnila ramo. Z vojačkom sva se začela ruvati in trda mu je predla. Bil sem mlad in močan... Nazadnje sem ga spravil podse. Ugriznil me je z vso močjo pod brado, tako da se mi še danes poznajo sledovi zob. Potem so prihiteli drugi vojaki in me s puškinih kopiti pobili. Zavedel sem se na podu »karete« na dveh kolesih. Prepeljali so me v bolnišnico v Kočevju. Z menoj so ležali trije vojaki, ki sem jih jaz obstrelil. Hodili so me gledat, mi grozili, jaz pa sem preležal skoraj vse dni v nezavesti. Tudi zasliševali so me. Povedal sem jim, da se pišem Janez Suštar in da sem doma iz Selc pri Bučki, onstran nemške meje. Od tam ne bodo dobili nobenih podatkov, če me bodo iskali. Po dvainštiridesetih dnevih sem se še ves pijan od slabosti znašel na vojaškem sodišču v Ljubljani. Mnogo nas je bilo in sodili so nas kar po »tekočem traku«. Obsojen sem bil na dosmrtno ječo in kmalu sem se znašel v Italiji. Po kapitulaciji Italije mi je uspelo pobegniti iz Trsta, kamor so nas pripeljali Nemci. Kmalu sem bil spet partizan. Zvedel sem, da sem uradno že mrtev in da je komisarka imela na mojem »pogrebu« govor...

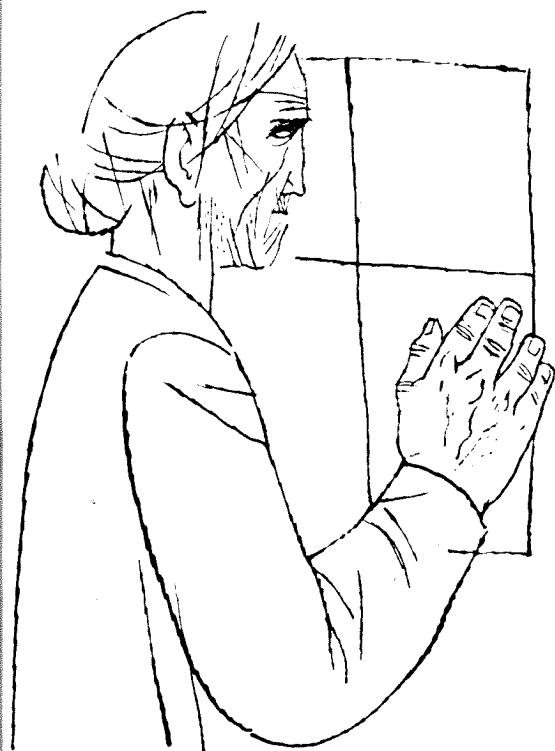
*

Partizan Lovec, doma iz Gornje Savinjske doline, je bil dober strelec. Med drugim je znal v borbah natančno šteti, koliko je sovražni strelec izstrelil nabojev. In ko je sovražni mitraljezec zamenjaval izpraznjen okvir, je Lovec navadno izkoristil priliko in povedel svojo enoto v juriš ali protinapad. Lovec se je zlasti proslavil kot komandir Moravške čete. Tako se je jeseni 1942. leta odpravil v Moravško dolino, kjer je hotel dobiti od terenskega zaupnika podatke o gestapovcu, ki je po dolini in po okoliških gozdovih vohunil in zalezoval partizane ter terenske aktiviste. Lovec se je skrivoma približal Moravčam, na robu vasi pa obstal in prisluhnul. Nato se je po sadovnjaku počasi približal domačiji, kjer je partizanski zaupnik kuhal žganje. Ko je zavil okoli vogala, je ob siju medle svetlobe ugledal obrise človeške postave — prepoznal je iskanega gestapovca. Tedaj sta se oba videla in niti hip nista pomišljala. Oba sta namerila pištoli drug proti drugemu, oba hkrati sprožila — in oba obležala mrtva.

19

JOŽE ŠTOK

Stara Kobečka

se kakor kuščarji po trebuhu in vseh štirih plazili navkreber, dokler niso dosegli gozda in odvihrali dalje proti Lapinjskemu vrhu.

Rezki glas strojnice, ki je lajala nekje ob Kolpi nad Kraljičevo hišo, je Lazarce vrgel iz spanja. Mašili so si ušesa in trepetali v svojih bajtah.

Stara Kobečka je z nevesto ostala v hiši in stiskala zobe.

»Ne tuli!« je velela snahi z ukazajočim glasom. »Ušli so. Na varnem so!«

»Mati, mene je tako strah,« je nevesta drgetala in jokala, sedeč na razkopani postelji, še gorki od njenega moža.

»Ne smeš jim pokazati, da te je strah! Sumljivo bi jim bilo. In molči! Jaz sama jim bom odgovarjala.«

Krotila se je, da bi še sama ne zajokala, ker je bilo tudi njo strah pred neznanim. Oči so ji motno sijale, ko je mirila mlado in jo z uvelo, ledenomrzlo dlanjo gladila po razmršenih laseh.

»Močna bodi!« je šepetala. »Vse bo dobro, da so jim le ušli.«

Ta-ta-ta-ta! Ta-ta-ta-ta! je zunaj na vasi enakomerno ropotala laška strojnica.

MINEVALI so tedni in preden je tisto zimo skopnel sneg, so fašisti iz trga prišli v Laze. Nad vasjo je še počivala zamegljena noč, visoko nad Kozicami pa se je že svetlikal vstajajoči dan. Stara Kobečka, ki je bedec ležala v svoji kamri, je zaslišala topotanje okovanih čevljev, ki so podrsavali na kamniti poti ob Kolpi. Pognala se je k oknu in napenjala oči proti rečnemu bregu, pa ni nič videla, ker je gosta megla ovijala vas. Toda srce ji je zašepetalo, da se njeni hiši približuje nevarnost.

Pohitela je skozi vse prostore, kjer je spala njena družina, in zakričala: »Tako! Vstanite in z doma! Gredo!«

»Kje so?« je na pol prebujeno vpraševal najmlajši, Ivica.

»Ne vprašuj! Obleci se in izgini! Brž!«

Na pol oblečeni so planili njeni trije sinovi pri zadnjih hišnih vratih na prosto in potekli navkreber proti trtju in zidanici, da bi se skrili v lozo. Zakrivala jih je megla, a njihov beg je izdalo kamenje, ki se jim je izpod nog krušilo ter se kotalilo v drago. Fašisti so iz previdnosti pričeli kar na slepo streljati proti vinogradom nad vasjo. Mimo ušes so vsem trem Kobečevim fantom zažvižgale krogle mrtvaško pesem, da so popadali na zemljo in

Pri Bižalovih je zajokala gospodinja, ko so se fašisti vsuli in bajto in privlekli venkaj Nejca, ki se je preplašeno oziral okoli sebe, začuden nad tolikšno množico oboroženih vojakov. Kobečka je videla, kako so ga obstopili in merili s sovražnimi pogledi. Stala je pri zaprtem oknu, zavravana ko smreka v gori, na videz popolnoma mirna, in skozi motno, zarošeno šipo gledala, kako se je druga skupina vojakov zapodila proti Špeharjevi hiši, od koder so privlekli oba Špeharjeva fanti. Polde se je otepal močnih rok, ki so ga pehale na zbirališče pred Bižalovo hišo, pa ga je neki fašist s puškinim kopitom dregnul med rebra, da se je opotekel dalje, za njim pa je stopal njegov brat Jaka ter se oziral in klical nekaj materi in sestri Katici, ki sta stali na predverju in jokali.

»Moj bog, kaj to pomeni?« je zastokala stara Kobečka ter si položila roko na nemirno srce. »Tudi ta dva?«

Čutila je, kako ji bolečina raste iz srca in se dviga proti grlu, da jo je pričelo dušiti. Temne slutnje in bojazen pred grozo, ki je stegovala svoje kremplje prav v vse lazarske bajte, so ji vzele pogum, da se je brezmočno sesedla na stol in zastokala: »Konec. Zdaj je konec...«

Takrat se je pred njeno hišo iz nemira utrgal krik: »Pustite me! Kaj mi hočete? Nikamor ne grem!«

Po glasu je spoznala Jakljevega Petra, ki so ga pobesneli laški vojaki spehali iz bajte ter ga gnali pred poveljnika fašistične kolone, ki se je zgrinjala na travniku pred podružnično cerkvijo.

In že je zaslišala, kako razbijajo na vrata njene hiše. Na stopnicah pred vhodnimi vrati

so se nagnetli, prehiteto drug drugega in treskali po dverih, dokler jim jih ni odprla snaha, ki je zgrožena nad njihovimi podivjanimi pogledi vzviknila ter zbežala nazaj v hišo, kjer je sredi dnevnice stala stara Kobečka, pripravljena na vse, tudi na smrt. Prebledela je, ko je zaslišala, kako se gnetejo v veži.

Visok, koščen Tržačan, ki je lomil slovenščino, je hrupno odprl sobna vrata in se pognal čez prag. Za njim je stopil majhen, droben, črnogled častnik ter se pričel radovedno razgledovati po podobah in slikah, ki so visele na stenah, nato pa je od strani ošinil Kobečko s hudobnim pogledom ter nekaj zamrmral izpod črnih, pristrizanih brčic.

»Kje so vaši?« je vprašal tolmač.

»S kom želite govoriti?« je dejala stara Kobečka. Čutila je, kako se ji tresejo ustnice, kako se ji zapleta jezik.

»Tri sinove imate. Kje so?«

»Odšli so na Hrvaško, še preden se je pričelo daniti.«

»Kolpa je meja. Kako so si drznili brez dovoljenja našega poveljstva zapustiti vas?«

»Sorodnike imamo v Završju. Nov skedenj postavljajo, pa so naše prosili za pomoč.«

Tolmač je častniku povedal njen odgovor. Ta se je zlobno nasmehnil in spet nekaj vprašal.

»Pa se ne boje ustašev?« je tolmač prevedel njegove besede, začudeno strmeč v ponosno starico.

»Kaj bi se bali! Tamkaj so ljudje naše krvi. K rodbini so šli. Od vavek smo si medsebojno pomagali pri vseh težjih delih.«

»Kdaj se bodo vrnil domov?«

Pomislila je, da je danes ponedeljek in naglo odgovorila: »Pred soboto jih ne bo.«

»V nedeljo naj se zglase v trgu na našem poveljstvu!«

»Sporočila jim bom vaše naročilo.«

Tolmač je prevedel njen odgovor. Takrat pa je častnik dvignil roko in oplazil s pasjim bičem starko po obrazu ter besno kriknil v italijanščini: »Lažeš, psica!«

Udarec jo je zasklel, da se ji je stemnilo pred očmi. Opotekla se je jokajoči snahi v naročje in brez solz v očeh odgovorila: »Četudi bi lagala, bi me ne smeli tepsti! Nihče me še ni udaril; ne mož ne oče! Mati treh sinov sem. Lahko mi verujete, kar sem rekla, ali ne. Ubijte me, ker vam drugega ne morem reči!«

Njen ponosni odgovor je zmedel celo pobešnega častnika, ki je prekrizal roke na prsih in zapil pogled v njen obraz. Ustnice, trpeče stisnjene, so ji drgetale in z vznemirjenim pogledom ga je motrila skozi priprte oči.

»Mati sem,« je ponovila. Za svojo deco sem pripravljena tudi umreti.«

Ves čas jo je preganjala ena sama misel: ali vedo, kam so zbežali? Jih je kdo videl in jim povedal?

»Starka, tvoji sinovi so banditi!« je tolmač ponovil častnikove besede.

»Kmetje so. Od dela svojih rok žive in preživljajo še mene, ki sem stara in betežna.

»So bili partizani v vasi?«

»Bili!«

»Dali ste jim tele. Vse vemo! Ujeli smo enega izmed banditov in nam je vse povedal,« je lagal tolmač, da bi se zagovorila.

»Tele so sami vzeli. Kdo bi se jim upal zastopariti! Oboroženi so.

Stegnila je predse roke in mu pokazala od dela izsušene, nagubane dlani.

»Tvoji trije sinovi so partizanski zaupniki.«

»Naj dokaže, kdor vam je to povedal! Pa če bi tudi bili, meni tega ne bi povedali. Mati sem. Učila sem jih živeti od dela, ne od politike. Kmetje smo. Težko nam je, ker ne vemo, koga naj ubogamo — vašo ali partizansko oblast. Oboji ste oboroženi...«

Poslej niso spravili nobene besede več iz nje. Sesedla se je na stol in brez strahu zrla v potemneli, od jeze spačeni obraz fašističnega častnika. Grlo se ji je izsušilo, po licih so se ji ulile solze. Ihtela je molče, ne da bi trenila z očmi.

Častnik je skomignil z rameni in molče odšel iz sobe. V veži pa je kriknil povelje in v hišo so se vsuli vojaki ter pričeli razmetavati posteljnino in vdirati v omare ter predalnike. Razlezli so se po vseh hišnih prostorih kakor nadležni ščurki, zalezli so celo v klet in na podstrešje ter iskali, iskali, iskali. Z njimi so izginili družinski spominki: ure, verižice, prstani in uhani ter denar, ki ga je njen najstarejši sin Tone hranil v predalu posteljne omarice. A tistega, kar so iskali — orožja in okrožnic rajonskega odbora OF — niso našli.

Zunaj je naraščal nemir. Častnik se je približal h gruči žlobudrajočih vojakov, ki so stra-

žili vaše fante. Ti so blede in vznemirjeni stali tamkaj kakor živina pred klavnico, ki čaka na zakol. Nič jih niso vpraševali. Padlo je ostro, divje povelje in kolona se je uvrstila za povratek in trg. Vrnili so se, od koder so prišli, s seboj pa odgnali Jakljevega Petra, Bižalovega Nejca in oba Špeharjeva fanta. Po vasi je vstal jok, Matere so kakor brez uma tekale za sinovi in jih jokajoč klicale, njihovo žalost in obup pa je spremljal smeh fašistov, ki so zapuščali vas.

»Gori!« je v ta nemir iznenadno zaklicala stara Bižalovka.

Gorel je Kraljičev skedenj. Lazarci so kakor brezumna čreda ovac stekli h gorečemu skedenju, a ogenj se je že oprijemal strehe in pod je gorel, da bi ga nihče več ne rešil pred požrešnimi plameni.

»Sto hudičev! Glejte, tudi tamkaj!« je zavpil stari Bižal in pokazal na goreči Kobečev skedenj.

Zajokali so, da se je njihov krik razlegal do neba. Pohiteli so navkreber proti Kobečevim in se pognali v hlev, da bi iz njega rešili živino, ker se je od gorečega skednja vnmala že tudi streha Kobečevega hleva.

Nihče ni vedel, kdaj so fašisti podtaknili ogenj, a kar so bili pred odhodom iz vasi zažgali, je gorelo kakor suha slama. Vaščani so ves dan gasili, da so pred uničujočim ognjem rešili vsaj bajte in sosednja gospodarska poslopja.

Ko so se Kobečevi trije fantje v mraku vrnili k svoji ostareli materi, so tamkaj, kjer sta še davi stala hlev in skedenj, našli le še kup žarečega pepela, prekritega s počrnlimi ožigi razmetanega tramovja.

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje in konec)

7. junija — Pri Postojni, pri kilometru 88,0, mina poškodovala tir.
7. junija — Pri Logatcu, pri kilometru 608,5, zavozil oklopni vlak 640 na mino. Iztilil stroj s štirimi vozmi.
7. junija — Pri Postojni, pri kilometru 88, mina poškodovala tir.
10. junija — Pri Logatcu, pri kilometrih 610,3 ter 610,6 in 607,7, mine poškodovale progo.
11. junija — Pri uvoznih kretnicah v Medvodah naletel vlak 820 na mino.
12. junija — Napad na vojaško postojanko Stampetov most. Porušen en steber in dva oboka.
12. junija — Pri Logatcu, pri kilometrih 610 ter 601,55 in 601,53, mine poškodovale tir.
13. junija — Pri Postojni, pri kilometru 87,5, in pri Planini, pri kilometru 613,8, mine poškodovale tir. Oklopni vlak 693 iztilil.
15. junija — Na postaji Planina minirana kretnica številka 1.
15. junija — Pri Rakeku, pri kilometru 613,7, mina poškodovala tir.
16. junija — Pri Lescah navozil na mino vlak 7618.
16. junija — Pri Planini, pri kilometru 605, mina poškodovala tir.
22. junija — Med Grosupljem in Višnjo goro navozil na mino oklopni vlak II pri kilometru 129,8. Močno obstreljevanje.
23. junija — Pri Javorniku navozil na mino vlak 7618.
7. julija — Pri Planini, pri kilometru 610, mina poškodovala oba tira.
10. julija — Na postaji Planina ob 0.40 eksplodirala mina na kretnici 11.
15. julija — Med Zalogom in Lazami, pri kilometru 554,3, iztilil vlak 7301 zaradi razdrte proge.
27. julija — Med Škofljico in Šmarjem, pri kilometrih 137,5 in 137,6, eksplodirale mine; ena na robu prvega predora.
28. julija — Pri Podnartu, pri kilometru 599, zavozil na mino vlak št. 91382. Iztilili trije ščitni vozovi pred strojem.
31. julija — Med postajama Laško in Celje navozil na mino vlak številka 810. Iztilil stroj.
2. avgusta — Med Zirovnico in Javornikom navozil na mino vlak 91319. Poškodovan stroj.
4. avgusta — Pri Brezovici, pri kilometru 582,7, naletel oklopni

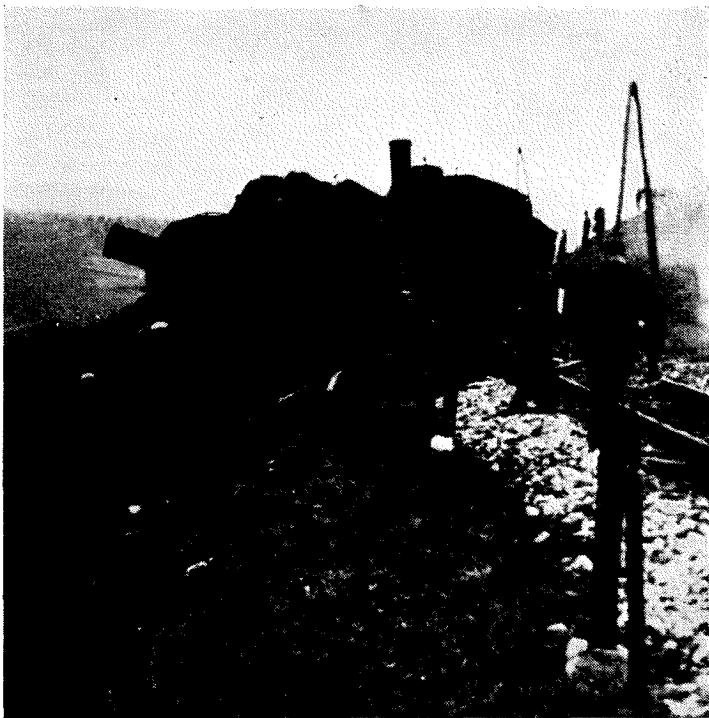
- vlak na razdrto progo. Iztilila dva ščitna voza pred strojem.
6. avgusta — Med Lescami in Zirovnico naletel na mino vlak št. 8711.
8. avgusta — Pri Postojni, pri kilometru 85,1, mina poškodovala tir.
10. avgusta — Med Kranjem in Joštom naletel na mino vlak št. 811.
14. avgusta — Pri Škofljici, pri kilometru 143, mina poškodovala tir.
14. avgusta — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,3, letalo obstreljevalo oklopni vlak. Poškodovan stroj.
17. avgusta — Pri Lavrici, pri kilometru 143,5, mina poškodovala tir.
18. avgusta — Pri Lescah, pri kilometru 620, navozil na mino vlak št. 8711. Iztilil en voz.
18. avgusta — Pri Škofji Loki, pri kilometru 580,8, navozil na mino vlak št. 820. Iztilil stroj in šest voz.
19. avgusta — Pri Postojni, pri kilometru 85,5, več min poškodovalo progo.
20. avgusta — Pri Logatcu, pri kilometru 609,3, mina poškodovala oba tira.
21. avgusta — Pri Škofljici, pri kilometru 143,2, zavozil na mino vlak 9311. Oba stroja sta se prevrnila.
22. avgusta — Pri Ribnici, pri kilometru 54,9, zavozil na mino oklopni vlak. Iztilili trije vozovi.
22. avgusta — Pri Grosupljem, pri kilometrih 1,9 in 2,2, minirana proga.
23. avgusta — Pri Zabnici zavozil na mino vlak 820.
24. avgusta — Pri Retečah zavozil na mino vlak 820.
24. avgusta — Med Divačo in Pivko, pri kilometru 64,7, zavozil na mino vlak 9168.
26. avgusta — Pri Ribnici, pri kilometru 44, mina poškodovala tir.
29. avgusta — Pri Rakeku, pri kilometru 607,2, mina poškodovala tir.
30. avgusta — Pri Grosupljem, pri kilometru 134,2, iztilil zaradi poškodovane proge oklopni vlak.
30. avgusta — Pri Ribnici, pri kilometru 44,8, mina poškodovala tir.
31. avgusta — Tik pred postajo Reteče iztilil vlak številka 91367 s strojem.

1. septembra — Pri Lescah, pri kilometru 613,2, minirana proga.
2. septembra — Pri Lavrici, pri kilometru 145,1, minirana proga.
2. septembra — Pri Planini, pri kilometru 610,5, mina poškodovala progo.
2. septembra — Med Planino in Rakekom, pri kilometru 612,5, napaden s strojnimi vlakmi številka 7074.
3. septembra — Pri Predolah, pri kilometru 2,4, minirana proga.
3. septembra — Pri Borovnici, pri kilometru 581,1, minirana proga.
4. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 609,1, minirana proga.
4. septembra — Pri Radovljici, pri kilometru 613, zavozil na mino vlak 7606.
4. septembra — Pri Škofljici, pri kilometru 144, zaradi eksplozije mine iztilil oklopni vlak.
4. septembra — Pri Ribnici, pri kilometru 39,7, zavozil oklopni vlak na mino.
5. septembra — Pri Predolah, pri kilometru 2, zavozil oklopni vlak I na mino.
5. septembra — Pri Zabnici, pri kilometru 586, zavozil na mino vlak številka 825. Iztilil stroj s tremi vozovi.
5. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 605,9, minirana proga.
6. septembra — Pri Grosupljem, pri kilometru 2,3, eksplodiralo sedem min.
8. septembra — Pri Planini, pri kilometru 618, mina poškodovala progo.
8. septembra — Pri Otočah eksplodirala mina pod vlakom 9544.
9. septembra — Pri Grosupljem, pri kilometru 2, eksplodirala mina.
9. septembra — Pri Ribnici, pri kilometru 46,1, eksplodirala mina.
9. septembra — Pri Lescah, pri kilometru 619, eksplodirala mina pod vlakom 823.
10. septembra — Med Grosupljem in Predolami razstreljena železniška mostička.
11. septembra — Pri Planini, pri kilometru 612, eksplodirala mina.
11. septembra — Pri Kranju, pri kilometru 600,5 eksplodirala pod vlakom 823 mina.
12. septembra — Pri Zirovnici, pri kilometru 624, zavozil na mino vlak 811.
14. septembra — Pri Podnartu, pri kilometru 601,7, zavozil na mino vlak 8710. Iztilili trije vozovi.

15. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 605,9, mina poškodovala progo.
16. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 607,7, mina poškodovala progo.
16. septembra — Pred Otočami zavozil na mino vlak 820. Iztilil ščitni voz pred strojem.
18. septembra — Pri Kranju, pri kilometru 600, zavozil na mino vlak 8711. Iztilil ščitni voz.
24. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 604,5, mina poškodovala progo.
26. septembra — Pri Logatcu, pri kilometru 601,6, mina poškodovala progo.
28. septembra — Pri Medvodah, pri kilometru 577,3, zavozil na mino vlak 813. Iztilili trije vozovi.
29. septembra — Pri Medvodah, pri kilometru 576, zavozil na mino vlak 825. Iztilili štirje vozovi.
1. oktobra — Pri Zirovnici, pri kilometru 623, zavozil na mino vlak 8711. Iztilila dva voza.
5. oktobra — Pri Kranju, pri kilometru 600,8, zavozil na mino vlak 91366. Iztilil en voz.
7. oktobra — Pri Otočah zavozil na dve mini pri kilometru 609,3 vlak 91319. Iztilil stroj.
8. oktobra — Pri Homecu, pri kilometru 17,9, zavozil na mino vlak 1411. Iztilili štirje vozovi.
9. oktobra — Med Zirovnico in Javornikom zavozil na mino vlak 7605. Iztilil stroj.
9. oktobra — Med Kranjem in Podnartom zavozil na mino vlak 816. Iztilil en voz.
12. oktobra — Pri Javorniku, pri kilometru 625, zavozil na mino vlak 7605. Iztilil stroj.
16. oktobra — Pri Medvodah, pri kilometru 577,1, zavozil na mino vlak 93338. Iztilil stroj in pet voz.
16. oktobra — Pri Podnartu zavozil na mino vlak 8701. Iztilil stroj s priprago.
23. oktobra — Pri Kranju, pri kilometru 601,9, zavozil na mino vlak 878.
31. oktobra — Pri Podnartu zavozil na mino vlak 7625.
3. novembra — Pri kilometru 554,3, med Zalogom in Lazami, razstreljen železniški most.
10. novembra — Pri kilometru 2,1 proge Kranj—Tržič zavozil na mino vlak 1241. Iztilil stroj in štirje vozovi.
11. novembra — Pri Postojni, pri kilometru 88,5, zavozil na mino vlak 617 a. Iztilil stroj in trije vozovi.
22. novembra — Pri Jevnici, pri kilometru 544,9, iztilil delovni vlak zaradi razdrte proge.
26. novembra — Med Kranjem in Podnartom zavozil na mino vlak 873.
29. novembra — Med Jevnico in Kresnicami zavozil na mino delovni vlak. Iztilil en voz.
30. novembra — Pri Podnartu zavozil na mino vlak 657. Iztilil en voz.
10. decembra — Med Domžalami in Kamnikom, pri kilometru 16,3, iztilil zaradi eksplozije mine potniški vlak. Iztililo pet voz.
11. decembra — Pri Zirovnici, pri kilometru 623,7, zavozil na mino vlak 91316.
14. decembra — Med Kranjem in

- Podnartom, pri kilometru 662,5, razstreljen most.
15. decembra — Pri Čušperku, pri kilometru 10,4—10,7, eksplozivale mine.
 16. decembra — Pri Lescah, pri kilometru 618,9, zavozil na mino vlak 879.
 18. decembra — Pri Kočevju razstreljena proga pri kilometrih 41-41, 3-41, 6 in 44,1.
 18. decembra — Pri Lescah, pri kilometru 616,3, zavozil na mino vlak 7623.
 18. decembra — Pri uvoznem signalu postaje Lesce zavozil na mino vlak 91340.
 23. decembra — Pri Čušperku, pri kilometru 12,1, minirana proga.
 24. decembra — Pri Zirovnici, pri kilometru 624,1, zavozil na mino vlak 91314.

15. februarja — Na vrhniški progi, pri kilometru 10,1, zavozil na mino vlak 8032. Iztilil stroj in trije vagoni.
16. februarja — Na vrhniški progi, pri kilometru 10,1, eksplozivale na brzojavnem drugu tempirana mina.
16. februarja — Blizu Kočevja, pri kilometru 42,5, proga močno razdrta.
20. februarja — Blizu Kočevja, pri kilometru 41,3, proga močno razdrta.
23. februarja — Med Rakekom in Planino, pri kilometru 612,6, zavozil na mino vlak 7925.
25. februarja — Pri Kočevju, pri kilometru 41,5, proga razstreljena.
4. marca — Pri Kočevju, pri kilometru 41,5, proga razstreljena.

25. decembra — Pri Zirovnici obstreljevan iz gozda vlak 91324.
26. decembra — Pri Lescah, pri kilometru 619, zavozil na mino vlak 7628.

LETO 1945:

1. januarja — Med Kranjem in Podnartom, pri kilometru 600,7, zavozil na mino vlak 878.
16. januarja — Med Čušperkom in Dobropoljem, pri kilometru 12,4, proga na osemnajstih mestih minirana. Vlak 9331 imel 6 ur zamude.
23. januarja — Med Javornikom in Zirovnico zavozil na mino vlak št. 872.

6. marca — Med Mirno pečjo in Novim mestom, pri kilometru 82,5, iztilil delovni vlak zaradi eksplozije mine.
9. marca — Pri uvoznem signalu na postaji Borovnica, obstreljevan vlak 27807.
12. marca — Pri Logatcu, pri kilometru 608,5, poškodovan levi tir.
17. marca — Pri Mirni peči, pri kilometru 82,7, minirana proga.
26. marca — Pri Planini, pri kilometru 609,6, minirana proga.
27. marca — Pri Ribnici, pri kilometru 38,2, iztilil oklopni vlak zaradi eksplozije mine.
3. aprila — Pri Ribnici, pri kilometru 37,6, razstreljena proga.

VMIRU stoletnih gozdov, na puščah Vučeva, Košura in Tjentišta, v brezdanjih prepadih soteske, nad mrzlimi, šumečimi slapovi Sutjeske, v zelenem in sivem, mračnem in od sončnih žarkov obisanem naračju divje in surove narave se boči most.

Most, zgrajen za pokolenja.

Most, ki veže Včera in Danes.

Most tisočerih junaštev in popolnega preziranja smrti.

Most, ki je zgodovina in kašipot.

Njegove opornike je zabila v tla slava v trenutku, ko je prišla najbolj do izraza.

Njegovo ogrodje je postavil človek, ki je v imenu življenja šel v smrt.

Njegove loke je izprožila nad brezni vojne in smrti vera v svobodo.

Vsak njegov razpon je bil razpon moči, o katerih človek nikoli ni slutil.

Vsaka njegova stopinja je bila veličina.

Ta most nad časi, tam v soteski reke, ki ni več reka, marveč najčistejša zgodovina in najveličastnejši zgled, je bil pretresljiva tragika Sutjeske in Pete ofenzive.

Tu je omahnil v smrt najhrabrejši med hrabrimi — Sava Kovačević.

Tu so padli gimnazijci, dečki in deklice, noseč v očeh vrste šolskih klopi in bele črke na črnem ozadju šolske table.

Tu so krvavele mlade delavke in delavci, katerih srca so bila prisluhnila klicu revolucije.

Tu so umirali kmetje. Nad to dolino, katere njive je bila preorala vojna, je bilo končano njihovo tebojno in žalostno življenje.

Tu je bila poosebljena vsa Jugoslavija, vse matere, vsi domovi.

Tu, na Sutjeski...

Dolgo stojim nad to legendarno vodo in molče gledam v njen peneči se tok. Ne slišim pripovedovanja kmetov, samo slutim, da tiho žubore potoki besed okoli mene, in vem, da govore o vojni, ki se jim je vtisnila v duše in tako ostro začrtana trajno ostala v njih.

Čudno se počutim, ko stopam po mehki preprogi trave, in zaman si prizadevam, da bi opazil davne sledove. Ni jih. Kje neki so? Ne, glej, tu so sledovi!

Utonili so v zeleno mehko pašnikov, vidim nogo, podoba postave človeka, nekoliko upognjeno pod težo »šarca«. Odhaja po strmini skozi svet logov, pod ranim poletnim nebom čudno modrikasta postava. Ne, logi ne mirujejo in nebo žari. Zvižgajo bombe, gora bobni, ranjene smreke padajo po gošči, prst brizga kvišku. Postava se zvija, »šarac« se srdito duši. Zrak je poln brenčočih jeklenih sršenov. Težke mine zamolklo pokajo... Proletarske kolone zavzemajo položaj... Lačni, od naporenega pohoda izčrpani fantje z vnetimi očmi, ki jih peko od nespečnosti...

Stopam po strmini, skozi borov gozd, in še zmemor slišim mrmranje besed. Njihovega smisla ne razumem. Vem samo, da govore o vojni. Morda pa jih tudi slišim? Morda besede dramijo podobe v meni!

Vzpenjam se, pred seboj vidim sklonjeno postavo, obstanem. Tedaj se ozrem po dolini. Vitka in krepka pastirica je zavihtela na rame sveženj sočne trave.

Toda kaj za to! Dekle je, borka, Savova bolničarka, ki je jurišala skozi ognjeno zaveso in ki je v trenutku, ko je zavijala za varen ovinek, zaslišala besede:

»Dekle, reši me...«

Iz prsi, preluknjanih od dežja drobcev granat, mu je brizgala kri. O, dvoje mladosti...

Pečine pa ječe. Dim in dušeci smrad po smodniku sta legla na polje.

Dekle je nosilo fanta-borca. Nosilo ga je skozi dež krogel, skozi boke ognjenih rož, ki so se razcvetale okoli nje.

Oba sta padla.

Ostrorelčeva krogla je iz zasede ugasnila dvoje mladosti. Tu nad Sutjesko...

Čemu sem obstal? Zakaj sem uprl pogled v tla? Zakaj ga ne morem odvrniti od njih?

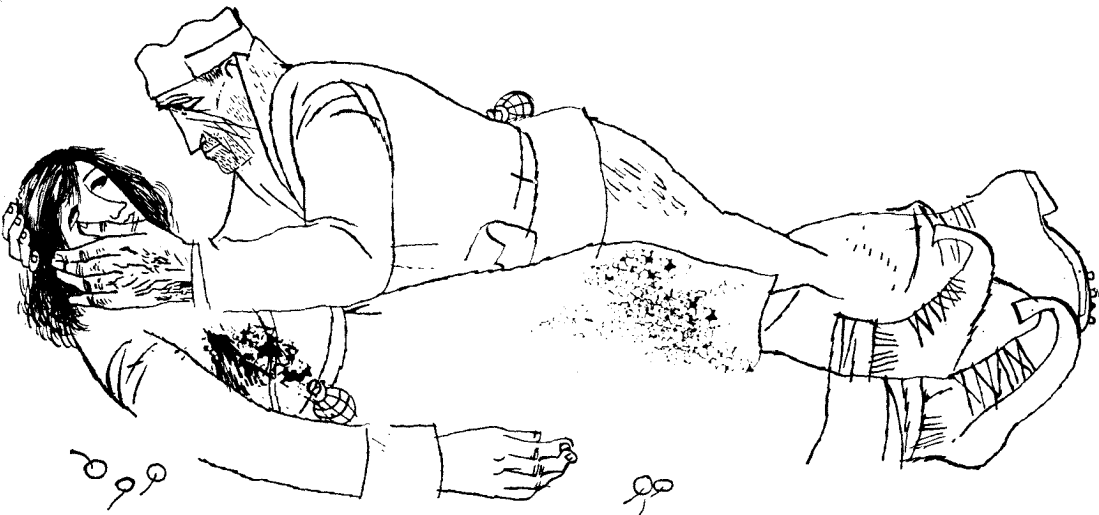
Počasi se sklonim. Razgrebem gnilo listje. Iz njega veje hladen, plesniv dih. Odrinem gnijoče vejice, ki se oprijemljejo mojih prstov. In s tal poberem belo, gladko lobanjo. Človek.

Brezimnež je prišel čez most nad časi — nem. skrivnosten.

Kdo je bil? Česa se je veselil? Komu so bili namenjeni njegovi cvetoči nasmehi? Kje ga je doletela smrt? Katera zadnja misel je ugasnila tu, med praznimi očesnimi duplinami? Nenadoma me to srečanje navda z brezupno žalostjo in vsa nesmiselna tragika človeških življenj se bohotno razraste.

Morda je bil tisti ognjeviti mitraljezec, tisti Krajišnik, čigar mitraljez je tako srdito sikal izza grebena. Ne, ni mogoče, da bi bil on! On je za trdno prebil obroč. On si je z rafali krčil pot skozi obroč. Da ni fant s prsmi, iz katerih je brizgala kri? Ali dekle, ki ga je hotelo rešiti? Morda, morda. Vsak bi lahko bil. Zakaj ne bi bil!...

Spustim lobanjo na suho praprot, oprezno, z no-tranjim občutkom, da sem vznemiril davni pokol, daljni večni mir.

Kosti. Povsod, kamor se ozreš. Bele pogledujejo izpod zelenja. Cel gozd kosti se je razgrnil pred menoj. Ko kašipota leže te kosti, strašne in neme. Čedalje pogostejše — kosti, kosti, kosti.

Tu leže trupla. Nedotaknjeni okostnjaki. Trije, pet, osem, deset... Kakor je padla preproga bomb, tako je pobila tiste, ki zdaj spe večni sen v senci orjaških dreves.

Nič drugega ni videti v gošči. Nič drugega razen kosti.

Raztreseni po gozdu že celo desetletje leže tako tu ti pretresljivi spomeniki, bolj dojemljivi in bolj monumentalni od katerekoli in kakršnekoli človeške tvorbe.

Okrog njih — leže v travi ko pest debeli kosi bomb. Zdaj je vse mirno.

I človek, i top, ki ga je ubil.

Ko da je bil ves smisel in tem, da se združita in da ostaneta tako trajno v času in prostoru — grožnja in življenje.

Razmetani tulci izstreljenih nabojev. Sivi, kovinski kupčki. Zgnili kosi obleke. Kotel, ves prerežetan. Pakaj je spredel pred njim tenko, drgetajočo pajčevino. Nosilnica. Dva groba, neotesana droga, strohnela odeja. Čutarica, iz katere nihče in nikoli več ne bo pil mrzle planinske vode. Ušnena torbica za patrone, plesniva, belkasta... Sušteč po listju zbeži kuščar. Nekaj zafrfota v vejah. Dvoje okroglih oči na mračnih krilih utone v gozdno temo. In spet mir. Pokojen in nestvaren. Stopam skozi gozd, skozi stoletja, čez strašno bojišče. Nekaj korakov naprej — lobanja z dvema luknjicama na čelu. Zarjaveli ostanke puške kragujevčanke. Deset metrov dalje — polkrožen strelski jarek na gričku. Poraščen z visoko travo. Kup konserv. Šlem. Globok, tisti tevtonski. Nemec. Ta je ostal tu, na tujem koščku zemlje. Na mrtvi straži. Ali na večni. Nemec priča o tem, kako drago so morali plačati tu sleherni ped zemlje. Šlem je prebit. Strel iz bližine, samo trenutek, pa je nastala zmeda v zavesti. Sledil je konec. In ta konec še traja in bo trajal. Okostnjak je sključen, menda v agoniji umiranja. Nekaj ročnih granat, ki jih je skrbni Prus položil na prsobran, je ostalo na njem nedotaknjenih. Leže tu na snegu in dežju brez pomena. Niso ga utegnili odnesti.

Premišljam o tem Nemcu. Ali mu je bilo ime Heinrich, ali Gerhard, ali Johann? Ali je imel otroke, starše, tam daleč v domovini, v deželi kljukastega križa? Čigave skrbne oči so potem zamaž pričakovale vlake z ujetniki na železniških postajah Nemčije? Nemčije v zmedi poraza in sramote.

Morda visi njegova slika na steni v očetovi hiši, morda v toplem kotičku njegove tihe družinske sreče še vedno upajo, da se bo vrnil.

On pa za trdno leži tu. Tu, kjer je ubijal in požgal. Dolgo hodim po gozdu, čez orjaška pleča Korusa. Poti ne izbiram. Pot zanesljivo drži k cilju.

Drži na tisto koto, kjer je obroč esesovcev počil, kjer so se izkrvale in zdesetkane brigade v nezadržljivem naskoku prebile v življenje, v prihodnost.

Poti ne izbiram. Nikogar ne vprašam, kam drži. Juriš je zapustil kašipota. Sledim jim. Sledim stopinjam smrti. Sledim dolgim špalirjem okostnjakov. Stojte! To niso okostnjaki! Niso! Ljudi vidim okrog sebe. Ljudi v vihuri bitke, v zmagi, v smrti. Ljudi vidim, kako naskakujejo. Kako padajo, z obrazom obrnjenim proti zemlji. Vidim njihove prste, kako se zarivajo v praprot, kako drgetajo ko netopirjeva krila. Vidim kri, kako brizga in od nje potemni samo listje. Slišim bobnenje bitke. Slišim pesem, slišim krike. Vse to se zliva in plava nad bojiščem.

»Naprej, tovariši...«

Val za valom. Vrste, ki jih nihče ne bo zadržal.

Teptajo gozd in bijejo boj. Sejejo mrtve. V vihuri bitke, divje, srdite, strašne, drve na pol blazne postave v kolonah smrti od pegavice zapisanih in ko plaz preplavijo nemške vrste... Padajo mrtvi... Gozd gori... Tresejo se kamnitna tla in tam blizu migota podoba Sutjeske. Konji hrzajo. Vzdož potokov in sotesk, strmih skal in strug teče kri. Rdeči potočki nosijo odpadlo, suho listje.

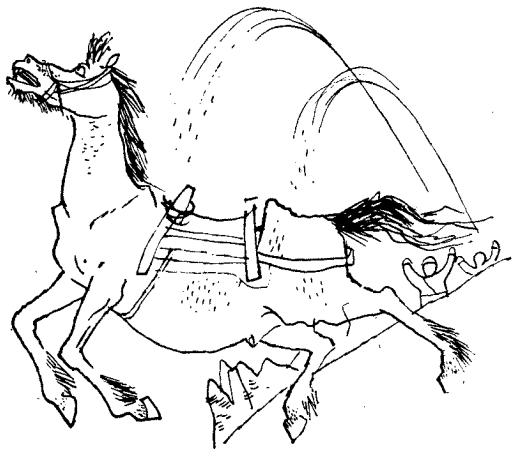
»Odnesi me, tovariš...«

Po gozdu je videti na tisoče stopinj.

»Juriš, juriš, tovariši...«

Trinajsti dan junija 1943. Nebo se je odprlo. Po cele ure lije izpod svega, mračnega nebesa. Nizki oblaki se trgajo ob krošnjah prastarih borovcev, veter lomi veje, ruva mlada drevesca.

Sredi tega divjanja stoji človek — strašnejši in elementarnejši od samega elementa.

Spet bobnenje. Prastari gozdovi so vznemirjeni.

Skupaj z ljudmi, konji, mezgi in volmi, pod dežjem letalskih bomb, granat in min, sredi kanonade, ki naraste do strahotnega viška, je začela bežati divjad, in krdela volkov z repi, stisnjenimi med noge, s hrbti, naježenimi od strahu, beže med ljudmi, medvedi se prerivajo skozi gnečo in metež bitke, ko strele švigajo mimo vrst srnjad in zajci.

»Naprej, tovariši, naprej...«

Gozd pada. Gozd dreves, gozd ljudi. Pašniki kažejo svoja razrita lica, preorana od granat.

Borci so se premešali. Nemci in partizani. Prsi ob prsi. Molče, brez diha.

Tretja divizija krvavi.

Bolnišnica preživlja agonijo konca. Nemci prihajajo in ubijajo ranjence. Z rafali, bombami, bajoneti, puškinimi kopiti.

Razredčene čete, na robu moči, se znova požene v napad, rešujejo svoje ranjence, ubijajo esesovce, toda število ranjencev narašča. Spet pokol...

Zaman! Zaman naskoki! Ranjenci se ne bodo rešili.

Tam gori, na najvišji koti, ki kar gori od eksploziji, stoji z daljnogledom v roki komandant Tretje divizije, legendarni Sava Kovačević. Stoji in se ne zmeni za rafale, ki mu trgajo robove plašča, ne za granate, ki ga zasipajo s prstjo in trščicami razklatih dreves. Vse okoli njega bobni in žvižga, vse se podira. Komandant odloži daljnogled. Z desetino borcev se požene v napad na Nemce in jih razbije, potem pa zbere razredčene čete in jih pošlje nazaj na greben, od koder udarijo z dežjem krogel po vlakih nemških grenadirjev.

Tedaj se požene komandant v napad na prvi, drugi, tretji bunker. Ko vihra zdrvi skozi vrste esesovcev.

Za njim pa se požene njegova vojska. Savova divizija.

Srca borcev prešine vest: »Sava napada na čelu, Sava je pred nami...«

Sestradani, do onemoglosti utrujeni, na zadnji meji človeških moči, borci še srditeje napadajo. Padajo. Mnogo jih pade. In drve naprej. V valovih. Z golimi prsmi.

»Naprej, tovariši...«

To ni več ukaz! To je osamljeni krik življenja.

Koseč mrtve prebije že močno razredčena Tretja divizija zadnji vrzel, kjer čakajo spočiti Nemci. Njihov zadnji obroč.

»Komandant je na čelu, naprej, tovariši...«

Komandant zbere okoli sebe svoje slavne kurirje, dečke, ki so skupaj z njim storili čudež junaštva, ko so pobili skupino nad sedemdeset Italijanov. Sava Kovačević naskoči zadnji nemški bunker.

Velik je in močan. Plečat kakor vsa njegova divizija. Dolgi brki mu vise čez ostro začrtane ustne.

Krajci plašča mu vihrajo okoli močnih nog. Še kakih deset metrov. Sava vrže bombe.

Mitraljezi se duše od naglega, oglušujočega streljanja.

Sava se vzravna in pade.

Tretja divizija, vse, kar je bilo še ostalo od nje, se požene v napad in prebije obroč.

V dolini je ostala Sutjeska, krvava in deroča.

Prekoračena Sutjeska.

Najbližji obstanejo in ga vzdignejo.

Njegovo telo je še toplo od naskoka. Srebrne kapljice znoja mu drse po možatem, koščenem obrazu. Najhrabrejši med hrabrimi, legenda in ponos vojne, moč in orjak, a kmet in borec, komandant Sava je mrtev...

Na Košuru stoji gomila.

Vrh nje rdeča zvezda.

Po dobrih dveh urah naporne hoje smo prispeli na cilj.

Ves prostor je zajela mučna, mrtva tišina. Slišati je dihanje kmetov okoli velike, nagnjene marmorne plošče.

»Od Krajine pa do mora zna ga zemlja sva. Svud se slavom pročuo komandant Sava. Što to hući Sutjeska? Krv pliva po njoj. Divizija Savina bije teški boj...«

Pod tem napisom v kamen vklesane besede: »Na čelu svoje junaške divizije, v boju za svobodo, neodvisnost in čast svoje domovine, je na tem mestu, prebivajoč obroč Pete sovražne ofenzive, junaško padel narodni heroj Sava Kovačević.«

Tisti hip se mi je zdelo, da sem vedno premišljeval o tem, da je za heroje in junake najlepši grob, najlepši spomenik nedotaknjena narava, ki je bila priča in prizorišče njihovega junaštva.

Povsod mir. Ko da se tu ni nič zgodilo.

Tedaj pa je od nekod zabobnela gora. Kakor nekoč.

»Železnico grade...«

Ko da prihajajo iz nedogledne dalje so me te besede kmetov zdradle, da sem se vrnil v stvarnost.

Tedaj sem začutil, kako čvrsta, kako razumna je zveza med tistim nekdanjim in tem sedanjim bobnenjem.

Kako čvrst je most, ki ga je zgradil človek čez čase.

Iz Včera v Jutri.

Zasneženi grebeni Volujka in Maglića so se bleščali v sončnih žarkih. Krenili smo nazaj, mimo dolgih vrst mrtvih. V dolini pa se je penila Sutjeska, v njenih vodah so se kopali dečki, podobni drobnim, belim ribicam.

Branko Popović

Zaradi paketov se je v taborišču marsikaj zgodilo: ljudje so začeli verovati, ljudje so nehali verovati, postajali so živali in se zopet spreminjali v ljudi; sploh je paket spreminjal življenje v taborišču in s tem taboriščnike same. Nič ni bil prodor fronte v primeri z obvestilom, da je za taboriščnika prispel paket.

Na karantenskem — zaprtem — bloku sta bila oče in sin. Oba sta dobivala precej redno obvestila o došlih paketih, v njih pa z ljubečo roko zložene zlate paličice — cigarete. Ni je bilo boljše valute v taborišču, kakor jugoslovanska cigareta. Z njo je jetnik lahko delal čudeže, kajti ni pripravnejšega kraja za čudeže, kakor je taborišče, kjer so človeka porinili na rob življenja. S cigaretami je jetnik lahko spremenil družbeno strukturo taborišča. Zato sta bila oče in sin kar precej ugledna jetnika.

Prišlo je obvestilo, da je dobil oče paket. Praznično razpoloženje je zavladalo v baraki. Jetniki so čakali, kajti niso bili vsi tako srečni, da bi jim ljubeče roke poslale kos doma v obliki paketa. To razpoloženje je naraslo, ko so prinesli pakete v barako. Treba je bilo še počakati na pregled, kajti marsikaj je lahko pripotovalo v paketu. Strah zelenec je imel velike oči. Pa ne samo strah. Požrešnost, germanska požrešnost jeklenih robotov, katerim so oči žarele ob pogledu na dobrote, ki so jih za ceno svojega zdravja in življenja pošiljale neutrudne roke ljubečih mater in žena.

Pregled: zelenec, ki je z večjim trgovskim očesom ocenil vsebino paketa, privilegirani jetniki, ki so računali, da bodo lahko pomagali zapleniti kakšen »nedovoljen« predmet, v dostojni razdalji blaženi jetnik, njegovi ožji prijatelji in znanci, nato pa ostali jetniki iz barake.

Pregled je bil končan. Srečniki so prevzemali pakete in z žarečimi obrazi pregledovali vsebino. Tu in tam pritajen vzdih, solza, kletev in vse to se je mešalo v značilno taboriščno harmonijo. Oče je gledal paket in majal z glavo. Manjkale so cigarete, čeprav je bilo na pokrovu paketa izrecno zapisano med vsebino: Zeta cigarete — 5 škatlic. Vedel in čutil je, da so morale biti v paketu in da so izginile. Mogoče ni preveč natančno gledal, ko so pregledovali paket.

Vkljub poslanim dobrotam je bil potr, bil je pač močno prikrajšan. Še teže pa mu je bilo, ko je zavonjal tisti tako znani duh domače cigarete. Dim se je namreč vil izza omar, ki so skrivale očem jetnikov prebivališče privilegirancev — izvrševalcev volje zelenih uniform nad brezmočnimi jetniki. Opogumil se je in odšel k najvišjemu privilegirancu barake ter ga prav lepo poprosil za pomoč. Potožil mu je, privilegiranec pa mu je obljubil takojšnjo pomoč. Da je lahko dal duška svoje-

mu sovraštvu do »manjvrednih Jugoslovancov« je privilegirane naslednjega dne dal izprazniti obe sobi, kjer so bili Jugoslovani, jih postrojil pred barako, poklical očeta in sina in začel s preiskavo.

V navzočnosti ostalih privilegirancev iz barake je začel pregledovati pakete vseh postrojenih Jugoslovancov. Oče je s tresočim glasom pripomnil, da cigaret najbrž ne bo v paketih njegovih sotrpinov, ki jim ni do tega, da bi se polastili njegovih cigaret.

Te besede so razdražile privilegirance. Eden od njih — pisar — je pristopil k očetu in mu pripeljal dvoje zaušnic. Pekoči sta bili ti dve zaušnici, pekoči, ker je jetnik udaril jetnika, privilegiranec nepriviliranca. Zbrani jetniki na dvorišču pred barako so se zdrznili: to se je zgodilo vendar najstarejšemu med njimi. Pisar je k tem zaušnicam še pojasnil, da Germani ne kradejo in da manjvredni narodi sploh niso moralno upravičeni kadarkoli s prstom pokazati na te izbrane sinove »novega« sveta.

Sin je stal mirno poleg očeta. Videl je očetove solze, videl ponižanega človeka in ga razumel. Stal je mirno, le solze so mu tekale po licih. Vedel je, da bi očeta in njega požrla nenasitna taboriščna peč, če bi se le ganil. Jetniki na dvorišču so prav tako mislili. Stali so mirno in gledali v tla. Sram jih je bilo, da niso pomagali človeku in vendar so mu s svojim molkom in mirnim zadržanjem najbolj pomagali.

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«, ilustriral Jože Čiuha)

DA JE BILA PRVA VOJAŠNICA V BEOGRADU sezidana oktobra 1836. leta? Imela je dvoje nadstropij ter je bila namenjena pehoti. Od 1918. do 1929. leta je bila v njej Ljudska skupščina. Zgradba stoji še danes na nekem dvorišču v ulici Kneza Miloša.

DA JE BIL POVELJNIK KMETOV V VSTAJI LETA 1573, ILIJA GREGORIČ, rojen v vasi Ribnik pri Dobovcu? Udeležil se je več pohodov proti Turkom. Dvakrat so ga Turki ujeli. Prvič je bil ranjen pri Obrovcu in so ga Turki ujeli. Ker je bil zdrav, močan in mlad, so ga hoteli Turki poturčiti. Iz ujetništva se je rešil z obljubo, da bo sprejel muslimansko vero. Pustili so mu malo več prostosti, ki jo je izkoristil za beg. Drugič so ga ujeli in odpeljali v Carigrad, odkoder je pobežnil s pomočjo beneških trgovcev in mornarjev. V pohodu proti Turkom se je Ilija Gregorič odlikoval z izredno hrabrostjo. V nekem spopadu ga je Turek udaril s kijem po glavi in mu tako omanjenemu odvzel orožje. Dva konjenika sta ga gnala v ujetništvo. Ko je eden hotel napojiti konja, je drugi začel Gregoriču vezati roke. Toda ta ga je udaril z glavo v trebuh, ga vrgel čez sebe in mu vzel nož izza pasu ter ga ubil. Potem je oblekel njegovo obleko, vzel konja in začel bežati. Drugi Turek ga je zasledoval, toda Gregorič je s pištolo ubil konja pod njim in mu tako onemogočil zasledovanje. Po dolgotnem vojskovanju si je zaželel Gregorič miru. Naselil se je v vasi Brdovcu, kjer je kot tlačan

ŠE NE VESTE?

služil Heningom, kasneje pa Tahiju, ki je dobil del imetja Heningovih. V uporabo proti Tahiju so kmetje izvolili Gregoriča za kapetana. Potem ko je bila vstaja zatrta, so fevdalci, ki so Gregoriča v nekem spopadu ujeli, odpeljali na Dunaj ter mu po daljšem mučenju odsekali glavo.

DA SO DECEMBRA 1604 USKO-KI močno prevarali Benečane? Po uspešnem pohodu zoper Turke v severni Dalmaciji so se s plenom — kakih 15.000 glav živine in drobnice — vračali čez nevtrarno ozemlje pod oblastjo Benečanov. Benečani so imeli s Turki pogodbo, da ne bodo dopuščali uskokom prehoda čez svoje ozemlje, toda posadka v Šibeniku si jih ni upala napasti. Pač pa je beneško brodogradnjo hotelo napasti uskoke, ko so ti pred vrnitvijo v Senj na morskem obali poklali živino in meso vkrkali na svoje ladje. Uskoki so spoznali, da se ne morejo upirati z otovorjenimi ladjami mnogo številnejšim in bolje oboroženim beneškim ladjam, zato so se umaknili v majhen zaliv na otoku Ižu. Benečani so jih tesno obkolili, pripeljal se je tudi generalni providur iz Zadra s številnimi vojniki in ladjami. Toda uskoki so ponoči, v viharju, prenesli ladje in plen na drugo stran otoka. V zalivu so pustili na prsbranu samo svoje kape in palice name-

sto pušk. Zjutraj je 600 beneških vojakov naskočilo prazne okope. Spotoma so uskoki prestregli in zajeli več beneških trgovskih ladij.

DA SO KORDUNAŠKI PARTIZANI LETA 1942 PRI OBLEGANJU VOJNICA valili s poboja med ustaše in domobrance sode, polne eksploziva, opremljene s precej dolgo vžigalno vrvico? Istočasno so na nekem hribu vžigali dinamične naboje, tako da se je zdelo, kot bi ustrelil top. Ko je čez določen čas zagrmelo tudi v Vojniču — od močnih eksplozij so pokale v mestu šipe — je bila posadka popolnoma prepričana, da so partizani dobili topništvo. Zato je napravila izpad iz obkoljene postojanke. Toda naletela je na močne partizanske zasede pri Crkvištu. Ujetih je bilo 436 domobrancev in 12 oficirjev, ubitih pa 30 vojakov in 4 oficirji, ranjenih pa 37.

DA JE BILA VOJSKA MONGOLSKEGA CARJA TAMERLANA v štirinajstem stoletju številna, dobro opremljena in organizirana, sestavljala pa jo je v pretežni večini po dekadnem sistemu organizirana konjenica. Osnovna enota je bila desetina, deset desetin je tvorilo košon (stotnija), deset košonov tisočnica, deset tisočnic pa tuman. Poleg osnovne vrste — konjenice in pehote (ki je lahko brž postala konjenica) je imel Tamerlan v vojski tudi pomožne vrste: oblegovalne, planinske, pontonirske, pionirske, sanitetne, veterinarske enote ter enote za zvezo in preskrbovanje z vodo. Vsak vojak je bil opremljen tudi s pionirskim orodjem.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Da bo manj nejasnosti

Pri uveljavljanju invalidskih pravic zaradi poškodbe, zadobljene v NOB ali v drugih vojnah, katerih invalidi so zaščiteni po Zakonu o vojaških vojnih invalidih, ni bilo, ni in ne bo določenih rokov za prijave. Invalidnina pripada priznanemu invalidu od prvega naslednjega meseca, ko je bila prijava vložena pri pristojnem organu, razen, če ni z zakonom drugače določeno.

Bistveno drugače je glede prijavnih rokov pri uveljavljanju invalidskih pravic zaradi bolezni. Ta razlika je očitna, kar je povsem razumljivo. Poškodba ali rana je morala nastati neposredno v NOB v borbi s sovražnikom. Pri bolezni pa je veliko težje dokazati, da je neposredna posledica naporov v NOB. Zlasti še, če je bolezen nastopila nekaj let ali celo več kot deset let po vojni. Poleg tega so večkrat na nastanek in razvoj bolezni delovale različne nagnjenosti do bolezni. Te nagnjenosti pa nimajo nobene zveze z vojnimi napori.

Kljub temu je treba pri posameznih borcih in v posameznih primerih, ko so ti zboleli neposredno po osvoboditvi, upoštevati težo in trajanje naporov takega borca v NOB. Taki, predvsem pa stari borci, so zaščiteni tudi po spremenjenem in dopolnjenem zakonu o vojaških vojnih invalidih.

Kako se je razvijalo to vprašanje v invalidski zakonodaji od leta 1946 do danes? Zakon o vojaških vojnih invalidih je stopil v veljavo spomladi 1946. Le-ta je določal 8. december 1946 kot skrajni rok za priglasitev za vojaške vojne invalide zaradi bolezni, zadobljenih v katerikoli vojni, seveda pa tistih oseb, ki so zaščitene po Zakonu o vojaških vojnih invalidih. Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaških vojnih invalidih z dne 2. decembra 1947 je prijavni rok zaradi bolezni podaljšal do 30. junija 1948,

toda samo za osebe, ki so zbolele v NOB, oziroma v bivši jugoslovanski vojski med vojno od 6. do 17. aprila 1941. Torej je bil za vse druge, ki bi radi uveljavili invalidnost zaradi bolezni iz prve svetovne vojne in drugih vojn, skrajni rok za priglasitev 8. december 1946. Z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaških vojnih invalidih z dne 23. januarja 1950 je bil prijavni rok znova podaljšan za vse bolezni iz NOB in iz aprilske vojne 1941 do 30. junija 1950. Junija 1952 je izšla uredba o invalidskih prejemkih. Ta uredba je ponovno za borce NOV in vojake bivše jugoslovanske vojske omogočila priglasitev za priznanje invalidskih pravic zaradi bolezni za tiste, ki so zamudili rok in se do 30. junija 1950 niso priglasili. Te prošnje so pristojni organi vzeli v postopek, kolikor so jih upravičenci vložili do 31. decembra 1952. Toda že tedaj je bil postavljen pogoj, da se prijave vzamejo v postopek le tedaj, če so priloženi pismeni dokazi o bolezni še iz vojne ali najpozneje iz dveh let po prenehanju sovražnosti, to je do

všetega 15. maja 1947. Torej je bil 31. december skrajni rok za vložitev prijave zaradi bolezni. Kljub temu določili pa je uredba pooblastila vrhovno invalidsko komisijo, da lahko vzame v postopek tudi prošnje, ki so bile vložene po 31. decembru 1952, če ugotovi, da gre za posebno upravičen primer in da so priloženi pismeni dokazi o bolezni, ki izvirajo iz časa NOB ali najkasneje dveh let po osvoboditvi. Dokazano mora biti namreč nedvoumno, da je bolezen posledica aktivne udeležbe v NOB. To je bila diskrecijska pravica vrhovne invalidske komisije in zoper to odločbo ni bilo pritožbe, niti upravnega spora. Decembra 1956 pa je izšla uredba o spremembah in dopolnitvah uredbe o invalidskih prejemkih z veljavnostjo od 1. januarja 1957, s katero je bila pristojnost vrhovne invalidske komisije prenesena na Zvezni sekretariat za socialno zaščito, ki torej odslej odloča o prošnjah, katerih vlagatelji so rok zamudili. Toda ta uredba je zaostрила pogoje za pridobivanje invalidskih pravic zaradi bolezni po 31. decembru 1952. Z uredbo je določeno, da se lahko vzamejo v postopek le tisti posamezniki, prosilci, ki imajo 18-mesečni partizanski staž, pa

Nove oblike dela ZROJ

Na zadnjem plenumu Združenja rezervnih oficirjev Jugoslavije v Beogradu so sklepali o nekaterih novih oblikah dela ZROJ in se dogovorili, da bo kongres Združenja aprila 1959 v Beogradu. Plenum je predlagal, da bi III. kongres razpravljal tudi o sprejemu rezervnih podoficirjev in vojaških uslužbencev v Združenje. S tem bi Združenje moralo tudi spremeniti ime. Osnovali bi pa posebne sekcije za rezerve oficirje, podoficirje in vojaške uslužbenke.

Govorili so tudi o izvenarmadni vzgoji ljudstva. Tu je ZRO dosegla precej uspehov, še več bi jih pa lahko, če bi se pri konkretnih akcijah povezovala z drugimi, sorodnimi organizacijami, predvsem z ZB. Potrebno je stalno delo pri razvijanju borbenih tradicij NOB. Pri pouku predvojaške vzgoje je sodelovalo več kot 9000 rezervnih oficirjev. V bodoče je treba pritegniti k sodelovanju v izvenarmadni vzgoji tudi organizacije, ki zbirajo mladino, kot na primer »Partizan«, »Ljudsko tehniko«, tabornike in planince. Po mišljenju plenuma bi bilo potrebno tudi bolj delati na poučevanju ljudstva o nevarnostih atomske vojne in o obrambi pred atomskim sevanjem.

predložijo pismene dokaze o bolezni, izvirajoče iz vojnih časov ali najkasneje dve leti po osvoboditvi. Tako torej ne morejo biti vzete v obzir vse prijave, vložene po 31. decembru 1952, če prosilci nimajo 18-mesečnega staža v NOB, ker je vse take primere sam zakonski predpis izključil. Tudi zvezni upravni organ, pristojen za socialno politiko, ne more izjemoma odobriti uvedbo postopka. Ta zakonski predpis je enako izključil vse primere prijav vloženi za priprave bolezni vojakov bivše jugoslovanske vojske in vojnih ujetnikov. Jeseni 1957 pa je stopil v veljavo zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o vojaških vojnih invalidih. Tu je bilo uveljavljeno načelo glede prijavnih rokov zaradi bolezni, da prijave, vložene po 31. decembru 1952 ne bodo vzete v postopek. Če pa zvezni sekretariat za socialno varstvo spozna, da gre za posebno upravičen primer, lahko dovoli postopek, ne glede na prejšnje načelo. Seveda le v tem primeru, če je tisti, ki je vložil prijavo, opravljal vojaško dolžnost ali druge službe za cilje NOB oziroma cilje državne varnosti najmanj pol-drugo leto (to se nanaša izključno samo na aktivne udeležence v narodnoosvobodilni vojni, vsi drugi so izzeti) ter da so predložili tudi pismene dokaze o bolezni, ki izvirajo iz časa NOB ali najkasneje dve leti po osvoboditvi. Vse odločbe Zveznega sekretariata za socialno politiko, izdane v tem smislu, so končno veljavne in zoper nje ni mogoča pritožba niti upravni spor.

Kakšni so praktični zahtevki tega zakonskega stanja?

Prvič: Prijave, vložene zaradi bolezni po 31. decembru

1952, nimajo nobene praktične vrednosti, če prosilec nima 18-mesečnega partizanskega staža.

Drugič: Zvezni sekretariat za socialno politiko lahko dovoli obnovo postopka, če gre za posebno upravičen primer, seveda pod naštetimi pogoji. S tem pa še ni rečeno, da Zvezni sekretariat mora dovoliti uvedbo postopka, četudi ima prosilec vse že naštetje pogoje. Ta pravica je diskrecijska, to se pravi, da zvezni sekretariat lahko dovoli obno-

vitev postopka, ni pa obvezen. Tako je tole določilo namenjeno samo starim aktivnim političnim delavcem in partizanom. To je nujnost, saj so ti tovariši v štiriletni vojni prenesli celo vrsto hudih duševnih in telesnih naporov in so zato podvrženi hitrejšim obolenjem za raznimi boleznimi, ki pa so več ali manj, posredno ali neposredno, posledica vojnih časov. Zato je samo tem dana možnost uveljavljanja invalidskih pravic v zamudnem roku.

Ivo Jenko

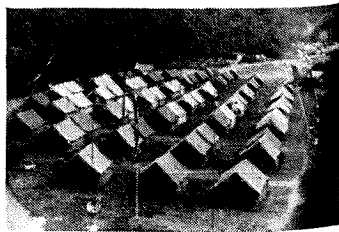
Številne prireditve za Dan borca

Letošnji Dan borca je bil v znamenju petnajstletnice bitke na Sutjeski. Zato so bile večinoma vse prireditve tudi povezane s proslavo na Sutjeski oziroma na Tjentištu. Predvsem tako, da so organizacije Zveze borcev prikazovale pomen bitke pred 15 leti, v okviru teh proslav pa tudi prirejali razna predavanja, razstave, izlete v partizanske kraje, partizanske patrulje in podobno. Pravzaprav: ne samo na Dan borca, temveč že nekaj tednov prej so bile ponekod prireditve manjšega obsega, posvečene dogodkom na Sutjeski. Lahko pa rečemo, da so bili ljudje širom po Sloveniji prav z različnimi prireditvami in predavanji najbolj seznanjeni z veličastnimi dogodki pred 15 leti na Sutjeski.

Na sam Dan borca pa je bilo širom po Sloveniji toliko prireditev, da vseh niti ni moč zapisati. Na predvečer 4. julija je Glavni odbor ZB NOV Slovenije priredil za graditelje ceste »Bratstva in enotnosti« nekakšne večere ob tabornih ognjih. Okrog 20 starih borcev je odšlo v naselja ob avto cesti, kjer so mladim brigadirjem pripovedovali spomine iz NOB.

Številne prireditve so bile tudi na Gorenjskem, kjer so v Strahinju odkrili spomenik padlim borcem, v Cerkljah spomenik 78 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja (spomenik je delo akad. kiparja Staneta Keržiča), v Pristavi pri Trzinu so odkrili spominsko ploščo 23 padlim borcem,

itd. Na Koprskem so organizacije ZB priredile številne pohode po partizanskih poteh, v Jelšanah so odkrili spominsko ploščo, ZB v Hrpeljah je razvila prapor ZB, v Šmarjah pri Sežani so odkrili spomenik, skoraj povsod pa so imeli spominske svečanosti in akademije. Največja prireditev za Dan borca v mariborskem okraju je bila na Osankarici, kjer se je zbralo več tisoč ljudi. Svečani govor je imel predsednik SZDL Maribor, tovariš Miloš Ledinek. Tudi v ljubljanskem okraju so bile številne prireditve, več pohodov, mnogo ljudi je odšlo v partizanske kraje, številni je bil tudi obisk pri v. Urhu, itd. Nedvomno so številne prireditve, akademije, pohodi, izleti v partizanske kraje, odkrivanje spomenikov in plošč nov dokaz, da je narodnoosvobodilna borba globoko v srcih naših ljudi, da mladina rada posluša zgodovino NOB in obiskuje kraje iz NOB.

Pogled na taborišče skupine bivših borcev iz Slovenije, ki so se udeležili proslave ob petnajstletnici bojov na Sutjeski

POPRAVEK

V članku »Slovenska četa v Makedoniji« na strani 299 v letošnji 6. številki, prvi odstavek, je nastala neka netočnost. Avtor omenjenega članka, Alojz Zidar, nas je namreč opozoril, da on ni bil poslan v Grčijo kot italijanski vojak, okupator, ampak so ga zaradi protifašističnega delovanja (v protifašističnem gibanju je sodeloval že od 1933. leta dalje) leta 1941 obsodili in ga poslali v kazenski bataljon.

Mladina rada obiskuje spomenik pri Sv. Urhu nad Ljubljano

Razglednice so premalo . . .

Spomeniški kompleks na Sv. Urhu pri Ljubljani močno učinkuje na obiskovalca s svojo skladnostjo in zaokroženostjo, ki ni samo oblikovna, ampak tudi smiselna. Urbaniščno in arhitektonsko je zelo posrečen in uspel. Cerkev — nekdanja belogardistična mučilnica s sledovi krogel, številne fotografije umorjenih žrtev, maketa utrjene cerkve in okolice, kratka kronika belega terorja, slike belogardističnih vojnih kuratov, ječa pod mežnarijo, veličasten spomenik z grobnico, lep park z zelenimi tratami in belimi potmi, lipa z obročem in sledovi strelav . . . Kot tak je postal Sv. Urh obtožba slovenskega, pa tudi mednarodnega klerikalizma in klerofašizma, ki skuša na verskih čustvih preprostih ljudi graditi svojo politično doktrino. Že ob prehodu iz fevdalizma v kapitalizem je bil politični klerikali-

zem tisti, ki se je najbolj vneto boril proti takrat še naprednemu meščanstvu. Čez stoletje ali dve pa se je zgodovina spet ponovila. Spet je bil klerikalizem tisti, ki se je najbolj vneto boril proti delavskemu razredu in proti vsem naprednim ljudem. Le da je zdaj nastopal v obrambo kapitalizma. Spomenik te moderne inkvizicije XX. stoletja je Sv. Urh, kjer so pripadniki »Slovenskega domobranstva« in »Vaških straž« brez kakršnega koli človeškega čuta, brez »ljubezni do bližnjega«, ki so jo označjali s prične uniformirani ideologi izrabljanja vere v politične namene, pobijali politične nasprotnike, poštene rodoljube.

Veliko število obiskovalcev, predvsem mladine in vojakov, je dokaz zanimanja naših ljudi za zgodovino in posebnosti narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. Tudi obiski tujcev niso

redki, kar zgovorno priča knjiga, kamor le-ti zapisujejo svoje vtise. Zato je pred očmi svetovne javnosti Sv. Urh zgovornejša priča in obtožba političnega klerikalizma kot debele knjige ali tisoči časopisov. Za mnoge države je to gibanje še zdaj aktualno in si vse napredne sile prizadevajo, da bi ga zavrle. Mar ni le-tem posredovanje naših izkušenj učinkovita moralna podpora?

Da bi pa spomeniški kompleks na Sv. Urhu učinkoval še bolj, bi bilo potrebno urediti še nekatere malenkosti. Predvsem bi bilo treba urediti dovodne poti v širši okolici, ki so v dokaj slabem stanju. Potrebno bi bilo natisniti brošuro v več jezikih, ki bi obiskovalce, predvsem tujce, seznanila z dogodki na Sv. Urhu. Stroškov za izdajo take brošure kajpak občinski odbor ZB NOV »Urh« ne bi zmoget in bi bila potrebna pomoč skupnosti. Samo razglednice, ki jih prodaja čuvaj, so premalo, da bi povprečen človek lahko ohranil

spomin in se do podrobnosti seznanil z zločini reakcije.

Pod spomenikom je grobnica 300 padlih borcev in aktivistov. Sem so prenesli posmrtno ostanke padlih na Javorovici, nekaj je tudi žrtev z Urha, ki so jih zbrali iz grobov v gozdovih. Toda nikjer ni vidno označeno, da so borci tu pokopani. Terasa okoli spomenika je tlakovana z granitnimi

kockami, s kakršnimi tlakujejo ceste. Tako učinkuje kot razgledna ploščad, ne pa kot pokrov kripe. Tudi razgledna ploščad je potrebna na Sv. Urhu, saj je okolica zelo slikovita in le tako obiskovalec lahko doume vojaško važnost kraja, ki je bila eden od vzrokov, da so tu domobranci ustanovili svojo postojanko in ji dali za posadko morilsko »13. četo«.

banju, temveč dajo dragocene podatke o raznih javkah, skla diših, ciklostilnih tehnikah mestih radio oddaj itd., ki so bile do sedaj neznane. Vse to pa je treba seveda povezati s proučevanjem bogatega (in skoraj edinega) arhiva italijanskih okupacijskih vojaških in civilnih oblasti, ki — dobro preverjen seveda — nudi mnogo gradiva, ki je tako rekoč neuporabljeno.

Zato se je odločila zgodovinska komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev posvetiti vprašanju ljubljanske kronike posebno pozornost, s tem, da je pridobila za delo več mladih zgodovinarjev, ki porabijo sleherni prosti čas za to delo.

Ekipa dela že več mesecev. Načrt njihovega dela je naslednji:

1. Pregled arhiva Okrožnega odbora OF Ljubljane. V glavnem so to blagajniški zapiski, drobni po svoji zajetnosti, toda zelo bogati po svoji vsebini. Zamuden posel okoli razreševanja raznih šifer in gesel ni izgubljeni čas. Za posamezna obdobja — arhiv seveda ni popoln — lahko iz njih rekonstruiramo rajonske in matične odbore, višino nabranega davka, posojila svobode itd. Sem naj dodamo tudi vso ilegalno periodiko, (Slovenski poročevalec Osvobodilne fronte, Mlada Slovenija itd.).

2. Arhiv ljubljanskega partijskega vodstva — pisma in poročila voditeljev ljubljanske organizacije Izvršnemu odboru OF in CK KPS na osvobojeno ozemlje — nudijo dragocene podatke predvsem za leto 1943 in 1944.

3. Spomini nekdanjih ljubljanskih aktivistov, ki jih že tretje leto zbira Muzej NO v Ljubljani.

4. Pregled vseh objavljenih člankov o delu v Ljubljani, ki so izšli v raznih časopisih, revijah in knjižnicah od leta 1945 do danes.

5. Mnogo dragocenih in do sedaj povsem neznanih podatkov je dobiti iz prošenj za dodatke spomenice 1941 in prošenj za priznanje službenih let iz časa okupacije. Samo drugih hrani Okrajni odbor Zveze borcev Ljubljana v petdesetih zajetnih fasciklih, večina od teh so prošnje Ljubljancanov.

Posebno pozornost kroniki Ljubljane!

Delo pri zbiranju podatkov za terenske kronike in življenjepisov padlih borcev ter žrtev fašističnega terorja je še vedno osrednji problem zgodovinskih komisij pri organizacijah Zveze borcev. Kljub temu, da se to dela že precej časa, je pravzaprav napravljenega še zelo malo. Vzrokov za to je več. Eden glavnih, na katerega se na žalost brez uspeha stalno opozarja je, da organizacije Zveze borcev polagajo premalo pozornosti na to, kakšni ljudje vodijo komisijo in kdo naj dela v njej. To je delo, ki zahteva celega človeka, ki ima dovolj časa ter se mu povsem posveti. Za to delo mora imeti interes, neko notranje nagnjenje, nikakor pa se ne sme zgoditi — kar je marsikje postala že praksa — da ta ali oni prevzame dolžnost zaradi discipline. In končno, bodimo odkriti, tu se postavlja tudi vprašanje sposobnosti za to odgovorno delo. Če bi organizacije Zveze borcev to upoštevale, da ne bi zgodovinskih komisij iz leta v leto menjavale — ker kronike niso stvar dela enega leta, temveč trdega dela več let — bi bil uspeh verjetno večji.

Če danes ocenjujemo uspeh doseženega dela, vidimo, da je z ozirom na čas, ki so ga imele organizacije Zveze borcev, in na razne pobude, ki so jih dobivale s strani zgodovinske komisije pri Glavnem odboru Zveze borcev, opravljeno malenkostno delo. Častne izjeme so seveda izvzete. Vse preveč so se opirali samo na spomine nekaterih aktivistov in borcev in še to v glavnem takih, ki so dosegljivi, vse premalo pa

na bogato gradivo, ki se nahaja v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani, na gradivo v raznih področnih muzejih, ne upoštevajo dosežkov topografskih ekip (nasprotno, nekatere organizacije Zveze borcev sploh ne čutijo potrebe, da bi take prepotrebne akcije podprle!), ne črpajo dragocenih podatkov iz partizanske periodike itd., itd.

Vse to velja tudi za Ljubljano, tako za celoten okraj kot za samo mesto. Zato je zgodovinska komisija pri Glavnem odboru Zveze borcev posvetila prav Ljubljani (začetek narodnoosvobodilnega gibanja, središče revolucionarnih organov vse do maja 1942. leta in zaradi mnogih drugih specifičnosti) posebno skrb. Verjetno je — kljub vestnemu delu nekaterih terenskih odborov — prav zaradi teh specifičnosti Ljubljane zaenkrat uspeh malenkosten. Zakaj še tako dobre kronike enega ali dveh terenov ne pomagajo dosti, če ostali tereni k temu važnemu problemu vse prepočasi pristopajo.

In končno, Ljubljana je bila v času borbe kljub svojim rajonom celota s svojim osrednjim vodstvom, zato jo je treba tudi kot tako obdelati. To seveda ne pomeni, da terenske in občinske zgodovinske komisije lahko končajo svoje delo. Nasprotno! Njihovo delo in drobni podatki, ki jih lahko dobe v sleherni ljubljanski hiši, so neprecenljive vrednosti. Zato morajo s svojim delom nadaljevati, zakaj ti, na videz večkrat drobni podatki, ne pokažejo samo množičnosti Ljubljancanov v osvobodilnem gi-

6. Tudi življenjepisi padlih borcev in žrtev fašističnega terorja nudijo, če so vestno napisani, mnogo dobrih podatkov.

7. Končno ostane še bogat in zelo obširen italijanski okupacijski arhiv: arhiv XI. armadnega zbora, poročila visokega komisarja, ljubljanske kvesture in fašistične stranke ter številni procesi vojaškega vojnega sodišča. Nemškega arhiva za Ljubljano ni, domobranski pa ni tako pomemben.

S tem so dani vsi pogoji za sistematsko delo. Če bomo upoštevali vse našete vire in če bodo terenski odbori še vnaprej zbirali material tako rekoč od hiše do hiše, bo Ljubljana resnično topografsko obdelana. S tem pa ne bo zbrano samo gradivo za ljubljansko kroniko v ožjem smislu, temveč gradivo za znanstveno obdelavo tega obdobja zgodovine Ljubljane. Torej — posebno pozornost kroniki Ljubljane!

Miroslav Luštek

Utrinki izpod Mangrta

Ozke dolinice med skalnatimi velikani, peščena in skopa zemlja, odročnost... Do Gorice je 70 kilometrov, Vrščič je vsako leto skoraj šest mesecev neprehoden. Turizem si šele utira pot, ker smo se vsi več ali manj navadili samo na Gorénjsko in na morje. To je v Bovcu, središču občine z nekaj nad 4000 prebivalci, med katerimi je 553 članov ZB. Vanjo so se vključili vsi bivši borci iz brigad, izven je ostalo nekaj starejših ljudi, nekdanjih podpornikov, internirancev, zapornikov in drugih, ki jim leta branijo aktivnejše delo v organizacijah. Kljub temu odbori ZB še vedno pridobivajo nove člane, tako da članstvo v ZB ne opada, ampak je kljub temu, da jih je zadnja leta nekaj umrlo, ostalo približno enako.

Slej ko prej je resno vprašanje bovške ZB zaposlitev članov na primernih delovnih mestih. Z ustanovitvijo kovinskega podjetja »Trenta« so to vprašanje delno rešili. Ostala pa sta dva tovariša, ki ju v podjetju, bajé, nočejo. Eden, dvaintridesetletni osemdesetodstotni vojaški vojni invalid, je zaposlen pri sekciji za pogozdovanje Krasa. Tu ima sicer lažje delo, toda kljub temu bi bilo zanj primerneje, če bi se zaposlil v tovarni. Zaradi živčnega obolenja namreč ne prenese naporov in vročine. Za upokojitev ta tovariš nima pogojev, ker je takoj po vojni odšel za nekaj let domov, ker je bil boleden. Podobno trenutno nima zaposlitve bivši borec,

ki je drugače zdrav, samo močno kratkoviden. V dopisno srednjo ekonomsko šolo je bil sprejet samo en član ZB iz občine, dva pa sta bila odbita zaradi pomanjkljive izobrazbe. Letos pa nista bila pravočasno obveščena o začetku pripravljalnega tečaja!

Sredstva? Podobno kot mnogokje, se tudi v pasivni in gospodarsko zaostali Bovški občini bijejo s pomanjkanjem. Potrebe so velike, vsi jih vidijo, denarja pa ni. Občinski odbor ZB ima samo 9000 din letnih dohodkov, občinski ljudski odbor je dal 30.000 dinarjev, samo za funkcionalne izdatke bi pa potrebovali 60.000 dinarjev. V načrtu imajo, kadar bodo imeli sredstva, ure-

diti spomenik in grobišče ustrljenih Strmčanov, nato bi ureljeni spomenik in grobišče 32 padlim borcem z Golobarja, ki so pokopani v Bovcu. Nato bi postavili na Golobarju večjo ploščo.

Kar se kronike tiče, gre delo bolj slabo. Zdi se, da niso znali pridobiti izobražencev. Nekaj piše tajnik občinskega odbora tovariš Jožef Mlekuž, ki ima kot upokojenec nekaj več časa. Poznajo se posledice tuje okupacije, ko so fašisti uspeli pregnati domačo inteligenco, mladini pa so onemogočili šolanje. Bovec kot letovišče in najzahodnejša občina v Jugoslaviji bi pač moral več storiti za ohranitev zgodovine. Zato je poklican tudi občinski ljudski odbor, ne samo ZB!

Šolajo 16 otrok padlih borcev. Značilen je primer Marjana Kuka iz Strmca. Starejši brat je odšel služiti vojsko, njega pa je mati, vdova, pregovorila, da je izstopil iz internata, kjer je stanoval in hodil v nižjo gimnazijo. Zdaj živi doma, brez izgledov za bodočnost. Razumljivo je, da se je mati čutila osamljeno brez moža in otrok, da ima otroke rada, toda tudi taka ljubezen ima svoje meje. Namesto da bi fant, ki je nadarjen, kaj postal, bo živetaril doma na revni planinski zemlji ali pa bo nekvalificiran delavec, če ZB ali komu drugemu ne bo uspelo matere in sina pregovoriti.

Pogled na Bovec

Kako je z vsem tem v Pivki?

Z vsem tem? Kaj je tu vse mišljeno — se bo kdo vprašal. Pravzaprav kaj preprosto: delo organizacije Zveze borcev, ki ima in mora imeti v občini svoje pravo mesto. Se pravi: kako dela ZB v Pivki, kakšne so težave in problemi, kako sodelujejo posamezni borci v političnem življenju in podobno. Se nekaj? Je Zveza borcev v Pivki čutili, se pravi: je ZB danes sposobna reševati številna vprašanja, ki so postavljena pred njo? — Vse to nas je zanimalo in o vsem tem je tekla beseda s predsednikom občinskega odbora ZB v Pivki, s tovarišem Maksom Bilcem in sekretarjem občinskega komiteja ZK Pivka, tovarišem Stanetom Sego...

Konec aprila 1945. leta je v borbah za osvoboditev Pivke (prej Št. Peter na Krasu) padlo 73 borcev iz 20. Dalmatinske, 29. Hercegovske ter 7. in 8. Banjske divizije, pa tudi nekaj domačinov. Tedaj so jih zagrebli ob poti v Petelinje tik pred mestom in na lesene križe napisali njihova imena. Še nekaj let so to dokaj veliko grobišče oskrbovali, potem pa je začela prostor preraščati trava, križi so strohneli, podatki o padlih so se izgubili... Nič koliko besed je bilo v preteklih letih o tem grobišču, ki ni bilo nič kaj ponosna in pietetna »zadeva«. Obratno! Vsakogar, ki je šel tod mimo, je zbolelo, da se tako malo ceni padle borce in njihov spomin. Tega se je resda zavedala tudi Zveza borcev, žal niso imeli možnosti: ne denarja in ne načrtov, kako bi to uredili. Vsa stvar se je komaj letos premaknila z mrtve točke. Inž. Ravnikar je napravil načrt za ureditev novega grobišča. Pred časom so zasadili prve lopate na Habjanovem hribu sredi Pivke. Zdaj je bodoče grobišče, na katerem bo stal tudi spomenik, ki je zdaj pred zgradbo občinskega ljudskega odbora v Pivki, že dokaj urejeno in bo po vsej verjetnosti svečanost ob prekopu in odkritju novega grobišča septembra letos. Res, vso pohvalo novemu odboru ZB, ki se je te dokaj pereče stvari lotil in jo bo do konca izpeljal! Se razume: ob pomoči občinskega ljudskega odbora, nekaterih podjetij in enot JLA. Kasneje bo ZB uredila tudi grobišče okrog 40 padlih borcev na Ostrožnem brdu in postavila spomenik v Jurščah.

Nič kaj pa se Pivčani ne morejo pohvaliti s pisanjem kronik in spominov iz NOB. Ne gre in ne gre jim izpod rok, čeprav je bilo že nekaj začeto. Ne gre? Zakaj? Čudno, prav-

zaprav, ko se ne morejo lotiti tako važnega posla! Predvsem zaradi začetka vstaje na Pivškem, da se je ustavilo pisanje. Že 1941. leta so imeli na Kalcu prvi sestanek — pa došle o tem še ni bilo nič napisanega. Pravijo, da se ne morejo zediniti, kdo je sestanku prisostvoval. Sploh je zaradi besed: kdo, kje in kdaj — največ težav. Vendar, če preživeli iz 1941. leta še niso dokončno zapisali posameznih podatkov iz prvega leta vstaje, ne bi vsa stvar smela zastati. Saj je to delo dokaj preprosto: nekaj sestankov, da se ugotovi kronološko zaporedje, določi ljudi, ki bodo zapisovali in stvar bo stekla. Le začetne težave je treba premostiti, pa bo šlo. Zaenkrat pa — tako sami priznavajo! — vse spi. A najprej: nekdo mora začeti, treba je zgledov, mnogo več osebnih vneme. Kdo drug, če ne prav bivši borci, morajo dati podatke za zgodovino NOB? Vsaj osnovne, na osnovi katerih je kasneje moč obdelovati že zbrano gradivo.

Vse drugače pa se v Pivki lahko pohvalijo z zaposlitvijo bivših borcev. Praktično nimajo težav, če izvamemo le primer nekega spomeničarja, ki pa je tudi bolan. No, a tudi ta primer rešujejo. V zvezi s tem so tudi stanovanja za bivše borce. Predvsem nekaj invalidov nima kdo ve kako primernih stanovanj. Toda občinski ljudski odbor je na pobudo ZB sklenil, da bo pri vseh novih stanovanjih upošteval

tudi bivše borce. In politično udejstvovanje bivših borcev? Večina ve za svoje mesto, so pa tudi primeri, ko nekateri borci pri sedanjih političnih akcijah vpletajo in primerjajo svoje politično delo za časa NOB. Z drugo besedo: predvsem tisti bivši borci, ki so oddaljeni od centra, so politično zaostali, postali so ozki in ne vidijo dalj kot do meje svojega kraja. Res je nekaj takih primerov, žal pa nočejo sprejemati nikakih nasvetov, predlogov. Ponekod pa nekateri ljudje, ki so sicer člani ZB, zahtevajo še mnogo več! Tako je nekdo, ki je sicer že upokojen, zahteval, da mu priznajo dvojna leta samo zato, ker je 1944. leta odstopil nekemu partizanu čevlje, drugi pa, ker je dal neki enoti krompir. Razen komisije, ki preverja prošnje za priznanje delovne dobe v NOB, pa so ta dva primera kot poizkus izigranja uredbe, obsodili tudi člani ZB. ZB pa skrbi tudi za otroke padlih in žrtev fašističnega nasilja. Ne samo zaradi materialnega oskrbovanja, temveč tudi za njihovo politično udejstvovanje in napredek. Napravili pa so tudi analizo štipendij za otroke padlih. Nekaj primerov so našli, ko so posamezni štipendisti prejeli večjo štipendijo, kot pa bodo imeli plače v službi. Značilen pa je nedvomno tale primer! Neka štipendiranka je prejela 9000 dinarjev štipendije, pa je kljub temu prosila ZB, naj ji preskrbi še smučič in smučarsko obleko. Na vsa srečo — to je menda edini primer, ki pa nima nič skupnega z moralo...

Ob koncu še to! Novi občinski odbor ZB v Pivki sestavljajo zdaj tovariši, ki stanujejo in službujejo v Pivki. Prejšnji odbor namreč prav zaradi tega ni mogel biti dovolj operativen in ekspeditiven. Med drugim novi odbor lahko sproti ali po potrebi opravlja tudi druge naloge, ki jih je treba takoj rešiti. In še enkrat postavimo naslovno vprašanje: »Kako je z vsem tem v Pivki?« Nedvomno dobro, saj ZB mimo svojih čisto specifičnih nalog sodeluje v ostalem družbeno-političnem življenju občine.

B. A.

Bo našla pobuda plodna tla ...?

Za uvod in boljše razumevanje naslova le nekaj splošnih ugotovitev! Že v letošnji 3. (stran 134) in 7. številki (stran 368) smo napisali, da se je Muzej NO v Ljubljani dokončno odločil izdati Zbornik fotografij iz narodnoosvobodilne borbe. Naj k temu dvema prispevkoma dodamo še nekaj podrobnosti!

Nekaj povsem nemogočega je objaviti naenkrat 100.000 fotografij, kolikor jih ima sedaj fototeka Muzeja NO v Ljubljani, v posebni knjigi. Zato je predvideno, da bo posamezna knjiga imela okrog 700 fotografij, tiskanih v bakrotisku. Površni računi torej kažejo, da bi celoten zbornik fotografij obsegal 10 do 15 posameznih knjig. Vse bolj jasna in vidna je tudi razvrstitev fotografij za prvo knjigo Zbornika, ki naj bi izšla še letos konec leta. Razdeljena je na tri glavna poglavja, in sicer: Zbiranje protifašističnih sil v Sloveniji pred izbruhom II. svetovne vojne, Okupacija Slovenije in osvobodilni boj do spomladi 1942 in Osvobodilno gibanje do spomladi do pozne jeseni 1942.

Za gradivo za Zbornik torej ni kakih posebnih težav. Kaj pa finančno? No, tu je nekaj stvari, o katerih je treba spregovoriti, predvsem pa o tem, če bo pobuda Muzeja NO (zamisli za Zbornik je dal predsednik upravnega odbora Muzeja NO dr. Marijan Dermastia) »našla plodna tla«. Za kaj pravzaprav gre?

Menda nikomur ni znano, da je izdaja kakršnega albuma slik finančno »težka« stvar. Tembolj za Zbornik fotografij iz NOB. Proizvodna cena za posamezno knjigo je namreč tako visoka, da bi Zbornik lahko kupili le redki ljudje pri nas. Pa vendar — saj je Zbornik namenjen ljudem, šolski mladini! Tudi, če bi zvišali naklado, se proizvodna cena ne bi kdo ve kako znižala. Ubrati je treba torej drugo, v današnjih pogojih najprimernejšo pot! Kakšno? Samo droben primer! Naša podjetja dajejo dokajšnje prispevke za najrazličnejše namene našega

življenja, med drugim tudi za fizikulturo. To je prav, saj so teh prispevkov deležni tudi člani posameznih kolektivov, ki se športno ali fizikulturno udeležujejo. Vendar pa je bilo doslej čutiti mnogo premalo »mecenstva« s strani podjetij do naše kulture. Torej — Muzej NO v Ljubljani je sklenil, da bi naša podjetja naročila večje število izvodov tega Zbornika in ga plačala tudi po

višji ceni. Z drugo besedo: to bi bila nekaka subvencija, da bi Zbornik sploh lahko izhajal, hkrati s tem pa bi omogočili, da bi ceno posameznim knjigam za »široko potrošnjo« lahko znižali. Priznajmo: pobuda je dobra, vredna uresničitve. Zdaj pa vse zavisi od podjetij, ki naročajo te Zbornike. Dokajšen odziv govori o popolnem razumevanju za Zbornik, saj je, na primer, kransjska »Iskra« naročila kar 20 izvodov Zbornika. Želeti je le, da bi bilo dovolj podjetij, ki bi »Iskro« posnemali. B. A.

Zapiski iz Koprščine

Vasi in mesta Slovenske Istre ležijo nekako ob robu naše dežele. Dolgoletno suženjstvo in oddvojenost od matičnega naroda je vtisnila svoj pečat tem zavednim ljudem, ki so se borili za svoj nacionalni obstoj v izredno težkih pogojih fašističnega pritiska. Zato je tudi NOB v teh krajih imela svojstven razvoj. Partizanski tisk, ki je bil drugje po Sloveniji in Jugoslaviji le propagandist in organizator odpora, je bil tukaj pogosto tudi edino slovensko berilo. Ljudje so bili naravnost žejni slovenske tiskane besede in zato je tu delovalo kar pet tehnik.

Vas Gabrovica je bila že pred vojno zelo narodnostno zavedna. Že leta 1932 je tu delovala preprosta tajna tiskarna, ki je tiskala protifašistične letake. Leta 1943 je v vasi začela z delom okrožna tehnika za tedanje okrožje »Slovenska Istra in tržaška okolica«. Leta 1944 so prebivalci ustanovili eno prvih kmečkih obdelovalnih zadrug. 28. maja 1944 so fašisti požgali vas, toda tehnike niso odkrili. Koprski muzej je obnovil tehniko, ki leži v vinski kleti blizu ceste. Tako naj bi ta tehnika ponazarjala tudi delo ostalih tehnik, ki so mnogo prispevale za obstoj slovenske besede na tem kosu slovenske zemlje, Koprščina pa bo dobila krajevni muzej. V predprostoru pa bodo razstavili številne letake, brošure in časopise, ki

so jih natisnile istrske tehnike. Koprski muzej je v začetku junija tudi priredil razstavo fotografij dogodkov in dokumentov o Peti sovražni ofenzivi proti NOV. Razstavljene slike naj bi šolski mladini pomagale doumeti in razumeti veličino te bitke. Ob koncu šolskega leta so prosvetni delavci izkoristili razstavo kot pripomoček pri pouku. Muzej je tudi oskrbel predavatelje, ki so mladini razlagali vsebino fotografij. Za Dan borca pa so odprli razstavo, ki naj bi obiskovalce seznanila z dogodki v Koprščini in Goriški med Peto ofenzivo. Tedaj sta dve brigadi, Gregorčičeva in Gradnikova, vpadli v Benečijo in tako povzročili resne skrbi in celo vrsto hajk in ofenziv.

Zaradi že znanih okoliščin je večina borcev padla daleč proč od svoje ožje domovine, v Prekomorskih brigadah in drugje po Sloveniji. Zato je precejšen problem bil nekaj časa zbiranje listin za pokojnine in invalidnine. V okraju je zdaj še 160 otrok padlih borcev, ki se še šolajo.

Zaradi izseljevanja prebivalcev italijanske narodnosti v Italijo po sporazumu o Tržaškem vprašanju, se je etnična struktura prebivalstva močno spremenila. V obmorska mesta se je naselilo mnogo novih prebivalcev, med njimi tudi članov ZB. Ti kadri so okrepili delo v ZB in tako je organizacija v Izoli zdaj med najboljšimi v okraju.

Zbirajmo gradivo za zbornik »Slovenska žena v NOB«

ZGODOVINSKI arhiv CK ZK Slovenije je pred poldrugim letom pričel v sodelovanju z organizacijami Zveze borcev in Zveze ženskih društev intenzivno zbirati arhivsko in spominsko gradivo za zbornik »Slovenska žena v NOB«.

Namen zbornika je prikazati v vsej živosti in polnosti življenje in delo slovenske žene med NOB na vseh področjih dejavnosti; prikazati jo kot organizatorko osvobodilnega gibanja, kot politično delavko, borko, kurirko, obveščevalko, bolničarko, sodelavko v ilegalnih tehnikah in končno kot »partizansko mamičo«; prikazati jo pri delu na terenu, v vojski, pa tudi v zaporu in internaciji.

Zbornik bo imel značaj zgodovinske edicije. To bo zbornik dokumentov, ki so nastali med NOB in spominov, ki so jih dali preživeli borci in borce po vojni. Po vsej priliki bodo temu gradivu dodani uvodni pregledi razvoja NOB v posameznih pokrajinah. Seveda bo za zbornik uporabljen le majhen del gradiva, ki se je že in se bo še zbralo.

Pri zbiranju gradiva, posebej še spominskega, se pojavljajo določeni problemi. Za zbiranje takega gradiva skušamo najti medvojne aktiviste oziroma aktivistke, kajti ti imajo v primeru z drugimi dragocene prednosti. Poznajo NOB na sploh in posebej še dogajanje na tistem terenu. Poleg tega poznajo ljudi in ti poznajo njih. Ljudje so srečni, ko pride tak aktivist ali borec, ker se z njim najlaže in od srca pogovorijo o življenju in delu v NOB. Skoro vselej nanese beseda tudi na razmere po vojni, na sedanje lokalne probleme. Večkrat ljudje popisovalce opozore na napake in krivice, ki jih tu in tam prizadenejo starim borcem in sploh ljudem, ki so podpirali NOB. Kajpada nekdanji aktivisti ne morejo rešiti vseh neštetihih splošnih in osebnih problemov, a tu in tam lahko v najbolj kričečih pri-

merih le posredujejo oziroma ljudem vsaj svetujejo. Pogosto naletijo popisovalci na ljudi, ki so zelo zagrenjeni, ki se čutijo odrinjene stran, razočarane, včasih tako hudo, da bi hoteli ne oživeti, ampak celo pozabiti svoje delo med NOB. Precej časa mine včasih, preden se tak človek omehča in odpre ter začne pripovedovati. Zato opravljajo tovariši in tovarišice, ki zbirajo spominsko gradivo, obenem zelo pomembno politično delo in njihove ugotovitve in izkušnje lahko močno koristijo odboru Zveze borcev, Socialistične zveze in vodstvom Zveze komunistov.

Drug problem je v tem, da je med nekdanjimi aktivisti in aktivistkami NOB težko najti take, ki bi poleg svojega rednega službenega dela in dela v političnih organizacijah našli še čas za zbiranje takega gradiva. Še teže je, ker žive borke in borci danes včasih daleč proč od krajev, kjer so delovali med NOB. Zato uredništvu ni preostalo drugega, kot da naprosi zanje v njihovih podjetjih, ustanovah in organizacijah za krajši ali daljši, plačan ali neplačan dopust, da bi se mogli posvetiti zbiranju. Treba je reči, da so nam šle zlasti nekatere ustanove v tem pogledu zelo na roko. Posebej velja omeniti prosvetne organe v Mariboru, ki so dali dvema tovarišicama dopust za vse šolsko leto, dvema pa po dva meseca. Podobno razumevanje je pokazal Okrajni svet za prosveto in Okrajni komite ZK v Kopru.

Naši popisovalci na terenu tesno sodelujejo z odbori ZB,

zlasti z njihovimi zgodovinskimi sekcijami. Organizacije Zveze borcev se pač zavedajo, da bo zbrano gradivo o delu žena med NOB v njihovem kraju močan prispevek za občinske kronike. Tako je gotovo mislil tudi predsednik odbora ZB v Slovenski Bistrici, ki je poskrbel, da sta dobili dve tovarišici v občini po 14 dni dopusta in v tem času krepko zastavili delo v tej občini.

Po poldrugoletnem zbiranju so tudi rezultati že tu. Notranjska je praktično zaključila z zbiranjem gradiva, na Primorskem in Štajerskem se delo bliža h koncu, za Dolenjsko in Koroško pa bo zaključeno v jesenskih mesecih. Najslabše je na Gorenjskem, kjer smo našli pri medvojnem aktivu razmeroma še najmanj razumevanja in pomoči. Tako ostaja Gorenjska, kjer je bilo narodnoosvobodilno gibanje tako močno razvito, zadnja.

Sedaj, ko se zbiranje gradiva že bliža h koncu, bi bilo prav, da bi vse tiste tovarišice, ki še niso dale spomine o svojem delu med NOB, bodisi, ker jih še nismo poiskali ali pa ker so s tem odlašale, to čimprej napravile. Prav tako bi bilo nadvse zaželeno, da bi posredovali svoje spomine na delo žena in deklet vsi tisti tovariši, partizani, komandirji in komisarji ali terenski delavci, ki so med NOB dostikrat občudovali predanost, vztrajnost, požrtvovalnost, borbenost in iznajdljivost ter zvestobo naših žena in deklet v boju za našo svobodo. Ne bi bilo prav, če ne bi v to veličastno podobo vpletili tudi nitk svojih spominov in se tako oddolžili svojim nekdanjim zvestim sodelavkam. Nekateri tovariši to občutijo in brez posebnih pozivov pošiljajo svoje prispevke. Tako je, n. pr., tov. Jože Janež, rezervni major JLA, doma iz Babnega polja, na lastno pobudo napisal obširen sestavek o prispevku žena in deklet v svojem rojstnem kraju v NOB. Ta tovariš in mnogi drugi z njim pač čutijo, da gre za veliko stvar, za to, da odmerimo slovenski ženi pravičen delež v boju za svobodo in socializem. S. G.

KRATKE NOVICE

● **NOVA GORICA** — Na kraju na Trnovem, kjer bo še letos stal spomenik z grobnico nad 300 padlim borcem IX. korpusa, so že začeli delati. Spomenik bo stal na razgledni vzpetini na Trnovem in ga bo videti iz Vipavske doline ter celo s Furlanije. Izdelan bo iz kraškega kamna in bo visok 12 metrov. Spomenik in grobnico bodo odkrili letos 14. septembra, ko bo proslava 15-letnice goriske fronte.

● **TITOVO UŽICE** — Turistična zveza je sklenila prirediti vsakoletne »Partizanske večere«, ki bi trajali sedem dni. Začeli bi se pa 24. septembra. Tega dne leta 1941 so partizanski odredi mesto prvič osvobodili. Na »partizanskih večerih« bodo nastopali znani orkestri, pevski zbori ter igralske skupine s programom, posvečenim NOB. Za goste bodo organizirali izlete v zgodovinske kraje v okolici, ki so obenem znani po svojih naravnih lepota. Zadnji večer pa bo partizanski taborni ogenj.

● **BRUXELLES** — Belgijska vlada je podarila 350.000 belgijskih frankov za kongres zdravnikov, ki je bil tukaj sredi maja. Kongres je bil posvečen proučevanju bolezni, ki so jih dobili jetniki koncentracijskih taborišč, udeležili pa so se ga zdravniki iz mnogih držav.

● **TAKOVO** — Za Dan mladosti so odkrili spominsko ploščo z imeni 34 padlih borcev iz bližnje okolice. Obenem so praznovali tudi uvedbo elektrike, ki je ta dan prvič zasvetila v tej zgodovinski vasi.

● **OBROVO** — 29. maja 1944 je nedaleč od Save padlo skoraj sto borcev Moslovačke brigade in Posavskega odreda ter več članov ZAVNOH, letos 29. junija pa so jim na kraju, kjer je bila borba, odkrili lep spomenik. Izdelala ga je zagrebška kiparka Vera Dajht. Okoli okostnice in spomenika, ki predstavlja skupino borcev v boju so uredili majhen park.

● **TOPLICA** — Osemdesetletnico osvoboditve mesta izpod turškega jarma so Topličani letos svečano proslavili. Obenem so praznovali petdesetletnico gimnazije v Prokuplju. Na spomenike padlih borcev iz vojn za svobodo v zadnjem stoletju so položili tudi več vencev. Izdali so tudi dokumentarno Spomenico 1878-1908-1958, v kateri je tudi zbranih precej slik padlih dijakov, ki so žrtvovali svoja življenja med NOB in v prejšnjih vojnah.

● **MARIBOR** — Terenska organizacija Zveze borcev in invalidska organizacija terena »Ivan Cankar« iz Maribora je priredila v počastitev bitke na Sutjeski izlet za otroke padlih borcev, pionirje in bivše borce. Obiskali so Sv. Urh pri Ljubljani, Begunje na Gorenjskem in dolino Dragol. Izleta se je udeležil tudi narodni heroj Janez Hribar.

● **POSTOJNA** — Notranjski muzej v Postojni je sestavil topografsko ekipo, ki je v nekaj dneh pregledala teren na področju Ilirske Bistrice. O uspehih topografske ekipe bomo še poročali.

● **AMSTERDAM** — V Prinsengrachtu v Amsterdamu so začeli obnavljati dom Ane Frank. Obnovili bodo tudi tisti del stavbe, v katerem se je v času okupacije skrivala družina Frank pred gestapovci, a tudi, kjer je Ana Frank pisala svoj dnevnik. En del doma bo namenjen mednarodnemu središču mladine, drugi del pa bo nekakšen spomenik borbe proti okupatorju. Doslej je dom Ane Frank obiskalo že nad 6000 tujcev.

● **LONDON** — Ronaldh Whetstleyem je napisal knjigo »Operacija tju-lenj«, v kateri opisuje priprave nemškega vrhovnega poveljstva za invazijo v Anglijo. Iz knjige je razbrati, da je bila Heydrichu poverjena v Angliji — seveda šele potem, ko bi jo zasedli Nemci! — naloga, po kateri bi izvajal teror nad Anglijo. Njegova organizacija je že tudi sestavila poseben spisek angležev, se pravi 2700 angleških vojaških in civilnih osebnosti, raznih veleposlanikov, profesorjev in novinarjev, ki bi jih takoj pobili. Knjiga ima o vsem tem tudi dokumente.

● **OTOČAC** — Ob petnajstletnici prve konference AFŽ Hrvatske (le-ta je bila 11., 12. in 13. junija 1943. leta v Otočcu oziroma tretjega dne zaradi nevarnosti pred bombardiranjem v Prozoru pri Otočcu) je bilo v Otočcu zborovanje preživelih udeleženk tega zgodovinskega sestanka. Proslavo je organiziral Glavni odbor Zveze ženskih društev Hrvatske.

● **LJUBLJANA** — V Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani bo jeseni razstava o kurirskih zvezah v času NOB v Sloveniji. Razstavili bodo fotografije in razne dokumente.

● **OSLO** — Delegacija ZB NOV Jugoslavije je obiskala na vabilo Norveškega rdečega križa Norveško. Člani delegacije so si ogledali kraje, kjer so trpeli in umirali jugoslovanski interniranci med II. svetovno vojno. V delegaciji so štirje preživeli interniranci iz taborišč v Norveški ter skupina otrok, ki so njihovi očetje pomrli v taboriščih.

● **REMETINEC** — Občinski odbor ZB je priredil v sodelovanju z organizacijami ZB v okolici Samobora in v Zumberku partizanski pohod in Zumberak kot proslavo Dneva borca.

● **BEograd** — Ob proslavi 15-letnice bitke na Sutjeski je izdala Generalna direkcija PTT 1. julija priložnostno znamko

za 15 din. Slika na njej prikazuje simbole bojev in zmage: zastavo, pest in oljčne vejice.

● **WASHINGTON** — Pet sovjetskih vojnih veterancev, ki so se srečali z ameriški četami leta 1945 na Labi, je obiskalo ZDA. Delegacijo je povabil na obisk ameriški »Komite srečanja na Labi«.

● **TOKIO** — Generalna skupščina Združenja bivših borcev Japonske je sklenila, da bo Združenje zaprosilo za članstvo v Svetovni federaciji bivših borcev. Za generalnega tajnika Združenja so izbrali kontraadmirala Tamatera Nomota.

● **FIRENZA** — Generalni tajnik ANPI Boldrini je govoril na veliki svečanosti, ki so se je udeležili številni nekdanji partizani in družine padlih borcev. Ob tej priliki je dobilo 34 bivših borcev srebrne medalje, 17 padlih pa je bilo posmrtno odlikovanih z zlato medaljo, šest pa s srebrno. Mestu Firenzi, ki je bilo žarišče odpora proti nacizmu, pa je izročil zlato medaljo v znak priznanja in hvaležnosti. Te dni je namreč Firenza slavila 13. obletnico osvoboditve.

● **GENOVA** — V Minianegu je predstavnik ANPI svečano odkril spomenik padlim borcem italijanskega gibanja odpora in ga predal v varstvo občini. Velika povorka pripadnikov gibanja odpora je korakala skozi mesto Genovo, kjer so bila tudi velika športna tekmovanja in svečanosti po solah.

● **BEograd** — Petnajstletnico proboja na Sutjeski so proslavili v osemletki »Žarko Zrenjanin« z obiskom razstave »Sutjeska«, ki so si jo ogledali vsi učenci in učitelji skupaj. Naslednji dan so učenci gledali dva filma, posvečena bitki na Sutjeski. Zadnji dan je bila proslava, na kateri je govorila mladini udeleženka bitke Danica Rosić. Podelili so 28 nagrad za najboljše naloge o Sutjeski in nekaj nagrad za najboljše risbe.

● **ZAGREB** — Ob trinajesti obletnici osvoboditve Zagreba so tu odprli razstavo »V čast padlim borcem in žrtvam fašizma«, ki jo je organiziral Muzej mesta Zagreba. Razstavljene so fotografije vseh spomenikov v zagrebškem okraju, in sicer 97 spominskih plošč, 36 kamnitih spomenikov, 32 skulpturnih ter trije spominski muzeji. Razstavljena so tudi nekatera kiparska dela s tematiko NOB ter žaložniška dejavnost v Zagrebu.

● **LJUBLJANA** — Občinski ljudski odbor Ljubljana-Siška je sklenil imenovati osemletko v Spodnji Šiški po pokojnem narodnem heroju Zvonimiru Runku, ki je pred vojno živel v bližini Šole.

● **BEograd** — V Foči je bil ustanovljen koncem junija bataljon, sestavljen iz mladih oficirjev JLA. Ti so obšli vsa zgodovinska mesta iz V. svetovne ofenzive, kot so Foča, Celebić, Suho Polje, Mratinje, Mrkalj Klade, Dragaš Sedlo in Tjentište. Bataljonu so poveljevali udeleženci bitke na Sutjeski. 3. julija je bataljon prispejal na Tjentište ter se nato udeležil centralne proslave.

● **TITOVO UŽICE** — Ves okraj je svečano proslavil obletnico bojev v V. ofenzivi. Učenci osnovnih šol in gimnazij so pisali nagradne šolske naloge o narodnoosvobodilni borbi. V več vaseh so odkrili tudi spominske plošče padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, priredili pa so tudi več izletov v zgodovinske kraje. Najboljša ekipa strelcev, ki je zmagala na tekmovanju, je prejela za Dan borca pokal.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Komandirja in razred

Jeseni 1941 sta se srečali pri Rudniku dve četi — partizanska in četniška.

»Kdo je tam?« je vprašal komandir partizanske čete.

»Tu komandir čete kapetan Djordjević iz 56. razreda (mišljen je razred Vojne akademije). Kdo pa je tam?«

»Mandir Ilić iz delavskega razreda.«

Vojna taktika Branka Čopića

Januarja 1944 je sodeloval v napadu na Banja Luko tudi Branko Čopić. Čeprav so bile enote že prodrle v središče mesta, so se morale spričo nenadnega prodora nemških tankov umakniti.

Drugi dan je Branko pripovedoval: »Prodiram s Šesto brigado. Naskakujem. Prodiram. In komaj prestopim prag mojega nekdanjega učiteljišča, ko zagrmе blizu mene nemški tanki.«

»A potem?« ga je vprašal neki borec.

»Bogme, potem pa sem urno premestil pobudo iz rok v noge in jo popihal v bližnjo tesno ulico,« je odgovoril Branko.

Petokolonaš

Ob koncu leta 1942 in v letu 1943 se je Šumadijski odred često spopadel s četniki. Večkrat so ga obkolili, ga nenado-

ma napadli in spet obkolili. Tako je šlo kar naprej. Vzlic temu pa je bil čedalje močnejši.

Nekoč, bilo je julija 1943, je hotel štab malo prej sestavljeni bataljon ponoči naglo premestiti s področja vasi Žutega Oglavka na Bakuljo. Komandant bataljona je ukazal, naj hodi kolona v popolni tišini, ker je bilo četniških zased mnogih in njihove patrulje so stikale povsod.

Tik pred odhodom je komandant ukazal intendantu bataljona Petru Vladetiću-Galami, naj čimprej organizira prevoz hrane. Da bi izpolnil ukaz, je Galama v prvih hišah našel dva osla in ju dal brž natovoriti. Prišel je ukaz, naj bataljon odrine na pot, kar se je neutegoma zgodilo. Molče, tiho, neslišno. Prišel je kratek premor. Vsi borci so neslišno posedli, da bi si malo odpočili. Nenadoma pa je eden izmed oslov mogočno zarigal. Intendant Galama je ves razkačen skočil k njemu, mu krepko stisnil gobec in srdito siknil skoz zobe: »Petokolonaš, mater ti tvojo!...«

Tovariš AVNOJ

Leta 1944 so ranjenci v bolnišnicah južne Italije med drugim obravnavali tudi odloke II. zasedanja AVNOJ. Ko je nekega dne v bolnišnico prispel šestnajstletni Stipe, ga

je neki tovariš vprašal: »Reci mi, Stipe, kdo je starejši — AVNOJ ali Nacionalni komite?« — »AVNOJ!« je odrezavo odvrnil mladenič. »Dobro je, ga je pohvalil partizan, »to pomeni, da si dobro poučen.« — »Kako ne bi vedel,« se je čutil polaskanega Stipe, »ko sem ga pa tolikokrat srečeval.« Zdaj pa je drugi že posumil in je vprašal: »Koga, praviš, da si videl?« — »Eh, koga, AVNOJ vendar. Starejši človek je, po postavi nekoliko višji od mene,« je pojasnil Stipe.

PROGLAS

Spomladi 1944 je prišel tovariš Luka na sestanek Pokrajinskega komiteja SKOJ, ki je bil takrat v Semiču. Blizu hiše, kjer je bil PK, je opazil neobdelan vinograd. Že na sestanku je omenil, da mora mladinska organizacija razvijati zavest o potrebi, da se obdela vsak košček zemlje. Leto dni kasneje, malo pred osvoboditvijo, je neki tovariš iz vodstva mladinske organizacije pokazal tovarišu Luki tekst proglasa Zveze slovenske mladine pred kongresom. Luka ga je pazljivo prebral in dejal:

»Pa mislite, da se bo s tem proglasom obdelal tisti vinograd v Semiču, ki je lani ostal neobdelan?«

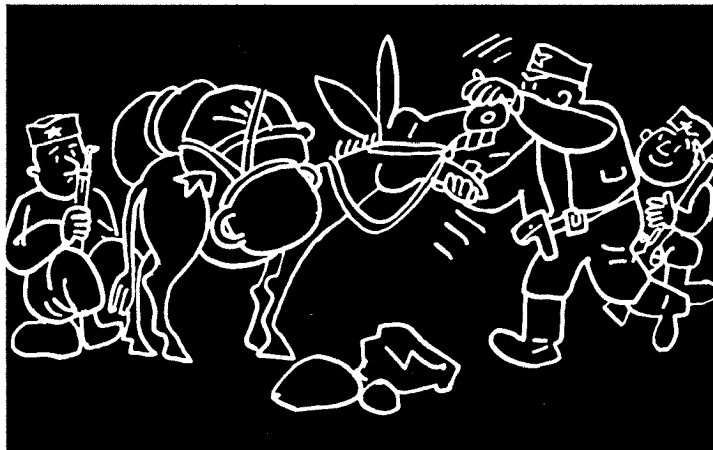
Demonjeve karakteristike

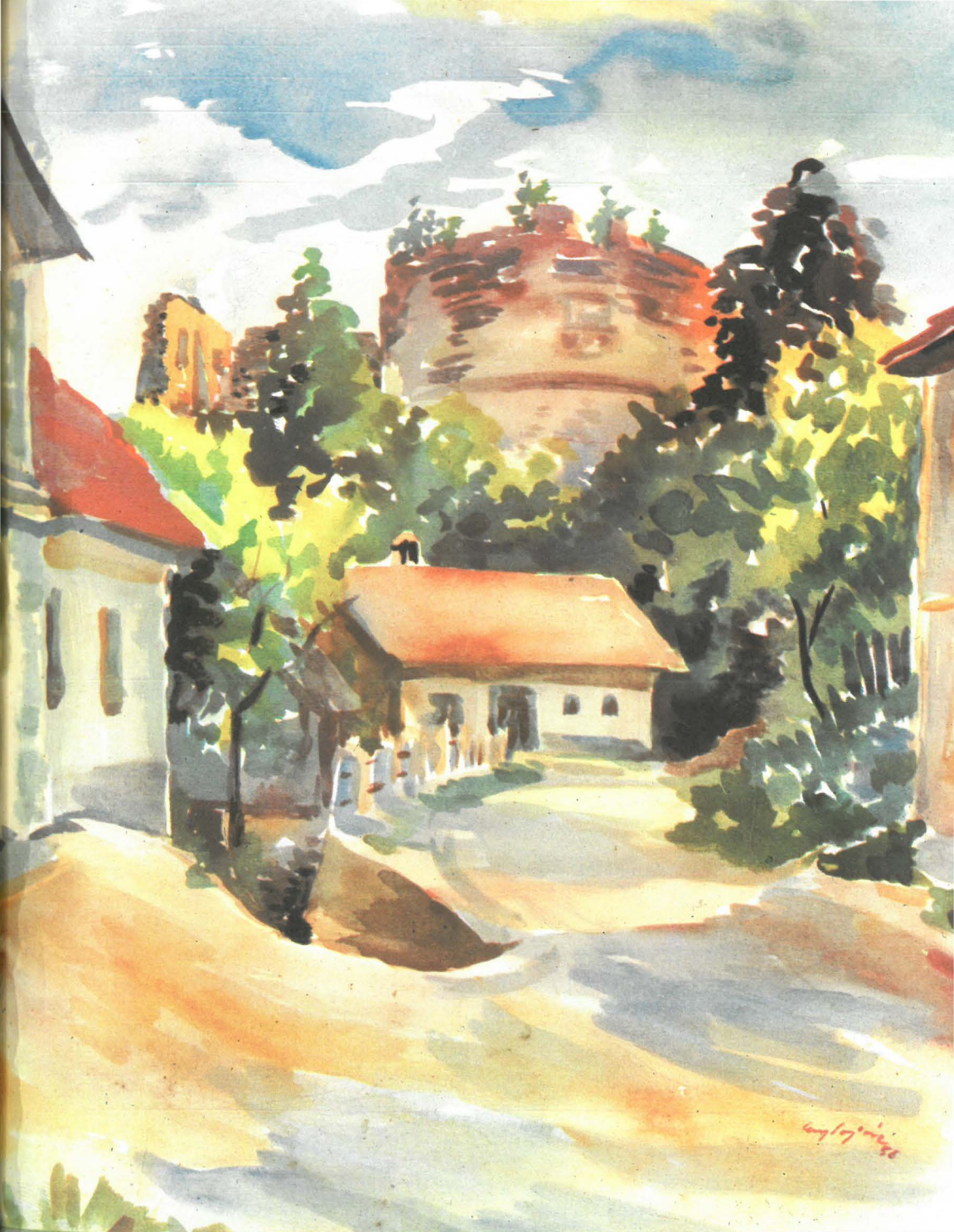
Kot komandant nekega bataljona Kalniškega odreda je Nikola Demonja leta 1943 poslal štabu odreda karakteristike za svoje tri vojne tovariše:

»Komljenović Stojan iz Velikega Graca, vsi ga kliče mo Čoka: Srb, kmet, član partije, nekaj časa pa je bil tudi podoficir. Srdito juriša, izven borbe odljuden.

Čorković Dušan, rojen v Bačulji 1921, kmet skojevec, bombaš. Neustrašljiv v boju, uren ko vrtavka.

Joka Milan iz vasi Cage, rojen 1922, delavec, skojevec, puškomitraljezec. Ta je v boju morda najbolj divji, ničesar in nikogar se ne boji: izven borbe ga imajo dekleta zelo rada.«

ŠT. 9

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 9. ŠTEVILKE

Vse ljudstvo je zgrabilo za orožje (France Bevk)	417
Splošna ljudska vstaja v Slovenskem Primorju septembra 1943 (Tone Ferenc)	419
Kako sem dobil partizansko ime	420
Nenavadne zgodbe	425
Tematika iz NOB se je v našem filmu poglobila (F. S.)	426
V zasedi (Drago Suhi)	428
Hči materi (Otilija Budak)	429
Avto cesta — nadaljevanje NOB (dr. Metod Mikuž)	430
Betonska bela kača (Iztok Ausec)	432
»Vi učite svet, kaj pomeni svoboda!« (B. A.)	435
Pastorala (Slavko Jug)	436
Tretjič »doma«	437
Grad gori (Henrik Drol-Zivo)	439
Turjaški grad skozi stoletja (Jože Kožar)	440
Redko odlikovanje	441
Turjak — spomeniški problem št. 1 v Sloveniji (M. P.)	442
Iz prvih dni Rašiške čete (Martin Kos-Martinov)	443
Na svidenje na Rašici (J. V.)	444
Borba, boj, bitka (Franc Sotlar-Pavijan)	446
Kovači svojih značajev (Mile Pavlin)	447
Tudi majhna mornarica je lahko kos desantnim nalogam (Fabijan Trgo)	448
Podgorski mornarji (Jure Kaštelan)	449
Lakota (France Filipič)	451
Svoboden lov (Ivan Tlaker-Luka)	452
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV	
Že osmič smo praznovali Dan vstaje	454
Mozaik s proslave Prešernove brigade (I. J.)	456
Nagrajene naloge (B. A.)	457
Počastitev padlih borcev (C. Š.)	458
Kratek sprehod po muzeju NO (Jože Janež)	458
Počitek daleč od doma (B. A.)	460
Kratke novice	463
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA	464

Slika na ovitku — Akademski slikar, profesor Evgen Sajovic: Pogled na turjaški grad. — Partizani so že 1942. leta napadli karabinjejsko postajo v vasi Turjak. Po kapitulaciji Italije so se v turjaški grad zatekli ostanki vaških straž in legije smrti. Prešernova brigada je 12. septembra 1943 obkolila grad in ga po šestdnevni borbi tudi zavzela.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 3-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Kličej, tisk in vezava: tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

VOŠČILNICE

Prva, druga in tretja serija voščilnic so razprodane. V tisku so nove z reprodukcijami del naših slikarjev v različnih velikostih. Voščilnice so primerne za vsako priložnost: za osebno uporabo, za vse praznike (1. maj, 29. november, Novo leto, za krajeve in občinske praznike itd.). Dobite jih v našem lokalu, podjetja in ustanove bodo obiskali tudi naši poverjeniki.

Bogo Flander-Klusov Joža — Zbornik del partizanskega pisatelja z naslovom »BATALJON« bo izšel v septembru. Za to knjigo, ki bo obsegala tudi obširen komentar in življenjepis, vlada veliko zanimanje med borci.

Partizanska pesmarica — vsebovala bo 100 pesmi, ki so se izvajale med narodnoosvobodilno borbo — je v tisku. Izšla bo v oktobru. Pesmarico so uredili naši znani glasbeniki: Radovan Gobec, Rado Simoniti in Karol Pahor.

NAROČNIKOM REVIJE »BOREC«

Letna naročnina 480 din,
polletna 250 din, četrletna
pa 130 din.

**PROSIMO, PORAVNAJTE
ZAOŠTALO NAROČNINO
NA NASLOV:**

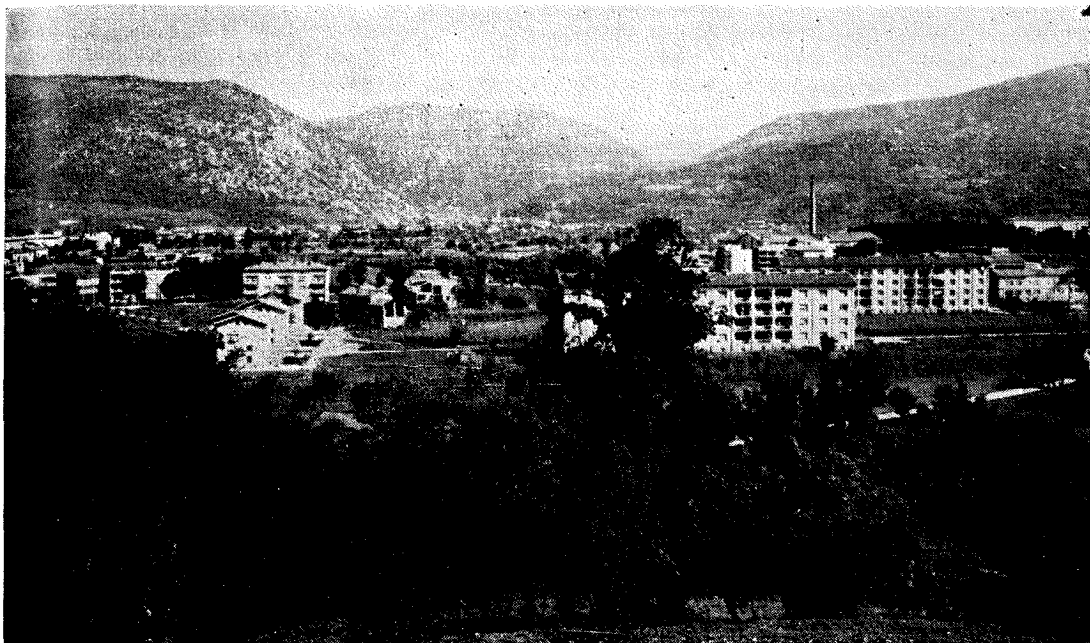
Založba »Borec«, Ljubljana,
Titova 17.

Račun pri Narodni banki
600-70
3-1195

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 9 — Letnik X — September 1958

Pogled na Novo Gorico

FRANCE BEVK:

Vse ljudstvo je zgrabilo za orožje

PETNAJST let poteka od tedaj, ko so se bili boji za Gorico. To so bili veličastni dnevi splošne vstaje primorskega ljudstva. Vsa dežela je bila v radosti in v zastavah, zakaj dolgoletni okupator je po zlomu Italije čez noč pobegnil iz strahu pred ljudstvom, ki ga je dolga leta tlačil in mučil, italijanska vojska pa se je razorožena umikala iz vseh krajev Jugoslavije. Orožje splošne vstaje so bile čete fantov in deklet, ki so skušale s

puškami v rokah iztrgati iz sovražnikovih rok še Gorico, srce svoje dežele, in Beneško Slovenijo.

Kdor je sodoživiljal tiste dni, se je moral čuditi, kakšne sile so spale v primorskem ljudstvu. Spregovorila je narodna zavest, ki je bila na robu slovenskega ozemlja, v tuji soseščini, bolj živa kot drugod, in stoletna težnja po narodni in demokratični svobodi in po združitvi s svojimi brati. Zlom stare Ju-

goslavije je bil Primorci naučil, da se ne smejo zanašati le na tujo pomoč, marveč morajo biti tudi sami pripravljeni na žrtve. Ko je na pobudo KP nastala OF, ki je proglasila boj proti okupatorju, je bilo primorsko ljudstvo duhovno pripravljeno. Razen zelo redkih izjem že koj spočetka ni nasedalo obrekovalcem OF, ampak je razumelo velik pomen osvobodilnega gibanja. Ko je prišel pravi trenutek, je poseglo v boj z vso odločnostjo in požrtvovalnostjo. Pri tem ga je podžigalo tudi dejstvo, da je Vrhovni plen OF prav tiste dni proglasil priključitev Slovenskega Primorja k svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji. Izpolnjevale so se njegove več kot stoletne sanje.

Tiste dni splošnega navdušenja v »prvi svobodi«, kot smo ta čas pozneje imenovali, ko smo se pripravljali na prve volitve v narodne osvobodilne odbore, s katerimi je primorsko ljudstvo prvič v zgodovini jemalo usodo v svoje roke, ni bilo lahko govoriti o nadaljevanju boja. Mnogi so verjeli, da je vojne konec in da je treba zavzeti le še Gorico. Italijanski fašizem je bil na tleh, a nad Evropo in vsem svetom je še strašila grozeča senca nemškega nacizma, ki še ni bil zlomljen. Proti njemu so bile naše čete, ki se niso bojevale toliko z orožjem in vojno izvežbanostjo kot s srčnostjo in prezirom smrti, mnogo prešibke. Upognile so jih nemške, z modernim orožjem oborožene sile, ki so jim prišle za hrbet.

Ta ali oni je tedaj pod vtisom poraza klonil glavo. »Prva svoboda« je bila pokopana. A se je spomnil besed, ki so se tiste dni ponavljale na vseh mitingih, da je za končno svobodo še potrebno požrtvovalno nadaljevanje boja, in je znova dvignil čelo. Čete, ki so se morale umakniti na višine Trnov-

skega gozda, so bile pred Gorico prekaljene za nove boje. Ti borci so bili jedro brigad, ki so se organizirale iz »Matjaževe vojske«, in so se še mesece in mesece bojevali v enotah IX. korpusa z legendarnimi primeri junaštva. Primorski človek se je zavedal, da se bije in krvavi za Gorico in za zadnji košček slovenske zemlje, naj se bije in krvavi doma ali zunaj dežele, zakaj le skupna zmaga ga bo čimbolj približala skupnim ciljem.

Ne bom opisoval, kako je bilo primorsko ljudstvo kot po prvi vojni bridko razočarano nad sklepi mirovne konference, ko je izgubilo svoja naravna središča Trst in Gorico. Bolj razočarano kot po prvi vojni, zakaj to pot je za dosego svojih pravic dalo morje trpljenja in prelilo potoke krvi. Grmovje je že preraslo bojišča, a da so mu vzeli srce dežele, primorsko ljudstvo ne more pozabiti. Posledice tega, ki jih čuti posebno v gospodarskem in kulturnem pogledu, zevajo kot sveža rana.

A ne pozabimo, da je danes vendar svobodna velikanska večina primorskega ozemlja, katerega prebivalstvo uživa vse demokratične svoboščine in si s socializmom gradi boljše življenje. K temu so pripomogli tudi veličastni boji za Gorico, ki se jih spominjamo. Danes primorski človek ni več hlapec, ampak gospodar na svoji zemlji, ter si po svoji volji s smislom za skupnost ureja novo življenje.

Primorska zemlja je bila v zadnjih desetletjih hudo preskušena. Zelo jo je prizadela že prva vojna, med obema vojnama so jo fašisti gospodarsko in kulturno neusmiljeno uničevali, druga vojna pa je šla čez njo s krutimi represalijami. In ne moremo trditi, da se je že dvignila iz razvalin. Kljub naporom, da bi se zabrisali sledovi vojne in fašizma, le težko, da bi v doglednem času to lahko storila iz lastnih moči. A mislim, da se ne motim, če trdim, da je težko preskušeni primorski človek kljub težavam isti, kot je bil nekoč. Z ljubeznijo navezan na svojo rodno zemljo, ki mu skopo reže kruh, se trudi za boljše življenje, je slej ko prej zvest idejam skupnosti in po zgledu svojih dedov in pradedov buden čuvar naše zahodne meje. Rad in s ponosom se spominja težkih bojev, ki so se bili začeli z boji pred Gorico, katerih pridobitve je pripravljen braniti proti vsakomur, ki bi jih hotel ogrožati, in kadarkoli.

SPLOŠNA LJUDSKA VSTAJA

V SLOVENSKEM
PRIMORJU
SEPTEMBRA 1943

SPLOŠNA ljudska vstaja v Slovenskem Primorju pomeni kvalitativno novo obliko oboroženega boja primorskega ljudstva za svojo nacionalno in socialno osvoboditev. Osnovni pogoj zanjo je bilo ogromno politično in organizacijsko delo organizacij KPS in OF po prvi partijski konferenci (1. in 2. XII. 1942) in prvem pokrajinskem plenumu OF (14. II. 1943). V tem času so terenski odbori OF zajeli vso pokrajino, število okrožnih odborov OF in komitejev KPS se je povečalo od štiri na petnajst, ustanovljale so se organizacije Zveze slovenske mladine in Slovenske protifašistične ženske zveze itd. Spomladanska rekrutacija je dala osvobodilni vojski nad 1500 novincev. In če so prej druge slovenske pokrajine pošiljale svoje borce v Slovensko Primorje, so zdaj primorski borci odhajali tudi v centralno Slovenijo. Tako je osvobodilno gibanje v Slovenskem Primorju ne samo doseglo, temveč v nekaterih ozirih celo preseglo moč osvobodilnega boja v nekaterih drugih slovenskih pokrajinah. Zato je CK KPS lahko 20. avgusta 1943 zapisal, »...da je bila politična linija Partije na

Primorskem in s tem v zvezi linija OF v osnovi pravilna, ker so iz izvajanja pravilne politične linije sledili lepi uspehi, ki jih Partija na Primorskem lahko zaznamuje...«

Ko je Italija 8. septembra 1943 zvečer objavila brezpogojno kapitulacijo svojih oboroženih sil, je Pokrajinski komite KPS za Primorsko naročil svojim okrožnim komitejem: »Veliki dogodki, katerim smo priča, zahtevajo od vas najvišjo aktivnost in iniciativo. Vašo delavnost razvijajte zlasti v štirih smereh:

1. Organizacija Narodne zaščite, v katero pritegujte vse odraslo moško pa tudi žensko prebivalstvo, zlasti pa mladino. Narodno zaščito oborožite z orožjem, ki ga odmetavajo italijanski vojaki in ga s pogajanjem od njih dobite. NZ mora biti formirana v vode in čete ter imeti komandante in politične komisarje, NZ naj zastraži vasi, patroljira po rajonu in po možnosti zasede kolodvore, občine, pošte itd. ...

2. Vojaške operacije, ki jih trenutek zahteva od naše oborožene sile (partizani in NZ), so izključno naperjene proti nemški vojski. Nemško vojaštvo je treba napadati, ga raz-

oroževati, rušiti je treba proge in ceste, po katerih se nemško vojaštvo prevaža, rušiti telefonske in telegrafске linije, ki služijo Nemcem itd. ...

3. Proti italijanski vojski je treba do nadaljnjega ustaviti vse sovražnosti, ker bi to bilo samo Nemcem v korist ...

4. S pomočjo Narodne zaščite prevzemite v svojih krajih oblast ...«

Že prve dni po kapitulaciji Italije je bilo v vstaji vse Slovensko Primorje. Ta je v glavnem potekala tako, da so se pod vodstvom članov KPS in odbornikov OF oborožili prebivalci in skupaj z novoustanovljenimi enotami Narodne zaščite in redkimi partizanskimi vojaškimi enotami razoroževali italijansko vojsko, pregnali karabinjerje, zasedli uradna poslopja in vzpostavili legalno ljudsko oblast.

Osvobodilna vojska bi prav gotovo ne bila sama kos osnovni nalogi tega trenutka — razorožitvi italijanske vojske, saj je Primorski odred imel le dva bataljona in nekaj sabotažnih skupin, vsega skupaj okrog tri sto mladih in neizkušenih ljudi. Nasproti vsem tem pa je stala ogromna italijanska vojska v moči dveh armadnih zborov.

To sta bila tržaški XXIII. armadni zbor z divizijo »Sforcesca« v Sežani in videmski XXIV. armadni zbor z divizijama »Torino« v Gorici in »Julia« v Beneški Sloveniji ter 3. alpinsko mobilno brigado v Tolminu. Poleg teh vojaških operativnih enot so bile v Slovenskem Primorju še enote graničarjev, fašistične legije, karabinjerske postaje, finančna straža, gozdna milica itd.

V skladu z navodili Pokrainskega komiteja KPS za Primorsko sta štab novoustanovljene Primorske operativne cone in Pokrajinski odbor OF za Primorsko 9. septembra začela pogajanja s poveljnikom divizije »Torino« generalom Malagutijem za skupni oboroženi nastop proti nemški vojski, ki je že konec avgusta zasedla pomembnejše prometne poti, zdaj pa prodirala v vse večje kraje in razoroževala italijansko vojsko. General Malaguti je na pogajanjih obljubil, da se bo uprl nemški vojski. Nekaj ur se je res upiral, ko pa je nemški pritisk postal močnejši in mu je začela uha-jati vojska, je odpovedal in ni pomagal osvobodilni vojski pri njenem nadaljnjem boju proti nemškim vojaškim enotam.

Že 9. septembra so bile v Gorici demonstracije, v katerih je ljudstvo prisililo italijanske oblasti, da so izpustile iz zaporov politične zapornike. V predmestju pa sta že prvi dan zasedla položaje oba bataljona Primorskega odreda.

Isti dan dopoldne je prišlo do pogajanj med Okrožnim odborom OF za Tolminsko in generalom Massinijem, da bi se na utrdbah iz prve svetovne vojne ustvarila fronta proti nemškim oddelkom, ki so prodirali od Podbrda. Toda general Massini se je bal ukrepati na lastno pest in se je izgovarjal, da ima premalo vojske za takšno fronto. Ponudil je le orožje in vojaško opremo. Toda ta gesta je bila tako brez pomena, ker so njegovi vojaki že zapuščali enote, ki jih je ljudstvo razoroževalo, pa tudi skladišča so bila že brez kontrole.

Na Južnem Primorskem pa predstavlja največji uspeh razorožitev I. brze divizije, ki je hotela s Hrvatske preko Istre

v Italijo. Narodna zaščita jo je ustavila med Obrovom in Markovščino, kjer je stala nato dva dni. Medtem so bila pogajanja za skupni oboroženi nastop proti nemški vojski v Trstu in že izdelan načrt za napad. Toda ko bi enote morale na položaje, so vojaki začeli odmetavati orožje in odhajati dalje proti Trstu. Divizija je bila v celoti razorožena in zaplenjenih šest oklopnih vozil, okrog 100 kamionov itd.

Italijanska vojska je bila skoraj povsod pozvana k skup-

nemu boju proti nemškemu okupatorju, toda do sodelovanja ni prišlo, razen da je nekaj italijanskih vojakov v teh dneh vstopilo v osvobodilno vojsko. Vzrok temu je predvsem pri italijanskih štabih, ki niso bili pripravljeni preiti v odkrit boj proti nemški vojski. Kjer pa so ti bili pripravljeni na sodelovanje z NOV, pa do tega ni prišlo, ker se italijanski vojaki niso hoteli boriti. Ti namreč niso mogli verjeti, da bi jih isti oficirji, ki so jih na Balkanu učili moriti in poži-

Kako sem dobil **PARTIZANSKO IME**

KAREL GRABELJŠEK *Gaber*

»Partizansko ime sem si nadel na Vrhniki takoj leta 1941, ko smo začeli delati in ustanavljati Osvobodilno fronto. Pozneje me je spremljalo v vsem mojem partizanstvu. Zakaj sem si izbral takšno partizansko ime? To je težko reči. Menda ni partizana, ki bi znal razložiti, zakaj si je izbral ravno takšno in ne drugačno ime. Če je bil lovec, je postal Jager, Lisjak, Ris ali kaj podobnega. Tudi jaz ne morem več pojasniti, zakaj sem postal ravno Gaber. Mogoče zato, ker je tudi prva črka mojega priimka G.«

FRANC PUTERLE *Cure*

»Partizansko ime, po katerem me pozna večina bivših partizanov, pravzaprav ni moje partizansko ime. To ime sem dobil, ko sem bil še otrok. Nekoč sem bil navzoč pri neki svatbi ali veselici, kjer je igral nekdo na harmoniko. Jaz sem ves čas prepeval: »cure'tna, cure'tna'. Kaj naj bi to pomenilo in zakaj sem tako pel, še sedaj ne vem oziroma se ne spominjam. Ljudje so mi zato že precej let pred vojno dali ime Cure. Ko sem prišel k partizanom, sem si nadel ime Hrasto, toda zastonj. Ostal sem Cure.«

CVETO NOVAK *Iztok*

»Ko smo se zbrali na Rašici in ko je bila ustanovljena Rašiška četa, nam je bilo rečeno, naj vsak zbere kakšno partizansko ime, predvsem zaradi konspiracije. Izbral sem si ime Izток, ker sem bral knjigo »Pod svobodnim soncem«. Lik glavnega junaka Iztoka mi je bil tako všeč, da sem si po njem izbral tudi ime.«

JOZE PESKAR *Fric*

»To ime mi je dal Marok 25. maja 1942, to je tisti dan, ko sem prišel k partizanom na Sušici pri Muljavi. Ko sem prišel, sem si najprej ogledal življenje pri partizanih, toda dežurni me je takoj poslal na stražo. Medtem ko sem bil na straži, je prišla neka italijanska patrolja tako da smo se takoj pomaknili v gozd nad Znojilami. Tam smo se utaborili. Komandir čete Job je dejal, da mora vsak imeti partizansko ime. Razmišljal sem, kakšno imenitno ime bi si izbral. Tedaj je prišel

gati, mogli voditi v osvobodilnem boju; niso mogli zaupati, da bi jih ljudje, ki so jih do včeraj vodili v slepem zaupanju do italijanskega fašizma in nemškega nacionalsocializma, zdaj mogli iskreno voditi v boju proti njima.

Tako so osvobodilna vojska, Narodna zaščita in prebivalstvo v Slovenskem Primorju razorožili skoraj vso tamkajšnjo italijansko vojsko, tako divizijo »Torino«, I. brzo divizijo (»Celere«), del divizije »Sforcesca«, bataljon divizije »Macerata«

itd. Zaplenili so nad tisoč strojníc, 30 topov, 50 minometov, 200 kamionov, 6 oklopnih vozil, 4 lahke tanke in ogromno število lahkega pehotnega orožja ter vojaške opreme.

Takšno izobilje orožja in radost ob zmagi nad dolgoletnim zatiralcem sta pred Gorico ustvarila pravo fronto. Osvobodilna vojska, ki je bila že v mestu, se je umaknila iz njega. V začetku je bil v njem le bataljon grenadirskega polka nemške 71. pehotne divizije, ki je bil obkoljen, a mu je

k nam Marok in rekel: »Kaj boš razmišljal, kar Fric bodi, nimamo še nobenega.« Bil sem zadovoljen in tako sem to ime obdržal. Potem mi je Job odvzel osebne dokumente, vso gotovino, ki sem jo imel pri sebi, pa sem dal v »kolektiv«, kar je bilo takrat v navadi. Po kapitulaciji Italije je prišlo k nam precejšnje število novincev, mojih znancev, ki so me poznali pod pravim imenom — Jože. Tako so me tudi ogovarjali in spet se me je oprijelo moje pravo ime.«

ANTON POLJANŠEK

Branko

»Partizansko ime Branko se me bolj drži kot moje pravo ime. Dobil sem ga tisti dan, ko sem prišel k partizanom, to je 6. junija 1942. Tedaj je Kamniška četa taborila na Mali Lašni blizu Zlatega polja. V četi je bil tudi moj prijatelj še iz predvojnih časov Peter Podbevšek-Dušan, ki je kasneje padel na Kostavski planini. Ta moj prijatelj je rad pel in posebno všeč mu je bila pesmica o nekem Branku. Sedaj se je več ne spominjam, v spominu mi je ostal samo en verz »Branko je imel pištolino«. V četi ni bilo nobenega Branka in Dušan je predlagal, da bi jaz postal Branko. Tako je tudi bilo...«

HENRIK DROL

Živo

»Že pred vojno sem poznal Živa Pretnarja iz Zgornje Dobrave pri Kropi, ki je že tedaj pogosto zahajal k mojim staršem. Bil je brat stričeve žene. Že pred vojno je sodeloval s skojevci in se udeleževal izletov, ki so jih ti delali. Leta 1941 je odšel tudi kot prostovoljec v bivšo jugoslovansko vojsko. Po borbi v Dražgošah pa je odšel k partizanom. Zbiral sem zanj orožje, strelivo in hrano. Poleti 1942 je Živo Pretnar-Mamin kot kurir padel v nemško zasedo na mostu v Otočah in tam tudi padel. Ko sem 7. julija 1943 tudi jaz odšel na Jelovico k partizanom, sem bil dodeljen 7. četi Gorenjskega odreda, ki je taborila pod Mohorjem. V spomin na prijatelja in tovariša Živa sem prevzel tedaj njegovo ime za svoje partizansko ime.«

RUDOLF HRIBERNIK

Svarun

»Tako so delali partizani že pred menoj. Da so namreč novim borcev, ki so se priključevali partizanom, dali ilegalno, partizansko ime. Te navade sem bil deležen seveda tudi jaz, ko sem prišel k partizanom. To je bilo meseca decembra 1941. leta na Samotorici. Takrat je tamkaj taborila Jagrova četa. Z menoj je tedaj prišel k partizanom tudi moj sovaščan Aleš Stanovnik. Za ilegalno ime si je izbral Iztok. Ko sem slišal ime

Iztok, sem se takoj spomnil knjige »Pod svobodnim soncem«, ki sem jo že tudi sam čital. Domislil sem se tudi, da je v knjigi ime Svarun. No, in to ime sem si takoj izbral za svoje ilegalno partizansko ime.

France Bevk govori na zborovanju v Ajdovščini, 19. septembra 1943

kmalu prišla pomoč iz Vidma in Trsta. Dne 12. septembra je okrepljeni sovražnik začel pritisniti na enote Severno- in Južnoprimorskega odreda, ki sta se v teh dneh razvila iz obeh bataljonov bivšega Primorskega odreda. Severnoprimorski odred je držal položaje od Sv. Gore nad Solkanom do Ajševice, Južnoprimorski pa od tod do Mirna.

Bojna črta je valovala v ogorčenih bojih celih deset dni. Čeprav so nemške enote imele tanke in druga motorna vozila, pa je bilo na strani osvobodilne vojske lepo število enot in njihov brezmejno junaštvo. Prve dni so bile enote obeh odredov v napadu in pridobile nekaj terena, nato so spet Nemci prodirali na položaje odredov, a sta jih ta vztrajno odbila. Do 19. septembra sta uničila dva tanka, zajela dve avtoblindi in dva avtomobila, Nemcem pa so se do tega dne posrečili vdori do Branice iz smeri Trsta in v Volčjo drago iz Gorice. Najhujši boji pa so bili 22. sep-

422

vprašanj narodnoosvobodilnega boja primorskega ljudstva in utrjevanje njegove narodne oblasti«. Že ob ustanovitvi je izdal »odlok o mobilizaciji« vseh za orožje sposobnih moških od 18. do 45. leta starosti.

Toda še preden je ta odlok prispel v vse predele Slovenskega Primorja, je te že zajela splošna oborožena vstaja in ne samo mladeniči in možje, ampak celo dekleta in starci so bili že prostovoljno vstopili v osvobodilno vojsko, tako da se je v teh dneh ustanovilo okrog trideset novih bataljonov.

Med najbolj razgibanimi predeli je bilo goriško okrožje, kjer so bili v tem času sedeži vodilnih organov osvobodilnega gibanja. Tu je Primorski odred narastel tako, da sta se iz njega ustanovila Severno-primorski in Južnoprimorski odred. Kmalu se je ustanovil še Vipavski bataljon, v Vrtovinu je bil iz bivših slovenskih internirancev ustanovljen poseben bataljon, pa tudi bivši interniranci iz Črne gore so ustanovili lasten bataljon.

Na Krasu se je že prvi teden po kapitulaciji Italije ustanovil Kraški bataljon. Pri Nabrežini je nastal še Nabrežinski, pri Temenici pa Tržaški bataljon.

V Slovenski Istri se je ustanovil Istrski odred, mnogo novincev pa je stopilo v novoustanovljeno II. istrsko brigado, katere IV. bataljon je ob podpori protifašistično razporejenega prebivalstva 29. septembra rešil iz koprskih zaporov več sto političnih zapornikov.

Novinci iz pivškega in brkinskega okrožja so odhajali proti Knežaku in na Mašun, kjer se je ustanovilo pet bataljonov.

V Idrijskem okrožju na severnem Primorskem so se ustanovili in se združili v Idrijski odred.

V tem času je bil posebno razgiban predel zahodno od Soče. V Goriških Brdih so kmalu nastali štirje bataljoni, ki so se združili v Zapadnoprimorski odred, h kateremu se je priključil še bataljon italijanskih garibaldincev.

Na Tolminskem je kmalu nastal bataljon »Franca Šavlija-Medveda«, ko pa je ta odšel na

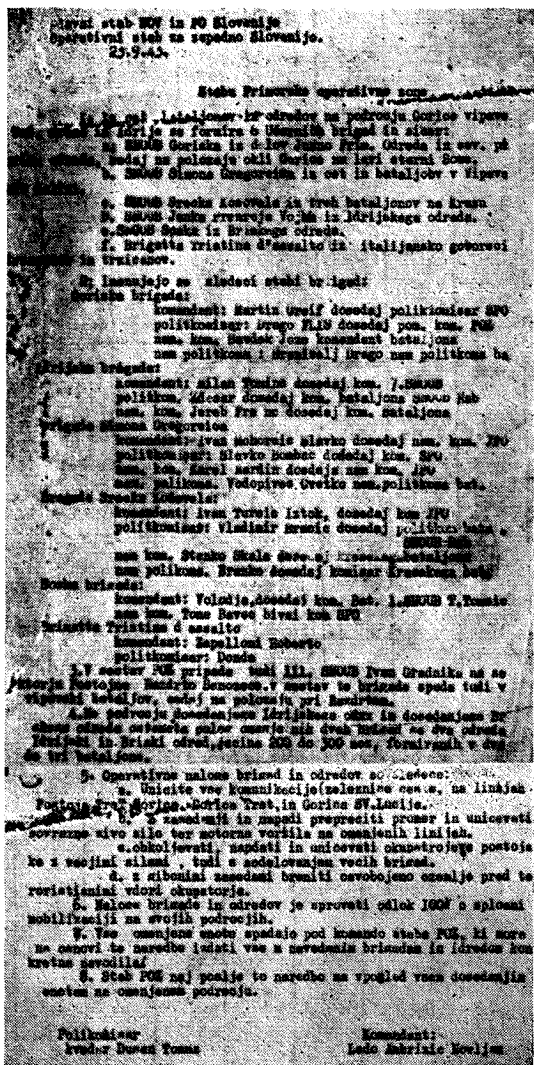
Povelje operativnega štaba za zapadno Slovenijo za ustanovitev primorskih brigad

Kobariško, se je v Baški grapi ustanovil bataljon »Simona Kosa«, iz katerega so kmalu nastali trije bataljoni.

Tudi na Kobariškem se je sredi septembra ustanovil bataljon »Andreja Manfrede«, ki je s svojimi četami zaprl vse ceste in prehode proti Bovcu, Tolminu in Čedadu. Tako je nastalo osvobodeno ozemlje, ki so ga začeli imenovati Kobariška republika. Da je to bila res prava država, govori tudi dnevnik vodstva republikanskofašistične stranke v Gorici, ki ob koncu septembra 1943 pravi med drugim: »Cona Kobarid je cela v rokah uporni-

kov, ki so organizirali pravo partizansko republiko...«

Iz teh bataljonov in odredov so se proti koncu septembra, v glavnem že v veliki sovražni ofenzivi, ki se je začela 22. septembra, ustanovile brigade. Tako sta na desnem bregu Soče nastali I. in II. soška brigada, v Slovenski Istri Istrska brigada, na Mašunu Brkinska brigada, na Krasu Kosovelova in Tržaška brigada, v Vipavski dolini Gregorčičeva brigada, Goriška brigada pred Gorico in Vojkova brigada v Cerknem. V tem času se je tudi vrnila z Notranjskega Gradnikova brigada. Tako so bili zdaj dani vsi

PROGLAS

1. Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda izpolnjuje temeljno, iz naravnih in zgodovinskih pravic izhajajočo zahtevo slovenskega naroda ter proglaša priključitev slovenskega Primorja svobodni in združeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji.

2. Italijanski narodni manjšini na priključenem ozemlju je zagotovljena avtonomija. O izvedbi avtonomije bodo napravljali pooblašteni zastopniki slovenskega in italijanskega primorskega prebivalstva, kakor hitro kot bodo dovoljevala razmera.

Predsednik Izvršnega odbora
Osvobodilne fronte

JOSEF VIMAR l.r.

Politični sekretar
Izvršnega odbora
Osvobodilne fronte

BORIS KIRIČ l.r.

Navzoči člani Plenuma

Dr. Marijan Brocelj
Tone Rajfar
Jaka Jozan
Milica Kardelj
Milica Karmakar
France Leskovec
Franjo Lubej
Zoran Polić
Jože Ruz
Dušan Vernec
France Vretek
Dr. Maksimilijan
Dr. Vilko Vavpotič

Na položaju, dne 16. septembra 1944.

Proglas Vrhovnega plenuma OF o priključitvi Slovenskega
Primorja k Združeni Sloveniji

pogoji za ustanovitev večjih operacijskih enot, kar se je zgodilo 6. oktobra, ko so bile ustanovljene Triglavska, Goriška in Tržaška divizija.

Tako je primorsko ljudstvo s svojim prostovoljnim vstopom v osvobodilno vojsko dejansko izvedlo plebiscit za neuklonljivo nadaljevanje neizprosne boja proti novemu okupatorju in njegovim pomagačem in za Združeno Slovenijo v novi Jugoslaviji. Ko je dr. Aleš Bebler priletel z letalom izpred Gorice v Izvršni odbor OF in mu poročal o splošni ljudski vstaji v Slovenskem Primorju, je Vrhovni plenum OF 16. septembra izdal proglas, s katerim je proglasil priključitev Slovenskega Primorja k svobodni in demokratični Jugoslaviji, hkrati pa je italijanski narodni manjšini na priključenem ozemlju zagotovil avtonomijo.

Izmed več odlokov, ki jih je izdal Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo, sta bila posebno pomembna »odlok o volitvah občinskih narodnoosvobodilnih odborov« in »odlok o veleposestvih«. Po prvem je bilo do konca novembra izvoljenih nad 70 občinskih narodnoosvobodilnih odborov, katerih osnovna naloga je bila buditi borbena zavest ljudstva, sodelovati z osvobodilno vojsko in mobilizirati vse gospodarske možnosti za osvobodilni boj, voditi evidenco vojnih obveznikov, iskati sredstva za pomoč žrtvam okupatorjevih zločinov, odmerjati in pobirati narodni davek itd. Po vaseh so na vaških zborih izvolili vaše odbore. V okrožjih pa so bili ustanovljeni okrožni narodnoosvobodilni odbori, ki so izvajali oblast na drugi stopnji.

Z »odlokom o veleposestvih« so bili razlašeni veleposestniki okupatorskih narodnosti, narodni izdajalci, zavod »Ente per la rinascita agraria delle Tre Venezie« (Zavod za agrarno rekonstrukcijo Treh Benečij).

Navdušenje primorskega ljudstva za OF in osvobodilno vojsko se je v teh dneh kazalo tudi na zborovanjih oziroma tako imenovanih mitingih, ki so bili po vsem Slovenskem Primorju. Posebno dobro sta uspela mitinga v Ajdovščini in Vipavi, kjer je predsednik Narodnoosvobodilnega sveta dr. Jože Vilfan govoril o delu, pisatelj France Bevk pa o pomenu Osvobodilne fronte za primorsko ljudstvo. Dušan Pirjevec pa je govoril o vlogi Komunistične partije Jugoslavije v osvobodilnem boju. Prav tako dobro je potekel miting v Rihemberku (danes Brnik), kjer je poleg dr. Jože Vulfana in Franceta Bevka govoril še Anton Velušček, v Črničah pa se je mitinga udeležila tudi četa Črnogorcev in se je razvil v pravo narodno slavo. Zborovanja v Idriji se je udeležilo do tri tisoč ljudi iz mesta in okolice, zborovanja v Cerknem pa nad tisoč ljudi. Tako zborovanja so bila tudi drugod in so jih organizirali okrožni in rajonski komiteji KPS. V tem času so se začele tudi volitve odposlancev za kočevski zbor. Bilo je izvoljenih le 10 do 20 odposlancev, nato pa je volitve prekinila sovražna ofenziva, ki je tudi že izvoljenim odposlancem onemogočila odhod iz Slovenskega Primorja. V Kočevje je odpotovalo le 28 odposlancev iz Brkinov in Slovenske Istre.

Sovražna ofenziva, v kateri so Nemci uporabili dele svojih najboljših enot, je za nekaj časa prekinila to živahno in plodno delo, ki pa se je nadaljevalo v oktobru in doseglo svoj višek v januarju 1944 v popularizaciji sklepov II. zasedanja AVNOJ, ko je še posebej pozdravljalo sklep o potrditvi proglasa Vrhovnega plenuma OF o priključitvi Slovenskega Primorja k porajajoči se novi Jugoslaviji.

Tone Ferenc

31. maja 1944 je X. brigada uničila domobransko postojanko v Tržišču pri Mokronogu. Okrog devetih zjutraj, potem ko smo odpeljali večino plena, smo se začeli umikati proti Trebelnemu, zakaj sovražniki so od vseh strani drli proti nam. V naglici smo jaz, komisar baterije Dane Ahačič in kurir Macele skrili topovske dele. Pri tem smo kakih deset minut zaostali za kolono.

Za ovinkom, kjer je izginila naša brigada, se je ponovno pokazala kolona. Videli smo ranjence na vozovih in kmete, ki so jih peljali. Vojaki so bili oblečeni v nemške uniforme prav tako kot mi, ki smo se preoblekli v tržiških skladiščih. Iz grmovja je bilo do kolone kakih 300 metrov. Stopili smo na travnik in prišli bliže. Vprašal sem nekoga, kje je Jaka, ki je bil tedaj komandant naše brigade. Odgovoril mi je, da je Jaka na koncu kolone. Mi trije smo nato ob koloni šli iskat Jaka. Toda že po nekaj korakih, takoj za prvim ovinkom, je bilo kolone konec. Kakšnih 50 metrov za kolono je šla skupina osmih vojakov. Približali smo se na deset korakov, se ustavili in se spogledali. Opazil sem, da so vsi oboroženi z brzostrelkami. Pri nas pa je brzostrelko imel samo Jaka. Da niso morda iz 9. brigade? Zagledal sem se v temne luknje cevi. Mučno tišino sem prekinil v vprašanju: »Iz katere brigade pa ste?« Komaj so mi šle besede iz ust in kar nisem mogel verjeti, da sem jih jaz sam izgovoril. Oni pa so še vedno stali sredi ceste. Tudi mi... Jaz na levi strani, v sredini Dane, na desni pa Macele.

»Vdajte se, kurbe!« je nekdo zakričal. Obstopili so nas. Le nekaj korakov nas je še ločilo. Niti pomislil nisem na to, da morda to niso naši. Zato smo mirno stali in pustili puške na ramah. — »Kaj vam je, saj smo mi?« sem dejal in tisto »mi« izgovoril s poudarkom, ki ni vplival samo na nas tri, pač pa tudi na one druge. Zasmel sem se, za menoj pa so se zasmeli tudi oni. »Hudiča, malo je manjkalo, pa bi vas zatolkli,« je dejal nekdo med njimi. Ahačič me je hotel menda na nekaj opozoriti, pa me je le vprašujoče pogledal. V strašni napetosti, ko še vedno nisem vedel s kom govorim, sem opazil na njihovih čepicah nenavadne značke. Zaprlo mi je sapo in komaj sem izcedil: »Snemite tiste značke s kap, če ne vas bo kdo zamenjal z domobranci... Za trenutek so se njihove oči s strahom ustavile na naših čepicah. Nekdo je zatulil. Skočili smo narazen. Macele, ki se je prvi premaknil je dobil rafal v obraz. Še preden je padel, se je njegov obraz spremenil v brezoblično krvavo kašo. Midva z Danetom sva se obrnila in skočila nekaj korakov nazaj. Nenadoma je Danetu zdrknila puška z ramen. Rafal mu je raztrgal jermen in razcefral kopito. Po zraku je vršalo. Sikanje krogel in vpitje — le to sva slišala. Pred nama je bila cesta, dolga in ravna, na njej domobranci. Edina možnost rešitve — gozd, je bil precej daleč. Med bežanjem sem čutil udarce krogel v nahrbtnik. Nov rafal, ki nama je udaril pod noge, je zadel Daneta, ki je od bolečine zakričal in se zgrudil. Za hip sem se ustavil. Drhal za nama je začela vriskati in še huje užigati po nama. Dane me je prosil: »Oki, ubij me, ne morem dalje... noge!« Zgrabil sem ga, dvignil in mu ukazal, naj me zgrabi čez pas. Potegnili sem ga do gozda. Meter za metrom sem premagoval, krogle so orale okrog naju. Moči so mi pojemale in tema se mi je začela delati pred očmi. Končno sva omahnila za neko drevo v jarku. Zaenkrat sva bila rešena. Rafal »brede«, ki je zadrdral s hriba, je ustavil domobrance, ki so tekli za nama.

Ilustriral Ivan Seljak-Čopič

Kurirja Mirko Uršič in Anton Ručna sta bila 7. februarja 1945 poslana na planino Matajur, od koder naj bi iz staj Svinske planine prinesla gradivo in opremo, shranjeno in skrito tukaj v času hajke. Ko sta se na smučeh vračala, ju je v zasedi nekdo v italijanščini pozval, naj se ustavita. Sprva sta mislila, da je nesporazum in da ju ustavljajo garibaldinci. Ko pa sta se nekoliko ogledala, sta spoznala Nemce. Kurirju Ručni je še uspelo uteči, Uršiča pa so Nemci ujeli. Po dveh dneh zasliševanja v Kobaridu so odpejali Uršiča v goriške zapore. 4. aprila so Nemci

naložili 20 zapornikov, med njimi tudi kurirja Uršiča, in jih odpeljali na Male lazne v Trnovski gozd. Tu so jim najprej ukazali naložiti kravje kože, nato pa so jih razvrstili v skupini po deset ter jih dobro zastražene odpeljali na bližnjo travnato jaso čisto blizu gozda. Skupina na jasi — med njo je bil tudi Uršič — je morala sesti na tla. Ko so nanje namerili puške, je Uršič naglo planil pokonci in se pognal v smrekov gozdiček. Streljali so za njim, a le ena krogla ga je ranila v roko. Bil je rešen in se je na Banjski planoti pridružil enotam IX. korpusa. Vse ostale ujetnike pa so Nemci zverinsko pobili.

Tematika iz NOB se je v našem filmu poglobila

Z DVIGANJEM zastav, igranjem državne himne, ognjemetom in baklami na strmoglavih zidinah antičnega amfiteatra se je v zadnji tretjini meseca julija začel V. festival jugoslovanske kinematografije v Pulju. Festivalu je izkazal posebno pozornost predsednik republike Tito s tem, da je prevzel pokroviteljstvo nad festivalom in se udeležil njegove otvoritve v spremstvu tov. Evarada Kardelja in Aleksandra Rankovića.

V letošnjem jubilejnem letu je poudariti nekaj dejstev in novosti. Prvič — festival si je pridobil ugled: podjetja za proizvodnjo filmov že pripravljajo svoje programe pod vidikom festivalskih rokov. Dalje, Pulj bo še nadalje ostal kraj festivalov. Vse ugovore proti slabim prometnim zvezam, še slabšemu gostinstvu in pomanjkanju drugih kulturnih prireditev med festivalom odtehta Arena, ta »največji kino na svet«. Pri tem ne smemo pozabiti, da ne gre samo za veličasten avditorij, ampak tudi za dohodke, saj 12.000 do 15.000 gledalcev pri predstavi pomeni precej nad milijon dohodkov vsak dan. Med novostmi bi omenili povečano število nagrad — med njimi celo dve reklamni iz tujine — večje zanimanje novinarjev in večje upoštevanje kratkega filma s tem, da so zanj ustanovili posebno žirijo. Končno je nekoliko presenetilo dejstvo, da na festivalu ni konkuriral nobeden izmed nagrajenih režiserjev dosedanjih festivalov, v tolažbo pa je bilo mogoče videti

naš prvi film, posnet za široko platno po sistemu totalscopa.

Kar nas tu najbolj zanima, pa je seveda vsebinska in umetniška raven filmov. Med 13 domačimi igranimi filmi predvsem pogrešamo več sodobnih tem, posebno s področja družbenih sprememb pri nas. Opaziti je bilo, da še zmerom prevladuje tematika iz NOB: štirje filmi so bili direktno iz NOB, medtem ko sta bila dva njeno nadaljevanje in se odigravata v njeni atmosferi. To ni slučaj! Treba je upoštevati, da je vojna že sama po sebi med največjimi pretresi v človeškem življenju, posebno pa še taka vojna, kot je bila zadnja, ko ni šlo samo za nekaj kvadratnih kilometrov zemlje, ampak za fizični obstoj narodov. Herojstvo neznanih in preprostih ljudi je tema, ki mora zmerom znova zamikati vsakega ustvarjalca, posebno še, ker se v vojnih dogodkih prepletajo tako psihološki kot akcijski elementi. Končno ne smemo prezreti tudi dejstva, da je bila z vojno proti fašizmu združena tudi socialna revolucija. Zato bo tematika iz NOB še vnaprej ostala neizčrpen vir, čeprav bomo morali še počakati, da dobimo »veliko epopejo«. Ta čas pa bo vseeno nekoliko krajši, ker se je povečal ves ritem življenja, obenem s prometnimi sredstvi in hitrejšim obveščanjem.

Če primerjamo letošnje filme s tematiko iz NOB s prejšnjimi, lahko ugotovimo, da so se razširila področja tematike, vsebina pa se je poglobila. To je bilo nujno. Če smo takoj po vojni imeli filme z izrazitimi karakterji, tedaj to ni bilo pripisati samo tako imenovani »črno-beli tehniki slikanja« — kot jim to radi očitamo — ampak ostrim opredelitvam v nas samih. V teku let pa smo že postali dostopni tudi za nianse in variante.

Naj najprej omenim film »Skozi vejevje — nebo« (proizvodnja UFUS). Film so predvajali za petnajstletnico Sutjeske in za praznik Dneva vstaje narodov Hrvatske ter Bosne in Hercegovine. Kritika je enoglasno ugotovila, da pomeni film prikaz velike epopeje, čeprav v tem ni popolnoma uspel. Medtem ko so vojni prizori izredno sugestivni, je drugi del, ko trepetamo za usodo obkoljenih ranjencev, manj izrazit. To je pripisati dejstvu, da režiser ni znal dovolj izluščiti posameznih usod. Očividno je bilo, da je film namenoma delal kot kolektivno delo, kar pomeni novost v prijemih s tega področja. Film je prejel tretjo nagrado, dalje nagrado za najboljšo fotografijo (Mihajlo Popović), ki je združena s štipendijsko nagrado belgijskega podjetja Gaevent, uradna žirija je podelila še

Prizor iz filma »Skozi vejevje — nebo«

Prizor iz slovenskega umetniškega filma »Kala«

diplomo Bojanu Adamiču za glasbo. Film je prejel tudi priznanje kritike, in to Stole Jankovič kot pisatelj scenarija in režiser za originalno ustvarjalno metodo.

Tudi »Rafal v nebo« je delo podjetja UFUS. Glavno vlogo v njem igra naš rojak Bert Sotlar, režiral pa ga je precej uspešno Vanja Bjenjaš, čeprav je to njegov prvi film. Govori o usodi junaka, ki se po vojni odreče maščevanju. Ta tematika doslej pri nas še ni bila izkoriščena, v umetniškem pogledu pa je film srednje uspel.

Slovenski film »Kala« ima zanimivo temo: na psiči prikazati, kako v vojni podivjajo celo živali. Tudi o tem filmu je bila kritika enotna v mnenju, da je pisan na tezo in zato neživ. Režiserja Andrej Hieng in Krešo Golik napak scenarija nista popravila.

Z velikim zanimanjem smo pričakovali film »Edini izhod« (Zastava film), o katerem je »Borec« že lani podrobno pisal. Režiserja Vicko Raspor in Saša Petrovič sta ustvarila predvsem film akcije, ki se seveda nima toliko časa ustavljati na psihološki podrobnosti. Sloveča diverzija slovenskih partizanov, ki so Nemcem tako rekoč pred nosom zažgali bencinsko skladišče, tako žal ni bila v celoti izrabljena.

Na festivalu so prikazali tudi številne kratke filme s tematiko iz NOB, ki so bili zelo ugodno ocenjeni in so prejeli prve nagrade. Na prvem mestu bi omenili »Strašno je bilo«, v katerem je režiser Milenko Štrbac prikazal otroke, ki so med vojno izgubili starše in jih zdaj, ko jim je že petnajst, šestnajst let, iščejo po časopisih. Pretresljiv je prizor, ko se mladi fant sestane z domnevno materjo, za katero se izkaže, da ni prava. V filmu nastopajo otroci, ki so vse to v resnici doživeli. — Film je prejel prvo nagrado za režijo in priznanje kritike.

»Dekle z naslovne strani« je film Puriše Djordjeviča. Medtem ko je Škrbac v prejšnjem filmu uporabil obliko pisma, ki ga ena izmed sirot piše prijatelju, pa Djordjevič naveže svoj film na eno samo fotografijo, ki je

ostala po padli partizanki. Film je prejel nagrado za režijo in priznanje kritike

Zika Ristič je z uporabo novega materiala izdelal film »Drvar«. Prikazal je znani nemški desant na Drvar leta 1944 in prejel nagrado za režijo.

»Črne rute« pripovedujejo o usodi sedmih žena iz slovenske vasi Strmec, ki so jim okupatorji med vojno postrelili može in so sklenile, da ostanejo do smrti same. To je pretresljiv dokument o vasi, v kateri žive samo ženske, zmerom oblečene v črnino. Film je bil izdelan v neke vrste koprodukciji s Francozi in je prejel zlato plaketo za scenarij Vlatka Vlatkoviča. V tej zvezi bi omenili še drugo koprodukcijo (s Sovjeti), film »Aleksa Dundič«. Film je na ravni sovjetskih filmov, ki prikazujejo na epski način oktobrsko revolucijo.

F. S.

Prizor iz filma »Rafal v nebo«

V ZASEDI

BILO JE zgodnje aprilsko jutro leta 1944. Dežurni taborišča, Mirko, je pravkar obšel stražarska mesta. Počasnih korakov se je približal šolskemu poslopju, se ozrl okrog sebe in pogledal na uro. »Hm... malo je še zgodaj. Kar naj še nekoliko potegnejo... Tudi meni se prileže, kadar nisem dežurni.«

Nekoliko pozneje, ko je tema zgodnjega spomladanskega jutra še ovijala brkinsko vas Pregarje in z njo vso sosesčino, je bilo v šoli na kraju vasi že vse na nogah. Dežurni bataljona je prebudil borce speče v veliki učilnici v pritličju, ki so bili še prejšnjega večera določeni za akcijo. Vsi ostali borci pa so tačas še spali in se niso menili za pasji lajež, ki se je oglašal zdaj na tej, zdaj na drugi strani vasi.

Ko smo pospravili ležišča in opremo, smo se molče, v koloni drug za drugim, pomikali proti kuhinji. V nos nam je udarjala dišeča polenta in nekakšna mesna omaka.

»Silijan, le napolni!«

»Pot bo dolga!«

»In kdo ve, kdaj se spet vidimo takole pri kotlu?« se je slišalo okoli kuhinje.

Niso še zadnje borci odložili menažke, ko je dežurni že klical v zbor. Odšli smo v dolgi koloni za izvidniško patroljo, ki se je pomikala pred nami proti Erjavčam. Bilo nas je okrog šestdeset in vsi dobro oboroženi. V koloni je bila tišina. V tem jutranjem miru smo ugibali vsak zase, kam gremo in kje bomo to jutro udarili. Vendar je bilo temu ugibanju konec šele, ko smo prišli skozi Tatre v dolino, do Gradišča, ki leži ob glavni cesti med Trstom in Reko.

»Stoj!« je šel polglasno glas v koloni od borca do borca. Ustavili smo se in se približali komandantu bataljona in Blisku, njegovemu namestniku. »Tovariši!« je spregovoril komandant bataljona. »Ob glavni cesti bomo postavili zasedo in pričakali Nemce, ki se vozijo in hodijo po njej. Morda se nam bo približala blinda s te

ali one strani. Pazite na moj znak, potem pa tako veste, kaj vam je storiti. Zdaj pa kar naprej!«

»Oštja naj vzame te naše obveščevalce! Pri priči bi jih poslal...!« se je jezil Blisk, ko je spoznal, da nismo prišli ravno na najbolj primerno mesto za zasedo.

»Nikar se ne jezi, Blisk! Počakajmo, da pridejo Nemci. Boš videl, kako odličen položaj si bomo hitro našli,« je tolažil Bliska komandir prve čete, tovariš Maček.

Le dobrih sto korakov od vasi, v smeri Kozine, smo legli za nizek kraški zid, nekako trideset korakov od ceste, in čakali v zasedi.

Jutro je bilo dokaj hladno, saj je bilo šele prvi dan aprila. Kraška burja nam je brila okrog ušes in iskala poti skozi najmanjšo poro naših oblčil.

Bilo je že okrog osme ure. Bataljonski intendant Franco je odšel po naročilu komandanta Edvarda v vas, da bi našel za borce nekaj prigrizka. Ni bilo težavno! Dobri vaščani so takoj napolnili pletene košare s kruhom in lonce z mlekom ter vse to prinesli na po-

ložaj. Kar prileglo se nam je, čeprav ne vsem, zakaj...

Izvidnica, ki je bila poslana takoj, ko smo zasedli položaj ob cesti proti Kozini, nas je obvestila o bližajočem se sovražniku. Vaščani so hitro zapustili položaj in se umaknili s košarami ter lonci v vas. Mnogi, ki nismo dobili zajtrka, smo se žalostno ozirali za odhajajočimi vaščani in obenem pripravljali orožje na strel.

Blisk, ki se je tačas mudil na mali vzpetini za našo zasedo, kjer je bil oddelek s težko bredo, je prvi opazil jekleno pošast, nemško blindo, ki se je valila po cesti in približevala našemu položaju.

»Nikar ne streljajte prezgodaj! Počakajte, da udari najprej breda, potem bomo šele ostali pritegnili!« nas je opozoril komandant bataljona.

Še malo... ropotanje jeklene pošasti je vse bučnejše udarjalo na ušesa. Komandant je izza zaklona poveljeval: »Breda... ogenj!«

»Ta — ta — ta — ta — ta!« se je oglasila težka breda za našim hrbtom. Blinda je bila zadeta, toda kljub temu se je pomikala dalje, kot da se ne

Hči materi

*Mamica mila, mamica zlata —
z grozo spominjam se dni,
ko so fašisti te zvezano topli,
z lica tvojega tekla je kri.*

*Hotela sem kri ti zbrisati z lica,
že počil je strel...
Bil je meni namenjen —
pa je tebe zadel...*

bi nič zgodilo, ali kot pravimo:
kot bi rekel gluhemu dobro
jutro!

»Ta — ta — ta — ta — ta!«
se je spet in spet oglašala
breda. Ob dolgem rafalu se je
končno iz jeklene pošasti po-
kadilo. Veseli, da je bredda le
nekaj opravila, smo se dvig-
nili iz zaklona. Toda v tem
trenutku se je oglasil z desne-
ga krila zasede izvidnik Sto-
jan.

»Kamion na vidiku!... Kam-
mion se približuje!« Vsi smo
spet hitro polehli za zaklone
in nestrpnost gledali za odhaja-
jočo blindo, ki nam je kmalu
izginila izpred oči za ovinek.
Svinčenke naših mitraljezov,
ki so se malo prej oglašale
med zamolklim regljanjem
težke brede, niso prebile de-
belega oklepa blinde.

Izza ovinka z naše desne
strani se je prikazal kamion.
Na položaju je spet vse utih-
nilo. Tam pa tam je še zaklo-
potal puškin zapirac. Nestrpnost
smo čakali in se ozirali desno
in levo, da nas ne bi Nemci iz-
nenadili, če bi se morda vrnili
z blindo.

Kamion je vozil mnogo hi-
treje kot malo prej jeklena
blinda. Kar naenkrat smo ga
imeli pred položajem.

»Nemci so na kamionu!« se
je oglasil Lovko. Da! Nemci so
bili na kamionu. Videli smo jih
brezskrbno sedeti na klopetih in
se ozirati okrog sebe. Eden iz-
med njih je čepel pri težkem
mitraljezu sredi kamiona.

»Ogenj!... Dobro merite!«
je poveljeval komandant ba-
taljona. In že se je vsula toča
krogel proti kamionu in Nem-
cem na njem. Sprva so se po-
izkušali Nemci upirati. Poleg

slabotnega puškarjenja je bilo
zdaj pa zdaj slišati tudi pre-
trgane rafale težkega mitralje-
za. Toda zaman. Ostre svin-
čenke našega orožja so bile
gostejše in na kamionu je hitro
vse utihnilo. Cev težkega mi-
traljeza se še ogrela ni, ko se
je že premaknila iz vodoravne
v navpično lego. Tudi kamion
je pričel počasneje voziti. Od-
peljal je izpred našega polo-
žaja in izginil za ovinkom.
Končno je obtičal v obcestnem
jarku onstran vasi, ker je bil
šofer zadet.

Vtem se je oglasil z desnega
krila izvidnik Stojan: »Nemci!
Nemci gredo!«

Moralo jih je biti kar precej.
Pred dolgo kolono motornih
vozil so vozili trije večji tanki,
za njimi pa še nekaj blind. Za
to jekleno verigo smo opazili
dolgo kolono kamionov, polnih
nemških vojakov in Čerkezov.

»Fantje, gremo!« je kratko
ukazal komandant bataljona.
Da bi čakalo nas šestdeset na
položaju takšno silo, ki se nam
je bližala, res ni kazalo. Tan-
kom in blindam z orožjem, ki
smo ga tedaj imeli na razpo-
lago, ne bi mogli do živega.
Tako nam je preostalo le umik.
Drug za drugim smo pričeli
zapuščati položaj in v dolgi,
močno raztegnjeni koloni odšli
proti Brkinom. Sonce je bilo
že visoko in na vso moč je
grela, ko smo prišli precej
utrujeni od hoje navkreber, v
brkinsko vasico Ostrovico. Tu
smo bili že izven nevarnosti,
zato smo v vasi počivali. Dobri
vaščani so nam postregli z bri-
novcem, mlekom in kruhom.
Po kratkem počitku smo kre-
nili dalje proti Pregarjem, kjer
smo tudi tačas taborili.

Drago Suhi,
ilustriral Karlo Hrovatin

MORDA BI kdo mislil, da je tak naslov nekoliko pretiran, pa ni. Res je, da lopata, kramp, napor, znoj in samopremagovanje mladih graditeljev avto ceste ne morejo odtetati tistih velikih in junaških partizanskih naporov, ran in smrti, je pa tudi res, da je današnja nenehna borba za našo socialistično domovino in to na katerem koli že področju, le nadaljevanje NOB. Tako tudi graditev avto ceste s pomočjo mladinskih delovnih brigad in to tiste avto ceste, ki bo našo slovensko domovino še trdnje povezala z bratskimi republikami in s srcem naše velike in močne federacije, z Beogradom.

Pa še nekaj drugega je, kar človeku nehotе vsiljuje v naslovu postavljeno trditve. Avto cesta nam bo neverjetno približala znamenite partizanske kraje naše partizanske Dolenjske, ali če bi rekli nekoliko drugače, tiste kraje, ki so dobesedno prepojeni s krvjo nekdanjih borcev in posejani s partizanskimi grobovi. In prav na teh krajih se danes ponovno razvija velikanska borba dela, borba za nasipe, borba za useke, mostove, borba za novo in veliko avto cesto. V tej borbi so danes mladi brigadirji in brigadirke, sinovi in hčere starih partizanskih borcev, nosilci in nadaljevalci svetlih partizanskih tradicij. Je torej borba za avto cesto le nadaljevanje NOB!

Namen tega sestavka je opozoriti mlade brigadirje in brigadirke v borbi za avto cesto samo na nekatere znamenite kraje, ki leže v bližini sedanje in bodoče velike ceste. Nič odveč bi seveda

ne bilo, če bi kdaj izšel neke vrste vodnik z vsemi znamenitimi kraji ob avto cesti, ki bi verjetno koristil vsakemu, za tujca pa bi bil zanimiv in bi lahko dosti nazorno spoznal, kako je znal tudi slovenski narod braniti in se boriti za sleherni ped svoje dolenjske zemlje.

Naredimo kratek sprehod po vsej tej veliki cesti, po že narejeni in po tisti, ki bo v kratkem narejena. Pozdravilo nas bo nešteto znamenitih partizanskih krajev. Prav gotovo nam ne bodo zamerili, če se ne bomo spomnili vseh, kajti na tem mestu ni prostora za to.

*

Iz Ljubljane gredeč se bomo spomnili na levi strani narejene in še nenarejene ceste takoj nad Rudnikom dolgega grebena, na katerem so Orle, pri Lavrici Molnika, med Skofljico in Smarjem prvega šmarskega tunela, kmalu zatem nas bo na hriščku pozdravila Polica in še malo, pa bomo v stiški dolini, od koder se bo lepo videlo Primskovo, vajene partizanske oči pa bodo zagledale tudi Zaplaz. Zatem nas bo pozdravilo maja 1944 osvobodeno Trebnje in levo od njega stari partizanski znanci, Gradišče in Rihpovec, za katerima bo partizansko srce začutilo Trebelno, kraj, kamor je prav gotovo kdaj koli stopila noga partizanov 7. korpusa pa tudi 4. operativne cone. Karteljevo, porušeni grad Hmeljnik in Trška gora, kdo vas ne pozna? In za temi nekoliko oddaljeno Šmarjeto in Belo cerkev, kjer so si kmetje pomladi 1942 s pomočjo revolucionarnih razlastitvenih od-

borov razdelili graščinsko kleviško zemljo. Nazadnje se bomo spomnili Zasavja in znamenite ofenzive 15. divizije.

Cesa se bomo spomnili na desni strani gredeč iz Ljubljane? Na koncu partizanskega Barja nas bo pozdravil Ig, Mokrc in Krim, tik ob cesti stoji šola v Daljni vasi, kjer je padel komisar Niko, desno od Skofljice bomo blizu drugemu šmarskemu tunelu in vsak partizan 18. divizije bo vedel, da je slabe pol ure od Smarja Huda polica. Grosuplje bomo pustili daleč na desno in kmalu bomo pozdravili Višnja goro in nekaj skromnih vasic, Bič, Zagorico in druge zelo pomembne kraje. Kmalu nato bo Korenitka in znamenite Občine, desno od Trebnjega pa gorski hrbet z Grmado, Vrhtrebnjem in Repčami. V dolini bo ležala Mirna peč, nad njo pa Kačje ride in že nas bo pozdravilo Novo mesto, srce Dolenjske. Desno od njega je Kočevski Rog, levo pa nedvomno najlepša slovenska gora, Gorjanci. V Otočcu je zdaj glavni štab mladinskih delovnih brigad, nekoč pa je do Otočca na svoji poti v smrt prišla prva belokranjska četa. Pri Kronovem ne smemo pozabiti pozdraviti znanega partizanskega prehoda čez Krko in spet smo na ozemlju ofenzive 15. divizije. Ustavnimo se torej pri zgodovini NOB nekaterih krajev!

1. Na levi strani avto ceste

Orle. Da so bili na Orlah prvi partizani že leta 1941, je znano verjetno vsakemu. Nas zanima to pot čisto nekaj drugega in pomaknimo se nazaj v čase tik pred osvo-

nadaljevanje NOB

boditvijsko Ljubljano, ko so Orle in njihova bližnja in daljna okolica predstavljale zadnjo sovražnikovo utrjeno črto in veliko oviro hitremu napredovanju 15. divizija proti Ljubljani. Ta utrjena črta je tekla: Babna gorica—Lavrica—Sela—Orle—Dobrunje. Opoldne 7. maja 1945 se je premaknila 15. divizija proti tej utrjeni črti. Njena 4. brigada je bila že ves dan v hudih borbah pri Orlah, 5. brigada v borbah na področju Sv. Lenart—Sostro, 15. brigada na področju Podmolnik—St. Pavel, 12. brigada pa je bila še pri Višnji gori. 18. divizija je ta dan zasedla v 9. brigado Ig in se nato zapletla v zelo hude borbe na področju Lavrica—Babna polica, 10. brigada se je borila na Selih pod Orliami in neko njeno poročilo pravi, da je »vas Sela prehajala iz rok v roke«, 8. brigada pa se je borila za same Orle. 7. maj je bil dan največjih in najhujših borb za osvoboditev Ljubljane in samo 15. divizija je imela ta dan 15 mrtvih, 45 ranjenih in tri pogrešane. 8. maja ni bilo več jurišev, pač pa močan topniški dvoboj, ki je terjal na naši strani zelo hude žrtve. 15. divizija je držala s 4. brigado položaje Polžarija—Repče nad Šmarjem, s 5. brigado položaje Pogled—Češnjice, s 15. brigado Molnik, z 12. pa je bila še vedno na sektorju Krška vas—Peščenik nad Višnjo goro. 18. divizija je z 9. brigado pritiskala proti Lavrici, z ostalimi brigadami pa je ostala na starih položajih. V noči od 8. na 9. maj je začel sovražnik bežati iz Ljubljane in 7. korpus je zgodaj zjutraj vkorakal v srce Slovenije. S 15. divizijo preko Sel pri Ljub-

ljani in Most, z 18. divizijo pa preko Orli, Golovca in Rudnika. Samo bežen spomin na tiste velike čase je to!

Molnik. Kolikor ni ta, sicer malo znani hrib pri Orlah odigral pomembne vloge v borbah za osvoboditev Ljubljane, je znamenit tudi po tem, da je tod zrasla prva in najstarejša partizanska četa v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. Konec julija 1941 se je od nje odcepil en del in odšel na Mokro, kjer je začela rasti Mokrska četa.

Prvi šmarski tunel (gledano od ljubljanske strani). Napad na železniški tunel pri Šmarju bi moral biti skupaj z napadom na sovražno postojanko na Skofljici. Napad se ni posrečil in predstavlja skupaj z borbami na Hudi polici, o katerih bomo še govorili, enega od zelo težkih porazov 18. divizije. Za napad sta bili določeni 8. in 9. brigada, ki sta s štabom divizije odšli 12. avgusta 1944 iz Suhe krajine in prišli preko Malih Lipljenj, Vodice, Šentjurja in Bičja na Hudo polico. Tu je dobila 8. brigada ukaz za napad na Skofljico, 9. pa na šmarski tunel. Oba napada naj bi bila v noči od 13. na 14. avgust. Pri napadu na tunel je imela 9. brigada smolo že na začetku. Dva bataljona sta prodirala v strelcih iz Tlak preko državne ceste na Mali vrh, kjer sta sicer uničila nekaj bunkerjev, ne pa glavnega in zato je bilo treba juriš ponoviti, kar pa je terjalo zelo veliko število ranjenih. Zaradi slabe obveščevalne službe pa niso vedeli, da je bil v tunelu skrit oklopni vlak, ki je v najbolj kritičnem trenutku privozil iz tunela in zasul oba bataljona s

silovitim ognjem. Zato je bil dan ob pol petih zjutraj znak za umik.

Polica. Danes ta vasica na položnem klančku ob cesti prav prijazno pozdravlja partizanskega človeka, včasih pa ni bilo tako in je Polica od pozne jeseni 1942 predstavljala precej določen pojem belogardistične zaostlosti v krajih od Stične pa do Sv. Urha pri Ljubljani (Poljane, Leskovec, Mlake, Vrh, Brezovo itd.). Zato so to močno belogardistično postojanko napadle prve tri slovenske brigade v noči od 16. na 17. januar 1943. Borba je bila zelo huda, a postojanka ni padla.

Stična—St. Vid—Temeniška dolina—Primsko. To so znameniti partizanski kraji, pa čeprav je bilo dosti opravka tudi z belo gardo. Malo komu je znano, da se je prav v teh krajih skupaj s Suho krajino prva leta izredno lepo razvijala ljudska oblast in so prav ti kraji klasičen primer razvoja odborov OF in voljenih NOO. Bolj znani pa so ti kraji po velikih borbah že 2. grupe odredov leta 1942 in po borbah 1943 in 1944. Ves ta svet je bil skupaj s Suho krajino že od 1941 povezan v okrožnem odboru OF Stična (Stična—Struge), ki je imel do italijanske ofenzive 1942 šest zelo velikih rajonskih odborov OF: Stična, St. Vid, Ivančna gorica, Krka, Zagradec in Zužemberk. Ze na začetku osvobodjenega ozemlja 1942 se je to okrožje silno razmahnilo. Imelo je rajon Stična in Struge (Suha krajina), vsak od teh rajonov pa je imel pet podrajonov. Rajon Stična podrajone: Višnja gora, Stična, St. Vid, Primsko in Krka, rajon Struge pa

Tudi skozi gozdove se bo vila avto cesta!

podrajone: Zagradec, Ambrus, Hinje-Zvirče, Struge in Dobropole. V vseh vaseh so bili terenski odbori OF, skoraj v vseh vaseh pa so bile že tudi volitve v NOO. Vsi ti kraji, desno in levo od ceste, so bili tudi prizorišča nešteti in krvavih borb. Če na tem mestu ne omenjamo borb v Suhi krajini in se omejimo samo na glavne borbe v krajih levo od ceste, se moramo spomniti najstarejše borbe v teh krajih, borbe 2. štajerskega bataljona konec decembra 1941 na Primskovem. Dalje so bili ti kraji pozorišče zelo hudih borb 2. grupe odredov in to vse do njenega odhoda na Stajersko. V noči od 4. na 5. januar 1943 je Tomšičeva brigada uničila belogardistično postojanko v Dolenji vasi, Gubčeva je napadla Temenico, Cankarjeva pa Primskovo, ki ga je 6. januarja popolnoma tudi zavzela po hudih borbah. Po počitku so brigade napadle v noči od 13. na 14. januar 1943 močno italijansko posadko v St. Vidu. St. Vid sam sta napadali Tomšičeva in Gubčeva brigada, Cankarjeva pa Sv. Rok. Zelo hude borbe so bile v teh krajih tudi med nemško ofenzivo oktobra in novembra 1943, za leto 1944 pa lahko rečemo, da ni bilo dneva, ko bi tod ne prišlo do večjih in manjših borb zlasti okrog St. Vida in Stišne.

Catež. Kraj je dobro znan vsakemu staremu partizanu po borbah aprila 1943 in po zelo hudih borbah konec oktobra 1943, ko so Nemci požgali skoraj vso vas in pobili veliko ljudi.

Trebnje. Tu so doživeli Nemci in domobranci velik poraz. Prava blokada Trebnjega se je začela 14. maja 1944 in to tako, da je 15. divizija zasedla s 5. brigado položaje Igljenik—Podboršt, s 4. Dol. Nemška vas—Sv. Ana—Dečja vas, s 12. Trebanjski vrh—Cirnki, 18. divizija pa oddaljenejšee kraje in to z 8. brigado Zvirče—Hočevje—Tisovec, z 9. Jablanica—Ajdovec in z 10. Uršna sela—Podhosta—Birčna vas—Gor. Mraševo. Dne 15. maja je ukazal štab 7. korpusa 15. diviziji, naj na-

pade Trebnje 16. maja ob osmih zjutraj, akcijo pa naj dobro zavaruje proti Mokronogu, Sv. Križu (Gabrovki) in Ljubljani, 18. divizija pa naj zavaruje akcijo proti Novemu mestu in Ribnici in naj demonstrativno z dvema brigadama napade Novo mesto. Štab 15.

divizije je za napad odločil 5. (Cankarjevo) brigado, ki je začela napadati točno po ukazu in to s 1. bataljonom od Starega trga, z 2. od Hriba in Praproč, s 3. od Stefana in s 4. od Pekla. Bataljoni so si že krčili pot preko žičnih ovir, a sovražnikov ogenj je bil premočan in so se zato proti jutru umaknili, Trebnje pa popolnoma blokirali. 18. maja je brigada začela popoldne znova napadati in po težkih borbah sta 1. in 2. bataljon skoraj istocasno vdrla v vas, za njima pa še ostala dva. Ob osmih zvečer je bilo Trebnje zavzeto, sovražnik pa je zbežal.

Rihpovec—Trebelno—Karteljevo—Hmeljnik. Vsi ti kraji so znani po borbah leta 1942 in 1943. Nedaleč od Rihpovca je znani Blatni klanc, na Trebelnem so nekajkrat brigade počivale in le redko si je upal sovražnik na to osvobojeno ozemlje, preko Karteljevega je šla važna kurirska pot in nekaj časa tudi TV linija, ki je vezala Dolenjsko s Stajersko. Hmeljniški grad je postal žrtev leta 1848 nedokončane revolucije. Nekateri so že leta 1942 trdili in morda je kdo še danes prepričan, da je bilo škoda lepega in ponosnega hmeljniškega gradu. Res je, bil je lep grad, kot je bil lep in imeniten še marsikateri grad na Slovenskem, a ga danes tudi ni več. Revolucije imajo svojo logiko, med NOB pa se je poleg tega in spriču vseh teh gradov postavljalo tudi silno važno vprašanje, kaj če se v njih naseli

Betonska BELA KAČA

SIMPLON-Orient ekspres drvi od Ljubljane proti Zagrebu... Potniki strme skozi okna in kdaj pa kdaj pogledajo na ure. Velikemu kazalcu je potrebno narediti trikrat krog, ki označuje šestdeset minut.

Lep belo-rdeči avtopulman se s težavo prebija po ozkih cestah drugega reda... Dolenjska, Kostanjevica, Zagreb. Velikemu kazalcu na uri se ne godi prav nič bolje. Ista pot mu je potrebna...

Limuzina. Ali tudi osebni avtomobil, seveda modernejšega tipa. Kazalec na brzinometru kaže sto, sto deset, sto dvajset kilometrov. Potnika in šofer komaj čutijo hitrost. Dobro uro in četrť in že sta iz Ljubljane v Zagrebu... Brez prahu, brez dima...

Fantazija, bajka ali stvarnost?

Niti prvo, niti drugo, niti tretje. In vendar vse troje. Za sedaj res šele fantazija, čez nekaj mesecev — stvarnost. In to razveseljuje stvarnost.

29. novembra letos bo prerezan beli trak in cesta prvega reda, lepa, zdaj betonska, zdaj asfaltirana cesta, se bo vila kot bela neugnana kača skozi gričevnato Dolenjsko vse tja do Zagreba. Lepa cesta, čista "Bratstva in enotnosti".

Na VI. kongresu Ljudske mladine Jugoslavije, konec januarja letos v Beogradu, je maršal Tito poveril jugoslovanski mladini nalogo izgraditi še letos del dolge avtomobilske ceste Ljubljana—Djevdjelija, na odseku Ljubljana—Zagreb. Mladina je to zaupanje sprejela z velikim veseljem. Zagrizla se je v delo tako, kot zna samo ona, tako kot se je že minula leta na progah Brčko—Banovići, Samac—Sarajevo, Doboj—Banja Luka in kdove kje še vse.

Vzdolž trase so kar čez noč zrastle naselja, v katerih že nekaj mesecev ne utihne brigadirski pesem, brigadirsko čebljanje in mlado, nemirno hrepenenje...

Vsak dan jim je pred očmi preteklost, ki je je Dolenjska polna. Tiste ponosne in naše preteklosti, ki sedaj omogoča, da tudi mladina

okupator in bela garda? Kulturnih spomenikov je bilo prav gotovo škoda, velikanska škoda pa je bila tudi partizanov. Kaj se je reklo zavzemati in zavzeti grad-trdnjavo, je dosti dobro dokazal septembra 1943 turjaški grad.

Trška gora—Smarjeta—Bela cerkev. Po nemški zasedbi Novega mesta so bile za Trško goro velikokrat zelo hude borbe in Nemci so rajši žrtvovali veliko svojih vojakov, kot da bi izgubili to strateško važno postojanko. Smarjeta in Bela cerkev sta ves čas predstavljali središče dolenjskega osvojenega ozemlja. Od maja 1942 so Italijani le redko prihajali v te kraje in iz tega področja so se pripravljale velike akcije na ozemlje, zasedeno od Nemcev.

Zasavje. Pod tem imenom so v partizanski zgodovini mišljeni slovenski kraji južno od Save do nemško-italijanske meje, ki so jih Nemci 1941 izselili in naselili v glavnem kočevske Nemce. Ti so si, ko je prišel na oblast Hitler, zelo vroče želeli priti v nemški rajh in ob razpadu Jugoslavije jim je Hitler to željo izpolnil. Vendar naj bi sedaj na meji branili tisti rajh, v katerega so si tako želeli. Slovenci so bili torej izseljeni daleč v severno Nemčijo, a so se po vojni vrnili za Kočevjarji pa ni več nobenega sledu.

2. Na desni strani avto ceste

Ljubljansko barje—Ig—Mokrc.
Ko gledamo po barjanski ravnini,

Grad Otočec, v katerem je Glavni štab mladinskih brigad

se moramo nehoti spomniti velike ljudske vstaje in partizanske ofenzive maja 1942, ko so deli Sercejevega bataljona prodrli prav do Ljubljane. To je bil velik škandal za Italijane in še danes je zanimivo prebirati pisma takratnega

komandanta 11. italijanskega korpusa generala Gambare, iz katerih veje pravi strah in bojazen. Čeprav je imel pod komando mogočno vojsko, so bili partizani pred Ljubljano! Če so Ižanci leta 1848 napadli samo ižanski grad in požgali osovražene zemljiške knjige in mislili, da s tem tudi podložne davjatve in tlako, so bili njihovi potomci sredi maja 1942 veliko bolj revolucionarni, saj so oklicali pravo partizansko republiko. Res ni trajala dolgo, ni pa bila to muha-enodnevnica, temveč prav soliden temelj v razvoju ljudske oblasti. V povračilo za Javorovico — o kateri bomo še govorili — je Cankarjeva brigada 21. aprila 1944 napadla Ig in razbila sovražnikovo postojanko. Nad Igom sta Mokrc in Krim, vmes pa Iški Vintgar. Kdo od partizanov jih ne pozna? Vsa leta NOB so bile tod zelo hude borbe, posebno med italijansko ofenzivo leta 1942 in med nemško 1943. leta.

Drugi šmarski tunel. Kot prvega pozna tudi tega vsak borec 18. divizije. Ukaz za uničenje tega tunela je dobila 18. divizija 25. julija 1944. Odšla je na pot iz Suhe krajine z 8. brigado in minerskim oddelkom 9. brigade in prišla v celodnevem pohodu preko Mallega Korinja, Velikih Liplenj in mimo Šentjurja nad Vrbičje, kjer je počakala do večera, od tod pa sta odšla 1. in 2. bataljon s štabom brigade in minerskim oddelkom na Hudo polico in nato na Razdrto, polovica 3. bataljona pa je demonstrativno napadla Pljavo gorico, druga polovica pa Zalog nad Skofljico. Prva dva bataljona sta pregnala sovražno zasedo nad tunelom, zavarovala akcijo in ob četrtna 4 zjutraj 26. julija je 2000 kg eksploziva odprlo 50 metrov od vhoda v tunel velik lijak, skozi katerega se je v predor vsulo kamenje in pesek, kar je onespobilo tunel za nekaj časa.

Skofljica—Huda polica. Akcija na Skofljico je v zvezi z akcijo na

pripomore k lepšemu življenju. Vsak dan lahko slišijo imena ljudi, ki so dali nesebično svoja življenja za to, kar danes imamo, kar bomo imeli. Da, tudi za to novo cesto...

Naselje »Tone Tomšič«, »Boris Kidrič«, »Majda Silca«, in še mnoga druga imena naših narodnih herojev, spominjajo brigadirje na velike pridobitve, ki nam jih je dala narodnoosvobodilna vojna. In prav je tako...

Avtomobilska cesta Ljubljana—Zagreb, katere obrisi so iz dneva v dan bolj vidni, je zares prava cesta »Bratstva in enotnosti«. Letos jo bo mladina zgradila v dolžini 78 kilometrov, in sicer 60,7 kilometrov na slovenski in 17,3 kilometrov na hrvaški strani. To letos. Drugo leto pa naprej, proti Djevdjeliji... Tudi zato je to cesta »Bratstva in enotnosti«... Mladi delavci, kmetje, dijaki, študentje iz Beograda, Prijedora, Ohrida, Tuzle, Celja, Subotice, Vараždina, Ljubljane, Zagreba, Novega Sada, Jesenic so se zbrali tu in z roko v roki delajo cesto. Kaplje znoja s čel mladih iz vseh krajev Jugoslavije namakajo naspise bodoče jugoslovanske magistrale.

Zulji in pôt, želja in obljuba se prepletajo med seboj...

Iztok Ausec

prvi šmarski tunel, obe pa z ogorčenimi borbami na Hudi polici, ki so sledile tema akcijama. Gre torej za dogodka v noči od 13. na 14. avgust in podnevi 14. avgusta 1944, za napad na Škofljico in prvi šmarski tunel, za odstopanje obeh brigad iz akcije in za prebijanje iz obročev na Hudi polici. Več kot gotovo je, da je bil ves ta kompleks akcij slabo pripravljen, vmes pa je bila še izdaja, tako da so domobranci obema brigadama zaprli odstopnico na črti Pijava gorica—Drenik—Brezje—Vino—Smerjene—Udje—Goričica—Sentjurje—Mala vas—Kobiljek, nad Hudo polico pa so postavili močne zasede. Po akciji sta se obe brigadi umikali neorganizirano in ko sta zadel na sovražne zasede, tudi popolnoma razbili in se brez reda prebijali po bataljonih in četah v razne smeri, dokler se nista s strahoviti izgubami — 34 mrtvih in 156 pogrešanih — zbrali šele 15. avgusta na Golem. To je bil eden najhujših naših porazov.

Grosuplje je imelo že zelo zgodaj svojo partizansko četo, dobro frontno organizacijo in dobre aktiviste. Posebno znano pa je po zadnjih borbah z umikajočim se sovražnikom 1945. leta.

Višnja gora in njena bližnja in daljna okolica. 12. junija 1944 je dobila 18. divizija ukaz preiti z vsemi silami na področje Illova gora—Vrhi—Crnelo—Bojanji vrh—Rdeči Kal—Zagorica—Medvedjek in uničevati manjše, a toliko bolj nevarne izpade sovražnih kolon, s katerimi je bil ta sektor preplavljen. Divizija je bila na tem področju z 8. in 10. brigado že od 8. junija, sedaj pa je bilo treba na ta nevarna mesta zbrati vso divizijo. Po premiku vse divizije je dobila 15. divizija 19. junija ukaz uničiti postojanko v Kriški vasi in Višnji gori, 18. divizija pa v Storovju. Obe sta začeli z velikim napadom v noči od 20. na 21. junija, padla pa je samo Kriška vas. Borbe so trajale potem še skoraj ves teden, a večjih uspehov obe diviziji nista dosegli.

Bič—Zagorica in sosedne vasi. Da bi slovenske brigade razbremenile veliko sovražno ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju v Bosenski krajini, so se prve tri slovenske brigade po neuspešnem napadu na Polico takoj odpravile na pot in so na tej poti 20. januarja 1943 počivale v Biču, Dobravici, Rdečem Kalu, Sadu, Hrastovem dolu, v Dolu, na Vrhju, Gumbiščah in Babni gori. V teh vaseh so bile 20. in 21. januarja silno hude borbe, a brigade so ostale zmagovalke in so pobile veliko število sovražnikov.

Korenitka — Občina — Grmada — Vrhtrbnje. Konec leta 1944 položaj na Dolenjskem ni bil dober in sovražnik je že dokaj suvereno držal važno komunikacijo Ljubljana—Novo mesto. Zato je napadal 7. korpus zelo važno sovražnikovo postojanko na Občinah nad Korenitko. Napadala je 15. divizija, in to 1., 2., 3. in 4. januarja 1945, a brez uspeha, čeprav se je izredno odlikovala 5. brigada. Tako je sovražnik v borbah za komunikacijo to važno cesto držal. Se več! V drugi polovici januarja 1945 se mu je posrečilo potisniti 7. korpus celo

na desni breg Krke, zasesti ves novomeški sektor in črto Žužemberk—Vinkov vrh. To so bili silno težki časi. Bori 7. korpusa so bili popolnoma izčrpani, a vsak dan v borbah, sovražnik pa še dosti močan.

Novo mesto. To prelepo središče partizanske Dolenjske si bomo ogledali samo od dveh strani: po razvoju znamenitega novomeškega okrožja OF in po velikem napadu naših partizanskih sil po končani nemški ofenzivi. — Leta 1941 je imelo novomeško okrožje 7 rajonov: Novo mesto, Mokronog, Sentjerne, Toplice (Dolenjske), Trebnje, Žužemberk in Mirna peč. V času do italijanske ofenzive se je OF silno razširila in okrožje je imelo šest podokrožij, ti pa rajone. Podokrožje Gorjanci je imelo naslednje rajone: Sv. Križ, Kostanjevica, Gor. Vrhpolje, Čadraže, Orehovica in Brusnice. Podokrožje je Krka-levi breg ali Šmarješko podokrožje je imelo rajone: Skočijan, Bela cerkev, Šmarjeta, St. Peter. Podokrožje Trebelno: Trebelno, Mokronog, St. Rupert, Tržišče. Podokrožje Trebnje: Trebnje, Mirna, Catež, Sv. Križ pri Litiji. Podokrožje Mirna peč—Žužemberk: Mirna peč (leva stran žel. proge), Mirna peč II, Ajdovec, Žužemberk, Dvor, Dobrnič. Podokrožje je Toplice: Toplice, Straža, Crmošnjice. Po ofenzivi se je ta organizacija nekoliko razrahljala, a se je kmalu popravila in že pomadi 1943 je imelo okrožje znova šest podokrožij: Gorjanci, Šmarjeta, Trebelno, Trebnje, Mirna peč in Toplice. Po kapitulaciji Italije so bili do konca septembra 1943 postavljeni v vseh vaseh terenski odbori OF, 15. decembra 1943 pa so ukinili podokrožja in vse okrožje je bilo razdeljeno na 14 rajonov z mestnim rajonom Novo mesto. Ti rajoni so bili: Trebnje, Sv. Križ, Mirna, Mokronog, Trebelno, Šmarjeta, St. Peter, Mirna peč, Dobrnič, Žu-

žemberk, Toplice, Stopiče, Sentjerne in Kostanjevica. Proti koncu 1944 se je z novomeškim okrožjem najprej združilo okrožje Grosuplje. Stična in nastalo je novo veliko novomeško okrožje z okrajali rajoni: Grosuplje, Žužemberk, Mokronog, Trebnje, Novo mesto in Kostanjevica. To okrožje se je potem združilo še z belokranjskim na koncu vojne pa z ribniško-notranjskim okrožjem. Dokaz, kakšno pomembno središče je bilo Novo mesto. Takoj po končani nemški ofenzivi je 15. divizija hotela osvojiti Novo mesto. Prišlo je do hudih in dolgotrajnih borb, ki pa niso prinesle zaželenih uspehov. Zato se je divizija morala umakniti in držati Novo mesto obkoljeno. Ves čas je bilo potem prav do osvoboditve Novo mesto obkoljeno, kar je terjalo vedno sicer precejšnje sile, bilo pa je to potrebno, saj je bilo na sosednjem Rogu do srede decembra 1944 vodstvo NOB, ki se je zatem preselilo v Belo krajino.

Gorjanci-Javorovica. Moramo se spomniti žalostnega 16. marca 1944, ko je zadel 4. bataljon Cankarjeve brigade velika nesreča. Ta bataljon je bil na Javorovici že dalj časa in sovražnik ga je 16. marca ob tri četrtni na sedem zjutraj presenetil. Po prvem razburjenju se je hotel bataljon prebijati iz vasi, toda sovražnik je imel pod ognjem vse čistine in bataljon se je moral umakniti v vas. Namestnik komandanta brigade, ki je bil takrat slučajno pri bataljonu, je ukazal ponoven preboj, a zmeda je bila že tolikšna, da se jih je začelo prebijati le 15 in od teh se jih je res prebilo 7. Vse ostalo se je pomaknilo po vasi, se borilo, a nazadnje, kolikor jih ni padlo, nekaj tudi predalo. Ta strahovita nesreča je terjala 108 mrtvih.

Oglejmo si še ofenzivo 15. divizije v Zasavju takoj po kapitulaciji Italije. Njen načrt je bil prodirati proti Savi in uničiti vse nemške postojanke. Ofenziva se je začela 11. oktobra 1943 popoldne, 5. brigada je prodirala od Sv. Križa na Dole, 12. od Mokronoga na Sentjanž, 14. iz Škočjana na Bučko in 4. od Sentjerne proti Kostanjevici. Dole so padle že v noči od 11. na 12. oktober, 12. oktobra je bil zavzet Kal in Sentjanž, pri Bučki pa je 14. brigada naletela na močan odpor in je postojanka padla šele 13. oktobra. Potem so padle postojanke kar po vrsti. Dvanajst postojank so brigade zavzele, devet pa so jih Nemci sami izpraznili. 13. oktobra je prodrla 12. brigada na Savo in zavzela Boštanj, 5. brigada pa se je bližala Radečam. Tako je ostala samo še Kostanjevica, katera bi morala pasti v noči od 22. na 23. oktober, kar pa je preprečil začetek velike nemške ofenzive.

Omenili smo le nekaj krajev in le nekaj dogodkov iz NOB. Ne zato, da bi reproducirali vso zgodovino NOB v teh krajih, temveč samo zato, da bi se mladi brigadirji in brigadirke že ob teh dogodkih zavedali, da je zemlja, kjer bijejo boj za avto cesto, dobesedno prepolna s krvjo naših partizanskih borcev. Mislim, da bo zato delo še lažje in uspehi še popolnejši.

Dr. Metod Mikuž

»Vi učite svet, kaj pomeni svoboda!«

»Zelo sem srečen, da sem prišel nazaj v mojo deželo. Pravim: v mojo deželo, čeprav sem rojen v Kanadi, kajti verujem, da je moj duh v tej deželi. To je bila ugodna priložnost, da sem lahko prišel k vam, in jaz bi želel obiskati vse znane kraje in obnoviti prijateljstva, ki sem jih sklenil leta 1943 in 1944. Tega sedaj ne morem storiti, toda leta 1959 bomo moja žena, sin in jaz prišli semkaj na šestmesečni obisk in upam, da bom videl čimveč svojih prijateljev. Prinašam Jugoslaviji pozdrave iz Kanade. Želim vam blaginjo, srečo, povezanost v prijateljstvu in ljubezni. Vi ste branili svobodo v imenu ljubezni in resnice. Vi učite svet, kaj pomeni svoboda. Nekoč sem dejal, da polagate temelje novi civilizaciji in v to tudi danes globoko verujem.«

To, kar je zgoraj napisano, ni niti pismo niti govor, marveč izjava novinarjem, ki jo je dal bivši šef britanske vojne misije pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije, major William Jones, po proslavi na Tjentištu. Izjava? Da, toda samo oblika, ne pa vsebina. Zakaj ta izjava je mnogo mnogo več. V njej ni samo izraz hvaležnosti za povabilo ali izraz zahvale iz vljudnosti. Ta izjava, to je mnogo mnogo več. To so besede človeka, ki je občudoval našo preteklo in občuduje našo sedanjost borbo. To so besede človeka, ki je v naši polpretekli borbi tudi sodeloval, človeka, ki je bil in je ves naš, človeka, ki smatra Jugoslavijo za svojo drugo domovino. To so čuteče izražene besede človeka, ki upravičeno smatra vsak svoj obisk k nam kot svojo vrnitev, človeka, ki ima pravico vračati se v svojo drugo domovino... Odveč bi bilo znova govoriti o tem, kdo je bil major William Jones, ta tihi, pošten, zamišljen, toda preudarni vojak in borec, ki je s svojim obnašanjem, delovanjem, iskrenostjo in pravičnostjo pridobil partizanska srca v času NOB. Jones — to je človek, ki danes

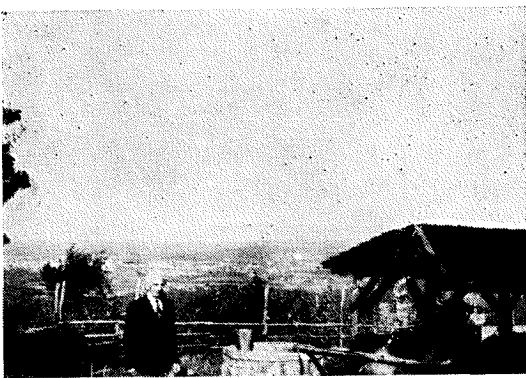
prav tako kot v času NOB, spoštuje, ceni in občuduje jugoslovanske narode in jim — kot je razvidno iz njegove zadnje izjave — želi vse najboljše. Mar je takega človeka moč pozabiti? Mar more on, naš stari bojni tovariš, pozabiti take ljudi, take narode, »...ki uče svet, kaj pomeni svoboda«? Mar more človek, ki je nad dvanajst mesecev prebil med Titovimi partizani in imel v Kanadi in Angliji 167 predavanj o jugoslovanski borbi za osvoboditev in je bil že v času NOB resnični glasnik naše pravične borbe, to borbo, naše težnje in zahteve tudi spoznal in preveril kot človek in vojak, pozabiti vse tisto, kar se mu je vtisnilo trajno v spomin, v njegovo zavest in njegovo pošteno srce? Ne, nikakor ne! Zakaj resnica je vedno samo ena, človek trdnega, poštenega značaja pa ceni resnico, jo spoštuje in neguje. Resnično: majorja Jonesa poznamo dobro iz naših najhujših dni bitke na življenje in smrt, on pa tudi nas. Od 1944. leta, ko je zapustil Jugoslavijo, je bil Jones pri nas že dvakrat: leta 1951 in letos meseca julija...

Dokaj malo časa je imel naš stari bojni tovariš, major William Jones, za letošnje bivanje v Jugoslaviji. A kljub temu je prisrčno in navdušeno sprejel povabilo GO ZB NOV Slovenije, naj vsaj za nekaj dni obišče Slovenijo. Prišel je, ves srečen, mladosten in ponosen, da bo videl tiste kraje, ki so mu najbolj pri srcu. Naj nam ne zameri major Jones, če ta njegov zadnji obisk, njegovo veselje nad obiskom in srečanju izrazimo z našim slovenskim rekom: »Ptička se rada vrača tja, kjer se je izvalila...« Iskreno je to povedano, iskreno in prisrčno... Zakaj radi ga imamo, spoštujemo ga in cenimo. On pa — no, kako naj bi pozabil naše včasih hudomušne

navade, običaje, našega svojevrstnega izražanja čustev do prijatelja, tovariša, človeka. Kako je naš Jones prebil nekaj dni letos v Sloveniji? Z enim skokom je hotel biti povsod, z enim objemom je hotel pritisniti k sebi vse drage mu ljudi, kraje, hiše in gore, in z enim stiskom rok je hotel izraziti, da tako stiska roko vsem slovenskim partizanom. — Generalmajor Ivan Lokovšek-Jan, eden izmed njegovih starih bojnih tovarišev, ki ga je spremljal letos po Sloveniji, nam je takole opisal srečanje z njim:

KDAJ IN KJE sem spoznal majorja Jonesa? In kakšen vtis je napravilo na nas partizane prvo srečanje z njim? Zdi se mi, da sem ga prvič videl v Podhosti pri Dol.

Toplicah. Tedaj sem bil komandant Tomšičeve brigade. Starejši človek, siv, z brkami, oblečen v angleško uniformo. Pravzaprav: že na zunaj drugačen od mojih dotedanjih predstav o Angležih. Še to! Dian pa tako veliko, krpansko, da se je moja kar izgubila v njegovi. Sprva smo bili do njega nekoliko nezaupljivi. Kako ne! Saj nismo mogli iz njegove zunanosti izvtati njegovih misli, njegovega odnosa do nas, do partizanskega bojevanja. Pričakovali smo zavezniške invazije — II. fronte, le-te pa ni bilo in zato smo, razumljivo, nekoliko po strani gledali na Jonesa. Seveda, on ni bil kriv. Toda tako je bilo! A kaj kmalu je tudi on ugotovil, kaj nas žuli. Kot je bil

Major William Jones se je na obisku v Beli krajini, letos meseca julija, ustavil tudi na Stražnem vrhu. V ozadju je mesto Črnomelj

Major Jones s funkcionarji občinskega komiteja ZK in ObLO Črnomelj v Primosteku ob Lahinji, kjer je bil v NOB prehod do letališča v Krasincu

prva dokaj molčeč, se je kaj kmalu izkazala njegova razumnost in iskrenost do naše borbe. Sicer pa — o Jugoslaviji in partizanih je vedel v začetku bore malo. Kako je bil presenečen nad partizansko moralo, tovarištvom, borbenostjo! In vedno je hotel vedeti podrobnosti o načinu bojevanja, o vrstah in številu orožja, koliko streliva porabimo za eno borbo, kakšno hrano in kje jo dobivamo. Često so se nam ta njegova vprašanja zdela čudna, mnogo bolj kot tista, ko je tovariša Kardelja ali Kidriča spraševal o razdelitvi Jugoslavije, o belogardističnih zločinih in podobnem. Pa vendar — najboljši vtis je napravil na nas, iz dneva v dan bolj. Ne samo zaradi skromnosti, nezahтеvnosti, temveč tudi zato, ker je v svojih poročilih, ki jih je pošiljal v Kairo, bil vse bolj zahteven kakor proseč. Venomer je interveniral za pošiljke materiala, ki ga je naročil, in katerega so partizani nujno potrebovali. Njegova beseda je bila odločna in je pri Angležih uspela in pomoč je počasi prihajala. Nekoč je bilo med angleško pošiljko tudi dveje naočnikov, ene zame, druge za dr. Vita Kraigherja. Da, kako pozoren je bil Jones do ljudi, se vidi prav iz tega primera. Jaz sem bil v neki borbi namreč razbil naočnike, Jones je to opazil in mi jih priskrbel. Bil pa je Jones tudi zelo ogorčen, ko je prišla neka pošiljka oblek, žal, samo starih. In kako je s cigaretami zalagal partizane! Pa še njegova hrabrost! Od vseh članov misij je največkrat hodil in ostajal na položajih. Sicer pa — še mnogo, mnogo bi lahko pripovedoval o

tem simpatičnem majorju Jonesu, o njegovem dobrem srcu, o njegovih prizadevanjih, da so nam zavzniki pošiljali material, o njegovi dobrodušnosti, o njegovi slovenščini itd., itd. Žal mi je bilo leta 1944, ko je odhajal, da se nisem osebno poslovil od njega. Bil sem namreč ranjen in sem ležal v bolnišnici...

Leta 1951, ko je bil pri nas v Jugoslaviji na Kongresu za mir v Zagrebu, sem bil le krajši čas z njim. Tembolj pa je bilo najino srečanje prijetneje sedaj, ko sem ga srečal na Sutjeski in bil doleden, da ga spremljam na poti po Sloveniji. »Dobro, dobro! Kako si,« me je objel in mi stisnil svojo

SLAVKO JUG

Pastorala

Nekoč je moral kravo pasti na travniku ob tuji nji. Ob kolniku so rasli hrasti kot starci grčavi in sivi.

V meglenih jutrih kakor Pan je gazil orošeno travo, premražen, bos in razcapan je tekel in naganjal kravo.

Pod starim hrastom je obstal in na piščalko svojo piskal. Ko ga je zeblo, je molčal in roke v strgan žep potiskal.

Nekoč, ko je začel večer med puh poganjajoče trate, sta padla krava in pastir zadeta od granate.

krpanovsko dlan v pozdrav. Res, slovenščine čisto še ni pozabil. Na moje besede, da je povabljen v Slovenijo, je takoj začel naštevati kraje, kamor bi rad šel: Črnomelj, Semič, Metlika, Kočevje. In spet — beseda je dala besedo, in s polnim ganotjem se je spominjal pokojnega Staneta Rozmana. Obstal je ob novici smrti Borisa Kidriča.

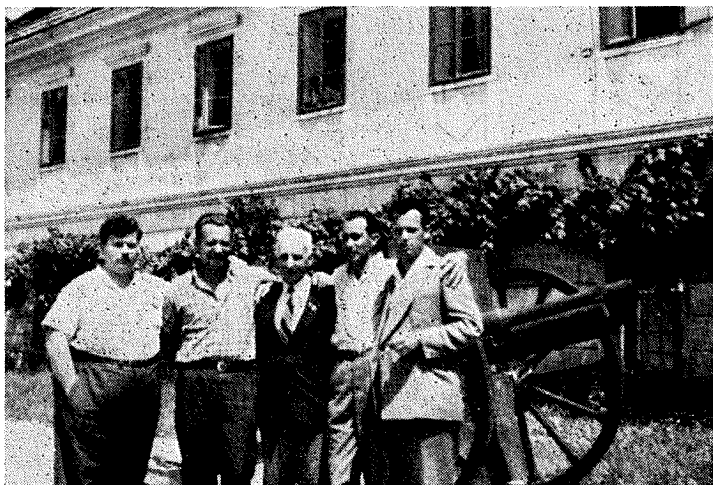
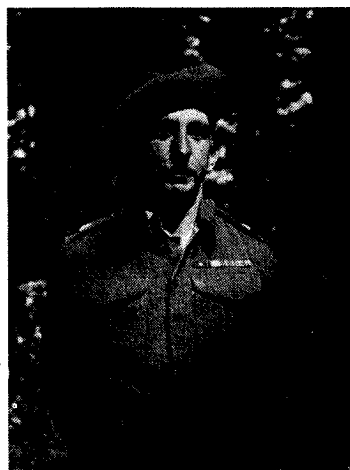
Iz Sutjeske smo odpotovali na Gacko, nato v Mostar. Moj prijatelj se kljub utrujenosti ni nehal zanimati za sleherno zanimivost. Ne samo na tiste, povezane z NOB, temveč tudi na naše sedanje uspehe v socialistični graditvi, o sedanjem načinu našega življenja. Veselil se je uspehov tako, kakor bi bili njegovi, osebni. Kdo bi si mislil, da se Jones, farmar, zanima in spozna tudi na izkoriščanje kapacitete naših voda? Nič čudno torej, če je ob pogledu na hidrocentralo Jablanico rekel: »Vsaki državi na svetu bi bila taka centrala lahko v čast in ponos, če bi jo imela.« Kot o »čudežu narave« je govoril o Bosni in njenih lepotah, zanimivostih in dejal: »Malo je na svetu takih krajev!« Nad Ljubljano, kamor smo se pripeljali z vlakom, je bil navdušen. Komajda je še verjel, da je to Ljubljana, ki je v sedmih letih, odkar je bil zadnji krat tu, spremenila podobo. Na Bellevueju je vznemirjen dejal: »Ogromna razlika od prejšnjih let, ogromna!« Mnogo ste napravili, jes. Velik napredek opazam, ustaljen red v vašem življenju, načrtno delo, o katerem ste mi pripovedovali, se uresničuje. Jes, z voljo, vztrajnostjo in zavestjo se da mnogo,

mного napraviti, jes!» Kako navdušen je bil v muzeju NO, kjer je kar lovil z očmi slike iz tistih časov, ko je bil pri nas. Kar nekoliko ga je zmedlo, ko je v tem zgodovinskem kraju naletel na svoje depeše, na svojo sliko, na stvari, ki so povezane z njim za časa NOB. V svoji skromnosti je dejal: »Saj nimam toliko zaslug, da ste me v muzeju tako ovekovečili.« In potem je začel spraševati za ljudi, ki jih je videl na fotografijah. Skoraj vsakega je spoznal, vsakemu dal njegovo pravo ime. Zvečer, ko ga je povabil domov tovariš Mitja, se je Jones razgovoril tako pri srčno, da mu bo ta večer ostal nepozaben... Se do morja smo ga popeljali. Ne, Jones ni bil tamkaj samo turist, temveč človek, ki se za vse zanima. Zato je imel tudi vsak čas vprašanja o zmogljivosti naših pristanišč, o naših ladjah itd. V Piranu je vozil jahto in si ogledal podvodni lov. Vse to je bilo zanj nekaj novega. Ustavil se je tudi na Socerbu in molče zrl proti Trstu. Bil je začuden, presenečen, ogorčen... Čeprav je nato z zanimanjem ogledoval Reko in svojega starega prijatelja Eda Jardaša, predsednika OLO Reka, ga je srce le bolj vleklo proti Beli krajini in Kočevski. Kot otrok se je razveselil ceste, po kateri smo drveli proti Beli krajini, njegovi drugi domovini, njegovi in naši Beli krajini. Vse bolj je postajal živahen, zgovoren in niti pot po stari Luiziani ga ni utrudila — pripravljen je hotel biti, da bi spet objel njemu tako drago Belo krajino, jo obiskal in poiskal znance. Ko smo izstopili v Črnomlju, je na široko objemal ljudi, jih stiskal k sebi in poljuboval. Res, kaj takega še nisem doživel, take ljubezni, kakršno ima Jones do Bele krajine, še nisem občutil. V Metliki se je ustavil na mostu na Kolpi in se spominjal bojev z Italijani, več časa se je zadržal tudi v muzeju in se pred njim fotografiral. Ko smo prišli v Semič, pa se je na pol vojaško postavil pred nas, rekoč: »Zdaj vas bom pa jaz vodil in vi ste moji gostje, jes, jes!» Kako ne! Kdo bi mogel prešteti, kolikokrat je pred leti napravil tukajšnjo pot, zanj najbolj zanimivo in prikupno. Najprej k »Tajčbirtu!« Nato — kar odpiral je vrata hiš, objemal in poljuboval ljudi, jih spraševal in ogovarjal. Znanec med znanci, domačin med svojci — tako se je počutil med ljudmi. Nato je očancem

Tretjič »doma« ...

Major William Jones, ki je prišel kot šef britanske vojne misije poleti 1943 prvič v Slovenijo, je to svojo »drugo domovino« obiskal še dvakrat. Na sliki v sredini: major Jones na Rogu, poleti 1943; na sliki zgoraj: v Ljubljani, novembra 1951. leta, in na sliki spodaj: major Jones pred zgradbo Belokranjskega muzeja v Metliki, julija 1958.

Major Jones (zadaj v sredi) v Mostarju, 5. julija 1958; od leve proti desni: general major Ivan Lokovšek-Jan, Olga Vrabčič, Vida Tomšič in dr. Marijan Dermastia

začel dajati pipe in tobak! Da, to so bila za ljudi več kot darila, spomini! Hvaležnost človeka, ki je v času NOB spal pri njih, pa jih ni in jih ne bo nikoli pozabil. Kako se je pri nekem kmetu spomnil, da je imel le-ta med vojno samo 2 kravi — zdaj pa jih je v hlevu videl kar šest. Ogledal si je tudi polja in rekel, da so bolj obdelana kot 1951. leta. V Črnomlju ga je pričakovalo pred občino precej prijateljev. Predsednik ObLO in sekretar občinskega komiteja ZK sta mu v imenu Belokranjcev podarila belokranjsko platneno srjaco, za njegovo ženo pa mu izročila prte in prtiče v narodnem vezu. Presenečen je bil, zadovoljen, a ponosen. Takole se je med drugim zahvalil za darila: »Malo je na svetu narodov, ki bi se lahko pohvalili s tako domačo umetnostjo

kot pri vas. To je dokaz, da je narod znal ohraniti svoje običaje, navade in šege in svojo umetniško spretnost. In to je tisto, kar pri vas tudi spoštujem, cenim, jest!« Tudi nad Kočevjem je bil prijetno presenečen. S pravim lovskim užitek se je spravil nad srnjaka in ga — kot pravi lovec — ustrelil. Še eno presenečenje je doživel v Kočevju. Prikazali smo mu slovenske umetniške in dokumentarne filme. Filmi so ga prevzeli, ganili in solznih oči je rekel: »Tisti, ki si bo ogledal te filme, ne bo mogel nikoli dvomiti o resničnosti in pravičnosti borbe jugoslovanskih narodov. Dokazi so še vedno živi!« Ko je ogledoval kasnejše državno posestvo na Mlaki, je bil presenečen nad ureditvijo. Zanimal se je za vrste strojev, za žito itd. Ob koncu pa je povedal tole: »Res, majhna

posestva v današnjem času, v današnjem tempu mehanizacije ne morejo obstajati. Tudi jaz sem skušal v svojem kraju ustanoviti kolektiv farmarjev. Nekaj časa je šlo, potem pa so nekateri predvsem gledali na svojo osebno korist. Imam mnogo prijateljev, ki me v tem prizadevanju podpirajo, zakaj prepričan sem, da je kolektivno upravljanje eno izmed oblik za razvoj vseh gospodarskih panog. Priznam tudi, da ste vi mnogo problemov na posestvih mnogo bolj rešili kakor pri nas.« Odpeljali smo se skozi partizanske kraje proti Novemu mestu. Dober spomin ima Jones, zakaj še danes ve imena partizanskih enot, ki so bile na položajih v okolici Novega mesta.

In kako se je izrazil o mladinskih brigadah, ki jih je obiskal? Zlasti je bil zadovoljen nad vzgojno in kulturno stranjo brigad. Poudaril je, da je ta način vzgoje edinstven, saj mladina spozna in tako lahko ceni delo, skupne napore, sama pa ob uspehih pridobi zaupanje in samozavest. V Kronovcu, kjer si je ogledal mladinsko naselje, pa mu je kar sama od sebe prišla pesem: »Hej brigade, hitite...!« Brigadirji so jo povzeli za njim...

In potem smo se poslovili. Glavni odbor mu je poklonil nekaj daril, sam pa si je po želji izbral v Ljubljani umetniško sliko, ki prikazuje dvorano v Jajcu, kjer je bilo II. zasedanje AVNOJ. Zakaj si je izbral prav to sliko? Takole je rekel: »To je zame najbolj zgodovinski kraj v moji drugi domovini, kajti tu se je skovala nova, Titova Jugoslavija.« In še je dodal: »Ves svet ceni vašega Tita, ki je vzor borca.« Da, dragi major Jones — popolnoma prav imaš in mi v obeh stvareh soglašamo s tabo!«

Zdaj je major William Jones spet v svoji prvi domovini, v Kanadi, v državi Ontario. In spet je prijel za delo na svoji 65 ha obsežni farmi, na kateri je upravnik, lastnik in delavec. Kolikor časa je bil tu pri nas, toliko časa ga je pogrešala farma. Njegova žena, prav tako vajena dela na farmi, vsega v njegovi odsotnosti najbrž ni zmogla. Njegov okrog desetletni sin, je najbrž še premajhen, da bi mogel streči vsem zapletenim strojem. Prepričani pa smo, da so Jonesu pomagali na farmi njegovi prijatelji. Teh nima malo, ne samo v svoji prvi, temveč tudi v drugi domovini... Zdaj je Jones spet doma. In vse, kar je v času bivanja letos pri nas doživel, se mu bo znova vtisnilo v spomin. Saj je videl

mogočno manifestacijo borbenosti, junaštva, svobode in miru, skupaj z nami je tudi ploskal besedam maršala Tita. 62 let ima Jones, pa je še vedno mladosten, še vedno zmore sprejemati vase nova doživetja iz Jugoslavije. Zato se bo k nam spet vrnil: z ženo, sinom. Prihodnje leto, jeseni bo prišel. In spet si bomo stisnili roke, se objemali z njim in govorili. Nazdravili mu bomo, pa četudi po njegovi sedanjí farmerski navadi, ko spije dnevno najmanj tri litre mleka. Kakor bo želel naš dragi, stari bojni tovariš Jones. Do prihodnjega srečanja pa mu tudi mi, njegovi tovariši, želimo vse najboljše in mu kličemo: »Na svidenje, major Jones!«

B. A.

Ob ustanovitvi je štela Prešernova brigada 981 borcev. Še dobro se spominjam, kako smo se šalili, naj štab pošlje enega domov, da nas bo zaokroženo število. Potem je prišla ofenziva na Žirovskem vrhu. Mnogo naših je padlo, nekaj so jih Nemci zajeli, nekateri so se porazgubili ali poskrili oziroma so se po ofenzivi priključili Gorenjskemu odredu. Zato nas je na Dolenjsko odšlo le kakih 200. S seboj smo nosili nekaj nad dvajset ranjencev. Oboroženi smo bili slabo, imeli smo še precej lovskih pušk. Komandirje čet smo volili z dviganjem rok na četnih konferencah, predlagali pa so jih navadno člani Partije. Vsakdo se je vključil, v katerokoli četo je hotel. Nosili smo klobuke, kar je pri dolenjskih partizanih povzročalo mnogo smeha in tudi pikrih opazk. Drugače pa smo bili med temi 200 borci večinoma člani SKOJ, ki smo bili sprejeti v organizacijo še pred vstopom v parti-zanske enote. Mnogo je bilo tudi prvoborcev. Zbrali smo se in ostali v brigadi večinoma taki, ki smo si želeli, da bi bili močni in da bi napadali sovražnika kjerkoli, ne samo v bližini domačih krajev. Želeli smo se boriti in brigadi, ki se nam je zdela v primeru z odrednim življenjem prava vojska, čeprav je bilo življenje v brigadi mnogo težje. — Kapitulacijo Italije smo dočakali blizu Dolenje vasi pri Ribnici. Proti večeru so nas še obstreljevala italijanska letala. Iz

Kočevja se je pomikala kolona tankov in oklopnih avtomobilov ter topništva, skupno kakih 2000 mož. Med Italijani so bili pomešani tudi belogardisti. Kolono smo ustavili in se pričeli z njimi pogajati. Oddali naj bi samo orožje, vojaki pa bi lahko odšli, kamor bi sami hoteli. Predaje pa niso hoteli nekateri duhovniki in belogardistični voditelji, ki so se s kolono umikali proti Turjaku in Ljubljani. Drugega dne zarana, nekako ob štirih zjutraj, smo kolono napadli in nanjo tudi jurišali. Okrog osmih zjutraj so se Italijani začeli vdajati, belogardisti pa so večinoma pobegnili. Nekako osem naših je padlo, nekaj pa je bilo ranjenih. Zaplenjeno orožje, predvsem topove, je prevzela Ser-cerjeva brigada, ki je tedaj napadala plavogardiste v Grčaricah. Iz Dolenje vasi smo začeli prodirati proti Ribnici, ki pa smo jo obšli. Skupno z bataljonom Sercerjeve smo se pomikali proti Turjaku. Bilo je vroče popoldne, ko smo se udarili z belogardistično zasedo blizu Turjaka. Pričakali so nas v smrekovem gozdiču in začeli streljati. Padlo je več naših. Osem ali deset naših, med njimi eno tovarišico, pa so beli ujeli in jih odgnali v grad. Vse popoldne, vso noč in dopoldan drugega dne smo se prerivali z belimi po strmih bregovih in globačah, preden smo jih zgnali v grajsko poslopje. Začelo se je obleganje Turjaškega gradu, ki je trajalo šest dni in noči (od 12. do 18. IX.).

NNAŠ DRUGI bataljon se je vzkopal na hribu nad vasjo Turjak. Tedaj smo bili že odlično oboroženi in opremljeni, kar se je seve poznalo tudi na naši borbenosti. Na Gorenjskem smo imeli opravka samo z esesovci in sploh z izbranimi nemškimi oddelki. Zato Italijani in belogardisti niso za nas predstavljali resnih nasprotnikov. Na Dolenjsko smo prišli sami prostovoljci; mobiliziranci so ostali na Gorenjskem.

Z namestnikom komandirja čete, Acom, sva skopala v ilovnato zemljo globoko jamo z lino, obrnjeno proti gradu. Imela sva vsak svoj mitraljez, dovolj streliva, salame, sira,

kruha in steklenico ruma. Če je počilo iz gradu, sva poiskala tisto lino in nekaj časa spuščala vanjo rafale. Tudi belogardisti so imeli skoraj v vsaki lini mitraljez in so posebno prve dni besno žgali na nas. Okna so imeli zabarikadirana z vrečami sladkorja in moke. Nekaj je bilo »nevarnih« lin. Iz teh je poredkoma počil osamljen strel, ki je dostikrat zadel in vsaj zelo malo zgrešil. Z vsakim našim ranjenim ali padlim je v nas raslo sovraštvo do belogardistov. Le-ti so nekako po treh dneh, ko so spoznali, da ne bo pomoči, začeli pijančevati in psovati naše borce. Mi smo jim peli parti-

zanske pesmi, posebno »Hej brigade«. Verz »in od naše gostije, vrgli bomo pomije psom, ki so naš gospodar«, smo peli s povišanim glasom. K nam so tudi začeli prihajati prvi prostovoljci.

Beli so nam odgovarjali tudi z minami, ki so včasih kar na gosto padale okoli najine jame. Nenadoma je ena priletela prav vanjo in ranila Aca v nogo. Odnegli smo ga v zaledje in bolničar mu je s škarjami odrezal nogo, ki se je držala le še za nekaj kit. Jaz pa nisem bil niti opraskan.

Naslednjega dne sem odšel skupaj z borci našega voda v Grčarice po dva težka topa, ki

smo ju zaplenili v Dolenji vasi. Bila sta brez merilnih priprav. Granate so bile težke okrog 45 kilogramov. Merili smo tako, da smo pogledali skozi cev. Nevešči »topničarji«, ki so morda tisti dan prvič v življenju videli top, ga niso znali niti postaviti. Kar za kozolec so ga privezali in pričeli streljati. Po nekaj strelih se je ves kozolec nagnil, pa tudi prve granate so odžvižgale v hribe daleč onkraj gradu. Potem so jih šele ujeti italijanski topničarji morali vkopati. Zdaj so strelji zadevali v polno in izvrtali v debeli kamniti zid tri metre veliko luknjo.

V naši brigadi so začeli zbirati prostovoljce za bombaše. Dobro smo se zavedali, kar se nas je prijavilo, da bo boj hud.

Saj so bili v gradu zbrani najbolj zagrizeni belogardisti iz bližnje in daljne okolice, nekakšna njihova elita, povrh pa še precej duhovnikov, ki so jih stalno navduševali, in pa ljudi, katerih roke so bile umazane s krvjo naših tovarišev. Dan pred odločilnim jurišem smo imeli dva skojevska sestanka. Prijavilo se nas je skupno 24 in le nekaj starejših obrazov sem videl med nami. Po vsej vasi so zbrali lestve in jih zvezali z vrvmi. Jaz sem imel dve torbici polni ročnih bomb ter pištolo »beretto« z dvema desetinama polnih okvirov. Krtina je nosil brzo-strelko in polno torbo okvirov. Povečini smo si poveznili na glave italijanske čelade, ki smo jih označili z belimi peterokra-

kimi zvezdami. Neka naša skupina je staknila v vasi motorno gasilno brizgalno. Položili so še cevi do soda z bencinom in začeli brizgati po strehi, v okna, v odprtino. Drugi so odpirali mine za minometalec in s klini izbijali iz njih eksploziv. V nastali prostor so nallili bencin, potem pa privili pokrov in mino izstrelili na grad, ki je že gorel. Medtem ko smo se plazili proti zidovju, sem v šali vprašal nekoga pri brizgalni, če bodo gasili. »Da, samo z bencinom,« mi je odgovoril. Pozneje sem slišal, da je brizgalno razneslo in je bilo nekaj naših ranjenih in opečenih.

Ko smo bili že pod zidovi, smo bili v mrtvem kotu in belogardisti nas več niso mogli zadeti. Počakali smo še na ko-

Turjaški grad skozi stoletja

V V. STOLETJU je stala na kraju, kjer zdaj stoje razvaline gradu Turjaka (višina 542 m), rimska naselbina Auropium, utrjena z obrambnimi zidovi in stolpi. Naselbino so leta 451 Huni pod kraljem Atilom uničili. V začetku XI. stoletja so zgradili avstrijski plemiči spodnji del starega gradu, ki je kasneje propadel. Ostanki ruševin se še vidijo kakih 300 metrov od sedanjega gradu. Leta 1067 je Konrad Turjaški sezidal okrogel stolp, ki stoji še danes. Na pročelju je vzdana kamnita plošča z reliefom divjega goveda tura (nemško Auer). Po divjem turu se imenuje tudi grad Turjak, plemiči, lastniki gradu pa Auerspergi. Zgodovinarji trdijo, da so se nekdaj pasla na Krimu, Mokreu in v okolici Velikih Lašč krdela turrov. Zadnji tur je bil ubit na Turjaku in plemič si je nato nadel ime »Turjaški«.

V stoletjih je grad doživel več prezidav. Zgradili so še dva okrogla stolpa. Vse tri stolpe so povezali z

obrambnim zidom. Dostop v grad je bil samo skozi glavna vrata, preko dviznega mostička in jarka z vodo. Desno od vhoda so bili nekdaj prostori za vojaško posadko, prvo nadstropje pa je služilo za stanovanje gospodi. Kamnite konzole na zidu so ostanki balkona, s katerega je grof izrekal sodbe podložnikom in vojnim ujetnikom. Levo je bila grajska kapela. Skozi kapelo vodi pot na zgornje malo dvorišče, nato pa v prostor za arhiv in ječo, ki je okrogla in globoka kakih 7 metrov. Prvotno je bila globoka 20 metrov in vanjo so metali obojence skozi luknjo v stropu. Skozi to luknjo so jih tudi hranili, dokler niso umrli. Tu so hirali številni uporniki in turški vojni ujetniki. Pozneje so ječo zasuli do sedanje višine. Dvoriščno poslopje na severni strani je bilo namenjeno za kuhinje, shrambe in obednice. V gornjem kotu dvorišča je grajski vodnjak, ki je v poletnih mesecih dajal premalo vode za številne stanovalce. Zato so vodo dovažali iz dva kilometra oddaljenega studenca. Pod velikim stolpom je bila velika klet, namenjena za skladišče živil. Po kamnitih stopnicah pridemo z dvorišča v znamenito Lutrovo kapelo, ki se tako imenuje po Martinu Lutru, ki je tu našel v XV. stoletju zavetje pred avstrijskimi oblastmi. Nekaj časa je bil zazidan v majhni votlini in so mu hrano pošiljali skozi preduh (dušnik) iz prvega nadstropja. Freske na zidu pa so bile zgovoren spomenik srednjeveške slikarske umetnosti. Poleg kapele je bil grajski muzej in orožarna s številnim orožjem, ki so ga Turjačani zaplenili Turkom. Tu je bila shranjena tudi skrinjica z okvirom iz cipresnega lesa in steklenimi stenami. V njej sta bili spravljeni nagačeni glavi Herberta Turjaškega in Friderika Višnjegorskega. Herbert Turjaški je 22. septembra 1575. leta napadel močne turške sile pri Budačkem ob Radonji na Hrvaškem. Zaradi turške premoči pa je doživel poraz in Turki so ga ubili ter njemu in njegovemu bojnemu tovarišu odsekali glavi. Svojci so potem odkupili obe glavi in Turki so z denarjem sezidali v Banji Luki džamijo »Ferhadijo« po Ferhad paši, zmagovalcu pri Budačkem imenovanu.

Zidovi so ponekod debeli tudi 4 metre. Skupno je v Turjak vgrajenih kakih 22.000 prostorninskih metrov kamnja in peska. Vse to so morali tlačani znositi na strmi grič. Koliko krvi in potu so že tedaj prellili naši predniki zato, da so postavili grad!

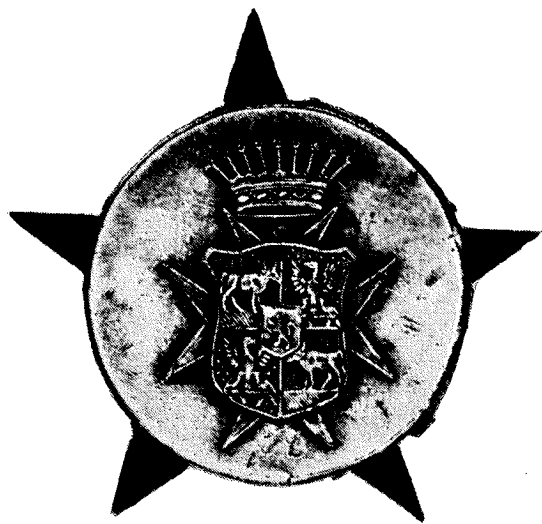
(Podatki so iz gradiva za neobjavljeno knjigo »Turjaška kronika«, ki ga je zbral tovariš Jože Kožar.)

Stolp s turjaškim grbom na severni strani gradu, zgrajen leta 1067

Redko odlikovanje

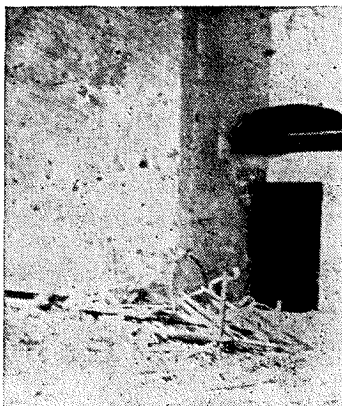
Slika prikazuje eno izmed štirih odlikovanj, ki so jih dobili udeleženci napada na Turjak. Grb je napravljen iz gumbov, najdenih v gradu, petokrako zvezdo pa je neznan mojster izdelal iz pločevine. Značka je imela prvotno za podlogo zelen baržun. Odlikovanja oziroma značke je delil komandant 2. bataljona Prešernove brigade Albin Drolc-Krtina, vodja skupine, ki je prva vdrila v grad. Dobili pa so značke naslednji borci Prešernove brigade: Henrik Drolc-Zivo, neki Grm iz Bohinja ter Alfonz Mihelič-Valentin iz Kroke, ki je leta 1944 padel blizu Novakov pri Cerknem. Drugi so dobili tudi spominska darila, med njimi Ivan Stular iz Podnarta, predvsem ure in pištole z vrezanim datumom zavzetja Turjaka na ročaju. Značke in darila so podelili nekaj dni po borbi v vasi Turjak, obenem pa so prečitali tudi pohvale posameznim borcev in enotam, ki so se odlikovale pri napadu na grad.

nec topniškega obstreljevanja. Nekako ob deseth dopoldne pa smo pristavili lestev in začeli plezati proti odprtini. Toda lestev se je zlomila in morali smo jo potegniti nazaj in jo znova zvezati. Spet smo jo pristavili in začeli plezati. Bil sem tretji ali četrti. Skozi odprtino je od časa do časa bruhtil plamen, kadilo se je in mine so treskale po zidovju in strehah. Naši so neprestano obstreljevali grad. Mogoče so ravno s tem tako zbegali belogardiste, da so mislili, kako še vedno traja topniška priprava. Okoli nas so frčali drobci kamenja in železa. Menda ni nikogar zadelo. Naši tovariši, ki niso prišli na vrsto, da bi zlezli po lestvi, so nam kričali, naj se vrnemo in naj ne lezemo v ogenj. Toda bilo je že prepozno. Močne roke predhodnika so me potegnile skozi odprtino na hodnik. Videl sem še dva opečena tovariša, kako sta omahnila z lestve.

Znašel sem se v dolgem hodniku. Pri oknih so stale vreče moke in sladkorja, vsepovsod zaboji streliva. Nekako štiri metre poda je gorelo in naboji so od vročine pokali. Skočili smo skozi ognjeno zaveso in se pričeli skrivati za vreče. V delu gradu, kamor smo prodrli, je nastala zmeda tako med nami kot tudi med belogardisti. Zaradi dima in pokanja

nismo ne videli in ne slišali. Streljali smo na vsako postavo, ki se je pokazala. Detonacije ročnih bomb, ki smo jih metali v sobe, so v zaprtem prostoru imele najmanj desetkratno moč in pok. Zaradi ognja in vročega dne je bila vročina neznosna. Beli so panično begali sem ter tja, videl sem nekatere, ki so se z višine petih ali šestih metrov pognali na dvorišče. Krtina je streljal skoraj brez prestanka, jaz pa sem mu ščitil hrbet. Skoraj vsak trenutek se je pokazal kak belogardist, ki je nameraval pobegniti v drugo sobo.

Pogled na dvorišče, ki so ga septembra 1943 razorale partizanske mine in granate

Krtini sem podajal okvire, on pa jih je praznil na dvorišče in po hodniku. Zgrešen strel, ki sem ga oddal na nekega belčka, se mi je maščeval. Odkrili so me tisti, ki so bili v bližnji sobi. Vrgli so na naju bombo, ki pa nama ni storila ničesar. Res je strahovito zagrmelo, toda razmesarila je samo ranjenega belogardista. Rešili so naju naši tovariši, ki so vdrli medtem skozi druga vrata in bele ukrotili z bombami. Z najinega mesta v to sobo nisva mogla vreči bombe. Zavzeli smo vse štiri sobe in s tem je bil ta del gradu likvidiran. Nismo pa mogli v spodnji hodnik, od koder bi lahko prišli v ostale prostore. Vrata so bila založena s polnimi vrečami.

Vsi omotični od dima in vročine smo se vrnili. Krtina je ukazal umik. Gorelo je vedno bolj. Med belimi je nastala zmešnjava. Prepirali so se med seboj, eni so bili za takojšnjo vdajo, drugi za nadaljnji odpor. Izobesili so tudi belo zastavo. Zaradi ognja in dima je bilo težko najti lestev pri odprtini. Planil sem po lestvi navzdol. Menda pa sem bolj padal kot plezal, čeprav je bilo visoko. Tudi naši poveljniki niso bili nasprotni našemu umiku, ker so dali ukaz za vdor v grad skozi glavna vrata. Zunanaj sem se ogledal, kakšen sem.

Črn kot dimnikar, v obraz rumen od dima gorečega smodnika, raztrgan in opečen po dlaneh. V sobi na koncu hodnika sem zgrabil za razgreto cev težke »brede«. Opraskani smo in krvavi kdo ve od čigave krvi, najbrž od belogardistične, saj smo se skrivali za trupla pobitih od naših bomb, gluhi od eksplozij bomb... Nekaj požirkov ruma me je spravilo spet na noge. Vsaj tistega ogabnega okusa po dimu nisem več čutil v ustih in grlu. Nekaj bombašev se je razšlo. Umili smo se in jaz sem potem odšel h glavnim vratom, kjer je visela bela zastava — velika rjuha s krvavimi madeži. Zadržali smo se veseliti zmage, toda prezgodaj. Beli se še niso hoteli vdati, čeprav so mislili, da smo še vedno v gradu in da nas je več.

Priplazili smo se za hlev in jim kričali, naj se vdajo, naj pustijo orožje v gradu in naj pridejo ven. Res jih je prišlo kakih deset ali petnajst. Vzdignili smo našega tovariša, da bi pogledal, kaj se godi na oni

Turjaški grad danes, pogled z vzhodne strani

strani. Komaj je pogledal čez zid, je v gradu zadržalo in naš tovariš se je skotalil po bregu, presekan na dvoje. Šele prejšnji dan je prišel skupaj s svojim očetom k partizanom...

Skozi okno smo zlezli v hlev. Imel sem lahek grški mitraljez. Iz hleva smo stekli

proti vratom, ki so zijala v nas široko odprta, kakršne so pustili tisti prvi, ki so se vdali. Bili smo silno ogorčeni zaradi smrti svojega tovariša, ker so nas prevarili z belo zastavo. Pred vrati pa sem padel v jarek, poln drobovja zaklanih živali, mrtvih belogardistov in vode. Vdrlo se mi je do kolen. Nekaj rafalov sem spustil stoje kar iz jarka. Tovariš, ki je pridrvel za menoj, mi je podal roko in z njegovo pomočjo sem zlezal iz smrdeče kaše. Pred vrati je ležala polomljena in prevrnjena havbica. Pri vodnjaku je ležalo nekaj mrličev s čutarami v rokah. Hoteli so priti do vode... Že nekaj dni je minilo, odkar je bele v gradu mučila neznosna žeja. Naši so jim presekali vodovod. Pili so vino iz grajske kleti. Po nekaj dneh pa se jim je v neznosni septembrski vročini tudi vino uprlo. Povrh so bili še tako nespametni, da so v vodnjak na dvorišču metali razne odpadke in tako pokvarili še tisto malo vode, ki so jo imeli tam. V gradu je bila tudi nepopisna gneča in zato niso vedeli kam z mrličmi.

Še nekaj skokov — in bil sem na grajskem dvorišču. Stisnil sem se pod obok in začel streljati, da mi je brž zmanjkalo nabojev. Nekdo mi je prinesel nov zabojček. Medtem me je po hrbtu oškropila ena od bomb, ki so letele vse križem. Posamezniki in cele skupine so se že vdajale, zadnji zagrizenci pa so se zbrali v zadnjem koncu poslopja in se upirali še dobri dve uri.

Vdril sem v kapelico. Po klopeh in tleh so ležali ranjenci, kakih trideset jih je bilo. To so bile žrtve našega dopoldanskega vdora skozi odprtino. V kapelici so se zbrali vsi duhovniki. Med borbo so maševali za zmago. Oblečeni so bili v vojaške obleke in oboroženi. V jedilnici so stale na mizah vojaške skodelice s tekočino, ki so jo pili. Poskusil sem. Mešanica kisa in vina.

Končno so se vdali zadnji zagrizenci, največ tistih iz Škocjana pri Grosupljem. Takoj je šla naša ekipa gasit požar. Povedali so nam, da je grad zgodovinska znamenitost ter da

Turjak — spomeniški problem št. 1 v Sloveniji

POTA zarašča trava. Zidovi prhnijo in se rušijo; kupi kamenja in opeke... Debeli tramovi, zeleni od trohnobe. Po stenah neokusni napis obiskovalcev. Skozi ostanke strehe pri vходу sije sonce. Ostanke fresk pod zaslonno streho, netopirji, sove, martinčki. Zapuščenost... To je današnji Turjak.

Zavod za spomeniško varstvo LRS je že leta 1954 pripravil vse načrte za obnovitev strehe. Tako bi bil grad rešen pred nadaljnjim razpadanjem. Potem bi počasi, z manjšimi sredstvi lahko grad obnavljali leta in leta. Toda nekaj nad 400 prostorninskih metrov hlodovine, 120.000 bobrovcev in tona železa! Z delom vred bi obnovitvena dela stala blizu 10 milijonov dinarjev. Letos je okraj prispeval 600.000 dinarjev, kar zadostuje samo za najnujnejša dela. Vsako zimo očistijo z obokov sneg, pred tremi leti so očistili grušč, ostanke lesa in drugo nesnago, ki se je nabrala v teku let, iz sob in kleti. Našli so nekaj orožja in drugih predmetov, ki so jih oddali v Dolenjski muzej v Novem mestu in v Muzej NO v Ljubljani. Tudi domačini bi lahko pokazali več skrbi za grad in malo popazili na tiste zlikovce, ki odnašajo iz ruševin železje, odvažajo kamenje in les. Nekdo je ukradel celo streljalo z zvonika. Saj je Turjaški grad eden najmočnejših spomenikov srednjega veka in nekoč bodo tudi okoliški prebivalci imeli od njega več koristi.

Ze zdaj se, posebno v poletnih mesecih, vrstijo na Turjaku obiski šolskih otrok, kolektivov, organizacij in posameznikov. Grad je komaj 18 km od Ljubljane, ki postaja za graditvijo novih cest važna prehodna točka na poti iz Srednje Evrope na Bližnji vzhod in Sredozemlje. S prelepo in slikovito okolico bi bil Turjak v poletnem in zimskem času primerno gostišče in hotel. Tuji gostje si želijo posebnosti in taka posebnost bi bil hotel v zgodovinskem gradu, opremljen skladno s stavbo. Nekaj sob bi bilo za muzej, ki bi ponazarjal zgodovino gradu, posebno pa obdobje NOB, ko je bila v gradu zajeta elita bele garde. Kje drugje bi tuji in domači obiskovalci nazorneje spoznali silno udarno moč slovenskih partizanov kot med debelimi turjaškimi zidovi? Kje drugje bi spoznali izdajalski namen in vlogo bele garde, ki je tu hotela pričakati pomoč novih zaveznikov? Toda Prešernovci so jih ugnali, ko so jurišali neustrašeno skozi odprtino v goreči grad. Prvič v zgodovini je Turjak klonil pred oblegovalci. Belogardisti so Turjak proglasili za »slovenski Alcazar«. S tem so hoteli povedati, da partizani ne bodo zavzeli Turjaka, tako kot niso španski republikanci kljub dvomesečnemu obleganju osvojili Alcazarja v Toledu. Mar to ne bi bila izredna zanimivost? Zatorej: čimprej se lotimo dela!

kot tak ne sme zgoriti. V kleti smo našli naše tovariše, ki so bili ujeti in zaprti v gradu. Napad so preživeli živi in zdravi.

S skupino borcev so me do- ločili za spremstvo ujetih ofi- cirjev in duhovnikov v Velike Lašče. Z Miheličem sva jim ukazala, naj oddajo orožje. Bilo jih je šestindvajset. Vsi so ubogali. Med njimi sem spo- znal tudi dekana Škrbca, ki me je nekdaj učil verouk in me pri tem neusmiljeno lasal in pre- tepal. Ujetnike smo v Laščah še enkrat preiskali, ker smo sumili, da imajo pri sebi še skrito orožje. Res smo pri treh duhovnikih našli skrite pištole. Dekan Škrbec je imel priveza- no drobno pištolicco na vrvici med nogami.

Iz Lašč smo ujetnike odpe- ljali s posebnim vlakom v Ko- čevje. Na postaji se je zbrala velika množica ljudi. Ujetnike so hoteli linčati in komaj smo jih ubranili. Oddali smo jih v zapor in se s potrdilom o pre- daji vrnili v Lašče. Tam so bili v bivših italijanskih barakah turjaški ujetniki, skupno kakih 150. Ko smo barake spraznili in ujetnike odgnali v Kočevje, smo našli na tleh dva pohojena partizana. Kot mnogi drugi sta tudi ta dva šla v barake pre-

gledovat ujetnike, če morda koga poznata. Branili smo jim, pa nas nista poslušala. Oba sta bila čisto zmaličena in stis- njena.

Potem so me poslali nazaj na Turjak zbirat dokumente, ki naj bi služili sodišču kot do- kazno gradivo. Ves grad smo pretaknili, pa nič. Šele v ne-

kem stranišču smo našli sve- žen listin. Temeljito smo jih oprali in takoj ugotovili, da so tiste, ki smo jih iskali. Na obravnavi so bile močan dokaz proti zajetim izdajalcem. Po napadu na Turjak je naša bri- gada postala iz »Gorenjske« VII. udarna brigada Franceta Prešerna. *Henrik Drol-Zivo*

Iz prvih dni Rašiške čete

TABORILI smo v gozdu ka- kih deset minut hoda za- hodno od vasi Rašica, na »Vre- tovem hribu«. Naša četa se je imenovala Rašiška in je štela 56 borcev in bork. Na Šmarni gori smo imeli en vod naše čete, ki smo ga imenovali »Šmarnogorski«. Pri nas na Rašici sta se zadrževala tudi komandir čete Stane Kosec in komisar Mile Špacapan. Komandir prve desetine v vodu na Rašici sem bil jaz, koman- dir druge pa Jurij Zajc. Obo- roženi smo bili dokaj dobro. Vsi smo imeli vojaške puške, dovolj streliva, bomb in pre- cej pištol »efenk« in »štajer-jev«. Poleg tega je imela vsaka desetina svoj puškomitraljez »zbrojevko«. Oblečeni smo bili v pretežni večini v uniforme bivše jugoslovanske vojske, nosili smo celo čelade. Spali smo v šotorih iz šotorskih kril bivše jugoslovanske vojske. Hrano smo dobivali iz bližnjih vasi, predvsem kruh. Kuhali smo si sami. To delo so oprav- ljale tovarišice, ki so bile z nami. Okoli taborišča in po vi- šinskih točkah smo celo kopali preproste strelske jarko. Zava- rovani smo bili z enim stražar- skim mestom, patrolja dveh ali treh tovarišev pa je stalno nadzorovala okoliške gozdove.

Nekako teden ali dva pred napadom, se je v Gameljne priklatil slovensko govoreči moški, izdajajoč se za oficirja bivše jugoslovanske vojske, ki bi rad postal partizan in zato išče zvezo z nami. Obljuboval je orožje, ponujal poln kovček razstreliva, hodil od hiše do hiše, spraševal po partizanih in zatrjeval, da se želi boriti proti Nemcem. Uspelo mu je prepri-

čati posameznike o iskrenosti svojih namenov in so mu sve- tovali, naj gre na Rašico. Tam je naletel na gostilničarja Kneza, ki ga je, nič hudega sluteč, napotil v Koščeva hišo. Tu je vohun srečal Petra Kos- ca, enega treh bratov-partiza- nov, ki je bil slučajno doma. Ta je takoj zaslutil, da z ne- znancem ni nekaj v redu. Po- vabil ga je s seboj v gozd, češ da ga bo odpeljal v taborišče. Toda vodil ga je proč od tabo- rišča in mu ukazal, naj stopa pred njim. Vohun pa je zasluti- til, da je razkrinkan. Ustavil se je in začel vezati vezalke na čevlji. Nenadoma je planil na Kosca, ki je potegnil pištolo, ker puške ni več mogel upo- rabiti. Toda gestapovec ga je ugriznil v roko in mu pobe- gnil. Potem so Nemci pridrli na Ra- šico in tam zaprti ter pretepli več ljudi. Tudi v Gameljnah so jih nekaj aretirali; na Ra- šici pa so v Koščevo hišo na- metali bombe.

Pozno popoldne 18. septem- bra 1941 je naš stražar opazil tri ali štiri nemške oficirje, ki so se iz vasi Rašice vzpenjali na vrh hriba Rašica. Vodil jih je mlajši civilist. Dalj časa so se zadržali pri kamniti pira- midi in nekaj risali v bloke. Komandir Kosec je takoj ukazal pripravno stanje. Nemce smo v primerni razdalji zasle- dovali po gozdu. Ko so se le- ti vrnili v vas, smo jih sklenili napasti. Toda med hišami ni- smo hoteli tega storiti, ker smo računali na represalije proti prebivalstvu. Sklenili smo jih prestreči na poti v dolino. Kar čez njive in travnike smo stekli proti cesti in zasedli rob gozda kakih deset metrov od cesti-

Takole je partizanska granata septembra 1943. leta prebila strop Turjaškega gradu

Na svidenje na Rašici!

17. avgusta bo poteklo 17 let, ko so se nad Rašico zbrale partizanske borbene enote kamniškega partijskega okrožja (Kamniško-dupliška, Mengeška in Radomeljska) in se združile z Rašiško četo v Kamniški bataljon pod vodstvom dr. Marijana Dermastie. Čeprav je bataljon obstajal že od začetka vstaje v kamniškem okraju in je bilo njegovo vodstvo postavljeno že 25. julija 1941 na sestanku kamniškega vojnega revolucionarnega komiteja v Volčjem potoku pri Radomljah, se je vendar 17. avgusta 1941 prvič v celoti zbral, dokončno formaliziral in prisegel. S formiranjem bataljona je narodnoosvobodilno gibanje v vzhodnem delu Gorenjske dobilo močno, vojaško in politično dobro organizirano udarno enoto, ki je v boju proti Nemcem in domačim izdajalcem dosegla velike uspehe. Tako je Radomeljska četa uničila bivšo Remčevo tovarno na Duplici in nekajkrat poglala okupatorje v beg, Mengeško-moravška četa je premagala Nemce pri Sv. Mohorju nad Moravčami itd. Ne ravno najmanjši uspeh je dosegla med drugimi uspešnimi akcijami tudi Rašiška četa z likvidacijo petih gestapovcev 18. septembra 1941, zaradi česar so Nemci Rašico požgali, njene prebivalce pa preselili. Za vse pomembne uspehe je Izvršni odbor OF odlikoval Kamniški bataljon s tem, da je njegovi Radomeljski četi kot prvi partizanski enoti na Slovenskem izročil zastavo.

V spomin na ustanovitev Kamniškega bataljona in v priznanje vsem borcem, aktivistom in prebivalcem Posavja in bivšega kamniškega okraja za njihov prispevek k NOB bo okrajni odbor ZB Ljubljana postavil na Rašiskem vrhu, v neposredni bližini kraja, kjer je bil bataljon ustanovljen, velik razgledni stolp, v Rašici sami, v prvi požgani slovenski vasi, pa spomenik. Izročitev stolpa javnosti in odkritje spomenika bo 21. septembra letos in bo združeno z veliko proslavo na Rašici. Priprave za postavitev stolpa in spomenika ter tudi za organiziranje proslave so v polnem teku. Tudi organizacije ZB v ljubljanskem okraju se že pripravljajo na ta dogodek, za katerega upamo, da bo lepo uspel in izzvenel v dostojno počastitev vseh padlih v NOB na področju, kjer se je leta 1941 neustrašeno boril za svobodo Kamniški bataljon, v priznanje organizatorjem bataljona in prvoborcem, ki so sestavljali njegove vrste, pa tudi v prijetno srečanje vseh borcev in aktivistov Ljubljane in njene okolice ter bivšega kamniškega okraja. Zato v čimvečjem številu na svidenje na Rašici!

J. V.

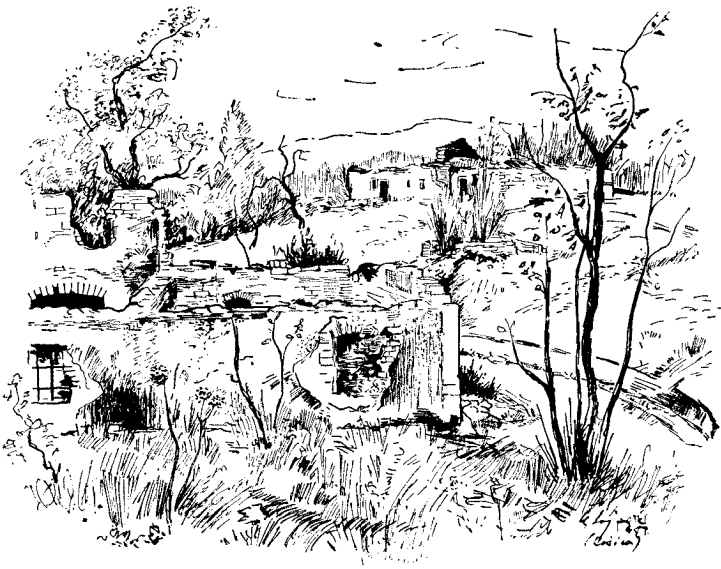
šča. Nemci nas niso mogli opaziti kljub odprtemu zemljišču, ker nas je zakrivalo drevje. Od borbenosti smo kar goreli in hrepeneli po spopadu s sovražnikom. Pred ovinkom, kjer zavija cesta v gozd, smo postavili oba mitraljeza, tako da bi streljala navzkriž. Res so se Nemci pripeljali z avtomobilom, ki jih je medtem ko so hodili po hribu, čakal v vasi. Prav tedaj je prišel kot naročen kmet Janko Jesihar iz Rašice, doma v bližnji hiši. Z vozom in konjem se je vračal domov. Zaradi ozke ceste je bilo križanje med vozom in avtomobilom otežkočeno in avto se je moral ustaviti. Komandir Kosec je poveljeval: »Pali!« Začeli smo streljati iz vsega orožja v avtomobil, potem pa smo skočili k njemu. Šofer je slonel za volanom, kot bi bil še živ. Samo na temenu je imel majhno ranico. Drugi Nemec je ranjen planil iz avtomobila in bežal proti Jesiharjevi hiši. Že med begom ga je dohitela partizanska krogla. Tretji je skočil v obcestni jarek, kjer je končal pod strel. Debeluhar v oficirski uniformi je ostal mrtev na zadnjem sedezu, civil-

list je zlezal iz avtomobila, dvignil obe roki in zajecjal: »Oprostite, jaz sem Slovenec...« Toda Kosec mu je zabrusil: »Ti nisi Slovenec, ampak izdajalec slovenskega naroda!« Tisti trenutek je že sprožil puško vanj. Po njegovih dokumentih smo

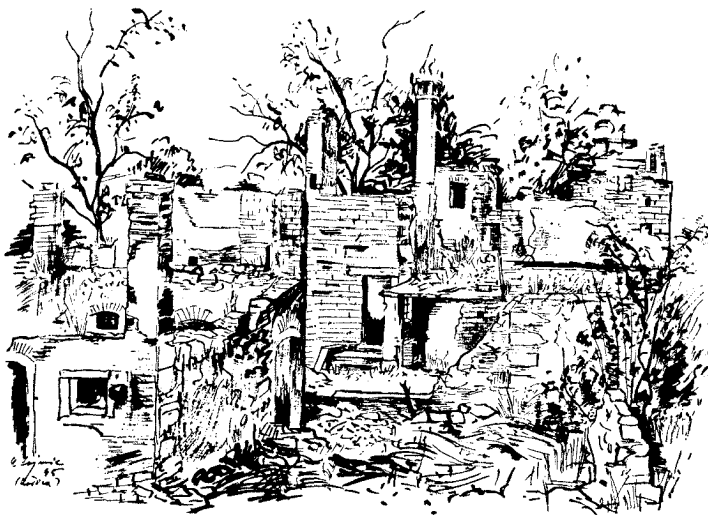
ugotovili, da je bil doma iz okolice Kranja.

Mrličem smo pobrali dokumente iz listnic, pištole in oficirske torbice. V teh smo našli tudi njihove skice področja hriba Rašice z načrtom napada na našo četo. Tako so torej Nemci že tedaj pripravljali kasnejšo hajko na nas. Tedaj sem prvič v življenju videl odlikovanja in trakove odlikovanja, ki so jih Nemci imeli vse polno na bluzah. Po tem smo skalepali, da smo uničili skupino višjih nemških oficirjev in funkcionarjev. Z Zajčevim vžigalnikom smo zažgali bencin iz prestreljenega hrama in avto je zagorel. Zajc je žaloval za vžigalnikom, ki je ostal v gorečem vozilu. Vse to se je zgodilo v nekaj minutah, toda že smo slišali brnenje kamionov v Tacnu in Šentvidu.

Po spopadu smo se vrnili v taborišče in povečerjali, potem pa odšli na položaje. Pričakovali smo nemškega napada. Zvečer smo se spustili čisto v dolino, do opekarne. Šmarnogorski vod smo poklicali na našo stran. Toda cesta je bila že zasedena in samo nekateri so prišli čeznjo. V Gammelne se je pripeljalo šest kamionov nemških vojakov. Burno smo razpravljali, kaj naj naredimo. Eni so bili za to, da za nekaj

Evgen Sajovic: Požgana Rašica (1945)

Evgen Sajovic: Požgana Rašica (1945)

dni odidemo proti Krvavcu, drugi, da ostanemo na Rašici. Končno je zmagalo mnenje, da ostanemo, tega je zastopal tudi komandir Kosec. Le dva ali tri kilometre dalje v gozd smo se premaknili. Nemci so že patrolirali po gozdovih in nas iskali.

Tisto jutro smo poslali proti vasi patroljo, pa je blizu mesta, kjer smo napadli in zažgali avtomobil, padla v zasedo. Vodil jo je Jurij Zajc, ki je edini ostal nepoškodovan. Štefan Ložar iz Črnuč in Franc Krmelj sta bila ranjena. Za silo smo ju obvezali ter naložili na zasilna nosila iz vej, potem pa smo ju v gozdu skrili v grmovje.

20. septembra pa je prišlo v hribe vse polno Nemcev. Obkolili so vas Rašico in jo zažgali, prebivalce pa odgnali s seboj. Gledali smo požar iz gozda in slutili, da se nam bližajo hudi časi. Res so postajali spopadi vedno bolj pogosti, vse ceste v okolici so bile blokirane. Nemci so vdirali v vasi ob vsakem času in jih preiskovali, preiskovali pa so tudi gozdove. Nekoč smo zaslišali na vrhu Rašice nekaj strellov. Šele pozneje smo zvedeli, da je bil Kosec ranjen skozi pljuča. Sam se je privlekel do nas. Odšli smo proti Skaručni, da se prebijemo iz obroča, iz močno kompromitiranega področja Rašice. Nad ostankom čete sem

prevzel poveljstvo. Ranjence, med njimi tudi Kosca, smo poslali v Sela pri Vodicah. Oskrbnoval naj bi jih France Kristan-Padobranec, ki je bil nekakšen naš bolničar. »Padobranec« smo ga imenovali, ker je nosil padalsko čelado, oblečen je bil v jugoslovansko uniformo, povrh pa je nosil moder predpasnik. Z njim sta odšli dve naši tovarišici, da bi mu pomagali. Kristan je ranjence skrili na domačem kozolcu, čeprav je zatrjeval, da je tam

nevarno. Svetoval sem mu, naj ranjence prenese kam drugam, če je pri njih nevarno, on pa je vztrajal, naj pride na Sela tudi preostala naša četa. To nam ni dišalo. Posebno še, ker se mi je zmeraj zdel Kristan potuhnjenec. Pogosto smo na njegov račun zbijali šale. Povrh bi se še vrnili v obroč, iz katerega smo se komaj prebili. Zato sem njegov predlog odklonil. Pozneje se je izkazalo, da nas je naša nezaupljivost rešila. Kristan je namreč naše ranjence izdal. Pet so jih Nemci ujeli in kasneje, razen Pavle Cedilnik, ki je dočakala konec vojne v taborišču, vse postrelili. Dva sta padla v boju. Hudo ranjenega Kosca so odvedli v Begunje in ga tam po strahovitem mučenju ustrelili. Kristan pa je postal znan izdajalec.

Mi, kar nas je ostalo, pa smo se v Skaručni skrili; nekateri v zvonik, nekateri na podstrešje mrtvašnice. Zaslišali smo strele v Selih in tako zvedeli, kaj se je zgodilo z našimi tovariši. Tudi okrog nas je bilo polno Nemcev, ki so se pri cerkvi zbrali, preden so odšli. Preiskali so vse hiše v Skaručni, le na zvonik in mrtvašnico se niso spomnili. Bilo jih je več sto. Gledali smo jih skozi špranje in menda ni treba posebej poudariti, kako tesno nam je bilo ob pogledu nanje. Hrano nam je nosila žena na-

Nedokumentirana fotografija z Rašice...

šega soborca Vinka Burnika, Mina Burnik. Ta je edina vedela za nas. Ko so Nemci odšli, smo tudi mi izginili iz skrivališča v gozd. Zvedeli smo, da so se naši prebili čez Savo na Stanežiški hrib. Tudi nam se je zdelo, da je najbolj pametno, če gremo za njimi. Pred odhodom sem zakopal vse listine in dokumente, ki smo jih zaplenili Nemcem v napađenem avtomobilu, pod kriv borovec blizu Skaručne. Po vojni sem ta borovec večkrat iskal, pa ga nisem mogel najti.

Dobili smo zvezo z mladinci v Tacnu. Ti so pregledali okoličino in nam sporočili, da Nemcev ni blizu. Sredi dopoldneva smo v skupinah, z orožjem in uniformirani, šli čez Tacenski most in medensko brv na desni breg Save. Zbrali smo se v Medenskem hribu. Tu nam je terenec Samo sporočil, da so naši že v Ljubljani in da naj gremo tja tudi mi. Orožje smo skrili v nekem studencu in se preoblekli v civiliste. Domačin, ki nas je vodil čez nemško-italijansko mejo, najbrž ni poznal poti, zato nas je ponoči zapeljal v italijansko zasedo. Kljub hudemu streljanju se ni nikomur nič zgodilo in srečno smo prišli do Dobrove. Podnevi smo v manjših skupinah odšli v Ljubljano. S tovarišem sva prišla na Kongresni trg

pred »Zvezdo«, ko so Italijani pravkar spuščali zastavo. Nisem vedel, kaj to pomeni in sva šla s tovarišem gledat. Zastave seveda nisva pozdravila, zaradi česar so naju vojaki začeli pretepati. K sreči se nihče ni spomnil, da bi naju legitimiral. Legitimacij nisva namreč imela. Tako je le malo manjkalo, da nas niso ujeli.

V Ljubljani smo se začasno nastanili, koder je kdo vedel in znal. S pomočjo žene, ki je bila že prej v Ljubljani, ter Angele Tacar, sem dobil zvezo s tovarišem Leskoškom. Njega sem poznal že od prej iz Gamelj. Potem nam je OF preskrbela ponarejene legitimacije in ilegalna stanovanja, dobili pa smo tudi nekaj denarja. Teden ali dva pozneje se nas je večina preživelih iz Rašiške čete zbrala v gostilni »Pri novem svetu« na Gosposvetski cesti. Pomešani med goste smo tudi sami pili in balinali. Prišel je tovariš Aleš Bebler-Primož in nam prinesel direktivo, naj odidemo v Dolomite. Nakazal nam je smer pohoda in določil javko na Samotorici. Kmalu smo se tam zbrali, patrolja pa je odšla po orožje čez mejo. Za novega komandirja je bil izvoljen Mile Špacapan, mene pa so poslali za vojnega referenta v novo-meško okrožje.

Martin Kos-Martinov

Borba, boj, bitka

Vsak dan se naša narodnoosvobodilna vojna bolj in bolj odmika v preteklost. V našem tisku čitamo vrsto črtic, novel, reportaž in spominov, ki so jih napisali nekdanji borci. V njih pa pogosto opazimo nepravilno rabo izrazov vojaškega izrazoslovja. Mnogim piscem se zdi, da niso bili poklicni vojaki. Zato bi jim želel pomagati in jim razložiti, kako naj v bodoče pojmujejo izraze, kot so borba, boj, bitka, strategija, taktika in operatika.

V vojaškem izrazoslovju je pojem BORBA velikokrat omenjen. Ima svoj ožji in širši pomen. V širšem pomenu besede je borba na splošno vsak spopad oboroženih sil, poleg tega pa tudi spopad, ki nima vojaškega značaja. V ožjem pomenu besede pa pojem borbe označuje spopade posameznih borcev, skupin, patrolj, odredov in enot nižjega taktičnega pomena (četa, bataljon, polk, brigada, enota roda vojske itd.). In omenjenem prostoru in v določenem časovnem obdobju. Uspeh borbe je odvisen predvsem od spretnosti v uporabi orožja, moralnopoličnega stanja borcev in materialnih pogojev, manj pa od spretnosti izvedenega manevra. Posledice borb v ožjem smislu besede na splošno smatramo kot važne

v krajevnem pomenu. Torej spada borba kot način označevanja vojskovanja majhnih enot in najmanjših celic vojaške organizacije k taktiki. Borba je oborožen spopad dveh nasprotujočih si strani. Za cilj ima uničenje sovražnika oziroma njegovih sredstev in žive sile, lahko pa tudi vsiljevanje svoje volje ali omogočanje neke naloge, ki ne terjata ravno uničenja ali zajetja nasprotnika. Potemtakem je borba osnovno dejanje, s katerim je mogoče doseči zmago. Borbeno zavarovanje, ogledniške akcije, razni pohodi in druga taka dejanja služijo le kot pripomoček za dosego tega cilja in imajo za cilj samo to, da se oddelek že pred borbo postavi v ugodnejši položaj nasproti sovražniku.

BOJ je taktični pojem, ki pomeni spopad višjih združenih taktičnih enot (okrepljene brigade in polki z rodovi vojske, divizije). Cilj boja je izvršitev neke določene naloge. Delovanje vseh enot in borbenih sredstev mora biti tesno povezano, tako da nastopajo kot celota. Morajo biti pod enotnim poveljstvom, časovno morajo vse akcije biti vsklajene. Boj se navadno razvija kot del bitke, lahko pa tudi več ali manj samostojno, v določeni smeri, v predhodnicah, zaščitnicah in pobočnicah. Osnovni obliki boja sta napad in obramba, zato se pogosto srečamo s izrazi »obrambni boj« in »napadalni boj«.

BITKA pomeni spopad največjega obsega. Ta je navadno odločilen, pripada, vodi in organizira pa ga strategijska ali operativna enota v okviru velikih vojaških operacij. Bitka je torej odločilna etapa operacije, ki za razliko od boja obsega tudi priprave za operacijo, borbeno dejstva v pomožnih smereh in izkoriščanje doseženih prednosti. Sestavljajo jo boji in borbe, ki so po času in prostoru več ali manj ločeni, lahko pa so tudi združeni v celoto. To je odvisno od zamisli komandanta manevra, ki je napravil načrt in poveljuje v bitki ali operaciji. Ker v bitki sodelujejo velike enote z določnim ciljem, je lahko rezultat bitke odločilnega pomena ne samo za uspeh operacije, pač pa tudi za vso vojno, etapo ali kampanjo.

*

Če ocenjujemo borbeno delovanje enot NOB v Sloveniji z gledišča vojne teorije, pridemo do naslednjih zaključkov: Borba spada v prvo obdobje NOB, do ustanovitve prvih štirih slovenskih brigad. V kasnejšem obdobju lahko smatramo kot borbe vse spopade naših enot, manjših od brigad, v naslednjem obdobju. Če pa upoštevamo številčno moč in oborožitev naših brigad ali divizij do kapitulacije Italije, bi tudi njihova dejstva lahko povezali s pojmom »borba«. Zaradi številčne šibkosti in pomanjkanje orožja namreč naše takratne enote skoraj niso bile sposobne za izvajanje boja.

Obdobje od kapitulacije Italije do konca vojne, obdobje korpusov in armad lahko že združimo s pojmom bitke in boja. Korpus in armada omogočata s svojo organizacijo in formacijskim sestavom načrtovanje in izvedbo operacij, v katerih dobita svoje mesto i boj i bitka. Tako sta VII. in IX. korpus v nemški oktobrski ofenzivi leta 1943 že vodila defenzivne operacije, kasneje do konca vojne pa vrsto ofenzivnih. V teh operacijah so sodelovale divizije že s samostojnimi nalogami, časovno so bile te naloge vsklajene, toda imele so skupen cilj — omogočiti zmago v odločilni etapi. Posebno pa med bitke lahko uvrstimo končne operacije naše armade. Bitka za Beograd, Trst, za proboj Sremske fronte in končno bitka za uničenje obkoljene skupine nemških armad »E« na prostoru Slovenije Gradca, Črne in Dravograda. Kot boje pa lahko smatramo napad na Reko, Ilirsko Bistrico in Gorico (IX. korpus), Kočevje, Ribnico in Ljubljano (VII. korpus).

Franc Sotlar-Pavijan

Kovači svojih značajev

V PREDMESTJU je stala pritlična hiša, počrnela od saj. S sten se je luščil omet in po zapuščenem vrtu so ležale prazne konzervne škatle. Janez je prekoračil železniški prelaz in se naglo ozrl. Bal se je, da ga kdo ne bi zasledoval. Ozrl se je na hišno okno. Zavesa je komaj opazno vzvalovala. Torej je varno, je pomislil in smuknil okoli hišnega vogala.

V kuhinji je za mizo sedela domača hči Marjana. Ura na kredenci je glasno tiktakala. Pri oknu je stal dolg fant in skozi zaveso opazoval cesto. Francelj, kvartni vojni referent. »Kaj je novega?« je vprašal Janeza in sedel tudi sam za mizo.

»Nič posebnega. Rusi so napredovali osemdeset kilometrov, v Afriki Nemci bežijo. Kako je pri nas, sam veš.«

Vstopila je Sonja z zavojem pod pazduho. Za njo je prišel Luka, član rajonskega komiteja SKOJ. »Bi začeli?« je vprašala Marjana.

»Za vsak primer se je treba dogovoriti. Učimo se italijanščine. Deseta lekcija, nepravilne oblike glagola 'essere'. Marjana, daj vadnico!« je predlagal Francelj. Luka pa je že dvignil levico, skrčeno v pest in pozdravil: »Delu čast!« »In oblast!« so mu odgovorili družno.

»O fašizmu kot o diktaturi finančne oligarhije bo govoril Francelj. Tako smo se zadnjič zmenili.« Marjana je pogledala fanta in smehljal ji je šinil čez obraz. »Saj si se menda pripravil!«

Francelj je izvil iz hlačnega šiva zmečkan listič, popisan z drobnimi in nerazumljivimi črkami in začel. Poslušalci so ga večkrat prekinili, zahtevali pojasnila, ugovarjali in pritrdjevali. Čas je hitro mineval. Nazadnje je govornik umolknil, listič pa zmečkal in ga vrgel v štedilnik. »Prihodnjič bomo razpravljali o diktaturi proletariata. Na vrsti si ti, Sonja,« je dejala kvartna sekretarka Marjana.

»Kako naj vam pripovedujem nekaj, česar sama ne znam? Kje naj dobim gradivo? Kaj je sploh diktatura in kaj proletariat?« Luka je zakašljaval in pogledal Sonjo izpod čela. »Tako pa ne bo šlo. Šestošolka, članica kvartnega odbora, pa še tega ne veš? Lepo oblačiti pa se znaš in v šoli nisi ravno slaba...«

»Saj ste me samo zato sprejeli v kvartni odbor, ker lahko neovirano prenašam tisk. Sam si mi rekel, da sem kot ustvarjena za tehničarko...«

»To že, toda poleg tega se moraš tudi učiti. Tako kot mi vsi. Zaostajaš. Časa je res

malo, delo je najvažnejše, toda to ni vse.«

»Pa najdite drugo...«

»O tem lahko končno besedo reče rajonski komite. Lepo pa ni to od tebe. Se mar bojiš? Kar odkrito povej, da bomo vedeli...«

»Naj bo, pa naj predavanje pripravi Janez. Ti pa pridi bolj pogosto semkaj, k meni. Skupaj se bova učili. Sedaj pa k tekočim nalogam. Francelj...«

»V Narodno zaščito moramo vključiti vse za orožje sposobne mladince in mladinke našega kvarta. Zato je komandant bataljona ukazal vse popisati in napraviti mobilizacijski spisek z vsemi podatki. O tem sem se že dogovoril z vojaškimi referenti vseh aktivov. Vsi skojevci so pripravljeni takoj iti k partizanom. To je zelo lepo... Vendar moramo še nekaj časa ostati v Ljubljani. Zdi se mi, da bomo vzdignili v mestu vstajo, od zunaj pa bodo napadle brigade. Morda poleti. Do takrat morajo končati vsa dekleta bolničarske tečaje, fantje pa kratke vojaške. Dobili bomo predavatelja, ki je že služil vojsko. Tudi 'Kratek tečaj za partizanske poveljnike' sem dobil. Vseh za orožje sposobnih mladincev in mladink je v našem kvartu ravno za en vod. Vod se bo delil v dve

desetini, vsaka desetina pa v dve petini. Saj se desetina ne more sestajati, ko jih je preveč. Izbrati moramo komisarja, dva desetarja in štiri petarje. Potem bodo zaščitniki prisegli. Prisega mora biti čimbolj slovesna.»

»S tistim spiskom pa počakaj,« se je vmešal Luka. »Vem za ukaz, da nihče ne sme pisati spiskov članstva. Kaj bi se zgodilo, če tak spisek dobe v roko sovražniki? Kaj pravite?«

»Zdi se mi, da ima Luka prav. Če še nisi začel pisati, ni treba začenjati, drugače pa z listkom v ogenj.«

»V ogenj z njim!«

Francelj je potegnil drobno zviti listič in ga vrgel v štedilnik. Vsi so se oddahnili, ko je zagorel.

»Po obveščevalni liniji se nam obeta mnogo dela,« je povzel Janez. »Trebalo bi napraviti načrt vseh utrd na območju našega kvarta, všteti mestno mejo med gorenjsko in kamniško železnico. Vse... In koliko vojakov in kakšno orožje imajo. Glede vojakov bo lahko. Samo menazhe, v katerih nosijo hrano, bo treba prešteti. Teže bo s strojnici. Razmišljal sem že o tem. Najbolje bo, če poskusimo z mačkami. Podnevi jih bomo nekaj

ujeli, takšne iz bližnjih hiš. Ponoči jih spustimo. Na repih bodo imele privezane škatlice od paste za čevlje. Italijani bodo streljali in bomo lahko prešteli vse strojnice. Podnevi te ne pustijo blizu bunkerjev. Popisati bo treba tudi ves gradbeni material, kupe lesa in kamenja, mesta za prekope in nabaviti načrt kanalov. Prejšnji teden se je v našo ulico priselil višji fašistični uradnik z družino. Hči je naših let, fašistka, sin nekaj mlajši, tudi zagrizenec. Ponoči bo treba bolj paziti, da ne opazijo koga na cesti ali da nas ne zalotijo pri pisanju na zidove. Dobro bi bilo, če bi se kak fant seznanil s hčerko. Mogoče bi povedala kaj takega, kar bi nam koristilo. O tem sem že govoril z Markom. Pri belih ni nič novega. Le nova skupina deklet se je pojavila. Lukačeva jih vodi, povezane pa so z župniščem. Od tam dobivajo razne propagandne brošure in ciklostirane časopise. Tudi sestanke imajo. Za sedaj se z vohunstvom še ne

ukvarjajo. Kaj bo, bomo pa še videli. Paziti bo treba nanje. To je dobro, da so vse znane.«

Nekdo je potrkal na strop. Marjana je skočila k oknu, potem pa planila na zavitek, ki ga je prinesla Sonja. Odpirla je štedilnik in držala zavoj nad ognjem. K oknu je stopil Francelj. »Kaj pa je?« je vprašal Luka in se nekajkrat presedel na stolu.

»Nič posebnega. Štirje kvesturini. Eden kaže na okno Srakarjeve Francke. Že vem, po kaj so prišli. Če bi prišli po nas, ne bi bili samo štirje. So že šli v hišo. Hitro domov...«

»Prihodnji sestanek danes teden ob istem času. Pridemo v istem vrstnem redu, razmak po pet minut!«

Prvi je odšel Luka. Ostali so gledali na budilko. Kazalec se je premikal nekam počasi, toda vendar je dosegel naslednjo številko. Francelj je odšel, za njim Janez in nazadnje še Sonja.

Mile Pavlin,

ilustriral Božo Kos

Tudi majhna mornarica je lahko kos desantnim nalogam

Polkovnik Fabijan Trgo, član Vojno-zgodovinskega inštituta v Beogradu, je napisal za našo revijo sestavek, ki bo gotovo zanimal tiste naše bralce, ki si žele vojaško-taktičnih razprav o dogodkih in zanimivih operacijah iz NOB. Sestavek je zanimiv tudi zato, ker avtor poljudnoznanstveno obravnava taktične probleme vojaških pomorskih operacij, ki so aktualni tudi v sodobnem vojskovanju, kakor tudi važne dogodke iz naše polpretekle zgodovine, ki so odločilno vplivali na razvoj POJ in NOVJ v sodobno armado in veliko udarno silo naše ljudske revolucije.

POMORSKE DESANTNE operacije so skupne akcije pomorskih in suhozemskih sil, v katerih se pehotne enote prevažajo po morju in izkrcavajo na obalo, ki jo brani sovražnik. Te operacije so znane tudi pod imenom združene operacije. V sodobni vojni čedalje česče uporabljajo desantne operacije, za katere je značilno, da so zmerom ofenzivne narave in da v njih sodelujejo vse vrste vojske in orožja, zaradi česar jih smatrajo za najtežavnejšo obliko borbenega delovanja. Z ozirom na cilj in trajanje delovanja so desanti lahko dvojni: nenadni, po obsegu manjši, nepričakovani napadi na sovražno obalo in pomorski desanti na nasprotnikovo obalo z namenom, da bi upostavili neprekinjen

ofenzivni stik s sovražnikom, oziroma, da bi izpolnili pomembnejše operativne in strateške naloge.

Desantne operacije so zmerom težavne, ker je treba v ta namen mnogo moštva in tehnike vkrcati na ladje različnih hitrosti, ki jih je poveljstvo zbralo od vseh strani za določeno operacijo. Vkrane čete in orožje so malodane neuporabni vse dotlej, ko se lahko učinkovito zoperstavijo sovražniku, to pa se zgodi šele, ko se varno prepeljejo na kopno. Hkrati pa so koncentrirane ladje odličen cilj za sovražnikovo letalstvo in mornarico. Zategadelj je uspeh desanta odvisen od skrbnih priprav, tajnosti, iznenadenja in nagle izvedbe.

V narodnoosvobodilni vojni so desantnim operacijam pripisovali

velik pomen, saj so bili vsi naši otoki — od Mljeta do Cresa in Lošinja — osvobodjeni z desantnimi operacijami. Pri tem je treba poudariti, da je za desantne operacije značilna specifičnost.

Desanti v NOB so bili toliko težavnejši, ker sile NOV niso bile v premoči, temveč so potekali ob stalni premoči nasprotnikovih sil. Zato je bil eden izmed najbolj perečih problemov v desantnih operacijah: kako zavarovati prevoze čet pred napadi sovražnikovih pomorskih in zračnih sil. Medtem ko je sovražnik imel moderne vojaške ladje, motorne torpedovke, torpedne čolne in podobno, je mornarica NOV premogla le nekaj ribiških ladij in motornih jadrnic majhne nosilnosti, ki so bile v zelo slabem stanju, po oborožitvi in hitrosti pa se s sovražnikovimi ladjami sploh niso mogle meriti. Naše ladje, znane z imenom »NB« in »PC«, oborožene in patrolne ladje, so imele le nekaj mitraljezov, le redke pa so bile oborožene z največ dvema topovima manjših kalibrov. Njihova hitrost je bila od 4 do 7 vozlov na uro. Sovražnikove ladje pa so plule s hitrostjo nad 20 vozlov in so bile najmodernejše oborožene. Zaradi premoči sovražnika na morju so naše sile desante izvrševale ponoči, napadi na sovražnika pa so bili nenadni. V drugi polovici leta 1944 je bilo v Jadranskem morju čedalje več zavezniških pomorskih sil, kar je izboljšalo odnos med silami v našo korist.

Način nemške protidesantne obrambe je omogočal desante na tisti del obale, ki je sovražnik ni branil. Zato po navadi tudi ni bila potrebna borba za mostobran. Nemška koncepcija protidesantne obrambe je bila: dominantne položaje na otokih in obali organizirati za krožno obrambo s pomočjo poljske in stalne fortifikacije in z uporabo minskih preprek ter bodeče žice. Takšen sistem obrambe so Nemci uporabljali zato, ker jim je primanjkovalo vojakov in pripomočkov, s katerimi bi lahko v linijskem razporedu branili vso obalo.

Udarna sila v desantnih operacijah v narodnoosvobodilni vojni so bile suhozemske sile, kar je popolnoma razumljivo, če upoštevamo, da je bila naša mornarica slabo opremljena in oborožena. S tem seveda ne mislimo podcenjevati vloge smelih mornarjev, ki so

Spomenik padlim borcem v Podgori (Makarska)

JURE KAŠTELAN:

Podgorski mornarji

*Zapluli so,
da se ne vrnejo,
da se ne vrnejo
nikoli.*

*Zapluli so v zarjo,
globljo
od vseh mórj,
višjo
od vseh vrhov.
Zapluli so v zarjo,
svojo in našo,
v zarjo svobode.*

*Glas se je slišal
krmarja
v mraku:
— Naprej, tovariši!*

*Sklonjeni nad vesli,
so s pesmijo zapluli,
svetlejši od svetilnika.*

*In glas se je slišal
v mraku:
— Naprej!*

*Zapluli so v zarjo,
svojo in našo,
v zarjo svobode.*

(Prevedel Tone Glavan)

na slabo oboroženih lesenih ladjah prevažali desantne čete tudi po 60 vozlov daleč od baze do objekta, ki je bil predviden za napad. Četorej poudarjamo, da so bile kopenske enote glavna udarna sila, mislimo na njihovo vlogo v razbijanju sovražnika, pri čemer je bila nadvse važna uporaba manevra, kakor tudi dosega lokalne premoči nad izbranim objektom v napadu. Vendar brez mornarice ne bi bilo mogoče prevažati čet, okoristiti se z iznenadenjem, brez mornarice si tudi ne bi mogli omisliti preskrbe teh čet. Izvirnost naših desantov je bila v taktiki, s katero so naše čete izvajale desantne operacije, hkrati pa tudi v prilagajanju razpoložljivim sredstvom. Zlasti je treba poudariti, da so bili na vseh otokih ali na delu njihove obale, kamor so bili usmerjeni napadi naših čet, majhni partizanski odredi, ki so s pomočjo prebivalstva zbirali točne podatke o nasprotnikovih silah in njihovih premikih.

Pomorske desante v NOB lahko delimo na tri značilna obdobja: na desante ob kapitulaciji Italije, desante-iznenadne napade (od konca leta 1943 do septembra 1944) in desante večjega obsega za končno osvoboditev otokov in obale.

Prvi pomorski desant v narodnoosvobodilni borbi je bil septembra 1943 na otoku Cres in Lošinj. Med najpomembnejše pa nedvomno sodijo desanti z otoka Visa na srednjedalmatinske otoke in dalmatinsko obalo leta 1944. Po nemški ofenzivi na jadranski obali jeseni 1943 se je mornarica NOV s 26 divizijami umaknila na otok Vis, ki je bil tako spremenjen v pomorsko bazo. Otok Vis je postal dookočna deska, s katere je 15.000 dobro oboroženih vojakov, kolikor jih je bilo na Visu, podvzemalo uspešne pomorske desante. V zvezi s tem je treba naglasiti, da je obramba Visa, strateško najvažnejše točke na Jadranu, omogočila vrsto uspešnih desantnih operacij.

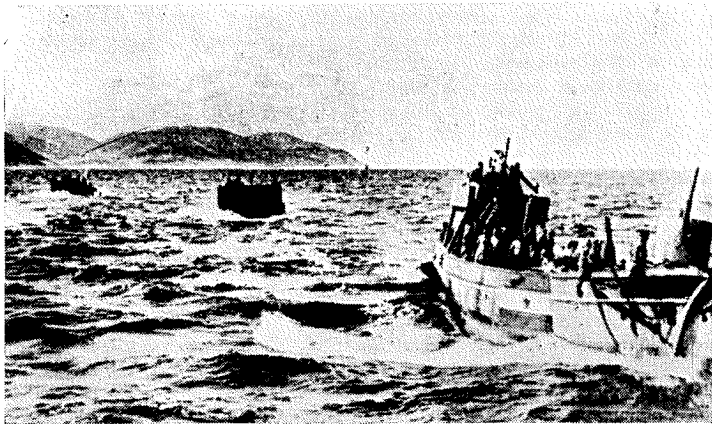
Z ukazom tovariša Tita je bil v času od 19. do 26. aprila 1944 z otoka Visa izvršen prvi obsežnejši desant na otoka Korčulo in Mljet. V tem pomorskem kombiniranem napadu je sodelovalo 67 ladij naše mornarice z dvema in pol brigadama 26. divizije. Uspeh te pomorske akcije je bil uničenje kompletne nemškega bataljona. Nemci so tedaj izgubili okrog 1000 vojakov, ki so padli ali pa so jih partizani

ujeli. Po tem desantu se je nadaljevala ofenziva na morju vse do končne osvoboditve otokov in izkrcavanja na kopno.

Meseca maja so naše sile sodelovale v desantih na otoka Šolta in Brač. Desanta na Brač se je udeležila cela divizija, ki so jo deloma podprli zavezniki. Cilj pa je bil, s to akcijo pritegniti čimveč nasprotnikovih sil, ki so tisti dan koncentrično napadle Drvar, sedež Vrhovnega štaba. Po štiridnevni borbi, v kateri so izgubili mnogo vojakov in orožja, so bili Nemci prisiljeni na Brač dovesti okrepitev 1500 vojakov, misleč, da gre za desant širšega obsega.

Vsi dotedanji desanti so imeli namen, zbegati sovražnika, čeprav so bili njihovi uspehi zelo pomembni. Ti desanti so bili omejeni tako po času kakor tudi po cilju (uničenje posameznih oporišč). Leta 1944, septembra meseca, pa je nastopilo razdobje obsežnejših akcij s pomembnejšimi operativnimi nalogami. To je omogočil splošni operativni položaj oziroma za Nemce čedalje neugodnejši razvoj vojnih dogodkov zlasti v Jugoslaviji. Razen tega pa so Nemci že bridko čutili, da se je naša mornarica z enotami na Visu moderno vojaško organizirala.

Od 8. do 26. septembra so bili z desantnimi napadi z otoka Visa

Partizanske ladje plovejo proti Splitu, septembra 1943

osvobojeni otoki Hvar, Brač, Šolta, Korčula in polotok Pelješac do Stona, mnoge enote 118. nemške divizije, razporejene na otokih, pa so doživele svoj poraz.

Spričo desantnega delovanja z otoka Visa leta 1944 so Nemci vzdolž obale in na otokih morali zaposliti tri svoje divizije: 118., 264. in 369. Te enote bi hkrati z nekaj divizionimi obalne artilerije pomenile zelo dragocene sile, če bi jih lahko uporabili na kaki drugi fronti, na primer v Italiji. V teh borbah so sile NOV dosegle nekaj pomembnih uspehov z uničeva-

njem nemške žive sile in tehnike. Od januarja do konec septembra 1944 je v desantnih borbah padlo ali pa je bilo ujetih in se jih je utopilo 4248 nemških vojakov; zaplenjenih je bilo 1800 pušk, 44 topov, 25 težkih mitraljezov, 110 puškomitraljezov in mnogo streliva. Po oborožitvi in številu moštva so torej Nemci izgubili polovico divizije. Razen tega so bili pomorski desantni napadi pomembni tudi zategadelj, ker so ogrožali nemške pomorske komunikacije, ki so povezovala severni Jadran z južnim.

Oktober 1944 se je nemška grupa armad »E« pod poveljstvom generalpodpolkovnika Löhra umikala z jugovzhodnega Balkana. Na umiku so se Nemci hoteli poslužiti tudi obalne komunikacije Boka Kotorska—Dubrovnik—Metković—Mostar. Vendar jim je to namero preprečila 26. divizija NOVJ, ki je z desantom s polotoka Pelješca presekala omenjeno cesto in Nemce hudo porazila. 369. nemška divizija je bila malodane v celoti razbita, saj je utrpela 3265 padlih ali ujetih vojakov, kar pomeni, da je iz teh borb rešila le 20 % svojega moštva. Istega meseca je bil z desantom z otoka Brača na dalmatinsko obalo, na sektor Makarska—Split ter v borbah od 20. oktobra do 2. novembra osvobojen ves obalni pas od ustja reke Neretve do Šibenika.

V končnih operacijah za osvoboditev naše države so zavzemale desantne akcije vidno mesto. Od začetka leta 1945 je Jugoslovanska armada pripravljala končne operacije na široki fronti Drava—Ja-

Tovariš Tito v razgovoru s partizanskimi letalci na otoku Visu 1944. leta

dransko morje, da bi osvobodila jugoslavijo vključno z Istro, Trstom in Slovenskim Primorjem.

Četrta armada, ki je napredovala na levem krilu naše fronte, vzdolž jadranske obale, je imela nalogo, z združenimi akcijami v sodelovanju z mornarico osvoboditi obalo in otoke na severnem Jadranu. V prvi fazi teh operacij v začetku aprila 1945 so 9. in 26. divizija IV. armade in enote Poveljstva severnega Jadrana napravile desante na otoke Rab, Pag in Krk. V odločnem napadu je nemška obramba klonila, otoki pa so bili zavzeti. V drugi polovici aprila je 9. dalmatinska divizija izvršila desant na otoka Cres in Lošinj ter opravila svoj nalogo: Kvarnerski otoki so bili s tem osvobojeni. Tiste dni se je IV. armada prebila do nekdanje italijansko-jugoslovanske meje in je po ukazu Vrhovnega komandanta morala čimprej osvoboditi še Istro, Trst in Slovensko Primorje. Po operativnem načrtu IV. armade je bilo 9. diviziji in mornariški pehoti naročeno, naj s Kvarnerskih otokov v desantu napadeta vzhodno obalo Istre. V času od 25. do 28. aprila je bil desant opravljen. Nemci so bili iznenadeni, ker na tem sektorju niso pričakovali tolikšega števila naših sil. Izkrčane desantne enote so osvobodile Pulj, skupaj z enotami IV. armade pa zatem še Trst. Doseženi uspehi so bili izredni in nepričakovani. V teh desantnih operacijah je padlo oziroma je bilo ujetih okrog 7000 nemških vojakov, zaplenjenih pa je bilo 133 topov.

Pomorski desanti v narodno-osvobodilni vojni potrjujejo, da so tudi sile majhnih mornaric kos desantnim nalogam, v kolikor se, sev, taktika izvedbe desanta prilagodi razpoložljivim sredstvom. Naše izkušnje pa nadalje še govorijo, da je s pravilnim usmerjanjem, vodenjem, kakor tudi z izkoriščanjem geografskih, meteoroloških in navigacijskih pogojev, do neke mere mogoče nadomestiti premoč nasprotnika na morju.

Najodločilnejši element v naših desantih pa je bil nedvomno močan moralno-političen činitelj, ki se je odražal v vestnem, nepopustljivem izpolnjevanju tudi najtežjih nalog, ki so jih ne glede na nevarnost opravljali borci in starešine NOV Jugoslavije in naše mornarice.

Fabijan Trgo

OD KUHINJE je tekел jetnik s skodelico v roki. Skodelica je bila polna in kljub temu da je hitel, jo je nosil previdno, da mu redka kaša iz zdrobljenega korenja ne bi pljusnila čez rob. Zavil je za barako, kjer je čakal nanj že drug jetnik.

»Si dobil?« je vprašal tisti, ki je čakal, in oči so mu poželjivo izstopile iz obraza.

»Dobil,« je odgovoril ta, ki je prišel in se ustavil in stisnil skodelico k sebi.

»Obljubil si mi, da bova delila,« je rekel tisti, ki je čakal.

»Delila bova,« je odvrnil oni drugi in dvignil skodelico k ustom. »Najprej bom jaz izpil polovico, nato dobiš, kar bo ostalo,« je pristavil.

»Bolje bi bilo, da preliješ polovico v mojo skodelo,« je predlagal tisti, ki je čakal.

»Kaj bova prelivala, ali mi ne zaupaš?« je odvrnil tisti, ki je prinesel.

In pričel je srebat kašo. Z majhnimi požirki jo je vpijal vase. Vsak požirek je imel svoj začetek, ko je juha pljusnila v usta, ko so ju občutile dlesni, jezik in nebo in si se boril, da nisi požirka takoj pogoltnil in si se igral z jezikom v topli, grenki in lepki tekočini — in je imel svoj konec, ko ti je s slino premešana tekočina zdrsnila po grlu in so bila usta prazna, bolj kakor prej, in so se ustnice spet napele v želji, da vsrkajo drug požirek.

LAKOTA

Tisti, ki je čakal, je strmel s poželjivim izrazom v očeh v obraz svojega tovariša, in kakor ta, ki je resnično pil, je tudi on občutil vsako stopnjo požirka — čeprav samo v domisljiji. Srkal je z ustnicami, mlaskal je z jezikom, goltal s požiralnikom in ves čas mislil na to, da bo čez nekaj trenutkov zares srkal z usti, mlaskal z jezikom in goltal.

Jetnik, ki je prinesel, je že mnogokrat srebnil in prav gotovo je že izpil polovico kašnate juhe. Njegov obraz je bil kakor krinka, zakaj ni hotel pokazati onemu drugemu, ki je čakal, kako uživa, kako se v njem od požirka do požirka stopnjuje poželenje po hrani in kako mu je žal, da je obljubil drugemu, da bo delil z njim.

»Prav gotovo si že spil polovico,« se je oglasil tisti, ki je čakal.

»Trenutek, samo požirek še,« je odvrnil oni, ki je pil.

»Zelo sem lačen,« je rekel tiho tisti, ki je čakal.

Oni, ki je pil, ga je slišal in pretreslo ga je in sklenil je sam pri sebi in z vso odločnostjo, da bo tisti, ki ga bo zdaj srebnil, res zadnji požirek, da pa sme biti ta zadnji požirek, ker je pač zadnji, nekoliko daljši kakor ostali. Seveda, mi vsi smo lačni in zelo smo upadli in koščeni. Kako temu, ki čaka, štrlijo ličnice iz obraza in kako globoki sta njegovi očesni duplini. Ali sem tudi jaz tako koščeni in s tako vdrtimi očmi?

»No, nehaj vendar,« je rekel tisti, ki je čakal in prestopil se je z ene noge na drugo in vzdignil roko, da bi segel po skodelici.

Ta, ki je pil, se je odmaknil za korak in je tedaj prav gotovo hotel odstaviti rob skodelice od usten in dati ostaneček kaše svojemu tovarišu. Saj je tako prijeten občutek, ko samega sebe premetaš in deliš s svojim tovarišem.

Toda ustnice ga niso ubogale, kar naprej so sesale, kar naprej so srkale medse redko tekočino, tako toplo, grenko in

lepko. Vse v tistem, ki je pil, je kričalo, in se upiralo: ne smeš več piti, obljubil si svojemu tovarišu, da boš delil z njim, umazano je to, kar počenjaš, ogoljufati ga hočeš, sam boš vse požrl, nikar, nikar, da ne boš nosil sramote s seboj! Požirki pa so postajali vedno krajši, vedno manjši, vedno hitrejši, prehitevali so se in skodelica se je vzdignila vse više k obrazu, zakaj bila je že skoraj prazna.

Tisti, ki je čakal, se je vzpel na prste, zakaj skodelica je bila previsoko, skoraj pokoncu se je postavila in ko se bo postavila čisto pokonci in se bo njen gornji rob dotaknil obrvi človeka, tedaj v njej ne bo niti požirka več.

Saj ni mogoče, saj mi je rekel, da bo delil z menoj, saj vendar ve, da sem zelo lačen, da sem še mnogo bolj lačen kakor on. On večkrat dobi kakšno juho po strani, jaz nikoli ničesar. Saj tega ni zmožen, da bi tu, pred menoj vse izpil, da ničesar ne bi delil z menoj. Ne more me ogoljufati! Skodelica je se dotaknila obrvi tistega, ki je pil in tedaj

nenadoma ni bilo nič več požirkov in ustnice so se odlepile od roba posode in roke, ki so držale posodo, so omahnile in skodelica je bila prazna. Jetnika, ki je pil, je prevzela groza. Ne, res tega ni hotel! Sploh ne razume, kako se je moglo kaj takega zgoditi. Pravkar je bila še skodelica polna in zdaj ni bilo niti za požirek kaše več v njej.

»Vse si izpil,« je rekel grenko tisti, ki je čakal.

»Res, nič več ni notri,« je odvrnil pobito in obotavljaje se oni drugi. »Hotel sem se ustaviti na polovici, res sem imel namen, pa nisem mogel.«

Na to ni bilo kaj odgovoriti.

»Saj je bila sama kaša iz korenja. Čisto nič ni bila mastna in zelo neokusna. Jutri pojdem zopet v kuhinjo in ti bom dal polno skodelico. Verjemi mi.«

»Prav; pa mi boš jutri dal.«

Tisti, ki ni dobil ničesar, se je počasi obrnil in zavil okoli barake. Tisti, ki je vse pojedel, pa je ostal sam. Skodelico je še vedno držal v povešenih rokah. Strmel je za odhajajočim. Videl je, da gre oni zelo počasi in da se je zdaj moral oprijeti stene barake, da ni padel. Poklicati ga moram, ne sme tako oditi — je mislil ta, ki je ostal, sam pri sebi. Ne sme oditi, zasovražil me bo. Ne bo mi verjel, da mu bom dal jutri polno skodelico.

Pa ni poklical, pa ni rekel ničesar. Ničesar.

France Filipič,
ilustriral Evgen Sajovic

IVAN TLAKER-LUKA

Svoboden lov

TRETJEGA januarja 1942 je ura sedemkrat odbila in lesena vila na Mirju je bila obkoljena. Štiri sence so iz teme napeto opazovale mimoidoče in čakale v pripravljenosti... »Sedem in petnajst!... Ves teden sta hodila od tramvaja domov točno ob sedmih in deset. Zakaj ju ravno danes ni?« je pripomnil Ranko (Ranko Velebit, diplomiral tehniko aprila 1941, junija 1942 ustreljen kot talec v Gramozni jami.)

»Verjetno sta si šla po današnji raciji oprat krvave roke, morda pa tudi zalit kosmato vest!« je dejal Oskar (Oskar Ranko iz Ljubljane.)

»Bosta vsaj očiščena prišla pred svetega Petra,« sem dodal. In zopet smo napeto čakali. Minute so se vlekle v neskončnost. Ura je udarila pol osmih. Še pol ure do policijske. Kratek posvet in sklep je bil, da se umaknemo.

Fašista sta si podaljšala življenje za en dan, to pa pomeni še več prelite slovenske krvi.

»Tovariši, poglejmo mimogrede v Rutarjevo ulico k marešalu iz kvesture,« je predlagal Oskar. »Naše sodišče ga je za njegove zločine obsodilo na smrt in ga že nekaj dni zasledujem

zaradi izdelave plana za izvedbo obsodbe. Menim, da bo doma in da imamo dovolj časa za akcijo.«

Predlog je sprejet, plan napravljen in že vsak po svoji poti hiti mimo Tobačne tovarne na določeno mesto na Cesti v Rožno dolino.

Meni se je pridružil Jože (Jože, stanujoč na Mirju, ostali podatki mi niso znani), kakih dvajset metrov pred nama pa sta hitela Ranko in Oskar. Ulica je bila precej temna, redki mimoidoči so hiteli domov. Ranko in Oskar sta bila še kakih trideset metrov oddaljena od cilja, ko se je iz senc kostanjev iz druge strani ceste začulo: »Alto le mani!« Laški poziv je naletel na gluha ušesa. Vsak od nas je vedel za svojo dolžnost, ustavil se ni nihče.

Iz sence se je izluščil prvi črnosrajčnik z naperjeno karabinko, pohitel čez cesto in skočil za Rankom, ki je ne oziraje se na poziv, hitel dalje. Oskar je nekoliko zaostal, tako da je imel črnosrajčnika na desni strani, za dva koraka pred seboj. Bil je pripravljen. Vsi smo vedeli, da bosta z njim opravila Ranko in Oskar sama. Druge, ki so še v senci, pa morava zadržati midva z Jožetom. Koliko jih je, ne

vemo, vendar več kot trije niso. V to smo bili prepričani, kajti drugače bi že streljali. Ranko, Oskar in jaz imamo pištole, Jože pa samo kladivce. Umik si moramo ščititi, sneg je precej visok, policijska ura pred nami... Brez krvi ne bo šlo, vprašanje je samo, kdo bo hitrejši.

Za razmišljanje v tistem trenutku ni bilo več časa, ker je prvi črnosrajčnik dohitel Ranka, dvignil puško in pomeril... Toda bil je prepozen! Oskar, za katerega je Lah mislil, da je obstal, mu je poslal v glavo dobro pomerjeno svinčenko. Zgrudil se je brez besede. Istočasno je pritekel na pomoč svojemu pajdašu drugi črnosrajčnik. S sredine ceste je uspel le pomeriti na Oskarja. Niti opazil ni, da sem skočil naprej, in dva, trije strelji iz moje »berette« so ga podrli na cesto, še preden je utegnil sprožiti. Oskar in Ranko sta se tako lahko umaknila po Rutarjevi ulici proti Rožniku.

V tistem trenutku se je na kolesu pripeljal od Vrtače čez progo neki civilist in zavpil: »Banda!« ter zavozil proti meni. Očitno je bilo, da ima namen zaščititi ranjenega Laha, ki se je poskušal dvigniti. Nisem premišljeval — obležal je pred menoj težko zadet.

Hotel sem onemogočiti še črnosrajčnika. Preskočil sem ranjenega civilista in iz bližine ustrelil. Strel v prsi ga je zrušil. Ko pa sem ga hotel še enkrat ustreliti pa je pritisk na petelina ostal brez odmeva, me je obilil hladen znoj. Pogledal sem »beretto« in zapirač, ki je kazal praznino. V hipu sem obnovil vse znanje o »beretti«, pridobljeno na vosovskem tečaju in izvlekel prazen okvir. Tudi zapirač se je takrat zaprl. V mojem žepu pa ni bilo nobenega naboja več. Sedem nabojev za dva... To je bila potrata, ki si je nisem smel privoščiti. Najbolj pa me je streslo, ker niti zame ni ostalo naboja. S tem sem prekršil skojevsko obljubo. Lahko bi me živega ujeli! Iz teh misli

so me zdramile zavijajoče sirene z Erjavčeve ceste, po kateri so okupatorjevi avtomobili drveli proti progi. Zarometi so že obsijali križišče.

Samo še nekaj sekund in obsijali bodo cesto, na kateri sem stal. Kot blisk sem se poglgnal nekaj korakov po njej, in v trenutku, ko so prvi snopi žarkov padli po ulici, sem se zavihel preko ograje na vrt. Nisem obstal. Preskočil sem drugo stran plota in bel od snega švignil čez planoto proti Rožniku. Pri prečkanju ceste sem naletel na tri moške, ki so hiteli po poti od Čada proti mestu. »Tam je zaseda!« mi je zašepetal eden od njih. Vedel sem, da so uganili, od kod prihajam. Opozorilo mi je vilo zaupanje v njih. Otresel sem se snega in skupno z njimi odšel čez osvetljen prostor, potem pa jo mahnil proti živalskemu vrtu. Povabila, naj pri njih prenočim, nisem mogel sprejeti.

Noč sem preživel na neki šupi v premišljevanju, kaj je z ostalimi tovariši.

Zjutraj sem se pomešal med ljudi, ki so hiteli na delo, in se vrnil v mesto. Vendar se v Akademski kolegij, kjer sva z Rankom stanovala, nisem smel takoj vrniti, zato sem se javil z zveze. Kmalu nato smo vsi štirje v Rankovi sobi sestavljali poročilo o akciji.

Ob pripovedovanju o moji »maršruti« sem izvedel, da sta tudi Ranko in Oskar prenočila v snegu nekje na Rožniku, Jože pa se je udomačil pri nekih znancih v Rožni dolini.

»Svoboden lov«, kakor smo ga vosovci imenovali, je uspel. Še isti dan smo dobili sporočilo, da tudi drugi črnosrajčnik ne bo več strašil po slovenski zemlji. Padli civilist pa je bil znan okupatorjev hlapec, ki je prejel plačilo, katerega je iskal. Zopet smo napolnili pištole in odšli na akcijo. Od takrat naprej sem vedno nosil v žepu vsaj še en napolnjen okvir.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Že osmič smo praznovali Dan vstaje

Že osmič smo letos praznovali v Sloveniji Dan oborožene vstaje slovenskega naroda, 22. julij. Številne prireditve in proslave širom po Sloveniji in obisk ljudi na teh proslavah, vse to dokazuje, da je zgodovinski 22. julij 1941. leta, ko je slovensko ljudstvo pod vodstvom KP začelo oboroženi boj proti okupatorju, vse bolj pomemben. Iz leta v leto pa je tudi opaziti, da praznovanje na ta dan ni samo spominjanje tistega zgodovinskega dneva, temveč tudi manifestacija naše borbe za socializem, manifestacija za odločno nadaljevanje poti, na katero smo skupaj z ostalimi narodi Jugoslavije stopili že 1941. leta. Ob vsem tem pa je treba reči tudi to, da Dan vstaje ni samo praznik ZB, temveč vseh organizacij in s tem tudi ljudi v Sloveniji. Zato je tudi razumljivo, da so v pripravah na letošnje praznovanje mimo ZB sodelovale tudi druge politične oz. družbene organizacije, zlasti pa SZDL in »Partizan«.

Naj naštejemo samo nekatere prireditve oziroma proslave, ki so bile za Dan vstaje v Sloveniji. Številnih proslav oziroma oblik praznovanja pa je bilo v Sloveniji precej, lahko rečemo v sleherni občini. Velja pa omeniti, da je bilo letošnje praznovanje zelo pestro, raznovrstno. Saj so bile razen akademij in proslav na predvečer 22. julija tudi številne fizikalne in športne prireditve, ponekod so odkrivali spominske plošče in spomenike, drugje so partizanske patrulje obiskovale znane partizanske kraje, nekje so priredili sprejeme za invalide, partizanske mamice in otroke padlih borcev, nekatere organizacije ZB so razvile svoje prapore, itd., itd. Resnično — pestro, raznovrstno, vsebinsko pa poudarek na razvijanju, utrjevanju in prenašanju tradicij NOB.

Že 20. julija so na gorski planoti Livek nad Kanalom odkrili spominsko ploščo 30 domačinom, ki so padli v NOB. Slovesnost, združena tudi s kulturnim sporedom, je bila v okviru Dneva vstaje. Na Gorenjskem je bilo več prireditev. Na Jelovici, Pokljuki, v Karavankah in Kamniških planinah so goreli kresovi. Pod Stomlom so se zbrali bivši borci Cankarjevega bataljona. Orga-

nizacije ZB z Gorenjskega so priredile številne pohode, prebivalci z Jezerskega in okolice pa so se zbrali v Kokri, v vasi, ki je bila pred 16 leti požgana. V Mednem so odkrili spomenik padlim borcem. V Šmarju-Sap so uredili grobnico 40 padlim borcem NOB, spomenik ob njej pa je odkril ljudski poslanec France Perovšek. Na Štajerskem je bilo več prireditev, ZB je organizirala številne izlete v partizanske kraje, večje proslave pa so bile tudi v mestih. Glavna proslava je bila v Mariboru na igrišču Branika. Dan vstaje so v Rušah praznovali skupaj s 40-letnico obstoja tovarne, delovni kolektiv pa je tu odkril spomenik žrtvam fašizma. Lepa proslava je bila tudi na Pohorju pri Treh žeblih. V Ljutomeru so na predvečer priredili kresovanje, naslednjega dne pa tudi izlete. Na Kolovcu nad Domžalami, pri kmetu Jernejevcu, kjer je bila 1941. leta prva javka Kamniške čete oziroma kasneje bataljona, so odkrili spomenik. Tudi na Primorskem so bile številne proslave za Dan vstaje. Na Postojnskem je bila glavna proslava na Velikem Ubelskem, kjer so odkrili spomenik padlim borcem. Na večer pred praznikom je v mladinski koči na Pečni rebri nad Postoj-

Na poti v Jelenov žleb

no zagorela električna luč. Uspele proslave so bile tudi v Tolminu, Idriji, Ajdovščini, Goriških brdih, Komnu, Bovcu, Kobaridu in drugje. V Livških ravnah nad Kobaridom so se zbrali številni pripadniki Briško-beneškega odreda. Občinski odbor ZB v Vipavi je organiziral prekop padlih partizanov na Nanosu, ki so bili doslej pokopani na raznih mestih. Številne akademije v počastitev 22. julija so bile tudi v koprskem okraju, in to v vseh občinah. V novogoriškem parku pa je na predvečer 22. julija govoril prebivalcem Nove Gorice sekretar okrajnega odbora SZDL, Milo Vižintin. Bivši borci iz Idrije pa so obiskali grobnico padlih borcev na Vojsčici in kočo Janka Premrla-Vojka.

Na praznik obletnice vstaje slovenskega ljudstva — 22. julija, je bila osrednja proslava tega našega republiškega praznika v Jelenovem žlebu. Tu so preživeli borci štirih zma-

*Pregnane v mrak in mráz nas je hranila
ljubezen do pravice in prostosti;
zahrope boj, smrt žanje v trumi gosti —
in zašume nad zemljo zmage krila.*

(Napis na spomeniku v Jelenovem žlebu)

govitih brigad — Tomšičeve, Šercerjeve, Cankarjeve in Gubčeve kot tudi mnogo drugih borcev in aktivistov NOB ter ostalo prebivalstvo proslavili dva važna zgodovinska dogodka: 17. obletnico oboroženega upora našega ljudstva proti tujim zavojevalcem in 15. obletnico zmagovite bitke v Jelenovem žlebu.

Čeprav je Jelenov žleb precej odročen in tudi vreme ni bilo najlepše, se je proslave udeležilo skupno skoraj 10.000 ljudi. Proslave so se prav tako udeležili predsednik Ljudske skupščine Slovenije Miha Marinko, predsednik Izvršnega sveta Boris Kraigher, organizacijski sekretar CK Zveze komunistov Slovenije in predsednik GO ZB NOV Slovenije Ivan Maček, član Zveznega izvršnega sveta dr. Marijan Breclj, podpredsednik SZDL Slovenije Vida Tomšič, tovarišica Zdenka Kidrič in drugi.

V svojem govoru, ki ga je imel ob tej priliki, je podpredsednik Izvršnega sveta Slovenije in takratni komisar operativne cone, Viktor Avbelj, med drugim prikazal zgodovinski pomen bitke in orisal obdobje, v katerem je bila borba. »Borba v Jelenovem žlebu spada v čas — je dejal tovariš Avbelj — ko je okupator najskrbneje in z vso temeljitostjo pripravljaval obsežne akcije in ukrepe, da bi uničil NOV in

Množica ljudi ob grobišču in spomeniku 40 padlim borcem v Smarju-Sap

POJ. V tem času najhujšega okupatorjevega vojaškega pritiska na našo narodnoosvobodilno vojsko, so bili v Jugoslaviji in Sloveniji doseženi najpomembnejši vojaški uspehi. V času med IV. sovražno ofenzivo so se štiri slovenske udarne brigade združile in vodile enotno akcijo. Kakor predstavlja slavna borba v Sutjeski po veličini svojega uspeha in žrtev enega najvažnejših mejnikov v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja v celoti, tako pomenijo operacije štirih slo-

venskih brigad enega najvažnejših mejnikov v razvoju slovenske partizanske vojske. Kakor pomeni Sutjeska jasen in odločen odgovor okupatorju, da ne bo nikdar obvladal tega teritorija, da mu jugoslovansko ozemlje ne bo nikdar mirno zaledje in odskočna deska za njegove načrte, tako so bile akcije slovenskih udarnih brigad jasen odgovor na vse okupatorjeve poskuse, da v Sloveniji uveljavi svojo oblast, da je ni sile, ki bi mogla zavreti pravične narodnoosvobodilne borbe.«

Po govoru tovariša Avblja, ki je tudi odkril spomenik, si ga je množica prisotnih ljudi z zanimanjem ogledala, kot tudi teren, kjer se je odigrala znamenita bitka, še zlasti brezno, ki je pomenilo elitnemu bataljonu italijanske divizije »Maccerrata« grob. Stare, razbite in zarjavele italijanske vojaške čelade in kosti, ki mestoma še ležijo v Jelenovem žlebu, še danes pričajo o srdistosti bitke.

Množica ljudi se je zatem po gozdni poti zliła na prijetno obsežno jaso, kjer so se srečavali stari borci — zmagovalci omenjene zmage in drugi partizani ter udeleženci osvobodilnega gibanja. Ob prijetnem kramljanju so oživljali spomine iz težkih, toda svetlih in nikdar pozabljenih dni.

Med proslavo v Jelenovem žlebu

Mozaik s proslave Prešernove brigade

Petnajst let ni dolga doba, vendar zadostuje, da so fantje postali možje in nekateri tako spremenjeni, da se komaj še spoznavaajo. A ko tak znanec spozna znane črte v obrazu tovariša, vzkligne: »Saj to si vendar ti, Jože. Se veš, kako je bilo...«

Da, kako je bilo na Žirovskem vrhu, na Turjaku, na Pasji ravni! In še in še. Kdo drugi naj bi bili to kot prešernovci, ki so se sestali sredi julija v prijazni Škofji Loki, ki jih je sprejela kot svoje sinove. Mar ni to najbolj prav?! Prešernovci so bili tisti, ki so neštetokrat iz Selške in Poljanske doline gledali odsev luči idilične Škofje Loke ob sotočju obeh Sor, nad katerima se je brigada rodila (dne 12. in 13. julija 1943. leta), nad katerima je rasla in se krepila. Vanjo so vstopali fantje iz obeh dolin in v dolini ob Sorah se je zatekala brigada takrat, ko ji je bilo najhuje. Na Martinj vrhu je bila kakor doma in tam ni bilo človeka, ki ne bi vedel za podrobnosti, ki so jih doživljali njihovi prešernovci. In tisti večer in nedeljo so se ti prešernovci zlivali v Škofjo Loko tako, kakor se zлива tja Sora iz obeh dolin. Prihajali so iz vseh strani. Prišli so Gorenjci, prišli so Primorci z goriške strani, kjer je brigada končala svojo bojno pot, prišli so oficirji, ki so si od tedaj v učilnicah in kasarnah pridobili obilo vojaškega znanja.

Ko so junija 1943 poklicali po Ratitovec vseh devet partizanskih bataljonov, kolikor jih je bilo tedaj na Gorenjskem in tam, sredi Hitlerjeve trdnjave ustanovili brigado, ki je nekaj časa nosila kar ime »Gorenjska«, enoto, ki je pomenila novo stopnico v graditvi vojaških sil v tem predelu, je bila napadena takoj ob rojstvu. Že prvi dan je bil ranjen njen prvi komandant Igor (Ivan Javor). Pogled!

Pred postajo stoji v krogu možakov postaven človek, širokih pleč, košatih brk in živo pripoveduje: »... Daleč je iz Niša, a te priložnosti nisem hotel zamuditi.« Kdo drug: Igor. Mar ni padel, kot je bilo nekaj slišati? »Kje pa. Ali ne veš, da sem se vedno mazal s tako žavbo, da se me potem ni prišla nobena krogla več?« se je smejal.

*

Cesta čista kot pred največjim praznikom. Loka pa se sveti kot nevesta. Povsod mlaji, zastave, cvetje in povsod prijazni obrazi. Pri šoli so otroci pripravljali taborni ogenj, ob ograji na Sori slonita dve postavi. Nikar ne mislite, da si izmišljam: tam sta bila polkovnik in general. Oba je dala Prešernova, oba sta se dala Prešernovi. Prešerno razpoloženo sta ogledovala praznično Škofjo Loko. In spet – polkovnik je bil prvi komisar brigade Iztok (Ivan Franko), drugi vsem znani junak Svarun (Rudolf Hribernik), najzna-

72-letni Jože Ravnikar iz Stare Loke, ki je izgubil v NOV 4 sinove in hčer, se je tudi udeležil proslave in je med množico iskal borce, ki so v času NOB hodili v njegovo hišo

menitejši komandant Prešernove. Najznamenitejši, a še vedno skromen in nekoliko širši kot pred leti. Iz Užice je prišel.

*

Začelo s je temniti. Tedaj je počilo in Prešernovci so bili kmalu »obkoljeni«. Spet so doživeli napad. Ne, ne, pomota! Gojenci predvojaške vzgoje so začeli »osvobajati« Škofjo Loko, ki se je nekajkrat stresla od hudih detonacij. Potem so šinile proti nebu rakete in po robovih so se začeli vžigati kresovi. Castiljiva Škofja Loka je bila skrivnostno obsijana in prav nič podobna časom, ko je hodil skozi Polikarp Kalan z Visokega. Ko so z robov mežikali dogorevajoči kresovi, je na trgu zadonela partizanska pesem. Zapeli so združeni zbori iz Kranja in pomagala je vojaška godba.

*

Mesto je lepo obkroženo s hribčki, ki so pravi naravni park. Kdor je bil te dni v Loki, je moral obljubiti: »Sem bom še prišel...« Kako ne bi! Člani pripravljalnega odbora za proslavo in predsednik občinskega ljudskega odbora Jože Nastran so takole povedali: »Vse, kar vidite narejenega za to praznovanje, ni prav nič veljalo. Ljudje so se nam ponujali za delo zastonj in tekmovali med seboj, kdo bo lepše pobelil hišo, kdo bo svojo okolico lepše uredil, kdo bo

Množica v Medvedji dolini

imel lepo zastavo. Ločani so ta praznik vzeli za svoj in naša skrb, kako bomo pripravili proslavo, je bila odveč. Zapišite, da se jim lepo zahvaljujemo in še to, da bi tak praznik Ločani še dostikrat radi imeli.«

A pojdimo naprej, tja, kjer je bil praznični prostor! Nad mestom, kjer je svet najbolj priazen, komaj četrto ure hoda, je Medvedja dolinica. To je hribček, podoben jajcu, ki ima na konici luknjico. Narava se je tu lepo poigrala: Medvedja dolinica je podobna amfiteatru, ki ga obkroža lepo zaraščen gozdiček in grmovje. Tja gor se je ta večer napotila množica, med njimi slavljenca, ki so dali duška svojim tovariškim občutkom: ob razsvetljenih mizah so se objemali, pozdravljali in obujali spomine. Da, spomini... A ne gre samo zanje! Pred leti se je kovalo tisto, kar imamo sedaj. Marsikaj grenkega je bilo treba preživeti. Da, če bi preživeli vsi. Jože, s trakovi odlikovanj na prsih, se je zagledal predse: »Eh, Turjak. To ti je bil boj. In Krtine, največjega junaka na obzorju tega gradu, ni več med nami.«

»Tudi Silvana pogrešam in še toliko drugih,« je dejal osiveli Cene.

General major Rudolf Hribnik-Svarun, bivši komandant Prešernove brigade, je govoril o slavni poti te enote

»Kaj bi, fantje! Na, potegni malo, da bomo pomnili, kdaj smo se videli v Škofji Loki!« je s steklenico v roki preganjal preresne misli, ki so se za trenutek vrinile med prešerne Prešernovce, bivši komandir.

Opazili so Svaruna, ki se jim je približal, in zavpili: »Danes ga pa

lahko srknemo brez skrbi. Ha, Svarun, ali še veš, kako smo jih na Pečani pod Ratitovcem?!« In tako je šlo dolgo v noč. Nekateri so jutro dočakali kar v Medvedji dolinici...

Nagrajene naloge

V počastitev 29. novembra je lani vodstvo Dopsne srednje ekonomske šole za bivše borce skupaj z Glavnim odborom ZB NOV Slovenije naročilo svojim gojencem, naj napišejo posebno nalogo, v kateri naj prikažejo osebne doživljanje iz narodno-osvobodilne borbe. Omenjeno pa je bilo, da bodo nekaj najboljših nalog tudi nagradili. Tako je prišlo do 25. januarja letos 420 teh posebnih nalog. Posebna komisija pri Glavnem odboru ZB je vse te naloge pregledala in med njim izbrala sedem najboljših. Sekretariat GO ZB NOV Slovenije je o teh nalogah pred kratkim razpravljal in sklenil nagraditi s po 5000 dinarji naloge oziroma prispevke naslednjih avtorjev (po abecednem redu): DOLŽAN RADO, KRONEGGER MARCEL, KROTEC STANE, PURKART JOŽE, SONC IVO, STANOVNIK ALEŠ in VEHOVEC JAKOB. Komisija, ki je ocenila teh sedem nalog, je med drugim utemeljila svojo odločitev takole: »Naloge so pisane lepo in se zrcali v njih resnično osebno doživljanje NOB ter so zato tembolj dokumentarne. Vsebujejo neki resnični zgodovinski dogodek, z navedbo imen oseb ali krajev ter so zato memoarsko pomembne tudi za zgodovino NOB. Poleg tega so v večini stilistično lepo napisane ter vsebujejo neko etično poanto, kar še bolj povzdigne njih vrednost...« — Uredništvo »Borca« iskreno čestita nagrajenim avtorjem, z željo, da bi ti tovariški postali tudi sodelavci naše revije. Sicer pa bo »Borec« najprej objavil vseh sedem nagrajenih nalog, prispevke tudi honoriral, kasneje pa objavil še nekaj drugih nalog, ki so sicer dobre, pa niso bile nagrajene.

Kdor količakaj pozna zgodovino, ve, da je Škofja Loka med našimi najstarejšimi mesti in da se ima s čim ponahati. Pravijo, da kdor enkrat pride tja, silno težko zapusti kraj. In prav imajo! Mesto je na prijaznem kraju in ne manjka mu ne vode, ne zraka in ne sonca. Tudi zdravja ne. Na vsakem koraku so delavnice, trgovine in tudi tovarn ne manjka. Prebivalstvo je delavno, čisto in rado se lepo oblači. Na vsakem koraku diha napredek. Novi bloki, ceste, avtobusi so živo nasprotje starih srednjeveških meščanskih hiš in gradov. Ti so pravi muzeji in v enem je tudi najlepši na vsej Gorenjski in lahko tekmuje še z drugimi. Vredno je ogledati si ga in premalo je dve uri za obisk.

Škofjeloški borci so zgradili tudi lep Dom, v katerem so odprli muzej NOB. Marsikaj človek vidi in zve v njem in ko pride spet iz njega, še z večjim zanimanjem ogleduje mesto, še bolj spoštljivo pogleduje navzgor v hribovito okolico in zastavi svoj korak v breg.

Loška organizacija ZB je domiselna. V dneh proslave so odprli kar tri razstave: razstavo fotografij Prešernove brigade, potem nedokumentirane slike iz narodnoosvo-

bodilnega boja, poleg tega pa so svoje umetnine pokazali tudi likovniki-amaterji z vse Gorenjske.

Sicer pa so bile lepe slike in fotografije iz NOB razobešene in razstavljene v vseh izložbah in mnogih oknih. Res — Škofjeločani so praznik prešernovcev vzeli zares in za svojega.

Drugo jutro je sledil »juriš«. Dolinico so zavzemali nekaj ur — in jo končno zavzeli. Zavzeli tako, da so se zbrali pred veličastno tribuno, na kateri so se zbirali voditelji in gostje. Novi obrazi starih znancev so svetlih oči srečavali prešernovce, ki jih je bilo okrog 400. Tudi drugi so prihiteli. Spoznali smo nekdanjega komandanta, ki je vodil brigado najdlje, Karla

Leskovca, narodnega heroja Tončka Dežmana, heroja Toneta Vidmarja-Luko, predstavnik: Borisa Zihlerla, Toneta Fajfarja, Vinka Hafnerja, Jožeta Rusa in druge.

General Svarun je razportiral Francu Popitu in potem je začel s proslavo Ivan Bertoncelj. Spregovoril je Svarun, ki so ga prešernovci navdušeno pozdravljali, spregovoril je Popit. Proslavo je pozdravila še patrolja, ki je prišla iz Davče, rojstnega kraja brigade. Potem pa, po proslavi, partizansko veselje...

Kdor je to srečanje doživel, je rekel: »V Skofjo Loko pa še! Zakaj se ne bi še večkrat sestali?«
Ločani — hvala vam za prijetne ure!

Kratek sprehod po muzeju NO

Po vsej naši ožji in širši domovini je mnogo spomenikov in spominskih plošč, ki jih je ljudstvo postavilo v spomin na padle žrtve iz NOB. S herojsko borbo pa nas seznanjajo tudi muzeji NOB. V Prlekiji oziroma na desnem bregu Mure, je tak muzej NOB tudi v Ljutomeru v ulici Jožka Berdena 2. Ne bo odveč, če naredimo kratek sprehod po njem

V prvi in obenem največji sobi se seznanimo z narodnimi heroji Prlekije. To so: Ivan Kavčič-Nande, Jože Kerenčič in Vinko Megla. O njih so razstavljeni tudi razni dokumenti, tako na primer zaporni nalog in lepak-razglas o usmrčitvi Jožeta Kerenčiča, rokopisi, slika rojstne hiše in matere Ivana Kavčiča ter drugo. Tu se vrste še fotografije drugih narodnih herojev, med njimi tudi fotografiji Jožeta Lacka in

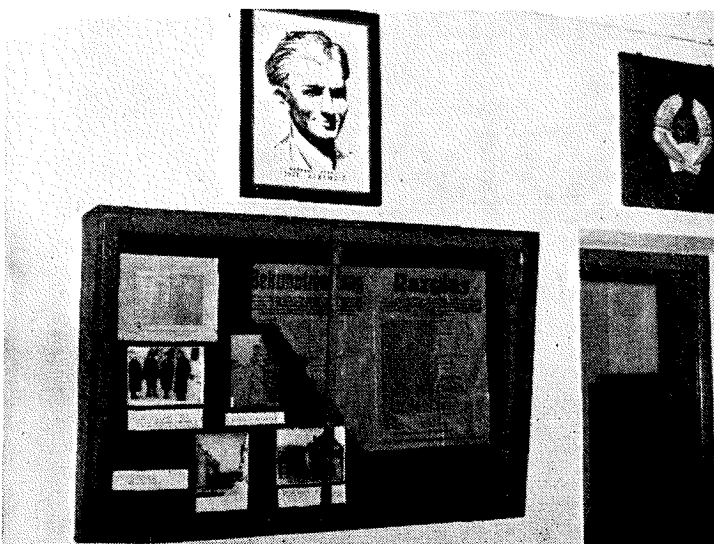
Počastitev padlih borcev

PREDSIEDNIK Združene arabske republike Gamal Abdel Naser in predsednik republike Josip Broz-Tito sta si meseca julija — ob priliki njihovega obiska na Pokljuki — ogledala spomenik padlih borcev Prešernove brigade, ki je, kot je znano, dva dni zatem proslavljala obletnico ustanovitve. Skupno s šefoma obeh držav se je mudil na Pokljuki tudi predsednik Ljudske skupščine Slovenije tovariš Miha Marinko, kot tudi soproga predsednika Naserja z ostalimi člani družine in soproga predsednika republike Jovanka, generalpodpolkovnik Milan Zeželj in tovarišica Marija Vilfan. Oba državnika sta si z zanimanjem ogledala ličen spomenik, postavljen med mladimi smrekami, na katerem je napisano, da je tam padlo v borbi z Nemci 79 borcev III. bataljona Prešernove brigade. Predsednik republike Ljudske skupščine, Miha Marinko, je visokemu gostu in predsedniku Titu opisal borbo obkoljenih padlih partizanov z Nemci. Obisk tega spomenika ni bil v programu bivanja predsednika Naserja v naši državi oziroma v Sloveniji. Vendar ogled tega spomenika s strani obeh šefov držav priča o veliki pozornosti in hvaležnosti, ki jo izkazujemo pri nas borcem revolucije in narodne osvoboditve. — Na sliki: gostje pred spomenikom.

Detajl z muzeja NO
v Ljutomeru

Detajl z muzeja NO v Ljutomeru

Franca Rozmana-Staneta. Najbolj pa pade človeku v oči kip maršala Tita in nad njim napis: »Narod, ki se bije za življenje — ne umre!« Še bi lahko govorili o tem razstavnem prostoru, vendar tudi to zadostuje.

Oglejmo si drugo sobo. Tu so razstavljeni predmeti po kronološkem redu, začenši od oktobrske revolucije, upora v Radgoni, ljutomerskih dogodkov in drugih naprednih predvojnih gibanj. Zelo značilno je pismo Ivana Krefta zaupnikom in naročnikom »Ljudske pravice«. S tem pismom je ban Natlačen seznanil srezke načelnike in policijo, »da ukrenejo vse potrebno in prepreči razširjanje teh pism«. Tu je pomemben tudi pripis: »Krefta Ivana ovadite državnemu tožilstvu radi ilegalnega političnega udejstvovanja. Poročajte tudi, ali se sedaj nahaja Kreft Ivan v Ljubljani.« Naslednja vitrina prikazuje vdor okupatorja v našo deželo. Ljudstvo pa se je uprlo sovražniku in domačim izdajalcem. Med prvimi borci Prlekije je bil Stane Červič-Bojan. Tu vidimo njegovo sliko in razne predmete, ki jih je imel v partizanih. Kdo se ne spominja tudi skojcevec Ivana Hojsa, Franca Pintariča-Švabe in Milana Klemenčiča? Znana sta tudi borca legendar-

nega Pohorskega bataljona brata Matija Prelog-Savo in Janko Prelog-Don. Tudi 16-letni Ribičev Janko je dal svoje življenje za našo svobodo. Tudi Nande Magdič, ki je zgorel v Prelogovi hiši na Grlavi, je s svojo junaško smrtjo prispeval delež k osvoboditvi domovine. Še mnogo je v tej sobi fotografij junakov, ki so se junaško borili in umirali za ideale naše ljudske revolucije. V tej sobi so tudi razni časopisi in brošure iz časov NOB. Na stenah vise zemljevidi, ki prikazujejo vojaški položaj v severovzhodni Sloveniji 6. aprila 1941, dalje prihod okupatorja in borbo Lackove čete.

Tretja soba pa nas seznani s koncentracijskimi taborišči, kjer so množično umirali naši ljudje. Tu je pomembna jugoslovanska zastava iz taborišča smrti Dachau. Obiskovalca zelo pretrese album fotografij iz tega zloglasnega taborišča. Na Marico Golobovo — partizanko Jelko nas spominja njena slika ter kite in del bluze. Nemci so jo po mučenju (polomili so ji kosti) 6. maja 1945 živo zakopali, da je molela še roka iz zemlje. Na ljutomerskem območju je bila tehnika v Kuršinih, od katere je ohranjena edino tako imenovana »hektografska rola«. Mimo tega vidimo tu še slike Slavka

Ivanjšiča-Borisa in skupino partizanov iz Prlekije, dalje Ljutomer ob osvoboditvi in drugo. Z zanimanjem si obiskovalci ogledajo brzostrelko Rada Pušenjaka z napisom: »Bila si mi zvesta prijateljica in rešiteljica!« Na stenah vise fotografije številnih proslav in svečanosti od odkrivanju spomenikov in spominskih plošč v povojnem obdobju.

Končno nas vodi pot še v zadnjo sobo — četrti razstavni prostor. Tu vidimo osem kolov, ki prestreljeni in umazani od krvi nemo pričajo o strašnem in groznem dogodku, ki se je odigral 25. aprila 1944, ko so nemški gestapovci ustrelili 25 talcev pri Ribičevem mlinu v Cezanjevcih. V sobi je tudi razno orožje: od bajoneta do minometalca. V Muzeju NO v Ljutomeru je razstavljeno še marsikaj drugega, saj je vseh razstavnih predmetov 493, imajo pa že zbranih 1024 različnih muzejskih predmetov. Od tega je 617 fotografij, 344 kosov literature, 43 kosov orožja in nekatere delov ter 24 ostalih muzealij. Muzej je odprt vsako nedeljo od 8. do 11. ure. Skupine pa si muzej lahko ogledajo tudi med tednom po predhodnem obvestilu. Med prebivalstvom je za muzej veliko zanimanje. To se zlasti vidi iz porasta obiskov. Tako je bilo v letu 1954 — 312 obiskovalcev, leta 1955 že 857, leta 1956 — 1186, leta 1957 pa že 2548 obiskovalcev, četudi je bil muzej zaradi preselitve v druge prostore dalj časa zaprt. Uprava muzeja se zelo trudi, da bi zbrala čimveč podatkov in zgodovinskega gradiva iz NOB v Prlekiji. V svojem prizadevanju so dosegli lepe uspehe. Pred kratkim so poslali na teren ekipo za partizansko topografijo. Finančno pomoč jim nudi ljutomerska občina in Okrajni odbor Zveze borcev Murska Sobota. Vse priznanje si zasluži upravnik muzeja, tovariš Stane Praprotnik. Pisceh teh vrstic mu v imenu Okrajnega odbora ZB NOV izreka vse priznanje za njegovo dolgoletno, požrtvovalno in uspešno delo pri zbiranju zgodovinskega gradiva na desnem bregu Mure.

Jože Janež

POČITEK DALEČ OD DOMA

Zveza borcev, ki ob pomoči naše skupnosti skrbno zasleduje življenje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, je letos poletni že šestič priredila zanje letovanja oz. kolonije. V Sloveniji in po drugih krajih, zlasti ob morju, so razpeli šotore, kjer so pod večjim vodstvom preživeli po tri tedne počitnic. Letos je letovalo okrog 3500 otrok, torej manj kot lani. Zato, ker iz leta v leto odhaja več teh otrok v samostojno življenje. Počitek daleč od doma! Za otroke, seveda, za vodstvo kolonij ne. Kajti z otroki se je treba o marsičem pogovoriti, ugotoviti njihove težave in jih takoj ali pa po vrnitvi urediti. Čeprav večina otrok že več let zapored letuje skupaj, kolonije le niso enolične. Vsaka kolonija je kolektiv zase, otroci — zdaj že odraslejši — pa vedno kaj novega, zanimivega in prijetnega zase in za kolektiv naredijo. Kot vsako leto, smo tudi letos hoteli pisati o kolonijah. Zato je naš sodelavec skupaj s sekretarjem GO ZB NOV Slovenije, Marjanom Bertonecem, obiskal sedem kolonij. Bila je dolga pot, saj smo morali prav na konec Istrskega polotoka, da smo se na licu mesta prepričali, kako preživljajo otroci počitek daleč od doma. Naš prikaz kolonij je seveda površen, vse to so le bežni zapiski in utrinki. Da pa še ti ne bi bili podobni drug drugemu, smo iz vsake kolonije vzeli le nekatere značilnosti ...

Valdoltra

Nekaj sto metrov od Valdoltre, znanega zdravilišča, je strminica nad morjem posejana s šotori. Napisano imamo, da je tu tudi tabor ZB iz Nove Gorice. Le kje je? Nekaj ljudi smo morali vprašati, preden so nas napotili do pravih »vrat«. Smo prišli prav? Človek, ki smo ga našli med kupi papirja, nam je potrdil. Nekako čudno je bilo videti dokaj slabo zaraščeno okolico, kjer so razprostrti šotori. Upravnik je naše začudenje hitro spoznal: »Seveda, težave so bile tukaj, a primernejšega kraja nismo več našli, ker je vse zasedeno. Napeljati smo morali vodo, elektriko, desk imamo še vedno premalo, igrišče je nekoliko oddaljeno od naselja, kuhinja še nima prave strehe...« Res je! A otroci so kljub temu zadovoljni, čeprav nimajo takega ugodja, kot recimo druge kolonije. Prešerni so, mladostni, včasih razposajeni in zadovoljni s tistim, kar imajo. V prvi izmeni jih je bilo 74, zastopniki iz skoraj vseh krajev Goriške. Nekateri, starejši, so bili že na delovnih akcijah, in jim je to taborjenje še posebno pri srcu. Sicer pa, razen čisto vsakdanjih »opravil«: kopanja, sončenja, so si od časa do časa, pod skrbnim nadzorstvom vodnikov, privoščili tudi razvedrila v bližnjem Ankaranu. 74 jih je bilo — a vsak s svojim življenjem, s svojimi problemi in težavami. Skrbne oči upravnika in ostalih vzgojiteljev so kaj kmalu spoznale, kaj posamezne otroke teži. Tatjana je strgala kopalno obleko, denarja nima pri sebi. Upravnik ji posodi svoj denar, da si je kupila drugo obleko. Mu bo vrnila? Vsekakor, saj je to posojeno na častno besedo! In neka druga mladinka, ki ni vedela, koliko dobiva štipendije, niti koliko bi je morala sprejemati? Marsikaj takega se lahko odkrije tedaj, ko so otroci skupaj, ko se pogovarjajo o teh svojih težavah. Vendar — za vse to je treba imeti poseben občutek, znati se je treba pravilno približati otrokom. Je to v tej koloniji uspelo? Upajmo in želeli smo si tako... Še nekoliko smo si ogledali šotore: priznamo — fantovski so večinoma bili slabše urejeni in pospravljeni kot dekliški. Je to prirojeno, ali je to fantovska malomarnost? Res je navada, da so šotori označeni, toda napisi: Sardine, Repete, Srake (pri dekletih!) in tem podobni, pa so nekoliko neokusni. Prav: zabava in humor, toda vse

do svoje mere in meje, oboje pa ima določen namen in pomen. So hoteli morda s temi napisi označiti položaj in stanje vsega tabora? Iz razloga, ker je bil le-ta resnično preveč preprost, na slabo izbranem kraju in dokaj neurejen? Kdo ve, a vse to se mi je nehote vtisnilo v misli. Mnogo bolj pa so bili urejeni stiki tega in drugih taborov. Saj so jih na taborni ogenj povabili celo poljski mladinci v bližini, oni pa njih. Sicer pa — življenje je teklo naprej, otroci so bili veseli morja in sonca in skrbi, ki so jo do njih pokazali vodilni tovariši iz ZB in osebje, ki jim je pripravilo in vodilo kolonijo...

Ankaran

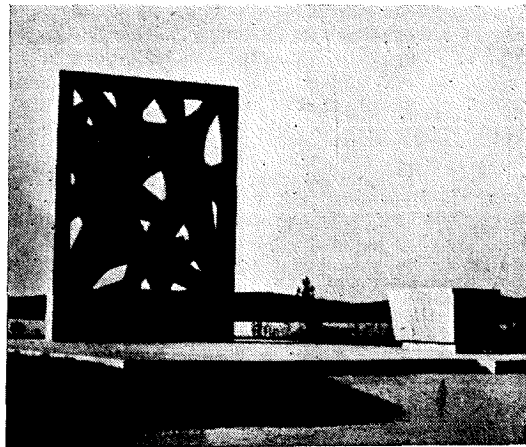
V senčnati senci tik nad cesto nad kopališčem v Ankaranu ima ZB iz sezanske občine že skoraj »domovinsko pravico« za svoje kolonije. Naša pot je tokrat veljala najprej kuhinji, okoli katere so se sukale kuharice, vse pregrete, spotene in nestrpne, ker se je bližal čas obeda. Toda bistro oko dežurnega — okrog 18-letnega fanta — nas je takoj zapazilo. In nato — prijeten pozdrav, ko je izvedel za namen našega obiska. Prav rad nas je povabil v prijetno urejen tabor, nad katerim je v rahlem vetru vihrala raz vrha visokega drevesa, ki je dajal prijetno senco, zastava. Začudili smo se, ko smo videli vse šotore skrbno urejene. Dežurni nam je kaj kmalu izdal skrivnost vsega tabora in urejenosti. Najprej: vsi imajo posebne ležalne postelje, na njih pa slamnjače, zatorej se dajo šotori lepo pospraviti. Sicer pa, v tej koloniji so bili večinoma starejši otroci (34 iz sezanske in 6 iz divaške občine), ki znajo razen tistega, kar jim nekdo naroči ali od njih zahteva, še marsikaj drugega. Prav zaradi tega pa je vodstvo te kolonije sklenilo letos napraviti nekaj posebnega. Kakor vsako leto, so imeli ob koncu šolskega leta konferenco z vsemi otroki padlih borcev, na kateri so se mimo šolskih problemov pogovorili tudi o koloniji. In predlagali so otrokom, naj bi letos uvedli v kolonijah samoupravljanje. Z drugo besedo: iz svoje srede naj bi izvolili starejše tovariše in tovarišice, ki naj bi bili vodje skupin. Ko so potem otroci prišli v Ankaran v kolonijo, so tajno izvolili svoje vodje. Se razume — predvsem starejše ljudi. Svojevrstna novost v letošnji koloniji, ki pa se je, po zatrjevanju upravnika kolonije, Vilija Lapajnet, obnesla. Tako so štab kolonije sestavljali: upravnik,

ekonom, bolničarka, kuharice, vodje skupin in de-
žurni. Prepričani smo tudi, da zaradi vsega tega
vzgojna in strokovna stran kolonije ni bila nič
slabša! Celo na drugačne, bolj vzpodbudne metode
smo naleteli. Priznati moramo celo, da je prav ta
kolonija glede ureditve prostorov, glede serviranja
jedli (otroci so jedli pri pogrnjenih mizah!) in ostalih
oblik življenje dala najboljši vtis. Drugo je sicer,
če je temu razlog tudi dokaj visok »oskrbni dan«,
toda nedvomno je k temu pripomoglo tudi samo-
upravljanje. Naj še navedemo, da so napravili tudi
nekaj uspešnih obiskov v Koper, kjer so si ogledali
razstavo za usmerjanje v poklice, festival narodnih
plesov, dvakrat na teden pa so lahko odšli tudi na
ples. Ko smo opoldne sedeli skupaj pri kosilu, se kar
nismo mogli načuditi, kako naglo so fantje in dekleta
servirali, a tudi, kako je otrokom teknila jed. Vse
to je razveseljivo, vredno pohvale. Žal pa je bil tudi
črn madež v tem veselju, v tej prostosti. Seveda,
razlik in izjem ni na svetu! In nikjer ni rečeno, da
tudi otroka padlega borca ne zmami denar — tako
kot je tu nekoga. Najprej manjši znesek, nato pa
kar pet tisoč dinarjev je zmanjkalo upravniku.
Otroci so bili potrti, hoteli so zbrati denar, toda kri-
vec se ni javil. Mar je bil razlog temu dejanju pohlepa
po denarju resnično pomanjkanje denarja ali pa že
oblika kriminala? Toda tisti skriti tatič se bo prej
ali slej izdal! Samo da ne bo tedaj že prepozno...

Rovinj

»Reklama za mleko«, ka-
kor so se imenovali
otroci iz celjskega okraja, ki so prišli kot druga
izmena v kolonijo v Rovinj, so bili resnično še »bele
polti«, nekoliko izmučeni od dolge vožnje, drugače
pa veseli, da so prišli v svojo poletno »rezidenco«.
No, lahko so ponosni na svojo rezidenco, ki je iz-
vrstno postavljena sredi borovega gozdička tik nad
morjem v Rovinju. O tem, kako otroci živijo, nismo
mного izpraševali, zakaj dan prej so komaj prispeli
iz občin celjskega okraja. Toda ekonom Pirnovar,
ki je bil zdaj že v drugi izmeni, je navdušeno pri-
povedoval, kako dobro so se otroci prejšnje izmene
počutili in najraje bi ostali še eno izmeno. Tokrat,
da bo tudi teh 123 otrok uživalo prijetne počitnice
daleč od doma. Pa nam je pokazal knjigo, v katero
so zapisovali svoje vtise obiskovalci! Samo dva citata
smo si prepisali: »Vsakega obiskovalca tukajšnjega
kampa preseneti red, predvsem pa nadvse prijetna
klima razporedjenja, ki vlada med mladinci in mla-
dinkami. Predvsem nam ugajajo dobre higienske
razmere, odlična kuhinja in skrb upravnika tovariša
Klinca ter vseh vodilnih tovarišev za našo mladino.
Odnosi so izredno tovariški in očetovski. Disciplina
ni prisiljena in ustreza namenom tovrstnega tabor-
jenja. Vodstvu kampa čestitamo, naslednikom pa
želimo, da bi vodili tabor z istimi uspehi. Nadvse
moramo pohvaliti tovariša Žuntarja — medicina, ki
tako uspešno skrbi za zdravstveno politiko. — Dr.
Kopač, Stane Satler, Efenka.« Dr. Meta Škerget pa
je takole ocenila kolonijo: »Centralni higienski za-
vod, oddelek za šolsko higieno, je pregledal 14. 7. ta-
bor ZB Celje. Tabor je zelo na lepi higienski višini
in pripada pohvala organizatorju kot upravi vod-
stva.« Mar je treba ob vsem tem povedati še kaj
več? Morda le še to, da so tako pohvalo Celjani res-
nično zaslužili. Se tale zapisek! Ko smo ob slovesu
vprašali neko dekletce iz Šoštanj, če ji je bilo lani

Spomenik padlih borcev v Rovinju

všeč v koloniji v Rovinju, je dejala, da ni bila v
koloniji, ker je zahtevala ZB prispevek 3000 dinarjev.
Kdo je bil v zmoti lani: ona ali ZB...?

Veruda

Precej kilometrov razli-
ke je, recimo iz Kranja

do Murske Sobote. Toda tu, v Verudi, ko samo nekaj
daljših korakov drug od drugega živijo v koloniji
otroci iz murskosoboškega in otroci iz kranjskega
okraja, te razlike ni moč niti opaziti. Kilometri so jih
zblížali, ker so imeli oboji iste namene, iste cilje,
vsi pa podobne življenjske usode. Tudi 57 otrok iz Mur-
ske Sobote si je uredilo taborišče v Verudi, pod šo-
tari v sicer borni borovi senci, toda v »senci« nekda-
nje mogočne trdnjave Verude. Le nekaj korakov od
njihove taboriščne ceste je nekaj metrov širok jarek,
ki loči staro, še v avstro-ogrskih časih zgrajeno
trdnjavo od ceste. Dokaj nevaren jarek, ki na vso
srečo še ni terjal žrtev, čeprav ni nič zavarovan.
Organizatorji kolonije iz Murske Sobote so najbrž
tudi že sami spoznali, da kraj za taborjenje ni naj-
bolje izbran, čeprav je blizu morja. Toda morje ni
vse! »Vrednost« te trdnjave pa so spoznali starejši
fantje, ki so jo šli brž raziskovat, radovedni in željni,
da bodo v njej odkrili ali našli kako posebnost, ka-
kor so sami rekli... Toda to je le mimogrede na-
pisano. Večnilo se je, ko smo se ustavili pri prijaz-
nih voditeljih te kolonije. Radi so nam razkazali
prostore, kuhinjo in pripovedovali o lepih in napor-
nih uricah življenja na koncu Istrskega polotoka.
Da imajo z otroki, ki so pretežno s podeželja, precej
težav, paziti morajo na higieno, kako se obnašajo
pri kopanju v morju itd., itd. Res, otroci so bili
mного slabše oblečeni kot drugje. Mar je skrb zanje
manjša? Morda manj načrtna, manj temeljita, bolj
pri vrhu? Vse to je moralo seveda vzgojno osebe
raziskati, ugotoviti. Gotovo pa je, da so tem otrokom,
ki najbrž doma ne živijo najboljše, počitnice daleč od
doma še bolj potrebne. Razumljive je zato skrb
vodstva, da so jim dajali dobro hrano, da so kot za
svoje otroke skrbeli. To se je obneslo, kljub teža-
vam, ki jih je imelo vodstvo kolonije z nabavo hrane
in vode... Zvečer so nas povabili na proslavo 22. ju-
lija, ki so jo skupaj z drugimi taborniki priredili
za vse. Kako prisrčno je bilo, ko je ob tabornem

ognju zadonela partizanska pesem, ali ko se je v vejevju borov izgubljal Kajuhov verz. Kilometre daleč so drugače ti otroci, toda tu ob taboru in ob dnevih, ki jih preživljajo otroci iz Gorenjske in Prekmurja, so jih zblížali, razvedrili.

Veruda

Zveza borcev iz Kranja je uredila svojo kolonijo v Verudi, šest kilometrov daleč iz Pulja, skoraj na koncu polotoka. Ko sem opazoval njihove šotore, sem skoraj »zlobno« pomislil, kako težko se Gorenjci ločijo od svojih gora. Zakaj še tu so si kot nalašč izbrali vzpetinico, ki je vsaj nekoliko podobna »gori«. Tulipan, upravnik kolonije, nas je gostoljubno sprejel in nam razkazal svojo »družino«. Številna je bila: kar 112 otrok iz kranjskega okraja. Šotori lepo razvrščeni po borovem gozdičku, med njimi ceste, kuhinja precej obsežna, skratka: pravo naselje. Nekoč nas je motilo le to, da je bila starostna razlika med otroki precejšnja. Saj so bili najmlajši stari okrog sedem let, najstarejši pa, no, dekleta bi bile lahko že mamice. Zakaj to? Okrajni odbor ZB je pristal, da smejo v kolonijo tudi otroci socialno šibkih živih partizanov. Je to prav ali ne? To je stvar samih Gorenjcev, ki so, nedvomno, to morali sami oceniti in odločiti. Toda težke pogoje za kolonijo so imeli Gorenjci v Verudi! Hrano so morali voziti iz Pulja, vodo pa nekaj sto metrov od taborišča. Prav zaradi teh pogojev je — po mojem občutku — taborišče bilo vsaj za obiskovalca nekoliko preveč taboriško in premalo intimno, domače. Sicer pa — važno je, kako so se počutili otroci. Ne vem, česa je manjkalo, a zdelo se mi je, da je bilo življenje kljub dobremu vodenju, le nekoliko razbito. Morda je tak občutek zato, ker ni bilo takoj videti morja? Toda Gorenjci so se počutili dobro na počitnicah daleč od doma, daleč od visokih gora, kljub številnim težavam.

Banjole

Na drugi strani zalivčka, kjer je trdnjava Veruda, so Banjole, kraj, kjer ZB ljubljanskega okraja prireja kolonije za otroke padlih. Nekoliko razočarani smo bili, ko smo videli v taborišču le nekaj fantov in deklet. Upravnik, ki je bil vodja te kolonije tudi lani, nam je povedal, da je nekaj fantov in deklet, ki so bili v prvi izmeni, kar ostalo. Da nimajo doma, temveč živijo v internatih, meseca avgusta pa da bodo odšli na avto cesto. Pričakujejo pa drugo izmeno. Že lani sem bil v Banjolah, pa sem zato ugotavljal, če se je kaj spremenilo. Nič, saj je kolonija, ki nima

samo šotorov, temveč tudi nekaj zidanih hišic, dobro urejena. Ker otrok ni bilo, smo z upravnikom ugotavljali, kako je bilo v prvi izmeni. Zdi se mi, da imata kolonija najbolje urejeno kulturnoprosvetno in zabavno življenje. Priredili so svojevrsten partizanski večer, na katerega se sicer niso nič prej pripravili, temveč so otroci in vzgojitelji spontano pripovedovali spomine. Tudi zamisel »Pokaži, kaj znaš?« ter »Spoznajamo svet in domovino!«, dve prireditvi po vzoru radijske, sta se obnesli. Kar precej so morali otroci napeti možgane, da so lahko odgovarjali na vprašanja o zgodovini NOB, slovenski književnosti in partizanski literaturi, splošni zgodovini, zemljepis, športu, kemiji, elektrotehniki in nuklearni energiji in tehnologiji tekstilij. Vprašanja so dobili iz Ljubljane, sami pa so sestavljali komisijo in sami odgovarjali. Vsak večer so imeli kako zanimivost v Banjolah, čez dan pa tudi številna športna tekmovanja. Mimo vsega tega pa so otroci napravili tudi številne izlete v Pulj, na letališče, k mornarjem itd. Res, vse priznanje vodstvu in otrokom, ki kljub počitku daleč od doma niso pozabili na zabavo. V prvi izmeni je bilo v Banjolah 145 otrok, v drugi pa 164.

Bakar

Okrajni odbor ZB v Novem mestu je že lani kupil v Bakru stavbo in jo z manjšo prezidavo uredil za kolonijo otrok padlih borcev. Prostora je bilo premalo, pa so zato na dokaj senčnatem vrtu za hišo razpeli šotore... Naš obisk v Bakru, v tej koloniji, je bil zadnji med vsemi. Kar precej časa smo iskali kolonijo, preden smo jo našli. Mar Novomeščani ne bi mogli obesiti zunaj hiše tablo? Ne zaradi nas, zaradi vseh! Ker je bil oblačen dan, so bili otroci doma; nekateri so poležavali po šotorih, drugi igrali odbojko. Vzgojiteljice so seделе na verandi, nekatere od njih pa pletle. Naš prihod jih ni zmotil, kar naprej so delale svoje. Toda — so prišle sem zgolj zaradi svojega razvedrila? Občutek sem imel, da samo zaradi tega. Mar ne bi raje bile skupaj z otroki, se pri njih zadrževale? Saj so bile to večina mlajše vzgojiteljice! Sploh pa je vprašanje, če šest vzgojiteljic na 78 otrok, kolikor jih je letovalo v prvi izmeni, ni preveč!... Dom, oziroma taborišče je drugače še kar urejeno, le stranišča! Morda smo mi nalezli na tak dan, a vsako izgovarjanje je tedaj odveč. Prav v kolonijah je treba paziti na higieno, na stranišča pa predvsem. Povedali so nam, da se otroci kopljejo v kopališču, ki pa je skoraj pol ure oddaljeno od doma in da plačajo za kopanje pavšalni znesek 10.000 dinarjev. Se res ne da kako drugače napraviti? Nismo se mnogo zadrževali v tej koloniji, ker nas je čas prehitel. Ob koncu smo izvedeli le še tole zanimivost. Da so domačini nekoč, ker vodstvo kolonije ni pustilo starejših otrok, zlasti deklet, na zabavo, s kamni »napadli« šotore. Nastane zdaj vprašanje: mar res starejša mladina ne sme iti na kako zabavo v mesto, če jih vodijo odrasli? Gotovo je, da »napad« ni bil na mestu, toda starejši mladini povsem onemogočiti vsake stike z domačini pa je preveč internatsko! Zato je vse drugače, če med otroki v koloniji ni prevelikih starostnih razlik. Prepričani pa smo, da je druga izmena, ki je prišla v Bakar v kolonijo, ne samo našla lepše vreme in čas za kopanje, temveč da je tudi vodstvo kolonije našlo več stika z otroki in z ljudmi v Bakru. B. A.

KRATKE NOVICE

● **VIR** — Organizacija Zveze borcev na Viru pri Domžalah je odkrila spomenik 43 vaščanom, padlim v NOV. Ob tej priložnosti razvili tudi prapor organizacije Zveze borcev.

● **PRIJEPOLJE** — Na pobudo okrajnega odbora Zveze borcev v Prijepolju, so prostor, kjer je spomenik padlim borcem II. proletarske in I. šumadijske brigade, uredili v spominski park. Travnate površine okoli spomenika, med katerimi je cvetje in grmičevje, se spuščajo prav do reke Lim. V njenih valovih je 3. decembra 1943 utonilo precej partizanov, ki so branili mostobran.

● **OBOROVO** — Trideset kilometrov od Zagreba so svečano odkrili v Oborovem spomenik in kostnico padlim borcem II. moslovaške brigade in Posavskega partizanskega oddela. V kostnico so prenesli ostanke okrog 300 borcev, ki so padli na tem področju 23. marca 1944. leta.

● **LJUBLJANA** — Filmska skupina Radia televizije Ljubljana je izdelala dokumentaren kratek 16 mm film »Tek ob žici okupirane Ljubljane«. — Film, ki je dolg 135 metrov, prikazuje dokumente narodnosvobodilne borbe iz Ljubljane, zlasti še spomenike te borbe ob progi pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« ter posamezne prizore s pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« leta 1957. Film je opremljen tudi z glasbo in primernim besedilom.

● **DIJAKARTA** — Predsednik Legije bivših borcev Indonezije, polkovnik Ruli Pirngandje, je v imenu bivših borcev Indonezije čestital predsedniku ZB NOV Jugoslavije, tovarišu Aleksandru Rankoviću, za Dan borca.

● **DARUVAR** — Okrajni odbor Zveze borcev v Daruvaru in Češkoslovaška zveza v Hrvatski sta priredila svečano proslavo ob petnajstletnici ustanovitve Češkoslovaške brigade »Jan Žižka«, ki se je borila v sestavi jugoslovanskih partizanskih odredov proti okupatorju. V Daruvaru so odprli tudi razstavo o sodelovanju češkoslovaške brigade v narodnosvobodilni borbi Jugoslavije. Bivši načelnik štaba češkoslovaške brigade, podpolkovnik JLA, Jože Hanzl, je na svečani akademiji v Daruvaru govoril o dnevu vstaje v Hrvatski in o zgodovini brigade »Jan Žižka«.

● **SMEDEREVO** — V vasi Drugovec v smederevskem okraju so vzdali v

novu zgrajeni osnovni šoli spominsko ploščo, istočasno pa imenovali šolo v šolo-spomenik in jo imenovali »Partizanski borec«.

● **DOLENSKE TOPLICE** — V počastitev 15-letnice bojev na Sutjeski je Zveza prijateljev mladine letos prvič organizirala letovanje pionirjev, starih od 13 do 15 let, iz vse Jugoslavije. Medrepubliški tabor bodo odslej organizirali v Dolenjskih Toplicah vsako leto.

● **LJUBLJANA** — Mladina mednarodnih brigad, ki je delala na avtomobilski cesti Ljubljana—Zagreb, je obiskala grobnico narodnih herojev v Ljubljani in nekdanjo belogardistično mučilnico pri Sv. Urhu.

● **NOVO MESTO** — 42 bivših partizanov in aktivistov iz Novega mesta je bilo ob 22. juliju, Dnevu vstaje, odlikovanih za služe v narodnosvobodilni borbi.

● **SEKOVIČI** — Ob sedemnajsti obletnici vstaje v Bosni so v Sekovičih v vzhodni Bosni dal v promet novo cesto Tuzla—Sekoviči—Vlasenica.

● **BEGRAD** — Beograjski ljudski odbor je določil 36 milijonov dinarjev za šolanje in strokovno usposabljanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Centralni odbor ZB pa je v isti namen nakazal osem milijonov dinarjev. S tem denarjem bo ZB šolala tiste otroke na področju ljudskega odbora Beograd, ki niso imeli pogojev za normalno dokončanje obveznega šolanja in nimajo drugih dohodkov za vzdrževanje. Vsi ti otroci bodo obiskovali tečaje za strokovno usposabljanje ali pa tečaje za skrajšano šolanje.

● **RADOVLJICA** — Ob zaključku občinskega praznika so v domu TV »Partizana« odkrili spominsko ploščo 25 padlim telovadcem iz Radovljice. Na rojstni hiši Bošjana Olipa, znanega judenburškega revolucionarja, ki so ga pred štiridesetimi leti ustrelili, so prav tako odkrili spominsko ploščo. Ploščo pa so odkrili tudi Jožetu Struklju, prvemu padlemu partizanu iz Radovljice. Mestna organizacija ZB v Radovljici je razvila ob občinskem prazniku svoj prapor.

● **HRUŠICA** — Na Belem polju pri Hrušici so odkrili spominsko znamenje v spomin na eno najtežjih

kurirskih zvez gorenjskih partizanov.

● **DOVJE-MOJSTRANA** — Ob štirinajsti obletnici, odkar so Nemci ob podpori domačih izdajalcev uničili kurirsko postajo GT 19 nad železniško postajo Mojstrana, in po bili šest kurirjev, sedmega pa odpeljali v Begunje, kjer je umrl, je odbor ZB na kraju dogodka odkril spominsko ploščo. Kurirsko postajo so tudi delno obnovili.

● **ETERSBURG** — Na hribu Etersburg pri Weimaru bodo 14. septembra letos odkrili mogočen spomenik, imenovan Buchenwaldski memorial, v spomin na junake evropskega gibanja upora, ki so žrtvovali svoja življenja v borbi proti fašističnemu nasilju in za svobodo. Komite za odkritje Buchenwaldskega memoriala je sporočil, da bodo udeleženci te proslave prebivali v tem kraju lahko od 12. do 16. septembra.

● **FRANKFURT** — Mestni svet Frankfurta je odobril 20.000 mark za adaptacijo doma Ane Frank v Amsterdamu, v katerem se je v času okupacije zadrževala Ana Frank s svojo družino.

● **BANJA LUKA** — Dijaška zadruga učiteljska je za nedavno proslavo 15-letnice bitke na Sutjeski izdala spominski album s 24 fotografijami iz Pete sovražne ofenzive. Poleg slik vsebuje album tudi oceno tovariša Tita, ki jo je dal o borbah na Sutjeski takoj po končani ofenzivi leta 1943, ter govor generalnega podpolkovnika Mandića, nekdanjega komandanta I. dalmatinske brigade. Album

dopolnjujejo verzi Vladimira Nazora, ki je skupaj z borci prehodil Durmitor, Vučevo in Zelen-goro.

● **TITOVO UŽICE** — Svet za komunalne zadeve občinskega ljudskega odbora je s sodelovanjem državljanov in družbenih organizacij sprejel projekt spominskega doma, ki bo stal sredi mesta, v parku, ki ga bodo uredili postopoma. V parku bodo postavili spominske kamne z reliefi, ki bodo ponazarjali dogodke iz slavne in krave zgodovine mesta v dolgoletni borbi za svobodo.

● **NOVA GORICA** — Občinski odbor ZB v Vipavi je za Dan vstaje slovesno odkril skupno grobnico padlih partizanov na Nanosu blizu logarjeve hiše, kjer je bila 18. aprila 1942 prva večja borba na Primorskem. Na istem kraju bodo prihodnje leto postavili tudi spomenik. Svečanosti se je udeležila velika množica, predvsem iz bližnje okolice.

● **POSTOJNA** — Notranjski muzej je priredil stalno razstavo partizanske ciklostilne tiskarne »Nanos«, ki je med NOB delovala v Zalogu, Predjamu in v Velikem brdu. Razstava je v prostorih zgodovinskega Predjamskega gradu. Zbrali so precej publikacij, nekaj orodja in opreme ter skic.

● **NOVA GORICA** — Predsednik okrajnega odbora ZB NOV tovariš Franc Skok je pred kratkim dokončal pisanje nad sto strani obsegaajoče publikacije o organizaciji in razvoju kurirske službe na Goriškem. S tem delom se je ukvarjal nad dve leti. Pri tem mu je pomagalo 290 preživelih tovarišev. Zbral je tudi številne fotografije.

Dopolnilo

Tovariš Milan Škerlavaj-Petrač, pisec članka »Partija jih je pridobila«, ki ga je objavila revija »Borec« v letošnji VIII. številki, nas je obvestil, da veljajo podatki, po katerih je bilo od 300 stražnikov v Ljubljani kakih 100 organiziranih v OF, ostali pa so omahovali, samo za prve mesece ilegalnega dela. Pozneje, ob ustanovitvi partijske organizacije med stražniki, je število organiziranih pripadnikov OF znašalo že 180 članov. Med ostalimi je bilo kakih 50 do 60 takih, ki so z osvobodilnim gibanjem simpatizirali ali pa so še omahovali, približno isto število pa je bilo nasprotnikov.

Tovarišica Zinka Kisovec ni bila lastnica trafike »Preša« pred sedanjo tiskarno »Ljudske pravice«, pač pa prodajalka.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Niso vedeli, kaj jedo

Februarja 1943 je Perova četa taborila nad Podturnom pri Toplicah. V taborišču je bila tudi skupina profesorjev in profesorice, ki so čakali na razpored. Četni kuhar je bil nekdanji mitraljezec Tomšičeve brigade Baniček iz Brunico. Govejega mesa je bilo dovolj. Včasih so po bukvah viseli celi vodi. Zato so patrulje pogosto ustrelile kakega zajčka

sorice, ki niso mogli razumeti, da so jim tovariši prepustili kar ves kotel.

Minili so trije dnevi. Baniček se je odločil, da bo razkril, iz česa je pripravil obaro. »Profesorska skupina« nikakor ni hotela verjeti, da so jedli namesto zajca le mačka, dokler jim ni Baniček pokazal mačje kože, repa in krempljev. Seveda so nežni želodci takoj napravili revolucijo.

Baničku je postalo hudo, zato je nesrečneže tolažil: »Zakaj vendar bruhate, saj ste mucka že zdavnaj prebavili.« L. Š.

Kurirja na kolesih

Ko so se po prvih novicah o kapitulaciji Italije kurirji postaje 1 z Mokra skupaj s terenci Golega in Škrilja pripravljali na »osvoboditev« Iga, sta bila med njimi tudi Marostar in Gusar, ki bi morala še isti večer na javko v Črno vas. Izanci, veseli, da so se končno menjali gospodarji, so partizanske goste darežljivo postregli. Pri Javorniku so dobili celo nekaj vina in proslavili so veseli dogodek. Ko pa se je ura nagnila že proti deseti zvečer, je Marostar prišel na rešilno idejo, ki jo je brž zaupal Gusarju: »Veš kaj, peš je daleč, zapleniva dvojce koles, pa se z njima odcižajiva na javko. Ali je svoboda ali ni?«

Rečeno, storjeno. Dvojce koles ni bilo težko dobiti in kmalu nato sta se udobno, prvič kot partizana, peljala po beli cesti proti Črni vasi. Nista pa se še dobro prikadila do Hauptmance, ko sta v mesečini blizu ceste uzrla temno strelsko vrsto, ki jima je prihajala naproti.

»Belogardisti!« je zavpil Marostar, oba kurirja pa sta hkrati planila v jarek ter jo navzdolž in povprek po barju ubrala naravnost na Ig.

Drugo jutro sta zvedela, kdo so bili sovražniki, zaradi katerih sta se morala odpovedati svojemu prevoznemu sredstvu.

Bili so to Ljubljanci na poti k partizanom, ki so se prav tako prestrašili neznanih kolesarjev ter jo na vrat na nos ubrali po Hauptmanci, da so jih morali vso noč loviti, pa jih še niso vseh našli. T. P.

Rafali v gnoj

Februarja leta 1944 se je drugi bataljon Prešernove brigade za krajši čas nastanil v vasi Jamnik na severnem pobočju Jelovice. V to gorenjsko vasico je bataljon prispel po napornem pohodu v visokem snegu. Brž ko se je bataljon razmestil po vasi, je komandant ukazal preskusiti dva mitraljeza, ki sta prejšnji dan v borbi odpovedala. Ker pa so bili tedaj vseokrog Nemci, je komandant velel v velik kup gnoja pred kmetijo, v kateri se je nastanil štab bataljona, napraviti luknjo, v katero je potem izstrelil nekaj rafalov. Mitraljeza sta brezhibno delovala, rafale je bilo komaj slišati. Tedaj pa je iz hiše vsa naježena planila gospodinja, rekoč: »Marija pomagaj, kaj pa počnete!?« Partizani so jo začudeno gledali in ugibali, počemu žene tak hrup zavoljo kupa gnoja, ki je bil res nekoliko razbrskan. Tedaj pa jim je v glavo šinila misel: kaj pa, če se ženska trese za nekaj, kar je v gnoju zakopano? Več hkrati se jih je zagnalo v gnoj in začeli so brskati po njem kot koklje za črvi. »Pazljivo, pazljivo!« so jih spodbujali ostali, ki so se jim že začele nabirati sline v ustih. In res so kmalu nato nadebudni raziskovalci iz gnoja privlekli zajetno, trebušasto steklenko, polno žganja, ki so jo nemudoma načeli. Gospodinja je nekaj časa tarnala in jadikovala, potem pa je partizanom oprostila stakljivost s temi političnimi besedami: »No ja,« je rekla, »naj bo. Za bolezen sem jo hranila. Bolje pa je, da ste jo celo ven privlekli, kot da bi jo popili rafali. Če je že po njej, jo pa vam bolj privoščim kot požrešnim Nemcem.« K. L.

za priboljšek. Okoli kuhinje se je smukal tudi rejen maček iz kdo ve katere kočevarske vasi.

Profesorji in profesorice so se držali skupaj, v težavah partizanskega življenja se še niso znašli in dosti mestnega je bilo še na njih. Zato so se jim borci-stari partizani, večkrat skrivaj smejali. Menda ni treba posebej omeniti, da so bili še prav posebno ješči.

Nekega dne je patrulja prinesla lepega zajčka. Baniček ga je odril in kožo vrgel v grmovje. Čez dva dni se je v kuhinjo priklatil maček. Štajner, ki je pomagal pri kuhi, in Baniček sta se spogledala. Že je Štajner držal mačka... Odril ga je, poiskala sta zajčjo kožo, ga vtaknila vanjo in ga vsem pokazala. Tisti večer je Baniček spet skuhal okusno obaro. Vsi so jo hvalili, posebno pa profesorji in profe-